DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 887
İlmi Eserler: 202

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Huriye Martı

Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih Kurt

Koordinasyon
Bünyamin Kahraman

Editör
Bünyamin ERUL

Baskı Kontrol
Ramazan Özalpdemir

Baskı
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256. Sokak No: 11 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx) Faks: 0312 354 91 32
Web: www.diyanetvakfiyayin.com.tr
e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.com.tr

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 06.09.2012/60

3. Baskı, Ankara 2020

ISBN 978-975-19-5355-1
2020-06-Y-0003-887
Sertifika No: 12930

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

HZ. PEYGAMBER'İN İZİNDE

Yazarlar:
Ahmet Önkal
Adem Apak
Bünyamin Erul

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

İçindekiler

3. Bölüm
HZ. PEYGAMBER VE ASHABI

Önsöz

Yüce Allah'ın insanlığa göndermiş olduğu Peygamberlere iman, onlara inanmayı, onları tanımayı ve onların izinden gitmeyi gerektirir. Peygamberler zincirinin son halkası olan Peygamberimize iman, itaat ve ittiba etmek, bütün Müslümanlar için birer vecibedir. Bunun hakkıyla yerine getirilebilmesi için de onu yakından tanımak, onun getirdiği öğretileri doğru anlamak gereklidir.

Aslında Hz. Peygamber'i anlamanın çeşitli yol ve yöntemleri vardır. Bunlardan en önemlisi ve önceliklisi, onu Yüce Rabbimizin Kur'an'daki anlatışıdır. İlk surelerden itibaren 23 senelik risalet müddetince inen ayetler, Allah Rasulü'nün beşeri ve nebevî yönüne, aile ve sosyal hayatına dair birçok önemli hususu dile getirmiştir. Bilhassa inen vahiylerin onun halet-i rûhiyesine hatta onun içinden geçirdiklerine varıncaya kadar işaret etmesi, onu tanımada Kur'an'a başvurmanın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci bir yol ise, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinden bahsetmesidir. Bu meyanda varid olan birçok hadis, onun farklı yönlerini anlattığı gibi, o dönemde ortaya çıkan birtakım yanlış algı ve yaklaşımları da tashih etmektedir. Üçüncü bir yol ise onu, etrafındaki dostlarının anlatmasıdır. Gerek risalet öncesine ve sonrasına, gerekse hayatına ve vefatı sonrasına tanıklık eden ashabının onun hakkında anlattıkları da birinci ağızdan bilgi vermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir.

İlk asırlardan itibaren onun hayatını anlatan binlerce kitap yazılmıştır. Tarihçisi, hadisçisi, edebiyatçısıyla farklı branştan alimler farklı içeriklerle onun hayatını yazmışlardır. Her biri ilgili ayetlere ve rivayetlere dayanmakla birlikte farklı yöntemlerle ve farklı malzemelerle onu anlatmıştır. Her birinin malzemeyi seçerken kullandığı kriterler ve yazarken kullandığı yöntemler değişik olunca, içerikler de ister istemez farklı olabilmiştir. Buna bir de, asırlar ilerledikçe ortaya çıkan dil, kültür, anlayış, yaklaşım, zaman ve mekan farklılığı gibi önemli faktörler eklenince içerik farklılığı daha da büyümüştür. Hatta

modern dönemlerde -kendi bakış açılarını yansıtarak da olsa- onu yabancılar da yazmışlar, böylece farklı "Peygamber tasvirleri ve tasavvurları" oluşturmuşlardır.

Elinizdeki bu mütevazı çalışma, mükemmel bir "Sîret" ortaya koyma iddiasında değildir. Bizleri bu çalışmaya sevk eden etken, Kutsal mekanlara gelen hoca ve hacılarımıza, Hz. Peygamber'in hayatının önemli kesitlerini, yaşandığı mekanlarda anlatmaktır. Diğer bir ifade ile yapmak istediğimiz şey, Hz. Peygamber'in hayatını, onun yaşadığı iklimde okumak, zaman-mekan ve bağlam ilişkisini kurmak suretiyle daha da anlaşılır ve etkili kılmaktır.

Biliyoruz ki, okuyucularımızın çoğu, şimdiye dek Hz. Peygamber'in hayatına dair birçok kitap, makale ve yazı okumuştur. Daha önce hiç görmediği, gezmediği bir çok mekanı belki de sadece zihninde canlandırmaya çalışmıştır. Söz gelimi Sevr Mağarası'nı, hep ülkemizdeki gibi bir dağın içine doğru giren oyuk bir mağara şeklinde hayal etmiştir. Nitekim resim olarak çizimlerin birçoğunda bu net bir şekilde gözükmektedir. Oysa bizzat Sevr'e çıkan bir kişi, bundan sonra Sevr sahnesini okurken, gezdiği, gördüğü gerçek mağarayı hatırlayacaktır. Yine Hudeybiye Musalahası'nı, tam da olayın yaşandığı yerde, Hudeybiye'de okumak kanaatimizce çok etkili ve kalıcı olacaktır. Uhud Savaşı'nı Uhud'da; Hendek savaşı'nı, savaşın yapıldığı mekanlarda okumak ve böylece satırlarda olan bilgiyi, yerinde dinlemek ve anlamak şüphesiz bir ayrıcalık olacaktır.

Bu nedenlerledir ki, elinizdeki bu çalışma, Hz. Peygamber'in hayatını baştan sona detaylı bir biçimde anlatan bir kitap değildir. Okuyucu kitlesi hacca ve umreye gelenler olduğu için, ele alınan konular, onların bu Kutsal iklimde ziyaret edecekleri mekanları esas alarak belirlenmiştir. Amacımız, sîreti, yerinde okutmak, böylece satırlardaki malumat ile malumatın geçtiği mekanları birleştirmek ve nihayetinde hac ve umre ibadetleri esnasında belli bir tarih bilinci oluşturmaktır. Diğer bir ifadeyle metin ile mekanı buluşturmak suretiyle etkili bir siret okumaları yaptırmaktır. İnanıyoruz ki, kutsal iklimde sireti okumak, adeta asr-ı saadeti yaşamak gibi olacak, okuyucuları ruhlarıyla, gönülleriyle Hz. Peygamber zamanındaki Mekke'ye ve Medine'ye götürecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığımız sırf bu amacı gerçekleştirebilmek için, üç ilahiyatçı ilim adamına böyle bir görev tevdi etti ve ortaya

elinizdeki bu kitap çıktı. Ağırlıklı olarak İslam Tarihi hocalarından Konya N. Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Ahmet Önkal ve Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Adem Apak Beylerin yazılarından oluşan bu kitaba Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Hadis hocası Prof. Dr. Bünyamin Erul da beş yazısı ve editörlük vazifesiyle katkıda bulundu.

Dil ve üslup olarak, günümüzde kullanılan, anlaşılır ve akıcı bir dil ve üslup benimsendi. Fazla uzun cümlelerden, anlaşılması zor ifade ve terkiplerden kaçınıldı. Rahat okunacak ve kolay dinlenecek bir anlatım ortaya konulmaya çalışıldı.

Yöntem olarak, sahih bilgiye dayanan, makul bir siret yazımcılığı tercih edildi. Detaylara, polemiklere ve tartışmalara girilmedi. Konular mümkün mertebe özlü ve özet bir şekilde verildi. Bir konuda en isabetli görülen ve tercih edilen malzeme öne çıkartıldı. Her konuya başlıklar ve yan başlıklar konuldu. Başlığın altına konuyla ilgili bir logo yazıldı. Hemen altına da yine konuyla ilgili ayetler ve tercümeleri verildi. Zikredilen bilgilerin kaynakları yani dipnotlar her yazının sonunda kaydedildi. Yine daha fazla okumalar ve detay bilgiler almak isteyenler için o konuyla ilgili kaynak listesi sunuldu.

Başta din görevlilerimiz olmak üzere, hac ve umre vazifesi için gelen tüm kardeşlerimiz, Kutsal iklimde kaldıkları süre içerisinde Hz. Peygamber'in izinde olacaklardır. Adeta adım adım onun izini sürecekler, onun yürüdüğü, gezdiği, gizlendiği, dolaştığı, savaştığı, ibadet ettiği mübarek mekanlarda onun hayatını bir kez daha okuyarak, dinleyerek onu çok daha yakından ve etkili bir şekilde tanıma bahtiyarlığına ereceklerdir. Elinizdeki bu çalışmanın böyle bir amacı hakkıyla gerçekleştireceğine ve söz konusu boşluğu uzun yıllar boyunca dolduracağına inanıyoruz.

Böylesine samimi bir amaçla kaleme alınan bu kitabın hem saygıdeğer yazarlarını hem de okuyarak yahut dinleyerek Hz. Peygamber'in izinde olan siz okuyucularımızı içten kutluyoruz.

Diyanet İşleri Başkanlığı

1. Bölüm

MEKKE

HZ. İBRAHİM, İSMAİL VE HACER: ÖRNEK BİR AİLE

"Andolsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde
sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır."[1]

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ
اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا
بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ
وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ
الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ
وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."

Hani İbrahim, "Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır" demişti. Allah da, "İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!" demişti.

Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" diyorlardı.

"Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın."[2]

Ulu Peygamberlerden biriydi Hz. İbrahim. Ömrü boyunca Nemrut'un ülkesinde putperestlere karşı tevhid mücadelesi verdi. Onlara putların boş olduğunu, gerçek mabudun, her şeyi Yaratan Yüce Allah olduğunu değişik yollarla anlattı.[3]

Onun bu mücadelesine karşı koyan Kral Nemrut ve adamları Hz. İbrahim'i ağır bir şekilde cezalandırmakta gecikmediler. Günlerce topladıkları odunları ateşe verdiler ve İbrahim'i içine attılar. Ancak Yüce Allah'ın *"Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve güvenli ol!"*[4] emri ile Hz. İbrahim ateşten mucizevi bir şekilde sağ salim kurtuldu. Fakat onların bu girişiminden sonra Nemrut'un ülkesinde daha fazla kalamayacağını anlamıştı. Eşi Sâre ve bir avuç taraftarıyla Allah Teâlâ'nın kendilerine vadettiği bereketli topraklara doğru yola çıktı.[5] Zira Her peygamber gibi o da hicret etmek durumundaydı ve şöyle dua etti: *"Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. "Rabbim! Bana salihlerden olacak bir evlat ver."*[6]

Eşinin evlât özlemini bilen yaşlı Sâre, Hz. İbrahim'i, cariyeleri Hacer ile evlendirdi.[7] Kısa bir süre sonra Hz. İbrahim'e, hayırlı bir evlâdın müjdesi verildi.[8] Ancak İsmail'in doğumuyla kıskançlığa

kapılan Sâre, onlarla bir arada yaşamak istemedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim Yüce Allah'tan aldığı işaretle eşi Hacer ile henüz süt emmekte olan biricik oğlunu Kâbe'nin bulunduğu yere götürdü. Bu ulu peygamber hiçbir tereddüt göstermeden, onları o gün için oldukça ıssız; bir damla suyun, bir tutam otun dahi bulunmadığı bir vadiye bıraktı. Anne ve bebeğin yanında sadece küçük bir su kırbası ve az miktarda yiyecek vardı. Hz. İbrahim geldiği tarafa dönüp yürüdüğünde eşi Hacer arkasından koşmaya başladı. Sonra aralarında şu kısa konuşma geçti:

- "Bizi, kimsenin yaşamadığı bu topraklara mı terk edip gideceksin? Bizi burada bırakmanı sana Rabbin mi emretti?"
- "Evet, (bu Rabbimin emridir!)"
- "(Öyleyse O bizi korur ve) bize zarar gelmesine mâni olur."[9]

Tam bir teslimiyetle Hacer küçük yavrusuna dönerken, İbrahim de şu dua ve niyazlarla yoluna devam etti: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım) Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler."*[10]

Aradan geçen zaman içinde oğlu İsmail ile birlikte kalan Hacer'in kırbasındaki su tükendi. Suya ihtiyaç duyan Hacer, daha sonra Allah'ın nişaneleri[11] yani yeryüzündeki sembolleri olarak nitelenecek olan etrafındaki iki yüksek tepe yani Safâ ile Merve arasında çaresiz bir şekilde su aramaya başladı. Safâ tepesine çıktı; sonra vadiye yöneldi ve birilerini görme ümidiyle ufukları süzdü. Fakat hiç kimseyi göremiyordu. Bu defa Safâ tepesinden indi. Ayağına dolaşmasın diye elbisesinin eteğini toplayarak telaşla yürüdü, vadiyi geçti ve Merve mevkiine geldi. Orada da biraz durdu ve 'bir kimse görebilir miyim' diye baktı. Fakat hiç kimseyi göremedi. Hacer bu suretle (Safâ ile Merve arasında) yedi defa gitti geldi.

İşte bugün hacıların Safâ ile Merve arasında yaptıkları sa'y denilen hızlı yürüyüş, Hz. Hacer'in hatırasının canlandırılma-

sından başka bir şey değildir. Sa'y, Hacer validemizin kızgın güneşin altında susuzluktan kıvranan biricik İsmail'ine hayat verecek suyu arayışı gibi bir arayıştır. Ve orada Hacer rolünü canlandıran hacı, yedi defa canla başla, Hacer'deki telaşla, heyecanla arar kendi İsmail'lerini kurtaracak olan o mâna suyunu, eskilerin tabiriyle âb-ı hayatı. Memleketinde bıraktığı ciğerparelerinin manevî açlığını, susuzluğunu giderecek olan o hayat suyunu, ahlâkı, maneviyatı, ilmi, hayrı, hakikati ve hizmeti yeşertecek, kısaca nesillerimize hayat verecek manevî zemzemi araştırır.

Su bulmak için çırpınan Hacer, bir ses işitti. Sese kulak verdi; ardından da, "Sesini işittirdin; eğer yapabileceksen bize yardım et!" dedi. Bu esnada zemzem suyunun bulunduğu yerde bir melek göründü. Melek topuğuyla yahut kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su göründü. Çıkan zemzem suyundan içen Hacer, oğlu İsmail'e de içirdi. Suyu bir yandan avuçlarıyla kırbasına dolduruyor, bir yandan da zayi olmasın diye bir çukur kazıyordu. Bu durumu gören melek, Hacer'e, *"Telef oluruz diye korkmayın; işte şurası Allah'ın evidir. Onu bu çocukla babası inşa edecektir. Allah, İbrahim ailesini zayi etmez."* dedi. Hacer suyun çıktığı yeri eliyle düzeltip küçük bir havuz hâline getirdi. Asırlar sonra Muhammed (sav), bu sahneyi yorumlayacak ve *"Eğer Hacer, havuz yapmayıp suyu kendi hâline bıraksaydı şimdi Zemzem bir nehir olmuş akıyordu."* diyecekti.[12]

Zaman su gibi akmış, İsmail koşup oynayacak çağa gelmişti. Babasının ziyaretleri onu çok mutlu ediyordu. Ancak bu son gelişinde babasını oldukça düşünceli görmüştü. Nihayet babası onu karşısına aldı ve kendisi doğmadan önce yaptığı adaktan bahsetti: *"Yavrum! Seni kurban ettiğimi görüyorum. Bu işe sen ne dersin!" "Babacığım! Sana ne emrediliyorsa yerine getir. Allah'ın izniyle ne kadar sabırlı olduğumu göreceksin."*[13] İbrahim'in beklediği, belki de umduğu cevap buydu. Bu öylesine teslimiyet dolu ve olgun bir cevap idi ki ancak geleceğin peygamberi olan bir çocuğun ağzına yakışıyordu. Evet, İbrahim bir peygamberdi. Ama aynı zamanda yüreği evlât sevgisiyle çarpan merhamet timsali bir babaydı. Böyle ağır bir ahdi yerine getirirken bile çocuğuna danışacak kadar duyarlı bir baba!

Ancak emir büyük yerdendi. Ve ikisi de itaat gerektiğinin farkındaydı.

Baba, çocuğunun elinden tutup görevini ifa edeceği yere yani Mina'ya doğru ilerledi. Olayı uzaktan izleyen şeytana gün doğmuştu. Bir babayı, bir çocuğu veya bir anneyi Allah'ın emrine uymaktan vazgeçirmek için bundan daha büyük bir fırsat olabilir miydi? Fakat Hz. İbrahim, peygamber ferasetiyle durumu fark etmişti. Şeytana yedi taş attı. Şeytan vazgeçmedi. Onu caydırmak için konuşuyor, önünü kesiyordu. Biraz sonra yine karşılarına çıktı. Fakat Hz. İbrahim, ona meydan vermedi; yedi taş daha attı. Sonra peşlerini bırakmaya niyeti olmayan şeytana, yedi taş daha… Ama şeytan şeytanlığına devam etmekteydi. Önce anneye, ardından çocuğun yanına sokuldu. Ama her ikisinde de cevap aynıydı: "Eğer bu Rabbimizin emriyse itaat etmekten daha güzel ne olabilir!"[14] İşte hacıların Mina'da şeytan taşlaması ve cemreler de bu tablonun yeniden canlandırılmasıydı…

İbrahim tam kurban etmek üzereydi ki hemen Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır."*[15]

İbrahim'in, İsmail'in ve Hacer'in imtihanı... Ve başarılmıştı. İsmail'e karşılık büyük bir kurban fidye olarak verilmişti.[16] Şüphesiz bu olaydan elde edilen tek şey, Rabbin rızası değildi. Allah Teâlâ, sonradan gelecek nesiller için İbrahim'i örnek gösterecek, onu daima selâm ve muhabbetle anacak, imanının bütünlüğüne dikkat çekecekti.[17]

Aradan yıllar geçmiş; İsmail büyümüş ve Cürhüm kabilesinden bir kızla evlenmişti. Hz. İbrahim, onları ziyarete geldiğinde evde İsmail yoktu. Kendisini karşılayan İsmail'in eşine, oğlunun nerede olduğunu ve ne yiyip içtiklerini sordu. Gelini, İsmail'in ava gittiğini, kendilerinin et yiyip zemzem suyundan içtiklerini söyledi. Bunun üzerine Hz. İbrahim, "Allah'ım! Yiyecek ve içeceklerine bereket ver." diye dua etti. İşte bu duaya atıfta bulunan Peygamberimiz, *"İbrahim'in duası nedeniyle Mekke'nin yiyecek ve içeceklerinde bereket vardır."* açıklamasında

bulunmuştur. Avdaki oğlu İsmail'i göremeyen Hz. İbrahim, geri döndü. Ziyaret amacıyla tekrar geldiğinde, zemzem kuyusunun arka tarafında oklarını tamir eden İsmail (as) ile karşılaşan Hz. İbrahim, "Ey İsmail, Rabbin kendisi için bir ev inşa etmemi bana emretti." dedi. Hz. İsmail, "O hâlde Rabbinin emrini yerine getir." diye karşılık verdi, babasına. Hz. İbrahim, "Ancak Allah senin de bu işte bana yardım etmeni emir buyurdu." dedi. Bunun üzerine Hz. İsmail, "Öyleyse yardım ederim." dedi. Hz. İbrahim, yüksekçe olan yeri göstererek, "Allah işte buraya bir ev inşa etmemi emretti." dedi.[18]

Baba-oğul birlikte Yüce Mevlâ tarafından işaret edilen yere Beytullah'ın temelini atıp duvarlarını yükseltmeye başladılar. Hz. İsmail taş getiriyor, Hz. İbrahim de örüyordu. Duvarlar iyice yükselince, Makâm-ı İbrahim'de bulunan taşı getirdi Hz. İsmail. Hz. İbrahim de onu basamak olarak kullanıp duvarları örmeye devam etti. Bir yandan da baba-oğul dua ediyorlardı.[19] Kur'an-ı Kerim, Kâbe'nin inşasını ve orada yapılan duayı şu şekilde anlatmaktadır: *"Hani İbrahim, İsmail ile birlikte Beyt'in (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, 'Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin.' diyorlardı."*[20]

Hz. Ömer'in "Ya Resûlallah! Keşke Makâm-ı İbrahim'i namazgâh edinsen de (orada) namaz kılsak?" demesi üzerine[21] Yüce Allah'ın indirdiği, "*Siz de İbrahim'in makamından kendinize bir namaz yeri edinin!*"[22] emri gereği, tavaf sonrasında İbrahim Makâmı'nın yakınında iki rekât namaz kılınır. Kâbe kapısının birkaç metre karşısında yer alan Makâm-ı İbrahim denilen taşın, Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşa ederken üzerine basıp iskele olarak kullandığı yahut Hz. İbrahim'in insanları hacca davet için üzerine çıktığı taş olduğu kabul edilir. Bu hatırayı yâd eden Peygamber Efendimiz, Makâm-ı İbrahim'i kendisi ile Kâbe arasına alarak kıldığı iki rekât tavaf namazında Allah'ın birliğini, tevhidi içeren Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuduğu rivayet edilir.[23]

Ancak Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'e asıl üstünlüğü, tevhid inancının imamlığı ve önderliği vasfı[24] ile bahşedecekti. Bu doğrultuda Hz. İbrahim ve Hz. İsmail, yeryüzünde Allah'a adanan

ve Tek Yaratıcı inancını simgeleyen ilk mabet olan Kâbe'nin inşasıyla görevlendirilecekti. O günden itibaren Tek Allah'a tapan ve tapacak tüm müminler için kıyamete kadar kalıcı olan bu kutsal mabetin inşası bu baba-oğla nasip olacaktı.

Allah Teâlâ, öncelikle Kâbe'nin inşa edileceği yeri onlara bildirdi. [25]Hz. İbrahim, iki kez Mekke'ye giderek oğlu İsmail'e Rabbinin burada kendisi için bir Beyt yapmayı emrettiğini haber verdi. İsmail de babasına destek olarak Rabbine itaat etmesini, kendisinin de ona yardım edeceğini söyledi. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail burada temelleri yavaş yavaş yükselttiler ve *"Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin."* diyerek dua ettiler.[26] Böylece, *"Mekke'de, insanlar için inşa edilen bu ilk mabed, âlemlere hidayet kaynağı olacak bu mübarek Beytullah"*[27] ortaya çıktı. Baba-oğul iki peygamber, görevlerini yerine getirdi ve yine nesilleri için dua ettiler.[28]

Görevin tamamlanması üzerine Cenâb-ı Allah, Kâbe'nin, İbrahim tarafından inşa edilen bu makamın, insanlar için ibadet edecekleri ve kendilerini güvende hissedecekleri bir yer olduğunu ilân etti[29] ve hac ibadetinin inananlara duyurulmasını istedi.[30]

Hz. İbrahim, Kur'an'ın anlatımına göre, Hak dine yönelip Allah'a boyun eğen, bütün iyi sıfatları kendinde toplayan bir önder; Rabbinin nimetlerine her zaman şükreden iyi bir kuldu. Bu nedenle Allah tarafından seçilmiş ve hak yola iletilmişti. Kendisine bu dünyada nice güzellikler ve yüce bir makam verilmiş, âhiret için ise salih kullar sınıfına dâhil edilmişti.[31]

İbrahim (as), tevhiddeki örnekliği ile tüm inananların önderi olmuştu. İnsanlık tarihindeki tevhid mücadelesinin öncü isimlerinden olan Hz. İbrahim'in bu örnekliği Kur'an'da da şöyle ifade edilmişti: *"Andolsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır."*[32]

Allah Teâlâ'nın bu çerçevede son peygamber Muhammed Mustafa'ya tavsiye ve emrettiği din de yine Hz. İbrahim'in takip ettiği tek ilâh öğretisidir.[33] Bu nedenle Kur'an, muhataplarına İslâm'ı anlatırken Hz. İbrahim ve onun öğretilerine işaret

eder.[34] İslâm'ın müntesiplerine tavsiye edilen de yine İbrahim'in Hanîf Dini'dir.[35] Kur'an'ın beyanına göre, böyle bir inanç sistemine sahip olan İbrahim'in dininden ancak kendini bilmeyen, yaratılış amacına ve fıtratına muhalefet edenler yüz çevirir.[36]

Bu vasıflarıyla Hz. İbrahim, her açıdan örnek bir birey, kendisine uyulacak bir kuldur. Bir "insan" olması vasfıyla o, İbrahimî din mensuplarının babasıdır. Her şeyden önce son derece ağır başlı, insanlara karşı yumuşak huylu,[37] misafirperver[38] ve dürüsttür.[39] Bütün bu özelliklerinden dolayı Allah Teâlâ onu kendine "dost" edinmiştir.[40] Cenâb-ı Allah ile İbrahim arasındaki bu dostluk ilişkisi, *"Allah Teâlâ İbrahim'i nasıl dost edindiyse beni de öyle dost edinmiştir."*[41] buyuran Allah Resûlü için de ölçü olmuştur. Bu sebeple, Peygamberimizin belirttiğine göre, onun makamı kıyamet günü Hz. İbrahim'in makamı ile karşı karşıya olacaktır.[42] Yine bu sebeple Resûl-i Ekrem, kendisine, "Ey yeryüzünün en hayırlısı!' diye seslenen bir sahâbîye *"Bu (söylediğin) İbrahim aleyhisselâmdır."* buyurmuştur.[43]

Hz. İsmail de babası gibi sözüne sadık, ibadetlere sımsıkı sarılmalarını ümmetine emreden bir tevhid taraftarıdır. Bu yoldaki çabaları sebebiyle Rabbi katında "rızaya" ulaşmış bir Allah dostudur.[44]

Bu peygamberler ailesinin ahlâkı, aile bireyleri ve çevresi için de bir ihsan ve bereket vesilesidir.[45] Bu sebeple, Hz. İbrahim'in gününden beri sunulan ikram ve yedirilen yemeğe karşı misafirin duası hep "Halil İbrahim bereketi"dir. Bu dua, onun neslinden gelen Hz. Muhammed'in de dilindedir. Senenin ilk mahsulünü kendisine getiren ashâbına Allah Resûlü'nün yaptığı duada Hz. İbrahim'e atıf vardır: *"Allah'ım! Meyvelerimizi bereketli kıl. Beldemizi bereketli kıl. Ölçeklerimizi bereketli kıl. Allah'ım! İbrahim senin kulun, dostun ve peygamberindi. Ben de senin kulun ve peygamberinim."*[46]

İşte bu özelliklerinden dolayı Resûl-i Ekrem'in, peygamberler içinden seçtiği dost, Allah dostu İbrahim'dir: *"Her pey-*

gamberin diğer peygamberlerden bir dostu vardır. Benim dostum ise atam ve Rabbimin dost edindiği (İbrahim)'dir."[47]

Ahlâk ve karakterdeki bu yakınlık ve benzerlik, bu iki dostun vücutlarına da yansımıştır. Nitekim Allah ile buluştuğu Mirac gecesinde bütün peygamberlerle görüşen Hz. Peygamber, onlar içinde en çok İbrahim ile benzeştiğini söyler.[48]

*

Hz. İbrahim ve ailesi ile ilgili geniş okumalar için:

– DİA Hacer, İbrahim, İsmail maddeleri

Dipnotlar

1 Mümtehine, 60/6
2 Bakara, 2/125-128
3 Enbiyâ, 21/65-67
4 Enbiyâ, 21/69
5 Enbiyâ, 21/71; Ankebût, 29/26
6 Sâffât, 37/99-101
7 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 8
8 Sâffât, 37/101
9 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 9
10 İbrahim, 14/37
11 Bakara, 2/158
12 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 9
13 Sâffât, 37/102
14 Taberî, Câmiu'l-beyân, XX, 508
15 Sâffât, 37/104-106
16 Sâffât, 37/107
17 Sâffât, 37/108-111
18 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 9
19 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 9
20 Bakara, 2/127
21 Buhârî, Tefsîr, Bakara, 9
22 Bakara, 2/125
23 Müslim, Hac, 147; Tirmizî, Hac, 43
24 Bakara, 2/124

25 Hac, 22/26
26 Bakara, 2/127; Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 9
27 Âl-i İmrân, 3/96
28 Bakara, 2/127-129
29 Bakara, 2/125
30 Hac, 22/27-28
31 Nahl, 16/120-122
32 Mümtehine, 60/6
33 Nahl, 16/123; Âl-i İmrân, 3/95
34 En'âm, 6/161-162
35 Bakara 2/135
36 Bakara, 2/130
37 Tevbe, 9/114
38 Zâriyât, 51/24-26
39 Meryem, 19/41
40 Nisâ, 4/125
41 Müslim, Mesâcid, 23
42 İbn Mâce, Sünnet, 11
43 Müslim, Fedâil, 150
44 Meryem, 19/54-55
45 Hûd, 11/73
46 Müslim, Hac, 473; Tirmizî, Deavât, 53
47 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3
48 Müslim, Îmân, 271
* Bünyamin Erul

İSLAM ÖNCESİ MEKKE'DE HAYAT

"Böylece biz sana Arapça bir Kur'ân vahyettik ki,
şehirlerin anası olan Mekke'de ve çevresinde bulunanları uyarasın." [1]

رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ
الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ الصَّلاَةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ
تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler".[2]

Mekke, Arap Yarımadası'nın orta batı kısmını oluşturan Hicaz'ın en önemli şehridir. Etrafı dağlarla çevrili bir vadide kuruludur. Burada yeryüzünün ilk mabedi Kâbe bulunur.[3] Kâbe, Mescid-i Harâm, Safâ ve Merve adlı kutsal mekanlar Mekke'de bulunduğu gibi, ayrıca hac vazifesinin yapıldığı Arafat, Müzdelife ve Mina da bu şehrin çevresinde yer alır. Mekke ayrıca Yemen'den başlayıp Akabe Körfezi'ne kadar ulaşan ticaret yolunun da kilit noktasını teşkil eder. Bu sebeple şehrin çevresinde periyodik olarak Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz gibi panayırlar kurulmuştur.[4]

Mekke'nin tarihi M.Ö. V. yüzyılın ortalarına kadar ulaşır. Şehri ilk yurt edinenler Güney Arabistan asıllı Amâlikalılar'dır. Daha sonra yine güneyden gelen Cürhüm kabilesi buraya yerleşti. Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail (as) bu kabilenin reisi olan Mudad'ın kızı Seyyide ile evlenerek Cürhümlülerle akrabalık kurdu. Bu sürede bir peygamber olarak Kâbe ve hac vazifelerini yerine getirdi. Onun ölümünden sonra İsmailoğulları zamanla Mekke'de çoğaldılar. Şehirde İsmailîler, Adnânîler, Maaddîler veya Nizarîler adlarıyla tanındılar. Hz. Muhammed'in (sav) ataları olan Kureyş kabilesi de, İsmailoğulları soyundan gelmektedir.[5]

Mekke'de Cürhümlülerin idaresine son verenler, Huzaalılar'dır. Şehri Huzâalılara terk etmek zorunda kalan Cürhümlüler, Mekke'den ayrılırken Zemzem kuyusunu da işlemez hale getirmişlerdir.[6] Mekke yönetimini Huzâa kabilesinin elinden alan kişi Hz. Peygamber'in (sav) dördüncü kuşaktan dedesi Kusay b. Kilâb'dır. O, göçebe hayat yaşayan Kureyş'i bir araya getirip Mekke'ye yerleştirmiştir. Bu sebeple kendisine toplayan anlamında Mücemmi' adı verilmiştir.[7] Kusay daha sonra şehrin idare merkezi ve parlamentosu haline gelecek olan Dârünnedve'yi inşa etmiştir. Burası Mekkeliler için önemli kararlarının alındığı, savaşa gidecek birliklerin uğurlandığı, başka kabile veya devletlere gönderilecek elçilerin yola çıkarıldığı mekândır.[8]

Kusay b. Kilâb, daha önce Huzaalılar tarafında yürütülmüş olan Kâbe görevlerinden Hicâbe (Kâbe perdedarlığı), Kıyâde (Kumandanlık), Nedve (Meclis başkanlığı), Sikâye (Hacılara su sağlama) ve Rifâde (Hacılara yiyecek sağlama) gibi önemli görevleri kendisi üstlendi.[9] Daha sonra da başka görevler ihdas ederek bunları diğer Kureyş kabilelerine taksim etti. Ondan sonraki dönemlerde Mekke yönetimi ve Kâbe'yle ilgili vazifeler Kureyş'e mensup kabileler arasında paylaştırılmıştır.[10]

Kusay'dan sonra Mekke'nin en önemli siyasî figürü oğlu Abdümenâf oldu. Onun oğulları ise Mekkelileri ilk defa uluslar arası ticaretle tanıştırdılar. Nitekim oğullarından Hâşim, Rumlar ile Şam'daki Gassânîler; Abdüşşems Habeşistanlılar; Nevfel Farslılar ile Irak'taki Münzirler; Muttalib de Yemen

idarecileriyle ticaret imtiyaz anlaşmaları yaptılar.[11] Bu sayede Kureyş ticaret kervanları Hicaz, Şam, Irak, Yemen ve Habeşistan arasında hiç bir engelle karşılaşmadan hareket etmişlerdir.

Abdümenâf'ın ölümünden sonra yerine Hâşim b. Abdümenâf geçti. Büyük bir tüccar olan Hâşim, Kureyş'in Harem dışındaki ülkelere kış ve yaz seferlerini başlatan kişi olarak tanınır. Hâşim Mekkelilerin şiddetli kıtlığa maruz kaldığı bir dönemde Şam'a giderek oradan kuru ekmek getirmiş, yük taşıdığı develeri kesip tirit yaparak halkı doyurmuştur. Bu sebepledir ki, asıl adı Amr iken kendisine (Hâşim=tiridi ufalayan) adı verilmiştir.[12]

Hâşim b. Abdümenâf ticaret amacıyla çıktığı Suriye yolculuklarında kısa süreli olarak Medine'de konaklıyordu. Bu seferlerinden birinde şehrin ileri gelen ailelerinden Neccâroğulları reislerinden Amr b. Lebîd'in kızı Selmâ ile evlendi. Bir müddet sonra da Şam ticaret seferine çıktı. Ancak yolculuğu esnasında Gazze'de hayatını kaybetti. Onun ölümünden kısa bir süre sonra Medine'deki hanımı Selmâ bir erkek çocuğu dünyaya getirmiş ve ona Şeybe adını vermişti. Yedi yaşına kadar Medine'de kalan Şeybe, daha sonra amcası Muttalib tarafından Mekke'ye getirildi. Onların şehre girişleri esnasında devenin terkisinde bir çocuğun oturduğunu görenler, Şeybe'yi Muttalib'in kölesi zannettiler ve ona Abdülmuttalib (Muttalib'in kölesi) adını verdiler. Zamanla bu ad onun asıl isminin önüne geçti.[13]

Abdülmuttalib b. Hâşim gördüğü bir rüyaya dayanarak kaybolan Zemzem kuyusunu yeniden faaliyete geçirmeye karar verdi. Onun kazıya başladığına şahit olan Kureyşliler, bu suda kendilerinin de hakkı olduğunu söyleyerek kendisine engel oldular. Anlaşmazlık üzerine taraflar problemin çözümü için Şam'da bulunan bir bilgeye danışmaya karar verdiler. Mekkeliler yolculuk esnasında yarı yolda karşı karşıya kaldıkları susuzluk tehlikesinden Abdülmuttalib'in gayretleriyle kurtulunca yaptıklarına pişman oldular. Sonra da Zemzem'i yeniden ortaya çıkarması niyetinde kendisine engel olmayacaklarını bildirdiler. Zemzem kuyusunu yeniden faaliyete geçirmesi, Kureyş

ve diğer Araplar nazarından Abdülmuttalib'in itibarını en yüksek dereceye çıkarmıştır.[14]

Zemzem'i ortaya çıkarması sırasında Mekkelilerin engellemeleriyle karşı karşıya kalan Abdülmuttalib, onların kendisini koruyacak kimsesi olmadığı için böyle davrandıklarını düşündü. Bu sebeple Allah'a kendisine on adet erkek çocuk nasip etmesi için dua etti ve şayet dileği gerçekleşirse çocuklarından birini şükür amacıyla kurban edeceğini adadı. Gerçekten de onun Abbâs, Hamza, Abdullah, Ebû Tâlib (Abdümenâf), Zübeyr, Hâris, Hacl, Mukavvim, Dırâr ve Ebû Leheb (Abdüluzzâ) adlarında on oğlu, Safiye, Ümmü Hakîm Beyzâ, Âtike, Umeyme, Ervâ ve Berre adlarında da altı kızı dünyaya geldi.[15]

Abdülmuttalib'in Allah'a verdiği sözü yerine getirme zamanı geldiğinde çekilen kura en küçük oğlu Abdullah'a isabet etti. Ancak Abdullah'ın kurban edilmesine Kureyşliler şiddetle karşı çıktılar. Abdülmuttalib, tavsiye üzerine Hayber'de bulunan bir kâhineye giderek bir çözüm bulmasını istedi. Kâhine develerle Abdullah arasında her seferinde 10 deve artırılmak suretiyle kura çekilmesi tavsiyesinde bulundu. Dokuz defa Abdullah'a isabet eden kura, onuncuda develerin adına çıkınca Abdullah kurban edilmekten kurtuldu. Abdülmuttalib daha sonra oğlu Abdullah'ı Benî Zühre'nin ileri gelenlerinden Vehb b. Abdümenâf'ın kızı olan Âmine ile evlendirdi. Evliliğinden birkaç ay sonra ticaret yapmak ve dayılarını ziyaret etmek amacıyla Medine'ye giden Abdullah burada hastalanarak vefat etti.[16]

Sosyal Hayat: Kabile ya da Büyük Aile

İslam öncesi Arap toplumu, yaşayış tarzına göre bedevî ve hadarî olmak üzere iki kısımda değerlendirilir. Bedevîlik, hayatın ihtiyaçlarında zorunlu olanla yetinmektir. Hadarîlik ise başta yerleşik hayatı benimsemek olmak üzere tabiî ihtiyaçlarda zarurî olanın üzerindeki şartlarda yaşamak demektir. İklim ve tabiatın bir gereği olarak Arap Yarımadası'nın kuzeyinde yaşayan toplulukların büyük bir kısmı bedevî, güneydekiler ise hadarî kabul edilir. İslâm öncesi dönemde yerleşik bir hayat yaşayan Mekkeliler daha ziyade hadarîlerden kabul edilir.[17]

Arap toplumu kabile sistemi üzerine kurulmuştur. Kabile, aynı atadan geldikleri kabul edilen insan topluluklarına verilen ortak isimdir. Arap toplumunda kabile, zenginlik ve şeref gibi şahsî meziyetleri ile tanınan ve kendilerine şeyh, reis veya seyyid adı verilen kişiler tarafından idare edilmiştir. Reisin görevi kabilesini diğer kabilelere karşı temsil etmektir. O, soyu adına savaş ilân eder, barış anlaşması yapar, kabilenin yükümlülüğünde olan diyetleri öder, misafirleri ağırlar, kabile adına elçilik vazifesini yerine getirirdi.[18]

Çetin hayat şartları ve geçim zorluğu sebebiyle Araplar arasındaki öncelikli irtibat şekli düşmanlıktır. Buna göre aralarında herhangi bir anlaşma bulunmayan iki kabile tabiî bir şekilde birbirine düşman kabul edilir. Kabile savaşları o kadar rutin hale gelmiştir ki, câhiliyye Arapları baskın ve yağmaları adeta bir geçim vasıtası olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Arap câhiliyye hayatında en önemli sosyal hadiseler Eyyâmü'l-Arab adı verilen kabile savaşlarıdır. Savaşın neredeyse bir hayat tarzı olarak görüldüğü bu tür şartlarda Araplar hac ve ticaret gibi zorunlu faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için güvenli zaman dilimlerine ve mekânlara ihtiyaç duymuşlardır. Onlara bu imkânı İbrahim (as) zamanında tespit edilmiş olan haram aylar (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, Receb)[19] ve ticarî panayırlar sağlamıştır.[20]

Araplar Hac ibadetini savaşın yasaklandığı haram aylarda gerçekleştiriyorlardı. Kabileler bu kutsal barışı fırsat bilerek her taraftan Mekke'ye geliyorlar, bu münasebetle Hac günlerinden önce ve sonra dinlenme yerlerinde kurulan panayırlarda rahatça alışveriş yapıyorlardı. Hacılar buralarda birkaç gün konaklıyor, mallarını takas ediyor, daha sonra da güvenlik içinde yurtlarına dönüyorlardı.[21]

Kabile içinde aynı atadan gelen öz kabile çocukları, diğer kabilelerden katılanlar (sığınmacılar) ve köleler bulunur. Birinci sırada yer alanlar, kabilenin diğer mensuplarından her bakımdan üstün üyelerdir. Asıl soydan gelmeyip de sonradan herhangi bir sebeple kabileye katılanlara ise mâlik, abd, sâhib, ibnü'l-emân, garîb, câr, halîf, nezîl, şerîk ve rab gibi isimler verilmiştir.[22] Kabilede esas üyelerin altında yer alan ve halîfler-

le birlikte kabilenin orta tabakasını teşkil eden ve mevâlî adı verilen bir grup daha vardır. Bunlar kabile içinde azat edilmiş köle ve cariyeler ile onların çocuklarından meydana gelir.[23] Arap toplumunda kabile dairesinin üçüncü tabakasında köleler yer alır. Kölelerin herhangi bir hayvandan farkı yoktu; onlar sahiplerinin malı gibi görülmekteydi. Bu sebeple onların hiçbir şahsî ve sosyal hakkı bulunmamaktaydı.[24]

Arap toplumunda kabilede en küçük birim ailedir. Arap ailesinde mutlak hâkim ise erkektir. Dolayısıyla Araplar arasında erkek çocukların tartışılmaz üstünlüğü vardır. Özellikle göçebe Araplar arasında kızların aileye yük olduğu düşüncesi yaygındır. Onlara göre kadın, kabileyi koruyabilecek güce sahip olmadığı gibi, esir duruma düşmesi soyun kınanmasına sebep olabilirdi. Bu durum Arap toplumsal yapısında kadına oranla erkeğe daha çok değer verilmesini getirmiştir. Sosyal itibarı olmayan kadın, ancak erkek çocuk doğurduğu zaman aileden kabul edilir. Çocuk sahibi olsalar da kadınların miras hakları yoktur. Babası ölen bir çocuğun velâyet hakkı ise annenin değil, ölenin erkek akrabasınındır.[25]

Bedevî anlayışa göre dünyaya erkek olarak gelmediği için kız çocuğu suçlu olarak doğmuştur. Bu inanış sebebiyle onlar, ailenin değersiz ve yüz kızartıcı üyesi kabul edilen bu çocuğun öldürülmesinde bir mahzur görmemişlerdir.[26] Araplarda kız çocuklarının öldürülmesinde namus endişesi kadar geçim sıkıntısı da etkindir. Zira çöldeki yiyecek darlığı, evlat yetiştirme meselesini daha da zor hale getirmiştir. Erkek çocuklar kısa sürede bileklerinin gücüyle karınlarını doyurmakta, hatta aileye katkı sağlayacak duruma gelebilmekteydiler. Kızlar ise aileye daha ziyade yük getirdikleri için fazlalık görülmüşlerdir. Kız çocukları hakkında bu olumsuz düşünceye rağmen onların canlı olarak gömülmesi âdeti Temîm kabilesi dışında diğer Arap kabileleri arasında çok yaygın olarak görülmemiştir. Üstelik Zeyd b. Amr b. Nüfeyl gibi şahıslar öldürülmek istenen kız çocuklarını babalarından alarak onların bakım ve büyütülmelerini üstlenmişlerdir.[27]

Ekonomik Yapı: Devenin Sırtından Kazanılan Hayat

Arabistan'ın ekonomik hayatı tabiat şartları ve kabilelerin yaşayış tarzlarına bağlı olarak hayvancılık, tarım ve ticarete dayanmaktaydı. Hayvancılık özellikle bedevîlerin geçim kaynağıydı. Bu sebeple çöl Araplarının servetleri onların sahip oldukları deve ve davar sürüleridir. Arabın hayatında devenin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Her şeyden önce göçebenin başlıca taşıtı devedir. Yük ve binek hayvanı olarak kullanıldığı gibi, eti, sütü ve yününden de istifade edildiği için deve aynı zamanda çok büyük bir ekonomik değer taşır. Bu sebeple devesiz çöl hayatını düşünmek mümkün değildir.[28]

Arabistan'ın geçim kaynakları arasında tarım da önemli yer tutar. Bölgede ziraate elverişli olan bölgeler, düzenli yağış alan Yemen topraklarıdır. Dolayısıyla tarım ürünleri açısından en mühim alan Yarımada'nın güney kısmıdır. Burada en fazla yetişen ürün ise hurmadır. Yemen'den başka Taif, Medine, Necid ve Hayber'de ziraata elverişli tarım alanları vardır. Bunlar arasında Basra Körfezi kıyılarında özellikle Yemâme tahıl üretimiyle tanınmıştır. Hicaz'ın merkez şehri Mekke ise tarım faaliyetleri konusunda Hicaz'ın en geri bölgesidir.[29] Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in (a.s) dilinden Mekke'nin ziraate uygun olmayan bir belde olduğuna işaret edilmiştir.[30] Bu sebeple Mekke'lilerin en önemli geçim kaynağı ticarettir. Onlar, yaz-kış karada ve denizde ticaret yolculukları için seferber olmuşlar, ticaret mallarının nakli ve mübadelesi konusunda aracılık yapmak suretiyle geçimlerini temin etmişlerdir.[31] Onlar doğrudan ticarî seferlere iştirak etmenin yanı sıra bazen de kervanlara ortak olmuşlardır. Bu durum sadece büyük sermayedarlara has bir durum değildi. Buna zaman zaman orta halk kesimleri de ekonomik güçleri elverdiğince iştirak ediyorlardı. Bu konuda özellikle Mekke'deki Kureyş kabilesi ileri bir noktaya ulaşmıştı.[32]

Yemen'den Akdeniz'e, Basra Körfezi'ne, Doğu Arabistan'a ve Cidde'ye ulaşan ticaret yollarının kavşak noktasında bulunması Mekke'ye bu anlamda büyük avantaj sağlamıştır. Nitekim Kusay b. Kilâb'ın torunları olan Hâşim, Abdüşşems, Nevfel ve Muttalib; Bizans, Habeşistan, İran ve Yemen hükümdarlarıyla

siyasî ilişkiler kurup ticarî antlaşmalar yapmak suretiyle Mekke'nin ticaret hayatındaki etkinliğini uluslar arası boyuta ulaştırmışlardır.[33] Arabistan'da seyahat eden kervanlar sürekli olarak yağmalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalırken, akdedilen anlaşmalardan istifadeyle Mekke'de yaşayan Kureyş kabilesinin kervanları güvenlik içinde ticaret yapmışlardır. Mekke'de yaşayan Arap kabilelerinden bir kısmı doğrudan ticarî faaliyetlerle geçimini temin ederken, bazı bedevî kabileler de kervanlara deve temin etmek, kılavuzluk ve muhafızlık yapmak suretiyle ticaretten dolaylı olarak gelir sağlamışlardır.[34]

Dinî Hayat: Tevhid'den Şirke

İslâm öncesi Arabistan toplumunda Yahûdîlik, Hıristiyanlık, Mecusîlik, Sâbiîlik, Hanîflik ve putperestlik gibi farklı inanç çeşitliliğine rastlanır. Bu dinlerden Mekke ve civarında dikkate değer inanç grupları ise Hanîflik ve putperestliktir. Hanîfler, Araplar arasında putlara tapmayan, putlara kesilen kurbanları yemeyen, ferdî olarak dinî hayat yaşayan kişiler olarak tanınırlar. Bunlar, Yahûdîlik ve Hıristiyanlık hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte, bu dinlerin ibadetlerini yerine getirmemişlerdir. Kaynaklarda bu gruba örnek olarak Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ümeyye b. Ebû Salt gibi şahısların isimleri geçer.[35] Hanîf, genel anlamda *"İbrahim ne bir Yahûdî ne de bir Hıristiyandı, fakat Allah'ı bir tanıyan gerçek bir müslümandı ve müşriklerden değildi*[36] âyetinde de ifade edildiği gibi, Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu inanç esaslarını kabul eden kişi olarak tanımlanır. Yine Kur'ân'da geçen *"O halde İslâm'a yönelerek İbrahim'in dinine uyun, O Allah'a ortak koşanlardan değildi".*[37] *"Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi" diye vahyettik"*[38] ifadeleriyle İslâm dininin, Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu tevhid inancının bir devamı olduğuna işaret vardır.[39]

İslâm'ın doğuşu döneminde Arap Yarımadası'nda en yaygın inanç mensupları şüphesiz putperestlerdir. Hicaz'a ve Mekke'ye putperestliğin daha sonraki dönemlerde şehrin yönetimini üstlenen Huzaalılar zamanında getirildiği rivayet edilir. Buna göre Huzaa kabilesi reislerinden Amr b. Luhay, ticaret amacıyla gittiği Şam bölgesinde Maab denilen yerde yaşayan Amâlikalıların putlara taptıklarını görünce, onlardan aldığı Hübel isimli

putu Kâbe'ye getirerek halkından buna tapmalarını istemiştir.[40] Bu şekilde Mekkeli Müşrik Araplar zamanla Kâbe'yi sayıları 360'ı bulan putlarla doldurmuşlar, ayrıca Safâ'ya İsâf, Merve'ye ise Nâile isimli putları yerleştirmişlerdir. Neticede her kabilenin, hatta her ailenin kendine ait bir putu olmuştur. Kur'ân'da müşriklerin taptığı putlardan Vedd, Süvâ, Ye'ûk, Yeğûs ve Nesr putlarının adı geçmektedir.[41]

Mekke'yi kendileri için merkez kabul eden putperest Arapların belirgin ortak bir inanç anlayışı yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Yaşarız ve ölürüz; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürekler" derler. Onların, bu hususta bilgisi yoktur, sadece öyle sanırlar"* âyetinde[42] zikredildiği gibi, onlardan bazıları Tanrı kavramını kökten inkâr etmek suretiyle materyalist bir anlayışla zamana ve tabiata inanmıştır. Diğer bir kısmı ise Allah'ın, âlemin yaratıcısı ve düzenleyicisi olduğunu kabul etmiştir: *"Andolsun, onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka, "Onları mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı" diyeceklerdir".*[43]

Putperest Araplar arasında Allah'ı tanımakla birlikte öldükten sonra dirilmeyi ve hesap vermeyi (âhireti) kabul etmeyen inanç sahipleri de mevcuttu. Bu sebeple onlar için putlara sunulan kurbanlar, yapılan ibadetler ancak sağlık, servet ve erkek sahibi olmak, savaşlarda zafer kazanmak gibi dünyevî hedefler taşıyordu.[44]

Mekke toplumu başta olmak üzere İslâm öncesi Araplarının büyük çoğunluğu Allah'ı tanımakla, onu yüce yaratıcı olarak bilmek, hatta dualarında ve yeminlerinde Allah'ın adını sıkça anmakla birlikte[45], onların Allah inançları oldukça zayıf, bulanık ve muğlaktı; özetle onlar ancak tehlike anında Allah'a dua ediyorlar, selamete kavuştukları anda ise O'nun varlığını unutuyorlardı. Esasında müşrikler tek ve mutlak güç sahibi olan Allah'a inanıp bağlanmak yerine, O'nunla kendi aralarında bağ kurduğuna inandıkları ikinci dereceden tanrıları ilah olarak kabul ediyorlar, kısacası Allah'a ortak (şirk) koşuyorlardı. Şirk, ulûhiyette, rububiyette, yönelişte ve ayinlerde Allah'ın dışında başka varlıkları ortak koşmak demektir. Bunlar "şurekâ", "erbâb", "endâd", "âlihe" olarak isimlendirilmiştir.

"Tâğut" ve "cibt" kelimeleri de buna yakın anlamlar taşımaktadır. Arapların şirke vesile saydıkları varlık put olabildiği gibi, bir melek, şeytan ya da tabiat güçlerinden biri de olabilir. Allah'tan başka ibadet edecek varlıklarla ulûhiyet ve rubûbiyet ilişkisi kurmaları sebebiyle bu inanç sahipleri müşrik olarak isimlendirilmişlerdir. Müşriklerin Allah'a ortak koştukları varlıkların başında ise putlar gelir. Kur'ân'da onların putperestlik inançları tenkit edilmekte ve meydan okunmaktadır:

"Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaatcilerimizdir" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir."[46] *"De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?" "Allah" diyecekler. De ki: "O halde Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?".*[47] *"Dikkat edin, halis din Allah'ındır. O'nu bırakıp da putlardan dost edinenler: "Onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz" derler. Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allah şüphesiz yalancı ve inkârcı kimseleri doğru yola eriştirmez".*[48]

Müşrik Araplar önemli işlerinin hallinde putlardan yardım dilemiş, onların önünde çektikleri fal okları ile problemlerine çözüm arayışına girmişler, üstelik bu faaliyeti dinî bir vecibe olarak kabul etmişlerdir. Mekke'de bu tür uygulamaların gerçekleştirildiği mekân ise Hübel putunun bulunduğu yerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib, Allah'a va'di gereği oğullarından hangisinin kurban edileceğinin tespiti için Hübel putunun önünde fal oku çektirmiştir.[49]

Görüldüğü gibi câhiliyye Arap toplumunda hem semavî hem de beşerî dinler var olmakla birlikte, bilhassa İslâm'ın zuhuru döneminde Mekke merkezli Hicaz'da hâkim inanç putperestlikti.

*

İslâm Öncesi Mekke ile ilgili geniş okumalar için:

- Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Câhiliyye*, Konya 1996.
- Avcı, Casim-Recep Şentürk "Kabile", *DİA*, XXIV, 30.
- Aydın, M. Akif, "Aile", *DİA*, II, 197-198.
- Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara 2003.
- Fayda, Mustafa, "Bedevî", *DİA*, V, 314; Fayda, Mustafa, "Câhiliyye", *DİA*, VII, 17-19.
- Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, (sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara 1997.
- Hamidullah, Muhammed, "el-İlâf veya İslâm'dan önce Mekke'nin İktisadî-Diplomatik Münasebetleri", (çev. İsmail Cerrâhoğlu), *AÜİFD*, IX, Ankara 1961, s. 213-222
- Özaydın, Abdülkerim, "Arap", *DİA*, III, 321
- Sarıcık, Murat, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü,* Isparta 2002.
- Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi,* (çev. Zeki Meğamiz), I-IV, İstanbul 1970.

Dipnotlar

1 Şûrâ, 42/7
2 İbrahim, 14/37
3 Âl-i İmrân 3/ 96-97
4 Cevad Ali, el-Mufassal fî Tarihi'-Arab Kable'l-İslâm, I-X, Beyrut 1993, IV, 113
5 Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ 9
6 İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye. (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ts., I, 116-122
7 İbn Habîb, Münammak fî Ahbâri Kureyş, (thk. Hurşid Ahmed Faruk), Beyrut 1985, s. 29
8 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 136-137
9 İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), I, 70
10 Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 110; Belâzürî, Ensâb, I, 5
11 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 147
12 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 143
13 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 144-145
14 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 44-50, 150-155; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 81-88
15 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 113
16 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 160-166, 167
17 Cevad Ali, el-Mufassal, I, 288-291
18 Cevad Ali, el-Mufassal, IV, 344, 350-353
19 Buhârî, Bedü'l-Halk 2
20 İbn Habîb, Kitabu'l-Muhabber, s. 263-268
21 Bakara, 2/197-198
22 Zebidî, Tâcü'l-Arûs, I-X, Beyrut ts., (Dâru Sâdır), X, 389

23 Zeydan, Corci, İslâm Medeniyeti Tarihi, (çev. Zeki Meğamiz), I-IV, İstanbul 1970, IV, 38-40
24 Cevad Ali, el-Mufassal, V, 570-574
25 İbn Habîb, Kitabu'l-Muhabber, s. 324
26 Aydın, M. Akif, "Aile", DİA, II, 197-198
27 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 24
28 Cevad Ali, el-Mufassal, I, 196-203, 207, IV, 286-287, V, 337-341
29 Günaltay, Şemseddin, İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri (sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara 1997, s. 27-28
30 İbrahim, 17/37
31 Kureyş, 160/1-4
32 Vâkıdî, Kitabu'l-Meğâzî, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1984, I, 27-28
33 Kureyş, 106/1-6
34 Fayda, Mustafa, "Bedevî", DİA, 311-316
35 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 24
36 Âl-i İmrân, 7/67
37 Âl-i İmrân, 7/95
38 Nahl, 16/123
39 Kuzgun, Şaban, "Hanîf", DİA, XVI, 33-39
40 İbnü'l-Kelbî, Putlar Kitabı, (çev. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 26
41 Nûh, 71/23
42 Mâide, 5/83
43 Zuhruf, 43/9
44 Çağrıcı, Mustafa, "Arap", DİA, III, 319
45 Enfâl, 8/32
46 Yûnus, 10/18
47 Yûnus, 10/31Yûnus, 10/31
48 Zümer, 39/3
49 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 160-161
* Adem Apak

HZ. PEYGAMBER'İN RİSÂLET ÖNCESİ HAYATI: MUHAMMEDÜ'L-EMÎN

Hz. Hatice:
"Hayır, Allah seni asla utandırmaz! Çünkü sen akrabalarına bakar, güçsüzlerin sıkıntılarını yüklenir, yoksulun ihtiyacını karşılar, misafiri ağırlar ve hak sahibine yardım edersin!"[1]

وَالضُّحَى ❁ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى ❁ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى ❁ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى ❁ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى ❁ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى ❁ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ❁ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى ❁ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ❁ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ❁ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

"Kuşluk vaktine andolsun. Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. Muhakkak ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın. Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat".[2]

Hz. Muhammed (sav) Fil vakasından 50 gün sonra Rabîulevvel ayının 12'si[3] Pazartesi günü dünyaya geldi.[4] Onu, doğumundan itibaren bir hafta süresince annesi ile Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe emzirdi. Daha sonra bedevî kabilelerinden bir sütanneye teslim etmeleri geleneğine uyularak Hevâzin kabilesinin Sa'd b. Bekir koluna mensup Halîme bint. Ebû Züeyb'e verildi. Bu şekilde Allah Resulü (sav), çocukluğunun ilk iki yılını sütannesinin yurdunda geçirdi. Halîme iki yılın sonunda onu ailesine teslim etmek üzere Mekke'ye getirdi. Ancak Âmine çöl şartlarının oğluna yaradığını görünce, bir süre daha Benî Sa'd yurdunda kalmasını uygun buldu.[5]

Hz. Muhammed (sav) dört veya beş yaşına kadar sütannesinin yanında kaldı. Kaynaklar, Halîme ve ailesinin onu yanlarına aldıktan sonra bolluğa kavuştuklarını, ayrıca bu esnada bazı olağanüstü hadiselerin gerçekleştiğini zikrederler. Hz. Peygamber (sav) beş yaşına geldiği zaman tekrar annesine teslim edildi.[6] Âmine bundan bir yıl sonra oğlunu cariyesi Ümmü Eymen'le birlikte dayıları Benî Neccâr mensuplarını tanıması ve babası Abdullah'ın kabrini ziyaret etmesi amacıyla Yesrib'e götürdü. Âmine, şehirde yaklaşık bir ay kaldıktan sonra, dönüş yolunda Medine'ye yaklaşık 190 km mesafede bulunan Ebvâ'da hastalandı ve kısa süre sonra burada vefat etti. Böylece doğuştan yetim kalan Hz. Muhammed (sav) altı yaşında da annesini kaybetmiş oldu.[7]

Hz. Muhammed (sav) annesinin vefatının ardından yaklaşık iki yıl dedesi Abdulmuttalib'in gözetiminde kaldı. Sekiz yaşına geldiğinde onun da ölümü üzerine amcası Ebû Tâlib'in himayesine girdi.[8] Ebû Tâlib Hz. Peygamber'i (sav) kendi çocuklarından daha fazla sevmiş, Resul-i Ekrem'in (sav) "ikinci annem" dediği yengesi Fâtıma bint. Esed de ona kendi çocukları kadar ihtimam göstermiştir.[9] Hz. Muhammed (sav) kalabalık bir aileye sahip olan Ebû Tâlib'e yardım için onun koyunlarına çobanlık yapmıştır.[10]

Kureyşli bir tüccar aileden gelen Ebû Tâlib yeğenini yakın panayırlara götürdüğü gibi, daha uzak beldelere gerçekleştirdiği ticarî seferlerde hiç yanından ayırmadı.

İslâm öncesi dönemde Arap kabileleri arasında çeşitli sebeplerle savaşlar meydana gelmiştir. Kan dökmenin yasak sayıldığı Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep gibi haram aylarda gerçekleşen savaşlara azgınlık, haktan ayrılmak manasına gelen Ficâr (günah) savaşları adı verilmiştir. Bu savaşların ilk üçü Kinâne ile Hevâzin kabileleri arasında meydana gelmiştir. En şiddetli olan dördüncüsü ise Kureyş-Kinâne ittifakı ile Kays-ı Aylân kabileleri arasında gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber (sav), 14 veya 15 yaşlarında iken amcalarıyla birlikte Ficâr savaşlarında hazır bulunmuştur. Kaynaklarda onun savaşa fiilen katılıp katılmadığı konusunda farklı bilgiler verilir. İbn Hişâm'a göre o, Kayslılara karşı savaşmamış, sadece amcalarının eşyalarını korumuş, ayrıca atılan okları kalkanıyla karşılayıp amcalarına teslim etmiştir.[11] Buna karşılık İbn Sa'd, onun düşmana ok atmak suretiyle fiilen çarpışmalarda yer aldığını zikreder.[12]

Hz. Peygamber (sav) 20'li yaşlarında iken Mekke'de gerçekleşen Hılfü'l-Fudûl'a iştirak etti. Bu olayın sebebi, ticaret amacıyla Yemen'den Mekke'ye gelen bir tüccarın Âs b. Vâil'e satmış olduğu malının parasını tahsil edememesidir. Mağdur Yemenli bunun üzerine Kureyşliler'den kendisine yardımcı olmalarını istedi. Onun çağrısına ilk olumlu cevap Teym kabilesi reisi Abdullah b. Cud'ân'dan geldi. Daha sonra Teym'in eski müttefikleri Hâşimoğulları, Muttaliboğulları, Esedoğulları ve Zühreoğulları da kendisine katıldıklarını ilân ettiler. Bu heyet içerisinde Hâşimîleri Hz. Peygamber'in (sav) amcası Zübeyr temsil etmiştir. Abdullah b. Cud'ân'ın evinde bir araya gelenler Mekke'de haksızlığa uğrayan herkese yardımcı olacaklarına dair söz verdiler. Bu sözleşme Mekke'de Hilfü'l-Fudûl (Faziletliler ittifakı=Erdemliler birliği) olarak isimlendirilmiştir. Hz. Peygamber (sav) de bu kuruluşa bizzat iştirak etmiş, peygamberliği döneminde bu anlaşmayı övmüştür.[13]

Mekke'yi yurt edinen Kureyş kabilesi mensuplarının büyük çoğunluğu ticaretle uğraşıyordu. Kumaş ve tahıl ticareti yapan Ebû Tâlib'e yardım ederek mesleğe başlayan Hz. Muhammed (sav), sonraki yıllarda bu faaliyeti devam ettirdi. Nitekim ticaret amacıyla bir veya iki defa Yemen'e, ayrıca Doğu

Arabistan'daki Muşakkar ve Debâ panayırlarına ticarî seyahatler gerçekleştirdi.[14]

Hz. Muhammed (sav) 25 yaşına geldiği sırada amcası Ebû Tâlib, Mekke'nin tanınmış tüccarlarından Hz. Hatice'ye müracaat ederek ona Şam'a gidecek kervana yeğeni Hz. Muhammed'i (sav) de dâhil etmesi talebinde bulundu.[15] Hz. Hatice bunun üzerine ona ticarî işbirliği teklifinde bulundu. Önerisini kabul etmesi durumunda kendisine iki kat ücret vereceğini vaat etti. Anlaşma üzerine Resul-i Ekrem (sav), Hatice'nin yardımcısı Meysere ile birlikte Suriye'ye gitti. Burada yapılan alışverişin ardından beklenilenin üzerinde bir kârla geri dönüldü. Gerçekleştirilen seferin sonucundan memnun kalan Hz. Hatice, yardımcısının da Hz. Muhammed (sav) hakkında olumlu izlenimlerini aldıktan sonra onunla evlenmeye karar verdi. Bizzat kendisi veya Nefîse bint. Münye adlı bir hanımefendi aracılığıyla ona evlilik teklifinde bulundu. Allah Resulü (sav) yaptığı istişarelerden sonra bu teklifi kabul edince evlilik gerçekleştirildi. Hz. Muhammed (sav) nikâhtan sonra Ebû Tâlib'in evinden eşinin yanına taşındı.[16]

Hz. Peygamber'in (sav) evlendiği sırada yirmi beş yaşında olduğu rivayeti ağırlık kazanmakla birlikte, Hz. Hatice'nin yaşıyla ilgili kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Genel kanaat, onun evlendiğinde kırk yaşında olduğu şeklindedir. Ancak evliliği esnasında Hatice'nin daha genç yaşlarda bulunduğu da zikredilir.[17] Hz. Muhammed (sav) ile Hz. Hatice'nin ilk çocukları Kâsım olup iki yaşında vefat etti. Resul-i Ekrem (sav) bu sebeple Ebu'l-Kâsım olarak künyelenmiştir. Kâsım'dan sonra Zeynep, Rukıyye, Ümmü Külsûm ve Fâtıma adında kızları Tâhir ve Tayyib (Abdullah) isimlerini verdiği oğulları dünyaya geldi. Tayyib ile Tâhir'in iki ayrı çocuk değil, Abdullah isimli oğlunun lakapları olduğu da rivayet edilir.[18]

Allah Resulü'nün (sav) Hz. Hatice'den doğan bütün erkek çocukları İslâm öncesi dönemde öldüler. Kızları ise Müslüman olup Medine'ye hicret etmişlerdir.[19]

Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Hatice ile evliliğinden sonra da ticarî hayatını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim peygamberlikle görevlendirildiği sırada Mekke müşrikleri ona,

kendileri gibi çarşılarda dolaşarak ailesinin maişetini teminle uğraşmak yerine, niçin Allah'a dua ederek dünya malı istemediğini soracaklardır.[20]

Hz. Muhammed (sav) 35 yaşında iken, Mekkeliler yıkılmaya yüz tutan ve seller sebebiyle büyük tahribata uğrayan Kâbe'yi yeniden yapmaya ve tavanını yükseltmeye karar verdiler. Bunun için Cidde kıyılarında fırtınaya yakalanıp karaya vuran bir geminin kerestelerini satın aldılar. Mekke'de bulunan Kıptî bir marangozun yardımıyla Kâbe'yi yeniden inşaya başladılar.[21] Mekke'de bütün kabilelerin ortak katılımıyla gerçekleşen inşa faaliyeti Hacerü'l-Esved'in yerine konulması aşamasına gelince durdu. Çünkü kabilelerden her biri bu görevi kendilerinin yerine getirmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Anlaşmazlık neredeyse bir çatışmaya dönüşmek üzereydi. Neticede Kureyş'in en yaşlılarından olan Ebû Ümeyye b. Muğîre, Bâbü'ş-Şeybe (Bâbüsselâm) kapısından ilk giren kişinin hakemliğine başvurulmasını teklif etti. Onun görüşünün kabul edilmesiyle gelecek şahıs beklenmeye başlandı. Sonunda kapıdan Hz. Peygamber'in (sav) girdiğini görünce oradakilerden her biri onun emin bir kişi olduğunu ifade ederek hakemliğine razı olacaklarını açıkladılar. Yanlarına gelince meseleyi kendisine aktardılar. Teklifi kabul eden Resul-i Ekrem (sav) sırtındaki abasını çıkarıp yere serdi, ardından Hacerü'l-Esved'i elleriyle örtünün üzerine yerleştirdi. Daha sonra her kabileden bir kişinin abanın ucundan tutmasını ve taşın konulacağı yere kadar birlikte götürülmesini istedi. Yerine ulaştırıldığında Hacerü'l-Esved'i elleriyle yerleştirdi. Bunun ardından Kâbe'nin inşasına kaldığı yerden devam edildi.[22]

*

Hz. Peygamber'in (sav) Risalet Öncesi Hayatıyla ilgili geniş okumalar için:

- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi I-II,* İstanbul 1987.
- Algül, Hüseyin, "Ficâr", *DİA*, XIII, 52-53.
- Avcı, Casim, *Muhammedü'l-Emin,* İstanbul 2008.
- Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi Hazreti Muhammed Özel Sayısı,* Ankara 2003, s. 38-44.
- Fayda, Mustafa "Bahîra", *DİA*, IV, 486-487.
- Gottheil, R.J.H., *Bir Hıristiyan Bahira Efsanesi,* (çev. Fatımatüz Zehra Kamacı), İstanbul 2008.
- Hatiboğlu, M. Said, "Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri", *İslâmî Araştırmalar*, sy. 2, Ankara 1986, s. 5-12.
- Kandemir, M. Yaşar, "Hatice", *DİA*, XVI, 465.
- Özdemir, Mehmet, "Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillah", *Câhiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Ankara 2007, s. 133.
- Yeniçeri, Celal, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul 2002, s. 179-192.

Dipnotlar

1 Buhârî Bed'u'l-Vahy 3
2 Duhâ, 93/1-11
3 M.20 Nisan 571
4 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 166-167
5 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 171-177
6 Belâzürî, Ensâbü'l-Eşrâf, I, (thk. Muhammed Hamidullah), Jerusalem, 1963, I, 94
7 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 177; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 116
8 Belâzürî, Ensâb, I, 85, 96
9 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 178-179, 189
10 Müslim, Îmân 302
11 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 195-198
12 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 128
13 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 140-142
14 Hamidullah, Muhammed, "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri", (çev. Abdullah Aydınlı), EAÜİFD, sy. IV, Ankara 1980, 327-342
15 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 129
16 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 198-201; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 131
17 Belâzürî, Ensâb, I, 98
18 Belâzürî, Ensâb, I, 405
19 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 202
20 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 317
21 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 25
22 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 204-211
* Adem Apak

KABE VE HZ. PEYGAMBER: ALLAH'IN EVİ VE ELÇİSİ

"Orada (Kâbe'de) apaçık belgeler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse güvende olur."[1]

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ
اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا
بَيْتِىَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ❁
وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ
الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ❁
وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ❁
رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ
وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ❁

"Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."

Hani İbrahim, "Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır" demişti. Allah da, "İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!" demişti.

Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" diyorlardı.

Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın."[2]

Yüce Allah'ın nitelemesiyle Mekke, "Ümmü'l-Kurâ" yani şehirlerin anası, özü[3]; Mekke'nin merkezi ise insanlar için kurulan ilk mabet olan Kâbe'dir.[4] Bazı rivayetlere göre, Hz. Âdem veya oğlu Hz. Şit tarafından bina edilmiştir.[5] Zamanla tahrip olan Kâbe'nin duvarları aşınmış, hatta bazen sel gibi doğal afetler yüzünden yerle bir olmuştur. Bu nedenle Kâbe, tarihin farklı dönemlerinde yeniden yapılmış veya kısmî tadilatlar görmüştür.

Sonra Allah, Hz. İbrahim'e burada bir ev yapmasını emretmiş, o da oğlu İsmail ile birlikte Allah'ın evi Kâbe'yi inşa etmişti. Buna karşılık Allah, tüm Müslümanlardan Hz. İbrahim'in ismi ile anılan Makâm-ı İbrahim'de namaz kılmalarını istemiştir.[6]

Müslümanlar arasında çok özel bir yere sahip olan Kâbe, Câhiliye döneminde bile kutsal sayılmakta ve kendisine çeşitli hizmetler sunulmaktaydı. Kâbe hizmetlerini yürütmekte olan Kureyş, gerek ticaret hayatında ve gerekse farklı ülkelere yaptıkları seyahatlerde birtakım ayrıcalıklara sahiplerdi. Mekke'yi ellerinde bulundurmaları ve Kâbe hizmetleri sayesinde diğer

kabilelere karşı bariz bir üstünlük elde etmişlerdi.[7] M. 571 yılında Kâbe'ye yakın bir evde dünyaya gelen Hz. Peygamber, Kâbe'nin civarında yetişmişti. Kitaplarda onun çocukluk yıllarında Kâbe ile olan ilişkisine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu konuda gelen rivayetler Hz. Peygamber'in daha çok yetişkinlik dönemine rastlar.

M. 605 yılında çıkan bir yangında tahrip olan Kâbe'yi Kureyş yeniden inşa etmişti. O sıralar Hz. Muhammed 35 yaşlarındaydı ve amcası Abbâs'la birlikte bilfiil çalışmıştı.[8] Bu yapım esnasında daha evvel çatısız inşa edilen Kâbe'ye bir çatı yapılmış ve duvarları da yükseltilmişti.[9]

Resûl-i Ekrem'in de bizzat katıldığı Kâbe inşaatında[10] malzeme yetersizliği nedeniyle Hicr, Kâbe'nin dışında bırakılmıştı. Nitekim Hz. İbrahim'in temelleri üzerinde olmasına rağmen, Kureyş'in tadilat esnasında dışarıda bıraktığı Hicr hakkında, "O, Beyt'ten midir?" diye soran Hz. Âişe'ye, Peygamber Efendimiz *"Evet (Hicr, Beyt'tendir)."* diye cevap vermiştir. Müminlerin annesi "Neden onu Beytullah'a dâhil etmediler?" diye sorduğunda da, *"Çünkü kavmin masrafları karşılayacak imkân bulamadı."* cevabını almıştır. "Neden kapısı yüksek?" diye sorduğunda ise, *"Kavmin istedikleri oraya girsin, istemedikleri de giremesin diye böyle yaptılar."* açıklamasında bulunmuştu Hz. Peygamber. Arkasından da, *"Yâ Âişe, kavmin Câhiliye döneminden yeni çıkmış olmasaydı ve buna karşı çıkacaklarından korkmasaydım Hicr'i Kâbe'ye dâhil eder, Kâbe'nin kapısını yer hizasında yapardım."* buyurmuştu.[11] Bir başka rivayete göre ise Resûlullah, *"Biri girilecek diğeri de çıkılacak iki tane de kapı yapardım."* diyerek Kâbe hakkında bir başka temennisini dile getirmişti.[12]

Kâbe, Peygamber Efendimizin risalet öncesi de Mekke'de en fazla değer verdiği bir mekandı. Cahiliye halkından gördüğü her türlü olumsuzluğa karşı belki de onun kendisini teselli ettiği en saygın sığınaktı. Şirkin, zulmün, cehaletin kol gezdiği Mekke'de Kâbe onun için adeta bir oksijen çadırıydı. Şirkten kaçtığı ve arayış içerisinde olduğu yıllarda etrafında 360 put bulunsa da Kâbe onun kendisini en rahat hissettiği yerdi.

Bu durum risalet sonrasında daha da gelişti. İslam'ın ilk yıllarında en fazla uğradığı mekana bazı geceler gelip ibadet etmekteydi. Mekke'de bir Peygamberin ortaya çıktığını haber alan Amr b. Abese doğruca Mekke'ye gitmişti.[13] Allah Resûlü'nü soran Amr'a, onu (sav) ancak Kâbe'nin yanında, gece görebileceği söylendi. Gece olduğunda Amr, Kâbe ile örtüsü arasında gizlenip Allah Resûlü'nü beklemeye başladı. Gecenin bir vakti kulağına gelen ses, Kâbe'yi tavaf eden Hz. Peygamber'in sesi idi.[14]

Mekke'deki baskılar sebebiyle Hz. Peygamber de Müslümanlar da Kâbe'de açıkça namaz kılamıyorlar, tavaf edemiyorlardı. Hz. Ömer'in İslâm'ı kabul etmesiyle birlikte ashâb, o güne kadar namaz kılma imkânı bulamadıkları Kâbe'de ilk kez topluca namaz kılabilmişlerdi.[15] Mekke'deki işkence yıllarının mağdur ve mazlumlarından biri de Habbâb ibnu'l-Erett idi. Putperestlerden çektikleri çileleri anlatmak üzere Resulullah'a (sav) geldi. Allah Resulü kaftanını yastık ederek Kâbe'nin gölgesinde gölgelenmekteydi. Habbâb: "Yâ Resulallah! Bizim için Allah'tan yardım dileyemez misin? (Bunların zulmünden) kurtulmamız için Allah'a duâ edemez misin?" demişti. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: "Sizden önceki ümmetler içinde öyle (mazlum) kişiler bulunmuştur ki, müşrikler tarafından yakalanır, onun için yerde bir çukur kazılır, o kişi o çukurun içine gömülürdü. Sonra büyük bir testere getirilir, onun başı üzerine konulurdu da başı iki kısma ayrılırdı. (Bir başkasına da) demir taraklar ile etinin altındaki kemiği ve sinirleri taranırdı da, bu işkenceler o mü'mini dininden çevirmezdi. Allah'a yemin ederim ki, şu İslam Dini, mutlaka kemale erecektir. Hatta o derecede ki, bir süvari (tek başına) San'â'dan Hadramevt'e kadar (selametle) gidecek de Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacaktır ve bir de yolcu (koyun sahibi ise) koyunu üzerine kurt saldırmasından korkacaktır. Fakat sizler acele ediyorsunuz!"[16]

Hz. Peygamber, Mekke'de bulunduğu dönemde kendisine ilk tayin edilen kıbleye yönelirken, ezeli muhabbeti nedeniyle Kâbe'yi önüne almayı yani Beyt-i Makdis ile arasına Kâbe'yi koymak suretiyle iki kıbleye de eş zamanlı olarak yönelmeyi

tercih etmişti.[17] Medine'ye hicret ettiğinde de Hz. Peygamber, yaklaşık olarak on altı veya on yedi ay kadar Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılmaya devam etmiştir.[18]

Kıblesi Kudüs de olsa Allah Resûlü Beytullah'a dönmeyi çok arzu ediyordu.[19] Mekke'de iken aynı anda Kâbe'ye yönelme imkânı vardı. Ancak Medine'de artık bu da mümkün değildi. Öte yandan Hz. Peygamber'in Kudüs'e yönelmesi Yahudilerin hoşuna gidiyor[20], "Hem bizim kıblemize uyuyor hem de dinimizde bize muhalefet ediyor." diye böbürleniyorlardı.[21] Yahudilerin psikolojik baskısıyla atası Hz. İbrahim'in inşa ettiği Kâbe'nin özlemi, kıblenin değiştirilmesi konusunda Hz. Peygamber'in beklentisini daha da artırıyor, gözlerini semaya dikip bu konuda bir vahy gelmesini bekliyordu. Nitekim Resûlünün beklentisine cevap veren Yüce Mevlâ bu duruma işaret etmiş ve müjdeli haberi vermişti: *"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin."*[22] Böylece Elçisinin arzusunu[23] yerine getiren Allah Teâlâ, *"Yüzünü Mescid-i Haram'a çevir."* emriyle Kâbe'yi, Müslümanların yeni kıblesi olarak tayin etmişti.

Bu âyetlerden sonra müminler ibadetlerinde Kâbe'ye yönelmeye başladılar. Âyetin nüzûlünden haberi olmayan ve hâlâ eski kıblelerine yönelerek ibadetlerini sürdüren müminlerle ilgili olarak Abdullah b. Ömer şunları anlatmaktadır: "İnsanlar Kubâ'da sabah namazını kılmaktaydılar. Seleme Oğulları Kabilesi'nden bir adam geldi[24] ve 'Bu gece Resûlullah'a Kur'an'dan bir âyet indi ve Kâbe'ye yönelmekle emr olundu. Siz de ona doğru yönelin.' dedi. O esnada insanların yüzü Kudüs tarafına dönüktü. Bunun üzerine sabah namazında rükû hâlinde olan insanlar[25] hemen Kâbe'ye yöneldiler."[26] İşte bu cami Kıbleteyn (İki Kıbleli) Mescidi olarak anılmaktadır.

Hz. Peygamber kıbleyi bütün Müslümanların yüzünün döndüğü yön olarak tayin etmiştir. O, kıbleye yönelen kişinin

Rabbine yöneldiğini belirtmiştir.[27] Zira yöneldiği makam "Beytullah" yani "Allah'ın Evi" olarak isimlendirilmiştir.[28]

Kıblenin değiştirilmesi, Yahudi ve Hıristiyanların kıblesi olan Beyt-i Makdis'ten, sadece şeklî olarak Kâbe'ye dönüşü ifade etmemektedir. Aksine, tevhidî gelenekten gelmekle birlikte sonradan sapkınlaşan insanlarla yolların ayrılmasını, yeni ve özgün kimliğin inşa sürecinin başlatılmasını ifade etmektedir.

Müşriklerin elinde bulunan, dolayısıyla ulaşma imkânı bulamadığı Kâbe'ye yıllar sonra Mekke'nin fethedildiği gün gelebildi. Yanında Üsâme b. Zeyd, Bilâl-i Habeşî ve Kâbe'ye hizmet edenlerden Osman b. Talha da vardı. Devesini mescidin önünde çöktürdü. Bilâl'den Kâbe'nin damına çıkarak ezan okumasını istedi, o da okudu.[29] Kâbe'nin anahtarlarını elinde tutan Osman b. Talha'dan Beytullah'ın anahtarını istedi ve Kâbe'yi açtı.[30]

Hz. Peygamber, ilk iş olarak onu yedi kez tavaf etti, ardından *"...Siz de Makâm-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin..."*[31] âyetini okudu ve Makâm'ın arkasında namaz kıldı, sonra da Hacer-i Esved'e gelerek istilâm etti.[32] İbn Abbâs'ın anlattığına göre, Allah Resûlü Kâbe'ye girdiği zaman onun her köşesinde dua etmiş, oradan çıkıncaya kadar da namaz kılmamıştı. Dışarı çıkınca Kâbe'nin önünde iki rekât namaz kılmış ve *"İşte kıble!"* buyurmuştu.[33]

Allah Resûlü ile birlikte Kâbe'ye giren Üsâme b. Zeyd (ra)[34] onun, Kâbe'de Allah'a cânıgönülden dua edişini şöyle anlatmıştı: "Resûlullah (sav) ile birlikte Kâbe'ye girdim. Bilâl'e kapıyı kapatmasını emretti, o da kapıyı kapattı. Kâbe'nin içerisinde altı direk vardı. Kâbe'nin kapısına yakın iki direk arasına gelip oturdu. Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra, Allah'tan bir şeyler diledi, bağışlanma talebinde bulundu. Sonra kalktı, Kâbe'nin arka tarafına karşı dönerek yüzünü ve yanaklarını sürdü. Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra yine dua edip, bir şeyler istedi, bağışlamasını diledi. Sonra dönüp Kâbe'nin her bir köşesini tekbir, tesbih, tehlil getirerek ve Allah'ı övüp dua ve istiğfar ederek selâmladı.[35]

Kâbe'nin içine giren Hz. Peygamber (sav)[36] gördükleri karşısında duyduğu kaygı ve pişmanlıktan dolayı üzüntülü bir şekilde Hz. Âişe'nin yanına gelmiş ve *"Ben, Kâbe'nin içine girdim. Sonradan öğrendiklerimi başta bilseydim, oraya girmezdim. Gerçekten ümmetimi sıkıntıya sokmaktan korkuyorum."*[37] buyurmuştu.

Beytullah'a hayran olan ve yıllarca özlemini çeken Allah Resûlü, Kâbe'yi tavaf ederken onun ihtişam ve azameti karşısında, şöyle buyurmuştu: *"(Ey Kâbe!) Sen ne güzelsin ve kokun da ne güzel! Sen ne yücesin ve saygınlığın da ne yüce! Ama canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah nezdinde malıyla, kanıyla müminin hürmeti (dokunulmazlığı), senin hürmetinden daha büyüktür!"*[38]

Ancak içeride birtakım suretler ve heykeller gören Hz. Peygamber onların derhal yok edilmesini istedi. Söz konusu resimlerde İbrahim ve İsmail peygamberler, ellerinde fal oklarıyla resmedilmişlerdi. Bu manzarayı gören Peygamber Efendimiz, *"Allah bunu yapanların belâsını versin! İbrahim ve İsmail hiçbir zaman fal oklarıyla şans aramadılar."* buyurdu.[39]

Kâbe, putlardan ancak Mekke'nin fethinde temizlenmişti. Fetihten hemen sonra gelen hac için emir tayin edilen Ebû Bekir es-Sıddîk aracılığıyla, bu tarihten sonra hiç kimsenin çıplak olarak Kâbe'yi tavaf edemeyeceği ilân edilmiş,[40] dolayısıyla Câhiliye dönemine ilişkin Kureyş'e ayrıcalık sağlayan çirkin bir uygulama kaldırılmıştı.

Peygamberimiz bu kutsal şehirde duaya bir başka özen gösteriyordu. O, duaların kabul olunduğu anlardan birinin de Kâbe'nin görüldüğü ilk an olduğunu bildirmişti.[41]

İslâm kültürünün şekillenmesinde kıble, hayatın merkezine yerleştirilmiştir. Kıbleye dönüş, Müslüman oluşun bir alâmeti olarak görülmüş ve kimlik tespitinde ayırıcı bir rol üstlenmiştir. Bunu ifade etmesi için, farklı mezhep ve meşrepleri içine alan, 'Ehl-i Kıble' şeklinde şemsiye bir kavram üretilmiştir. Zira Hz. Peygamber, kişinin kimliğinin ve hukukunun tespiti noktasında bunu bir alâmet olarak değerlendirmiştir. Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:*"Her kim bizim namazımızı kılar, kıblemize*

yönelir ve kurbanımızdan yerse Allah'ın ve Resûlü'nün ahit ve emânına sahip Müslüman odur. Sakın ahit ve emânı hususunda Allah'a hıyanet etmeyin."[42]

Yeryüzünde insanlar için kurulan ilk ibadethane olan Kâbe, Yüce Mevlâ tarafından mübarek ve hidayet kaynağı olarak takdim edilmekte,[43] *"Yola gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*[44] âyetiyle de Kâbe'nin misyonuna dikkatler çekilmektedir. *"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."*[45] ifadesiyle teyit edilen tarihsel misyonun bu ümmet aracılığıyla kıyamete kadar sürdürülmesi talep edilmektedir. Zira *"Allah; Kâbe'yi, o saygıdeğer evi… insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı."*[46] buyrulmaktadır. Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de *"Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."*[47] uyarısıyla Kâbe hizmetlerine de değinilmektedir. Kâbe'nin misyonu ve değeri, kendisine verilen isimlere de yansımıştır. Mesela Kâbe-i Muazzama, Beytullah, Beyt-i Atîk, Beytü'l-Haram bunlardan bazılarıdır.

İnsanlığın ilk mabedi olan ve "Allah'ın Evi" olarak isimlendirilen Kâbe, Müslümanlar için birliğin simgesi ve dirilişin kaynağı olup, kutsaldır. Nitekim bu kutsal mekâna sığınanlara dokunulmamış, kıble olarak ona yönelmiş olması, kişinin Müslüman olduğunu ortaya koyan bir delil olarak kabul edilmiştir.[48] Bu nedenle Kâbe'ye gitmeye engel olanlar veya onun bu misyonunu işlevsiz kılanlar Mevlâ'nın bahsettiği elim azabı hak etmişlerdir.[49]

Resûl-i Ekrem (sav), *"Biriniz tuvalet ihtiyacını giderirken önünü de arkasını da kıbleye dönmesin…"*[50] uyarısında bulunmuştu. Hz. Peygamber'in bu hassasiyetini dikkate alan Müslümanlar evlerini yaparken tuvaletlerini kıbleye dönük inşa etmekten kaçınmışlardır.

"Sadece şu üç mescide yolculuk yapılır: Mekke'deki Mescid-i Haram (Kâbe), Mescid-i Aksâ ve (Medine'deki) benim mescidim."[51] hadisi, bu mekânların ayrıcalığına ve buralarda kılınan namazların faziletine işaret etmektedir.

*

Hz. Peygamber ve Kâbe ile ilgili geniş okumlar için bakınız:

- Haccı Anlamak, B. ERUL, E. KELEŞ, DİB Yay.
- DİA, Kâbe maddesi

Dipnotlar

1 Âl-i imran 3/97
2 Bakara 125-128
3 En'âm, 6/92
4 Âl-i İmrân, 3/96
5 İbn Seyyidünnâs, Uyûnü'l-eser, 1/77
6 Bakara, 2/125-128
7 İbn Battal, Şerh, IV, 343
8 Abdürrezzâk, Musannef, V, 313
9 Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 228
10 Abdürrezzâk, Musannef, I, 286
11 Buhârî, Hac, 42
12 Buhârî, İlim, 48
13 Ahmed b. İbn Hanbel, Müsned IV, 112
14 Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, I, 455
15 İbn Hişâm, Sîret, II, 186
16 Buhari, İkrah, 1
17 Ahmed b. Hanbel, Müsned I, 325
18 Buhârî, Salât, 31; T340 Tirmizî, Salât, 138
19 Ahmed b. Hanbel, Müsned IV, 283
20 Buhârî, Îmân, 30
21 Taberî, Tefsîr, III, 173
22 Bakara, 2/144
23 İbn Mâce, İkâmetü's-salavât, 56
24 Müslim, Mesâcid, 15
25 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2
26 Buhârî, Salât, 32; Buhârî, Tefsîr, Bakara, 14
27 Ebû Dâvûd, Salât, 22
28 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 9
29 İbn Sa'd, Tabakât, III, 234
30 Buhârî, Cihâd, 127
31 Bakara, 2/125
32 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2
33 Buhârî, Salât, 30
34 Buhârî, Megâzî, 50
35 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 131

36 Buhârî, Salât, 30
37 Ebû Dâvûd, Menâsik, 93
38 İbn Mâce, Fiten, 2
39 Buhârî, Ehâdîsü'l-enbiyâ, 8
40 Buhârî, Hac, 67
41 Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 508
42 Buhârî, Salât, 28
43 Âl-i İmrân, 3/96
44 Âl-i İmrân, 3/97
45 Hac, 22/29
46 Mâide, 5/97
47 Bakara, 2/125; Hac, 22/26
48 Buhârî, Salât, 28
49 Hac, 22/25; Bakara, 2/217
50 Nesâî, Tahâret, 36
51 Nesâî, Mesâcid, 10; Tirmizî, Salât, 126
* Bünyamin Erul

HİRA VE İLK VAHİY: RİSÂLET VAZİFESİ BAŞLIYOR

"Ey Muhammed sana emredileni açıkça ortaya koy,
puta tapanlara aldırma!"[1]

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ❁خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ❁
اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ❁ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ❁عَلَّمَ الْإِنسَانَ
مَا لَمْ يَعْلَمْ❁

"Oku, yaratan Rabbinin adıyla. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Rabb ki, yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini de o öğretti".[2]

Hz. Muhammed (sav) peygamberlik görevini üstlenmesinin birkaç yıl öncesinden itibaren özellikle yılın Ramazan aylarında Hira dağındaki bir mağarada mistik bir hayat yaşamaya başladı. Hira'da yaşadığı tefekkür sürecinde kendisinde olağanüstü haller gözlemlemeye başladı. Bunların ilki sadık rüyalardır.[3] Hz. Muhammed (sav) 40 yaşına ulaştığında, Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının 27. gecesinde, vahiy meleği Cebrâil (as) gelerek kendisine Allah'ın *"oku"* emrini ulaştırdı. Hz. Peygamber (sav) bu isteğe *"ben okuma bilmem"* cevabını verdi. Bu diyalog aynı şekilde tekrarlandıktan sonra Cebrâil (as) en sonunda ona Alâk sûresinin ilk beş âyetini okumaya başladı.[4]

Resul-i Ekrem (sav) bu hadise üzerine korku ve heyecanla Hira'yı terk ederek evine döndü. Eşi Hz. Hatice'den üstünün örtülmesini istedi. Bir süre sakinleştikten sonra kalktı ve başından geçenleri eşine anlattı. Hz. Hatice şu şekilde tesellide bulundu:

-Başına gelenler kötü bir şey olamaz. Çünkü sen akrabayı gözeten, ihtiyaç sahiplerine yardım eden ve misafirlere ikramda bulunan bir kişisin.

Hz. Hatice bunun ardından eşine amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e birlikte giderek olanları bir de ona anlatmasını teklif etti. Varaka, Mekke'de Tevrat ve İncil'i okumuş, geçmişe ait bilgilerden haberdar bir kişi olarak tanınıyordu. Allah Resulü'nü (sav) dinledikten sonra kendisine gelenin bütün peygamberlere ilahî emirleri ulaştıran vahiy meleği Cebrâil (as) olduğunu söyleyerek onun peygamberliğini müjdeledi.[5]

Hz. Muhammed (sav) ilk vahiy almasının ardından Cebrâil (as) ile karşılaşmak arzusuyla yeniden Hira'ya gitmeye başladı. Fakat beklediği elçi bir türlü gelmiyordu. Bundan son derece müteessir olarak Rabb'inin kendisini terk ettiği zannına kapıldı. Siyer kaynaklarında *"Fetretü'l-vahy"* olarak bilinen, ancak risâlete hazırlayıcı bir işlev gören bu dönemin ne kadar devam ettiği hususunda birkaç aydan başlayıp üç yıla kadar uzanan farklı süreler verilir. Nihayet belli bir zaman sonra vahiy meleği tekrar geldi. Bu defa getirdiği Duhâ sûresiyle birlikte Allah'ın elçisini unutmadığını gösterdi.[6]

Allah Resulü (sav) gelen vahyin ağırlığıyla heyecana kapılarak yine evine kapandı. Bu hadisenin akabinde nâzil olan âyetler ona ilk vazifesini hatırlatır mahiyetteydi: *"Ey elbisesine bürünen peygamber, kalk ve sana iman etmeyenleri Allah'ın azabı ile korkut. Rabbini yücelt, elbiseni temiz tut, azaba sebep olan şeyleri terkte sebat et"*.[7] Bu emirler artık ilâhî tebliğin insanlara ulaştırılma zamanının geldiğine işaret eder. Hz. Peygamber (sav) bunun üzerine başta eşi Hz. Hatice (rah) olmak üzere ailesini risâletini tasdike çağırdı.[8] Gizli şekilde devam eden bu davetin yaklaşık üç-dört yıl sürdüğü rivayet edilir.[9] Bu sürecin başlangıç döneminde Hz. Peygamber'in (sav) eşi Hz. Hatice'nin ardından kızla-

rı Zeynep, Rukıyye ve Ümmü Külsûm Müslüman oldular. Daha sonra Resul-i Ekrem'in (sav) bakım ve terbiyesini üstlendiği yeğeni Hz. Ali de onlara katıldı.[10]

Hz. Peygamber'in (sav) ailesi içinde manevi oğlu Zeyd b. Hârise Müslüman oldu. Zeyd, Kelb b. Vebre kabilesine mensup olup küçük yaşta esir edilerek Şam'dan Mekke'ye getirilmişti. Hakîm b. Hizâm b. Hüveylid, halası Hz. Hatice'ye bu kölelerden birini hediye etmek istedi. O da gelenler arasında Zeyd'i tercih etmiş, ardından da onu Hz. Peygamber'in (sav) hizmetine vermişti. Hz. Peygamber (sav) Zeyd'i kölelikten kurtarmış ve evlat edinmişti. Babası Hâris daha sonra Mekke'ye gelerek oğlunu bulmuş, fidyesini ödemek suretiyle onu Hz. Peygamber'den (sav) geri istemişti. Allah Resulü (sav), Zeyd'i babasıyla gitme veya kendi yanında kalma konusunda serbest bırakınca, Zeyd onun evini kendi babasının yurduna tercih etmiştir.[11]

Mekke'de Resulüllah'ın (sav) davetine ailesi dışından olumlu cevap veren ilk kişi onun en yakın dostu Hz. Ebû Bekir'dir. Hz. Ebû Bekir İslâm'a dâhil olduktan sonra Kureyş içindeki nüfuzunu ve servetini Resulüllah'ın (sav) daveti yolunda seferber etti. Nitekim onun da desteğiyle Osman b. Affân, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Talhâ b. Ubeydullah ve Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi Kureyş gençleri Müslüman oldular. Bu şahısları daha sonra Osman b. Maz'ûn, Sa'îd b. Zeyd, Ayyâş b. Ebû Rebîa, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Erkâm b. Ebu'l-Erkâm, Ebû Seleme, Cafer b. Ebû Tâlib ve Ubeyde b. Hâris gibi şahıslar takip etti.[12]

Tebliğin başlangıç döneminde Resul-i Ekrem (sav) Kâbe'de ferdî olarak tavaf yapmak ve namaz kılmakla birlikte Müslümanlarla toplantılarını ancak gizli olarak gerçekleştiriyordu. Onun Müslümanlarla toplandıkları ortak mekân ise ashâbdan Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın Safâ tepesi eteklerindeki eviydi. Öyle ki, bu mekan Müslümanlar için buluşma merkezi olma özelliğini nübüvvetin 6. yılında gerçekleşen Hz. Ömer'in İslâm'a girişine kadar devam ettirdi.[13]

Tebliğin ilk süreci "ferdî davet girişimleri dönemi" olarak adlandırılabilir. Allah Resulü'nün (sav) irtibat kurduğu şahıslar genellikle davetini kabul edeceğini kestirdiği kişilerden oluşmuştur. Bu tahmininde de başarılı olmuş, kendisine ulaştıkları-

nın hemen tamamı ona olumlu cevap vermişlerdir. Risâletin 4. yılında *"Ey Muhammed sana emredileni açıkça ortaya koy, puta tapanlara aldırma"*[14] ve *"Önce en yakın akrabanı uyar, sana tabi olan müminleri kanatların altına al. Sana karşı gelirlerse, yaptıklarınızdan uzağım de"*[15] âyetlerinin nâzil olmasıyla birlikte açık davet devresi başladı. Bu âyetlerden ilki, gizli davet döneminin bittiğini gösterirken, ikincisi ise açık davete kimlerle başlaması gerektiğini açıklamaktadır. Hz. Peygamber (sav) bunun üzerine, önce yakın akrabası olan Abdulmuttaliboğulları'nı, ardından daha geniş kabile grubunu teşkil eden Hâşimoğulları'nı İslâm'a çağırmaya karar verdi. Bunun için önce amcalarını dinine davet etti. Ancak Ebû Leheb daha toplantının başında müdahale ederek onun konuşmasına engel oldu. Allah Resulü (sav) birkaç gün sonra yeni bir toplantı daha düzenledi. Onun söylediklerini ve destek talebini dinleyen Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in (sav) sözlerini güzel ve doğru bulduğunu, dolayısıyla onu koruyup destekleyeceğini, ancak atalarının dininden ayrılmayı düşünmediğini bildirdi. Ebû Leheb ise yine saldırgan bir tutum takınarak akrabalarından ona engel olmaları gerektiğini söyledi. Netice olarak bu görüşmelerde de amcalardan hiç biri Müslüman olmadı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen kendisine en yakın amcası olan Ebû Tâlib ona himaye vadinde bulundu ki, bu destek onun daha sonra Mekke'de gerçekleştireceği tebliğ faaliyetleri için büyük bir imkân olmuştur.[16]

Resul-i Ekrem'in (sav) yakın akrabasından sonraki yeni muhatapları diğer Mekkeliler oldu. Bu amaçla şehir ileri gelenlerini bir gün Safâ tepesine toplayarak peygamberliğini tebliğ etmeye karar verdi. Onlara

-*"Ey Kureyşliler! Size şu dağın arkasında bir düşman birliği var desem inanır mısınız?"* sorusunu sordu. Muhatapları

-*"Evet, zira senin hiç yalan söylediğine şahit olmadık"* cevabını verdiler. Bunun üzerine kendilerine *"Öyleyse ben büyük bir azaba uğrayacağınızı size haber veriyorum. Allah bana en yakın akrabamı uyarmamı emretti. Allah'tan başka ilâh yoktur demediğiniz sürece size ne bu dünyada ne de âhirette bir faydam dokunur."* uyarısını yaptı. Bu toplantıda da hazır bulunan amcası Ebû Leheb, onun Mekkelilerle görüşmesine engel olmaya çalışarak *"elin kurusun"* sözleriyle

beddua etmişti. Bunun üzerine Leheb sûresi (111/1-5) nâzil oldu.[17]

Hz. Peygamber (sav) risâletini bütün Kureyş'e duyurmasının ardından Mekke dışından gelen kabile mensuplarıyla görüşmeler yapmaya başladı. Diğer taraftan Mekke dâhilindeki bütün gelişmeler hac mevsimi sırasında şehre gelip gidenler tarafından diğer kabilelere de ulaşıyordu. Bu sebepledir ki, onun Mekke haricinde de müminleri vardı. Allah Resulü (sav) sadece Mekke'ye gelenlerle yetinmeyip daha fazla kişiye ulaşabilmek için özellikle şehre yakın bölgelerde kurulan Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz panayırlarını ziyaret etmeye başladı. Öyle ki onun davet faaliyetleri kesintisiz bir şekilde hicrete kadar devam etti.[18]

Hz. Peygamber (sav) tebliğ görevini üstlenmesinden itibaren kadın-erkek, genç-ihtiyar, zengin-fakir, hür-köle ayrımı yapmadan toplumun tüm katmanlarına mensup insanları İslâm'a çağırdı. Bunun sonucu olarak hemen her kesimden Mekkeli Müslüman oldular. Ancak ilk Müslümanların en bariz özellikleri, genelde otuzlu yaşlardaki gençlerden meydana gelmeleridir. Onlar arasında Hâlid b. Sa'îd, Mus'ab b. Umeyr, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa, Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi Kureyş'in önemli sülalelerine mensup zengin aile çocuklarının yanı sıra, şahsî servetiyle Mekke zenginleri arasında sayılabilecek Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Zübeyr ile Hz. Talha benzeri şahıslar da vardı. Burada zikri geçen Kureyş mensuplarına ilave olarak bu kabilelere sığınmış olan Abdullah b. Cahş gibi anlaşmalılar, Bilâl-i Habeşî, Habbâb b. Eret gibi köleler ile Yâsir ailesi gibi himayesiz yabancılar ilk Müslümanlar arasında yerlerini aldılar. Burada zikri geçen şahıslardan yola çıkarak Hz. Peygamber'in (sav) çağrısına ilk cevap verenlerin toplumun alt kesiminde yer alan korumasız fakir ve kölelerden teşekkül ettiği şeklindeki yaygın kanaatin doğru olmadığı açıkça ortaya çıkar. Zira İslâm dini ilk tebliğ edildiği andan itibaren cemiyetin hemen her tabakasından ilgi görmüş, neticede Kureyş'in bütün kabilelerinden az veya çok kişi Müslümanlığı seçmiştir. Davetin ilk yıllarında İslâm'a giren bu şahıslar Arap sosyal hayatının farklı statülerine mensup olmalarına

rağmen, onların ortak özellikleri putperestlikten ve diğer câhilî adetlerinden uzak kalmak, doğru ve güvenilir olmak gibi müspet davranışlara sahip bulunmaktır.

*

Hira ve Vahyin gelişiyle ilgili geniş okumalar için:

- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi III*, İstanbul 1987.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi, I-IV*, İstanbul 1986.
- Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi I*, İstanbul 2010.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2004.
- Günel, Fuat, "Hira", DİA, XVIII, 121-122.

Dipnotlar

1 Hicr, 15/94
2 Alâk, 96/1-5
3 Buhârî, Bedü'l-vahy 3
4 Alâk, 96/1-5
5 Buhârî, Bedü'l-Vahy 3; Ehâdîsü'l-Enbiyâ 21; İbn Hişâm, es-Sîre, I, 252-254, 257
6 Duhâ, 93/1-11; Buhârî, Bedü'l-Halk 7, Tefsîru'l-Kur'ân 93
7 Müddessir, 74/1-5
8 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 259-262; Belâzürî, Ensâb, I, 111
9 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 199
10 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 262-263
11 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 264-265
12 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 267-280
13 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 270
14 Hicr, 15/94
15 Şuarâ, 26/214-216
16 Buhârî, Vesâya 11; Belâzürî, Ensâb, I, 118-119
17 Buhârî, Îmân 384, Tefsîru'l-Kur'ân 111; Müslim, Îmân 350, 355
18 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 216
* Adem Apak

MEKKE'DE TEBLİĞ YILLARI: MÜŞRİKLERLE AMANSIZ MÜCADELE

"Dediler ki: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!" [1]

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ
أَهْدَى مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا
نُفُورًا ❁
اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ
السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَن تَجِدَ
لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ❁

"Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı). Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilere uygulanan kanunu bekliyorlar.

Sen Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın".[2]

Kureyş ileri gelenleri Resulüllah'ın (sav) davetine başlangıçta itiraz etmediler. Ancak ne zaman puta tapmayı eleştiren âyetler nâzil olmaya, onların dinleri ayıplanmaya ve ataları akılsızlıkla suçlanmaya başlanınca onlar Hz. Muhammed'e (sav) ve davetine yönelik tepkilerini açıkça göstermeye başladılar.[3]

Müşrik önderlerinin İslâm'a karşı çıkma sebeplerinin başında onların dinî kaygıları gelir. Çünkü Mekke müşrikleri, atalarından miras aldıkları inanç ve gelenekleri mutlak doğrular kabul ettikleri için hiçbir şekilde bunları terk etmek istemiyorlardı. Bu hususa Kur'ân-ı Kerîm de işaret eder: *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine ve Resule gelin' denildiği zaman, babalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter' derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?"*[4]

Müşriklerin karşı çıkışına etki eden âmiller arasında kin, büyüklük taslama, peygambere uymayı kendilerine yedirememe ve onu küçük görme gibi sebepler de sayılabilir. Zira onlar kendilerini mevki yönünden daha ileri, geniş servet sahibi, nüfuzlu, sözü daha çok dinlenen insanlar olarak görüyorlardı. Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine tavır alışlarının mühim sebeplerinden biri de onların siyasî ve ekonomik kaygılarıdır. Her şeyden önce onlar inançlarının temeli olan putperestliğin ortadan kalkması durumunda Arap kabileleri nazarında var olan itibarlarının sarsılacağını düşünüyorlardı.

"*Onlar, "Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız" dediler. Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın ve güvenlikli bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler".*[5] Bu âyete göre Mekkeli liderler, Hz. Peygamber'e (sav) uydukları zaman kendilerinin ve ülkelerinin imtiyazlarını, menfaat elde ettikleri tüm geleneklerini kaybedeceklerini düşünüyorlardı. Onların geçimleri için gereken gelirlerinden, izzet ve şerefle-

rinden mahrum kalacaklarını hesaplıyorlar, bu sebeple konumlarını muhafaza için tebliğe yüz çeviriyorlardı.[6]

Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e (sav) karşı gelmelerinin temel nedenlerinden biri de Kureyş içinde geçmişe dayanan kabile mücadeleleridir. Hâşimoğulları'ndan bir peygamber çıkmasıyla bu soyun kendilerine üstünlük sağlayacağını düşünen rakip kabileler, bütün güçleriyle İslâm dininin yayılmasını engellemeye çalışmışlardır.

Mekke müşrikleri, yukarıda saydığımız sebeplerle Hz. Peygamber'in (sav) tebliğini engellemek için çok çeşitli yollar denediler. Bunlar sırasıyla onun faaliyetlerini önce görmezden gelip ciddiye almamak, onu yalanlamak, kendisine şairlik, sihirbazlık, kâhinlik ve mecnunluk iftirası atmaktır. Onlar bu faaliyetlerini zamanla şiddetlendirmişler, nihayetinde Allah Resulü'ne (sav) suikast düzenleyecek noktaya gelmişlerdir.[7]

Mekke müşrikleri öncelikli olarak kendileri gibi bir insanın Allah'tan haber getirmesini bir türlü kabul edememişler, Hz. Muhammed'e (sav) bu işi niçin bir meleğin yapmadığını sorarak onun risâletine itiraz etmişlerdir: *"Bir de dediler ki: "Ona (açıktan göreceğimiz) bir melek indirilse ya!" Eğer (öyle) bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da kendilerine göz açtırılmazdı. (Hemen helak edilirlerdi)"*[8] *"(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) "Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!" demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir".*[9] *"Eğer doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirsene!"*[10] *"Dediler ki: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!"*[11]

Müşrikler zaman zaman Allah Resulü'nü (sav) kendilerince zor durumda bırakmak ve bu sayede gerek toplum, gerekse inananları nazarında etkisiz hale getirmek için onunla müzakere ve münakaşaya girişmişlerdir. Onlar Hz. Peygamber'i (sav) yanlarına çağırmışlar, sözlerinin başında onu kavmi bölmek, atalarının dinlerine hakaret etmek ve onları sefihlikle

vasıflamak gibi faaliyetlere girmekle suçlamışlar, bunun ardından da kendisine bazı dünyevî teklifler sunarak tebliğ faaliyetini durdurmasını istemişlerdir. Fakat Resulüllah (sav) onların isteklerinin hiçbirini kabul etmemiş, gayesinin insanları Allah'ın birliğine çağırmaktan başka bir şey olmadığını tekrarlamıştır. Resulüllah'tan (sav) bekledikleri cevabı alamayan müşrikler bu defa ondan çeşitli mucizeler ortaya koymasını talep etmişlerdir:

"Dediler ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe, yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe, yahut altından bir evin olmadıkça, ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz."[12]

Kur'ân'da bu ve benzeri itirazlara şöyle cevap verilmiştir: *"De ki: Yeryüzünde dolaşanlar melek olsaydı, biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik."*[13] *"Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölüler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatin şahidleri olarak) toplasaydık Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bilmiyorlar."*[14]

Mekke müşrikleri bazen de kendi soru ve istekleriyle yetinmeyip cevaplayamayacağını düşündükleri sualler yöneltebilmek ve yardım almak için Medine Yahûdîleri'ne elçiler göndermişlerdir. Nitekim bu amaçla Medine'ye ulaşan Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebû Muayt, Yahûdî bilginlerinden bazı sorular alarak geri dönmüşlerdir.[15] Yahûdîler, yanlarına gelen elçilere şayet sorulara cevap verebilirse onun bir peygamber olduğunu, veremediği takdirde de bir sahtekar sayılması gerektiğini söylemişlerdi. Kureyş temsilcileri Medine'den dönüp Hz. Peygamber (sav) ile bir araya geldiklerinde ona Yahûdîlerden aldıkları taktikle Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve rûh hakkında sorular sormuşlardır. Bunların tamamına Kur'ân âyetleriyle açık cevaplar verilmiş olmakla birlikte müşrikler yine de Resulüllah'ın (sav) peygamberliğini tasdike yanaşmamışlardır.[16]

Tebliğ faaliyetlerine karşı gerçekleştirdikleri bütün engelleme çabalarına rağmen Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'de desteğinin daha da artmaya başladığını gören Kureyşliler, münazara ve münakaşanın yanında ona karşı alay ve iftira yolunu da takip etmeye başladılar. Bu amaçla Hz. Peygamber'le (sav) karşılaştıklarında *"işte Abdülmuttaliboğulları'nın kendisiyle gökten konuşulan oğlu"* demek suretiyle onunla alay ettiler.[17] Onlar arasında bulunan Esved b. Abdiyeğûs, ne zaman Allah Resulü (sav) ile bir araya gelse kendisine *"bu gün yukarıyla konuştun mu Ey Muhammed?"* sorusunu sormuştur.[18]

"İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilahlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar".[19] *"Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? Biz, ilahlarımıza sımsıkı sarılmasaydık neredeyse bizi ilahlarımızdan uzaklaştıracaktı" (derler)."*[20]

Hz. Peygamber'le (sav) istihza edenlerin alışkanlık haline gelen davranışları ise onu gördüklerinde birbirlerine kaş-göz işareti yaparak karşılıklı gülüşmektir. Bu hareketleri en fazla yapan müşrik lider Ümeyye b. Halef'tir.[21] Onun tavırları dolayısıyla Hümeze suresi nâzil olmuştur: *"Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden kişinin vay haline! O, malının kendisini ebedîleştirdiğini sanır. Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır. Hutame'nin ne olduğunu sen ne bileceksin? O, Allah'ın, yüreklere işleyen tutuşturulmuş ateşidir. Şüphesiz uzatılmış direklere bağlı oldukları halde ateş onların üzerine kapatılacaktır."*[22]

Mekke müşriklerinden Âs b. Vâil erkek çocuklarının yaşamaması sebebiyle Allah Resulü'ne (sav) *"soyu kesik"* anlamına gelen *"ebter"* nitelemesini yakıştırmaya kalkışmıştır. Kısa süre sonra gelen Kevser sûresiyle (108, /1-3) adı geçen müşriğe anında ilahî cevap verilmiştir: *"Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. O Halde, Rabb'in için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın(ebter) ta kendisidir."*[23]

Kureyşliler, Hz. Peygamber'le (sav) alay etmeyle birlikte ona iftira atmaktan da geri kalmadılar. Nitekim, onlar İslâm

dininin ilahî meşruiyetini tartışılır hale getirmek için tebliğ ettiği vahyi Allah'tan değil, Rahmân adındaki bir insandan aldığını iddia etmeye başladılar.[24] Hatta iftiralarını Kur'ân'ın ilahî kaynaklı değil, şeytanın sözleri olduğunu iddia edecek kadar ileri götürdüler.[25] Müşriklerin bu iftiralarına vahiyle gelen cevap gecikmedi:

"Şüphesiz Kur'ân, âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Ey Muhammed! Apaçık Arap diliyle, uyaranlardan olman için O'nu senin kalbine Cebrail indirmiştir. O, daha öncekilerin kitabında da zikredilmiştir."[26] *"Kur'ân'ı şeytanlar indirmemiştir. Zaten bu onların harcı değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar (vahyi) işitmekten uzaklaştırılmışlardır."*[27] *"Şeytanların kime indiğini size haber vereyim mi? De ki, onlar, günahkâr iftiracıların hepsine iner. Bunlar şeytanlara kulak verirler, çoğu da yalancıdırlar."*[28]

İlahî mesajın meşruluğu konusunda insanların zihinlerinde tereddüt meydana getirmeye çalışan müşrikler, bunun ikinci adımı olarak Hz. Peygamber'i (sav) kâhin[29], mecnun[30] deli[31], veya şair olmakla[32] itham etmişlerdir. Nitekim müşrik ileri gelenlerinden Velîd b. Muğîre, bir gün Kureyşlileri etrafında toplamış ve onlardan Hz. Peygamber'i (sav) Mekke'ye hac niyetiyle gelen insanlardan nasıl uzak tutacakları konusunda görüş belirtmelerini istemiştir. Oradakiler Hz. Peygamber (sav) hakkında kâhin, mecnun, şair diyerek menfî propaganda yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Toplantı neticesinde, Resulüllah (sav) için kişi ile kabileyi, karı ile kocayı, baba ile oğlunu, kardeş ile kardeşi birbirinden ayıran sâhir (sihirbaz) sıfatını kullanmaya karar vermişler, oradan ayrıldıktan sonra da insanların toplantı yerlerine giderek bu planı uygulamaya, onun bir sihirbaz olduğu iftirasını yaymaya başlamışlardır.[33]

"Kâfirler, kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar ve şöyle dediler: "Bu yalancı bir sihirbazdır. "İlahları bir tek ilah mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey! İçlerinden ileri gelenler, "Gidin, ilahlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. O zikir (Kur'ân) içimizden ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler. Hayır, onlar benim Zikrim'den (Kur'ân) şüphe içindedirler. Hayır, henüz azabımı tatmadılar."[34]

Bu iddialar karşısında Kur'ân, onların Hz. Peygamber (sav) hakkındaki sihirbazlık, delilik ve şairlik iddialarını mutlak sûrette reddetmiştir: *"Ey Muhammed. Sen Rabbinin nimetine nâil olmuş bir kimsesin, deli değilsin."*[35] *"Kur'ân şerefli bir elçinin getirdiği bir sözdür. O, şair sözü değildir, ne az inanıyorsunuz."*[36] *"Biz o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır."*[37]

Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'in (sav) tebliğ faaliyetini münazara, alay ve iftirayla engelleyemeyeceklerini fark ettikleri zaman, taktik değiştirerek bir takım dünyevî menfaat vaadiyle onu davasından vazgeçirmeye çalıştılar. Bu görevi Mekke reisleri adına Utbe b. Rebîa üstlendi. Utbe, Resulüllah'a (sav) giderek önce onun toplumdaki saygınlığından ve şerefinden bahsetti. Ardından tüm bu olumlu özelliklerine rağmen kendisinin Mekke'nin bütünlüğünü parçalayıp halkı birbirine düşürdüğünü söyledikten sonra, yaptıklarından vazgeçmesi durumunda kendisine Mekke'nin reisi ve en zengin kişisi olma imkânı verileceğini bildirdi. Ancak Resul-i Ekrem (sav) teklifi kesin bir dille reddetti. Benzer öneriler daha sonra bütün müşriklerin ortak bir toplantısı sırasında Resulüllah'a (sav) tekrar iletilmiş, hatta onlar maddî tekliflerinin yanında güya ona yardımcı olma adına, şayet cinlerin tasallutuna uğramış ise tüm mallarını harcama pahasına kendisini tedavi ettirebileceklerini dile getirmişlerdir. Allah Resulü (sav) ise onlara, kendisinin hasta olmadığını, niyetinin dünya malı elde etmek değil, sadece insanları Allah'ın birliğine çağırmak olduğunu tekrarlamıştır.[38] Müşrikler dünveyî bir takım menfaat vadiyle Hz. Peygamber'i (sav) davasından vazgeçiremeyeceklerini anladıklarında son çare olarak ona dinleri birleştirme önerisiyle gelmişler, *"biz senin ibadet ettiğine ibadet edelim, sen de bizim ibadet ettiğimiz putlara tap"* diyerek inanç ortaklığına çağırmışlardır. Bu teklife karşılık ilahî cevap şu şekilde verilmiştir: *"De ki, ey kâfirler. Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapmıyorsunuz. Ben sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Evet, siz de benim taptığıma tapmayacaksınız. Sizin dininiz size, benim dinim banadır."*[39]

Kureyşliler Hz. Muhammed'e (sav) faaliyetlerinde engel olması veya ona verdiği desteği çekmesi için amcası Ebû Tâlib'e de defalarca müracaatta bulundular. Hatta bu girişimlerini onu tehdit etmeye kadar götürdüler. Ebû Tâlib ilk gelişlerinde güzel sözler söyleyerek onları savuşturdu. Hz. Peygamber'in (sav) tavırlarında herhangi bir değişiklik görmeyen Kureyşliler ikinci gelişlerinde daha sert ifadeler kullandılar. Bunun üzerine Ebû Tâlib, yeğenine baskılara daha fazla direnemeyeceğini söyleyerek tebliğ çalışmalarına son vermesi îmâsında bulundu. Amcasının sözlerinden onun artık kendisini himaye etmeyeceği izlenimi edinen Hz. Peygamber (sav) şu tarihî cevabı vermiştir:

"-Güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler davamdan vazgeçmem. Ya Allah bu dini üstün kılar, ya da ben bu uğurda ölürüm".

Allah Resulü'nün (sav) bu kesin tavrı üzerine Ebû Tâlib, ona dilediği gibi hareket etmesini, bedeli ne olursa olsun onu himayeye devam edeceğini bildirdi. Gerçekten de Ebû Tâlib yeğenini her türlü tehdit ve baskıya rağmen ölünceye kadar korumuş, üstelik son nefesinde reisi olduğu Hâşimoğulları kabilesi mensuplarına onu desteklemelerini vasiyet etmiştir.[40]

Kureyşliler, Hâşimoğulları'nın kabile dayanışması (asabiyet) gereği Hz. Peygamber'i (sav) himaye ettiklerinin farkındaydılar. Nitekim onlar bilhassa amcası Ebû Tâlib'e yaptıkları uyarılardan herhangi bir netice de alamamışlardı. Bu sebeple yeni bir usul denemeye, onu tesirsiz hale getirebilmek için bütün olarak Hâşimoğulları soyuna baskı yapmaya karar verdiler. Zira câhiliyye dönemi kabilecilik anlayışına göre ferdî suç ve ceza yerine kolektif sorumluluk kuralı geçerliydi. Bu gelenek sayesinde onlar, Hâşimoğulları'nın tamamını cezalandırmak suretiyle onların Resulüllah'a (sav) verdikleri destekten çekileceklerini ümit ediyorlardı. Bu amaçla Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları'nı kendilerine düşman ilân ederek onlarla akrabalık bağlarını kesmeye, ticarî faaliyetlerini engellemeye, kısacası bu kabileyi dünyadan tecrit etmeye karar verdiler. Hâşimîlere uygulayacakları boykot kararını ilân eden metin de Kâbe'nin iç duvarına asıldı.[41]

Ambargonun başlamasıyla birlikte kabilenin reisi Ebû Tâlib, yeğenini ve aile mensuplarını kendi mahallesinde bir araya topladı. Hz. Peygamber'in (sav) diğer amcası Ebû Leheb ise boykotun hemen başında kendi soyunu terk ederek diğer müşriklerle birlikte hareket etmeye karar verdi. Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları muhasara altında üç yıl (M.616-619) büyük sıkıntı içinde hayatlarını devam ettirmeye çalıştılar.[42] Bu aile ile yakın akrabalığı olan Hişâm b. Amr, Hakîm b. Hizâm gibi bazı Mekkelilerin gizlice yaptıkları yardımlar onların en tabiî ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı. Hâşimoğulları'nın ambargo süresince yaşadıklarını Abdullah b. Abbâs şu şekilde dile getirir: *"Mahallede üç yıl kuşatma altında kaldık. Onlar rızkımızı kestiler. Bizden biri ailesinin geçimini kazanmak için çarşıya çıktı, fakat ona hiçbir şey satılmadı. Bu sebeple aramızda ölenler oldu. Hatta birisi bir gün açlık sebebiyle bir deri parçasını buldu onu öğüterek suyla karıştırdı ve yedi."*[43]

Hâşimoğulları bütün zorluklara rağmen Hz. Peygamber (sav) sebebiyle maruz kaldıkları ablukaya bir bütün halinde mukavemet gösterdiler. Onların durumu kabile dayanışmasının Hz. Peygamber'in (sav) desteklenmesinde ve İslâm'ın yayılmasındaki müspet etkisine anlamlı bir örnektir. Gösterilen kabile dayanışması sebebiyle ambargo kararı müşriklerin hedeflerine ulaşmalarına imkan vermedi. Bu sayede Hâşimîler birbirlerine daha da yakınlaştılar. Üstelik bu sürede onların mağdur edildiklerini gören ve Hâşimîler ile yakın akrabalık bağı bulunan Kureyşli başka kabileler de, boykotu geçersiz hale getiren bazı uygulamalara giriştiler, en sonunda da kararı tanımadıklarını ilân ettiler. Bu şahısların özel gayretleriyle üç yıl süren boykot Mekke müşriklerinin bekledikleri sonucu alamamalarıyla neticelendi.

Hz. Peygamber'in (sav) kabilesine karşı gerçekleştirilen boykot uygulamasının hemen ardından nübüvvetin 10. yılında Ebû Tâlib ile Hz. Hatice peş peşe vefat ettiler.[44] Resul-i Ekrem (sav) bu iki kayıp sebebiyle çok müteessir oldu. Nitekim bu yıl Müslümanlar tarafından *"hüzün yılı"* olarak adlandırılmıştır. Allah Resulü (sav) eşini kaybetmekle hayat arkadaşından ve en büyük manevî desteğinden mahrum kalmış, amcası Ebû

Tâlib'in ölümüyle de Mekke müşriklerine karşı kendisini koruyan en büyük hamisini yitirmiştir. Nitekim düşmanları onun ölümünden sonra Resulüllah'a (sav) karşı daha cüretkâr, daha küstahça saldırmaya başlamışlardır.[45]

Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i (sav) davasından vazgeçirmek ve onu etkisiz hale getirmek adına her türlü baskı ve yıldırma yolunu kullanmalarına rağmen hedeflerini gerçekleştiremeyince, ona karşı çirkin saldırı teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Onlardan bazıları Allah Resulü'nün (sav) Kâbe'yi tavafı esnasında üzerine saldırmışlardır. Olaya şahid olan Hz. Ebû Bekir derhal müdahale ederek *"Rabbim Allah diyen bir kişiyi öldürecek misiniz?"* sözleriyle onları Hz. Peygamber'den (sav) uzaklaştırmaya çalışmış, bu arbede sırasında kendisi de yaralanmıştır.[46]

Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'e (sav) olduğu gibi onun çağrısına cevap veren Müslümanlara karşı da alay ve hakaretten başlayıp öldürmeye kadar varan türlü psikolojik, ekonomik ve fizikî baskı ve işkenceyi uyguladılar. Müşriklerin diğer Müslümanlara karşı da en sık başvurdukları hareket tarzı, onları küçümsemek ve alay konusu yapmaktır.

Sözlü alay ve hakaretin yanında neredeyse bütün Müslümanlar müşriklerin fiilî saldırılarına maruz kaldılar. Ancak bununla birlikte toplum içinde en ağır fizikî işkenceye uğrayanlar köleler ve himayesiz kişiler olmuştur. İlk Müslümanlar arasında bu tür baskı ve işkenceye en çok muhatap olanların başında Bilâl-i Habeşî ile Yâsir ailesi gelir.

Bilâl b. Rebâh Müslüman olduğunu açıklamasından itibaren efendisi Cumah kabilesi lideri Ümeyye b. Halef'in ağır işkencelerine uğramıştır. Ümeyye onu sıcak çöl kumuna yatırıp üzerine büyük bir kaya parçası koyduktan sonra ölünceye ya da Hz. Peygamber'i (sav) inkâr edinceye kadar bu şekilde bırakacağını söylemiştir. Ancak Bilâl, yapılan bütün işkencelere tekbir getirerek cevap vermiştir. Onu dininden vazgeçirmek isteyen Ümeyye başka bir zaman da ellerini ve ayaklarını bağlayıp kızgın kumlar üzerinde sürükletmiş, ancak yine de istediğini elde edememiştir. Nihayet Hz. Ebû Bekir, Ümeyye b.

Halef'e daha güçlü müşrik bir kölesini vermek suretiyle Bilâl'i almış ve işkenceden kurtarmıştır.[47]

Ebû Cehîl, Bilâl'e yapılan işkencenin benzerini Yâsir ailesine uyguladı. Zamanla daha da şiddetlenen bu faaliyet, Ammâr'ın annesi Sümeyye ile babası Yâsir'in ölümüne sebep oldu. Bu nedenle onlar İslâm'daki ilk şehitler olarak kabul edilir.[48] Habbâb b. Eret, Ebû Fükeyhe ve Lübeyne gibi korumasız köle ve cariyeler de, Ammâr ve Bilâl benzeri sistematik işkence mağdurları oldular. O kadar ki, müşrikler tarafından Habbâb'a yapılan işkence izleri uzun yıllar boyunca onun vücudundan silinmemiştir. Ağır işkencelerden çok bunalan Habbâb, Resulüllah'ın (sav) ölümü temenni etmeme konusundaki uyarısı olmasa, çok kez ölümü isteyeceğini ifade etmiştir.[49]

Müslümanlar arasında fiilî saldırıya uğrayanlar sadece köle ve fakir kişiler değildi. Mekke'de müşrik kabile reisleri İslâm'a giren kendi çocukları ve yakın akrabalarına karşı da maddî imkânlardan mahrum bırakmak ve hapsetmenin yanında onlara fiziksel şiddet uyguladılar. Nitekim Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Talhâ b. Ubeydullah gibi genç müslümanlar kendi soylarının baskılarıyla yüz yüze kalmışlardır.

Hz. Peygamber (sav), Mekke müşriklerinin gerek kendisine, gerekse Müslümanlara yaptıkları saldırılar karşısında zaman ve şartlara uygun olarak karşı stratejiler geliştirmiş, bu sayede kendisine inananları birlik ve dayanışma içinde tutmaya çalışmıştır. Bu faaliyetler pasif direnişten başlayıp hicrete kadar varan çeşitli aşamalarda gerçekleştirilmiştir.

Mekke döneminde Müslümanların sayısı ve gücü hiçbir zaman müşriklerle fizikî anlamda mücadele edebilecek boyuta ulaşamadı. Bu sebepledir ki, onlar düşmanlarına karşı pasif direnişi tercih ederek kendilerine yapılan saldırılara cevap vermekten özellikle kaçındılar.[50] Onlar ilk tedbir olarak müşriklerin dikkatini çekmemek ve daha fazla saldırıya maruz kalmamak için toplu olarak Kâbe'de bulunmaktan kaçınmışlar, görüşmelerini daha çok Mekke'nin ıssız vadilerinde gerçekleştirmişlerdir. İlk Müslümanların en fazla toplandıkları mekân

ise, şehrin merkezinden uzakta bulunan Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evidir.[51]

Bu süreçte Hz. Ebû Bekir önemli bir adım daha atarak maddî imkânları elverdiği ölçüde Bilâl gibi işkenceye uğrayan köleleri satın almak suretiyle onlardan bir kısmını azat etmiştir. Bütün bunlardan yola çıkarak Müslümanların Mekke müşriklerinin baskı ve işkencelerine karşı ilk tutumlarının şiddete başvurmaksızın gerçekleşen pasif direniş olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte şehrin uzak bir bölgesinde namaz kılan Müslümanlar üzerine müşriklerden bir topluluğun saldırması üzerine Sa'd b. Ebû Vakkâs yerden bulduğu deve kemiği ile gelenlerden birinin başını yarmış ve bu hadise din yolunda akıtılan ilk kan olarak kabul edilmiştir.[52] Meydana gelen bu olay, esasında pasif savunmanın başka bir çeşididir. Çünkü yapılan hareket bir karşı saldırı olmaktan ziyade, saldırganları fiillerinden vazgeçirmek niyetiyle atılan bir adımdan başka bir şey değildir.

Ashâbının mâruz kaldığı zulüm ve işkenceleri engellemeye gücü yetmeyen, üstelik ölüm korkusu sebebiyle dinlerini terk etmelerinden endişelenen Allah Resulü (sav) özellikle himayesiz kalanlara Habeşistan'a hicret etmeleri tavsiyesinde bulundu.

Hicret hazırlıklarının tamamlanması üzerine tebliğin 5. yılının Recep ayında (M.615) on bir erkekle dört kadından oluşan ilk hicret kafilesi Habeşistan'a hareket etti. Heyette Osman b. Affân ve eşi Resulüllah'ın (sav) kızı Rukıyye de bulunuyordu. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra Cafer b. Ebû Tâlib başkanlığında 82 erkek ve 18 kadından müteşekkil yeni bir Müslüman grup ikinci Habeşistan hicretini gerçekleştirdi. Önceki Muhâcirler gibi onlar da Habeş kralı tarafından iyi karşılandılar. Dolayısıyla yeni yurtlarında güvenlik içinde hayatlarını sürdürdüler.[53]

Habeş Muhâcirleri, yeni yurtlarında emniyet altında yaşıyorlardı. Ancak Mekke müşrikleri onların iyi halde olmalarından rahatsızlık duydular. Bu sebeple Müslümanların Habeşistan'dan çıkarılmalarını sağlamak için Amr b. el-Âs ile Abdullah b. Ebû Rebîa'yı elçi olarak Necâşî'ye gönderdiler.[54]

Elçiler, kralın huzuruna çıkarak bazı ayak takımı insanların Mekke'den ayrılıp Habeşistan'a yerleştiklerini, onların kendi dinlerini terk ettiklerini, fakat sığındıkları insanların dinine de girmediklerini söyleyip Muhâcirleri suçladıktan sonra, geliş amaçlarının bu insanların geri gönderilmelerini temin etmek olduğunu bildirdiler. Necâşî ise ülkesine sığınan insanları dinlemeden bu hususta herhangi bir karar vermeyeceğini söyleyerek Müslümanlardan bir temsilcinin huzuruna getirilmesini istedi. Bunun üzerine Cafer b. Ebû Tâlib şöyle bir konuşma yaptı:

"Ey hükümdar, Allah aramızdan birini seçip de onu kendisi için elçi olarak gönderene kadar biz cahillerdendik, putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarına riayet etmez, komşuluk haklarını tanımazdık. Güçlü olanlarımız zayıf olanlarımızı ezerdi. Uzun bir müddet bu halde yaşadık. Sonra Allah bize aramızdan soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini, namusluluğunu bildiğimiz bir peygamber gönderdi. O bizi Yüce Allah'ın birliğini tanımaya ve O'na ibadet etmeye çağırdı. Ağaç ve taştan yaptığımız putlara tapmaktan, Allah'a ortak koşmaktan uzaklaştırdı. Bize doğru söylemeyi, emanete ve akrabalık bağına riayet etmeyi, komşularla güzel geçinmeyi, haramdan, kan dökmekten sakınmayı emretti. Fuhuştan, yalandan, yetim malı yemekten, namuslu kadına iftira etmekten menetti. O, bize, diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece Allah'a ibadet etmeyi, sadaka vermeyi ve her çeşit iyi ve güzel ameller işlemeyi öğretti. Bütün bunlar, bize hoş ve cazip geldi ve biz bunları yapmaya başladık. Fakat bunun hemen arkasından kendi insanlarımızdan, vatanımızı terk etmeye ve senin ülkene sığınmaya bizi mecbur eden işkenceler gördük. Biz, seçebileceğimiz bütün krallar arasından sizi tercih etmiş bulunuyoruz; zira sizin yanında bize kimsenin zulmedemeyeceğini ümit ediyoruz"[55]

Habeş kralı konuşmayı dinledikten sonra Hz. Peygamber'in (sav) getirdiklerinden kendisine bir örnek sunulmasını istedi. Bunun üzerine Cafer, Meryem sûresinin baş kısmındaki âyetleri okudu:

"Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd. Bu, Rabbinin, Zekeriya kuluna olan merhametinin anılmasıdır. Hani o Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı. O şöyle demişti: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım." "Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum… "[56]

Kral ve adamları duydukları Kur'ân ayetlerinden son derece etkilendiler. Göz yaşlarıyla okunanları dinleyen Necâşî bunların Îsâ'ya gelenlerle aynı kaynaktan olduğunu ifade ederek Müslümanların, ülkesinde huzur içinde istedikleri kadar kalabilecekleri kararını açıkladı. Bunun üzerine Mekke elçileri elleri boş döndüler.

Habeşistan'a gerçekleşen ikinci hicretin hemen akabinde Hz. Ömer'in Müslüman oluşu Mekke'de kalan az sayıdaki Müslümanlara cesaret vermiş, onlar artık Kâbe'de toplu olarak namaz kılmaya başlamışlardır.[57]

Habeşistan'da kalan Muhâcirlerden bir kısmı Hz. Hamza'nın ardından Hz. Ömer'in de Müslüman olmasıyla Mekke'deki din kardeşlerinin feraha kavuştuklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca bu dönemde müşriklerin Hz. Peygamber'e (sav) tabi oldukları şeklinde haberler de alınca Mekke'ye geri dönmüşler, ancak burada duyduklarının gerçek olmadığını görmüşlerdir. Bununla birlikte yeniden hicretin zorluğunu da göze alamayarak müşriklerden aldıkları himayelerle Mekke'de yaşamaya devam etmişlerdir.[58]

Habeşistan'da kalan Müslümanların bir bölümü Medine'ye hicretin hemen akabinde geri dönerken, diğerleri ise (H.7/M.628) yılında gerçekleşen Hayber fethinden sonra Medine'ye geldiler.

*

Mekke'de tebliğin ilk yılları ile ilgili geniş okumalar için:

- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi IV*, İstanbul 1987.
- Bulut, H. İbrahim, *Kur'ân Işığında Mucize ve Peygamber,* İstanbul 2002.
- Demircan, Adnan, *Nebevi Direniş Hicret,* İstanbul 2000.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1990-1991.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber,* (çev. N. Ahmet Asrar), I-II, Ankara 1984.
- Mevlânâ, Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed,* (çev. Yusuf Karaca), İstanbul 2002.
- Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti,* İstanbul 1987.

Dipnotlar

1 Furkân, 25/7
2 Fâtır, 35/42-43
3 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 282; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 199
4 Mâide, 5/104
5 Kasas, 28/57
6 Derveze, İzzet, Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, (çev. Mehmet Yolcu), I-III, İstanbul 1998, I, 378-379
7 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 308
8 En'âm, 6/8
9 Hûd, 11/12
10 Hicr, 15/7
11 Furkân, 25/7
12 İsrâ, 17/90-93
13 İsrâ, 17/95
14 En'âm, 6/111
15 Müslim, Kader 19; Tirmizî, Tefsîru Sûreti'l-Kamer 6
16 Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân 13; İbn Hişâm, es-Sîre, I, 322-335
17 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 199
18 Belâzürî, Ensâb, I, 132
19 Enbiyâ, 21/36
20 Furkân, 25/41
21 İbn Hişan, es-Sîre, I, 382
22 Hümeze, 104/1-9
23 Kevser, 108/1-3
24 Nahl, 16/103
25 Tekvîr, 81/25
26 Şuarâ, 26/192-196
27 Şuarâ, 26/210-212

28 Şuarâ, 26/221-223
29 Sâd, 38/4; Kamer, 54/2
30 Duhân 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2
31 Mü'minûn, 23/68-70; Sebe', 34/7-8; Kalem, 68/51-52
32 Enbiyâ 21/ 5; Hâkka 69/41-43
33 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 288-289
34 Sad, 38/4-8
35 Kalem, 68/2, İnfitâr, 82/22
36 Meâric, 70/40-41
37 Yâsîn, 36/69
38 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 313-316
39 Kâfirûn, 109/1-6
40 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 284-286, II, 58-59
41 Buhârî, Hac 45; Müslim, Hac 344
42 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 375-380; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 208-210
43 Belâzürî, Ensâb, I, 135-136
44 Ramazan 10 /Nisan 620
45 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 56-58; Belâzürî, Ensâb, I, 237
46 Buhârî, Fedâilu's-Sahâbe 5, Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân 40
47 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 340; Belâzürî, Ensâb, I, 184-186
48 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 342
49 Belâzürî, Ensâb, I, 177-178, 195
50 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 380-390
51 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 270
52 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 282; Belâzürî, Ensâb, I, 116
53 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 344-365; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 203-208
54 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 358-359
55 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 359-360
56 Meryem, 19/1-40
57 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 366-375
58 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 3-9; Belâzürî, Ensâb, I, 227
* Adem Apak

TAİF YOLCULUĞU: YENİ BİR YURT ARAMA ÇABASI

"(Ey Rabbim) eğer bana bir kızgınlığın yoksa aldırmıyorum, ancak benim için afiyet vermen daha etkin ve etkileyicidir".[1]

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ ❁

"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir" [2]

Müşriklerin Hâşimoğulları'na karşı yaklaşık olarak üç yıl süreyle uyguladıkları boykotun hemen akabinde Hz. Peygamber'i (sav) çocukluğundan itibaren koruyan ve destekleyen amcası Ebû Tâlib vefat etti. Müslümanlardan büyük bir kısmı da can güvenlikleri bulunmadığı düşüncesiyle Habeşistan'a hicret etmek zorunda kaldıkları için Mekke'de kendisine yardımcı olabileceklerin sayısı da azalmıştı. Bu şartlar altında Allah Resulü (sav) kendisine Mekke dışından bir siyasî destek aramaya karar verdi. Bu düşünceyle ilk önce Mekke'ye en yakın şehir olan Taif'e gitti.

Mekke'nin yaklaşık 120 km. güneydoğusunda Irak-Yemen ticaret yolu üzerinde bulunan Taif, bölgede yaşayan Sakîf kabilesinin yurdudur. Kur'ân'da Zuhruf suresinde bu şehre atıf yapılmaktadır.[3] Serin havası sebebiyle burası Mekkelilerin de yakın alakasını çekmiştir. Nitekim Ebû Uhayha, Âs b. Vâil ve Utbe b. Rebîa gibi pek çok Kureyşlinin burada arazisi bulunmaktadır.[4] Başta Ebû Süfyan olmak üzere Kureyş tacirleri, Taif'te imal edilen ticaret mallarını Arabistan dışına ihraç etmişlerdir. Dolayısıyla şehir ahalisinin mahalli ve mevsimlik panayırlar sebebiyle Mekke halkıyla sağlam bağlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Sakîfliler arazilerinin verimliliği ve şehirlerinin ticaret yolu üzerinde olması sebebiyle zaman zaman zenginlikte Mekke ile yarışabilecek hale gelmişlerdir. Ancak onların siyasî gücü hiç bir dönemde Mekke halkı düzeyine ulaşamamıştır. Özellikle Kureyş ile Sakîf kabilesinin de dâhil olduğu Hevâzin kabileleri arasında gerçekleşen Ficâr savaşlarında Mekkeliler'in galip gelmesi Kureyş'in Taifliler üzerindeki hâkimiyetini daha da pekiştirmiştir.[5] Böyle olduğu içindir ki, Sakîfliler, Mekke'nin fethine kadar geçen dönemde Kureyş'ten bağımsız olarak herhangi bir siyasî faaliyete girişme cesareti gösterememişlerdir. Onların Hz. Peygamber'in (sav) davetine ilgi göstermemelerinde bu tarihî arka planın etkin olduğu unutulmamalıdır.

Hz. Peygamber (sav) azatlısı Zeyd b. Hârise'nin yol arkadaşlığıyla Mekke'den yola çıkıp Taif'e ulaştı. Burada ilk olarak Sakîf kabilesinin ileri gelenlerini İslâm'a davet ederek kendilerinden Mekkelilere karşı himaye istedi. Ancak Kureyşliler ile sıkı ticarî bağları bulunduğu için Mekkelilerden bağımsız siyasî tavır belirlemekten çekinen, dolayısıyla Müslümanlar sebebiyle onlarla karşı karşıya da gelmek istemeyen Sakîf önderlerinden hiçbiri çağrıya olumlu cevap vermedi. Üstelik onlar, Hz. Peygamber'in (sav) yapılan görüşmeyi Mekkelilere bildirmemeleri ricasını da dinlemeyip, yapılan görüşmeleri derhal onlara haber verdiler. Daha sonra da şehrin ayak takımı insanlarını onun üzerine saldılar. Bir taraftan canını kurtarmakla meşgul olan Allah Resulü (sav) diğer taraftan şu sözlerle Allah'a dua ediyordu:

"Allahım, kuvvetimin yetersizliğini, çarelerimin tükenişini ve insanlarca horlanışımı sana havale ediyorum. Ey acıyanların en merhametlisi, sen horlananların Rabbi, Sen beni kime bırakacaksın? Üstüme saldıran uzak birilerine mi, yoksa başıma geçirttiğin bir düşmana mı? Eğer bana bir kızgınlığın yoksa aldırmıyorum, ancak benim için afiyet vermen daha etkin ve etkileyicidir. Yüzünün, kendisiyle karanlıkların açıldığı, dünya ve Âhiretin aydınlandığı nuruna sığınırım. Bana gazabının inmesinden, kızgınlığına düşmekten sana sığınırım, sadece senin rızanı isterim, yeter ki sen razı ol, çare de ancak seninle, güç de ancak seninledir" [6]

Taiflilerin saldırıları karşısında çok zor durumda kalan Resulüllah (sav), azatlısı Zeyd ile birlikte Kureyşli Utbe ve Şeybe b. Rebîa kardeşlerin Taif dışındaki bahçesine sığınarak saldırılardan kurtulabildi. Bağ sahipleri, Allah Resulü (sav) Efendimizin mâruz kaldığı saldırıyı uzaktan seyretmiş, acıma duyguları harekete geçince köleleri Addâs'la kendisine bir miktar üzüm ikram etmişlerdi. Addâs, üzümü alıp Resulüllah'a (sav) getirdi. Misafirin üzümü besmele çekerek yemeye başlaması kölenin dikkatini çekti. Daha sonra da kendi kendine bu sözü bu beldenin halkının bilmediğini ve söyleyemeyeceğini düşünmeye başladı. Onun şaşkınlığını fark eden Hz. Peygamber (sav) köleye nereli ve hangi dinden olduğunu sordu. Addâs, Ninovalı ve Hıristiyan olduğunu söyledi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav)

"-Demek, sen, o sâlih kişi Yunus b. Metta'nın hemşehrisisin" dedi. Daha da şaşıran köle, muhatabına Yunus'u nereden bildiğini sordu? Bunun üzerine Resulüllah'dan şu cevabı aldı:

"-O, benim kardeşimdir, O bir peygamberdi. Ben de peygamberim."

Bunun üzerine, Addâs kendisini tutamadı ve Resûlullah Efendimizin başını, ellerini ve ayaklarını öptü! Bu manzarayı uzaktan seyreden bağ sahiplerinden biri, diğerine, "Senin adamın," dedi, "gözünün önünde kölenin itikadını bozdu!".

Addâs Hz. Peygamber'in (sav) yanından ayrılıp Kureyşli efendilerinin bulunduğu yere dönünce ikisi birden, "Yazıklar olsun sana!.. Sen bu adamın başını, ellerini ve ayaklarını nasıl öptün?"

diyerek onu azarladılar. Addâs efendilerine şöyle cevap verdi:"Yeryüzünde, bu kişiden daha hayırlı bir kimse yok! O bana bir şey söyledi ki, bunu ancak bir peygamber bilebilir!"[7]

Tâif'den mahzun bir şekilde dönen Allah Resulü'nün (sav) Mekke'ye tekrar girebilmesi için himayesini alabileceği nüfuzlu bir Kureyşli bulması gerekiyordu. Zira bu gerçekleşmeden Mekke'de can güvenliği olmayacaktı. Üstelik Sakîflilerin yapılan görüşmeleri Mekkelilere haber vermiş olmaları müşriklerin ona karşı kinlerini daha da artırmıştı. Himaye talebi için önce Ahnes b. Şerîk, daha sonra da Süheyl b. Amr'a haber gönderdi. Ancak onlar kendilerine yapılan müracaatı geri çevirdiler. Üçüncü olarak başvurulan Nevfeloğulları reisi Mut'im b. Adî onu himayeye karar verdi. Resul-i Ekrem (sav) bu sayede Mekke'ye güvenlik içinde girme imkânı buldu.[8]

İnananlarından bir kısmı Habeşistan'a giderek canlarını kurtarabilmekle birlikte, geride kalanların baskı ve işkence görmeye devam etti. Üstelik kendisini destekleyen Hâşimoğulları yaklaşık üç yıl sosyal ve ticarî boykota maruz kaldı. Hem eşini, hem de destekçisi olan amcası Ebû Tâlib'i kaybetti. Dolayısıyla yalnız, desteksiz ve çaresiz kaldığı bir ortamda Cenâb-ı Hak, Resulüne (sav) İsrâ ve Mirâc mucizesini bahşetti. Bu sayede tebliğ sürecinde dayanaklarını kaybeden ve risâletinin başarısı konusunda endişe duymaya başlayan, elinde bulunan vasıta ve imkânsızlıkların getirdiği ümitsizliğe düşmek üzere olan elçiye açık destek mesajı verildi. Bizzat İlahî huzura davet edilmek suretiyle onurlandırılmış oldu. Hz. Peygamber (sav) Mirâc vesilesiyle Rabbinden aldığı manevî enerji, ilahî destek sayesinde tebliğ faaliyetlerine yeni bir şevk ve heyecanla devam etti.[9]

Mirâc hadisesi aynı zamanda Müslümanlar için bir imtihan vesilesi olmuştur. Başta Hz. Ebû Bekir olmak üzere bu hadise Müslümanların büyük çoğunluğunun imanlarını artırırken, az sayıda da olsa bazılarının irtidadına sebep olmuştur.

"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır. Bu, onların dünya hayatını sevip Âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu

asla doğru yola iletmeyeceğindendir. İşte onlar, Allah'ın; kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte onlar gafillerin ta kendileridir. Hiç şüphesiz onlar, Âhirette ziyana uğrayanların da ta kendileridir"[10]

*

Yurt Arayışı ile ilgili geniş okumalar için:

- Köksal, Asım*, İslâm Tarihi V*, İstanbul 1987.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1990-1991.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber,* (çev. N. Ahmet Asrar), I-II, Ankara 1984.
- Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti Mekke Dönemi,* İstanbul 2010.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Taif", *DİA,* XXXIX, 443-447

.

Dipnotlar

1 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 61-62
2 İsrâ, 17/1
3 Zuhruf, 43/31
4 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 59; Belâzurî, Ensâb, I, 139, 142
5 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 195-198
6 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 61-62; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 210-212
7 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 62-63; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 212
8 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 63-64; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 212
9 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 42, Tefsîru'l-Kur'ân 3; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 213-215
10 Nahl, 16/106-109
* Adem Apak

AKABE BİATLARI: MEDİNE İLE İLK TEMASLAR

“Sizin kanınız benim kanımdır. Sizin affınız, benim affımdır.
Ben size katılıyorum, siz de bana iltihak ediyorsunuz.
Siz kiminle savaşırsanız, ben de onunla savaşırım.
Siz kiminle sulh yaparsanız, ben de onunla sulh yaparım.”[1]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

“Ey Peygamber, Mü’min kadınlar Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlanma dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”. [2]

Mirâc hadisesi gerçekleştikten sonra Hz. Muhammed (sav) Mekke‘ye gelen Arap kabileleriyle görüşmelerine şevk ve heyecanla yeniden başladı. Özellikle hac mevsimlerinde gerçekleşen bu müzakerelerde hem muhataplarını İslâm’a çağırı-

yor, hem de Kureyş'e karşı onlardan siyasî destek talebinde bulunuyordu. Allah Resulü (sav) sırasıyla Âmir b. Sa'saa, Muhârib b. Hasafa, Fezâre, Mürre, Hanîfe, Süleym, Abs, Benî Nadr, Kinde, Kelb, Hâris b. Ka'b, Uzre, Hadârime gibi kabilelerle tek tek görüşmeler yaptı, fakat bu teşebbüslerinden herhangi bir netice alamadı. Zira bu kabilelerden Âmir b. Sa'saa heyeti kendisine destek olup muhaliflerine üstün gelmeleri halinde iktidarın kendilerine verilip verilmeyeceği hususunda siyasî pazarlığa girmiş, Allah Resulü'den (sav) iktidarın Allah'ın elinde olduğu, dolayısıyla onu dilediğine vereceği cevabını alınca da derhal görüşme yerini terk etmiştir.[3] Bu olumsuz gelişmelere rağmen gelenler arasında Tufeyl b. Amr ed-Devsî gibi ferdî anlamda İslâmlaşmalar da gerçekleşti.[4] Ancak bunlar hiçbir zaman Hz. Peygamber'in (sav) asıl hedefi olan siyasî destek düzeyine ulaşmadı.

Resul-i Ekrem'in (sav) tebliğini sunduğu son topluluk Yesribliler oldu. Medineliler ise diğer kabilelerin aksine İslâm dinine yakın alaka gösterdiler. Medinelilerin İslâm dini karşısında Arabistan'daki diğer kabilelerden farklı davranmasının izaha ihtiyacı vardır. Bu sorunun cevabı ise Medine'deki sosyal ortam ile doğrudan ilgilidir: Medine'de Araplarla birlikte önemli sayıda bir Yahûdî topluluğu da yaşıyordu. Şehir nüfusunun esasını teşkil eden her iki zümre de kendi içlerinde parçalanmış bir görüntü arz ediyordu. Diğer taraftan Arapların bir kısmı, kendilerine rakip durumdaki başka Arap ve Yahûdî zümrelere karşı birbirlerini savunmak üzere, Yahûdîlerin bir kısmı ile ittifak yapmışlardı. Bundan da önemlisi Medineli Araplar arasında bir asırdan fazla süren iç savaşlar her iki zümreyi de yıpratmıştı. Bunun sonucunda şehrin Arapları adeta hemşehrileri Yahûdîlere muhtaç duruma düşmüşlerdi. Yahûdîler ise her iki Arap kabilesi ile karşılıklı ittifak yapmak suretiyle, onların birbirleriyle savaşmasını teşvik etmişler, neticede her bakımdan şehirdeki Arapları kendilerine bağımlı hale getirmişlerdi.

Medine'de Evs ile Hazrec arasındaki tarihî düşmanlık, iki kabileyi de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmişti. O kadar ki, anlaşmazlıklarını halledemeyen bu kabileler, düştük-

leri ortamdan kendilerini çıkarabilecek bir kurtarıcıya muhtaç hale gelmişlerdi. Bu kurtarıcı da ancak dışarıdan bir kişi olabilirdi. Çünkü aralarındaki derin kabile rekabeti, aralarındaki problemleri kendi kendilerine çözmelerini imkânsız hale getirmişti.

Medinelilerin kendileri dışından bir arabulucuya olan ihtiyaçları ile Hz. Peygamber'in (sav) tebliği için destek arama girişimi risâletin 11. yılı hac mevsiminde Mekke'de kesişti. Resulüllah (sav) dinini yayabilmek ve himaye elde etmek için Yesribliler gibi bir topluluğa ihtiyaç duyarken, onlar da yaşadıkları kaostan kurtulup birlikteliklerini yeniden tesis edebilmek adına onun gibi bir lidere muhtaç durumdaydılar. Evs ve Hazrec'in Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine teveccühlerinde şehirde birlikte yaşadıkları Yahûdîlerin, kendi içlerinden çıkacak bir peygamberle Arapları mağlup edecekleri şeklindeki tehditlerinin de önemli derecede etkisi olmuştur.[5] Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) ailesi Hâşimoğullarının câhiliyye döneminden itibaren Medineliler ile ticaret ve akrabalık ilişkileri içinde bulunmaları, onların Allah Resulü'ne (sav) yakınlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Zira Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib'in annesi Hazrec kabilesindendir. Üstelik Resulüllah'ın (sav) babası Medine'de, annesi ise Medine yolu üzerindeki Ebvâ köyünde medfundur. Burada saymaya çalıştığımız sosyal sebepler, Medinelilerin tebliğe karşı ilgi ve alâkalarında önemli derecede rol oynamıştır.

Nübüvvetin 11. yılına (620) rastlayan hac mevsiminde Hz. Peygamber (sav) Hazrec kabilesine mensup 6 Medineli ile Mina'da bir araya geldi. Hazrecliler, görüşmeler sırasında Evs ile aralarında bir asırdan fazla süren ve durdurulamayan yakıcı savaşların Hz. Peygamber (sav) vesilesiyle ortadan kalkacağını umduklarını da açıkça beyan ettiler. Es'ad b. Zürâre başkanlığındaki Medineliler bir yıl sonra tekrar Akabe'de Allah Resulü (sav) ile buluşma sözü vererek geri dönmüşlerdir.[6]

Hazrec temsilcileri Medine'deki diğer Arap soyu Evs kabilesini Mekke'deki görüşmelerinden haberdar ederek onları da Allah Resulü'nü (sav) tasdik etmeye çağırdılar. Öyle ki, bu süreçte Medine'de Hz. Peygamber'in (sav) adının zikredilme-

diği tek bir ev dahi kalmadı.[7] Nitekim bundan bir yıl sonra aynı yerde gerçekleşen toplantıya 10 Hazreclinin yanında Evs'ten de iki temsilci katıldı. Bu görüşmede Yesribliler Allah Resulü'ne (sav) şu hususlarda söz verdiler:

"Gerek sıkıntı, gerekse sevinç halinde dinlemek ve itaat etmek boynumuzun borcudur. Sen bizim üzerimizde bir yere sahip olacaksın. Biz de emretme yetkisi olana karşı hiçbir itiraz ve muhalefette bulunmayacağız. Allah yolunda bizi küçük gören ve horlayan hiç kimsenin bizi ayıplamasına aldırmayacağız. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağız. Hırsızlık yapmayacağız, zinaya yaklaşmayacağız. Asla çocuklarımızı öldürmeyecek, aramızda hiçbir kişiye iftirada bulunmayacağız. Nihayet senin hiçbir hareketinde sana karşı itaatsizlik etmeyeceğiz". Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şayet bu yeminlerini tutarlarsa, mükâfatlarının cennet olacağı müjdesini verdi. Ardından da herhangi bir şekilde ahitlerini bozarlarsa Allah'ın bunu cezasız bırakmayacağı uyarısını yaptı.[8]

Hz. Peygamber'in (sav) Medineli Müslümanlarla gerçekleştirdiği bu toplantı Birinci Akabe Biatı olarak isimlendirilmiştir. Savaşla ilgili hükümler olmadığı ve Mekke'nin fethinin ardından kadınlardan biat alınması esnasındaki biat şartlarıyla aynı hükümleri taşıması sebebiyle bu biat aynı zamanda Kadınlar Biatı olarak da isimlendirilmiştir. Görüşmede hem Evsliler hem de Hazrecliler hazır bulundukları için bu gelişmeyi Hz. Peygamber'in (sav) daha Medine'ye hicret etmeden şehirdeki Arapları birleştirme hedefinin ilk adımı olarak görmek mümkündür. Bu toplantının ardından Resulüllah'ın (sav) Yesrib'e gönderdiği özel temsilcisi Mus'ab b. Umeyr'in gayretleriyle şehirde hızlı bir İslâmlaşma faaliyeti başlamıştır.[9]

Nübüvvetin 13. yılı (M.622) hac mevsiminde ikisi kadın, 75 Yesribli Mekke'ye geldiler ve hac görevlerini îfâ ettikten sonra Akabe'de Resulüllah (sav) ile tekrar bir araya geldiler. Bu esnada Allah Resulü'nün (sav) yanında henüz İslâm'ı kabul etmemiş olan amcası Abbâs da bulunuyordu. Medine'ye yaptığı pek çok seyahat sebebiyle Medineliler onu yakından tanıyorlardı. Ayrıca Hâşimîlerin reisi olarak Medinelilerle yapılacak anlaşmada onun hazır bulunması, kabile gelenekleri dik-

kate alındığında Hz. Peygamber (sav) için büyük bir destek anlamına da geliyordu. Nitekim toplantının başında ilk sözü alan Abbâs Medineli muhataplarına şöyle seslenmiştir:

"-İyice bildiğiniz gibi, Muhammed şu anda kendi memleketinde ve onu himaye eden kendi ailesi içindedir. O size katılmak üzere Mekke'yi terk etmek istiyor. Eğer vaatlerinizi yerine getireceğinize ve onu koruyabileceğinize inanıyorsanız, sorumluluklarınızın gereğini yerine getiriniz. Eğer kendi hemşehrileri arasından çıktıktan sonra onu bırakıp terk etmek zorunda kalacaksanız, onu şimdiden davet etmemeniz daha iyi olur." Bunun üzerine Medineliler hep bir ağızdan cevap verdiler:

"-Bize söylediğin şeyi anladık, ama bu konuda Resulüllah'ın (sav) da bizimle bizzat konuşmasını istiyoruz."

Hz. Peygamber (sav) bunun üzerine söz alarak muhataplarına birkaç Kur'ân âyeti okuyup, İslâm'la ilgili açıklamalarda bulunduktan sonra onlardan şu hususlarda söz istedi:

" - Hanımlarınızı ve çocuklarınızı nasıl koruyup gözetiyorsanız, beni de o şekilde koruyacağınıza söz veriniz." Yine aynı cevabı verdiler:

" - Evet, şüphesiz; Seni Hakikat ile gönderen Allah'a and olsun ki, emânımız altındaki kimseleri nasıl koruyup gözetiyorsak seni de öylece koruyup gözeteceğiz." Kendilerine, bu sözlerinin bütün dünya ile savaşmayı göze almak anlamına geldiği hatırlatılmasına rağmen Medineliler kararlarında hiçbir tereddüt göstermediler, ilk görüşmede olduğu gibi Allah Resulü'nün (sav) bütün talep ve şartlarını kabul ettiklerini bildirdiler.[10]

Medineliler bu kararlarıyla Müslümanlara karşı muhtemel saldırılara göğüs germek suretiyle hayatlarını ortaya koymuşlar, her şeyden önce Kureyş ile karşı karşıya gelmek gibi büyük bir risk üstlenmişlerdi. Yine onlar, Hz. Peygamberle (sav) yaptıkları bu anlaşma ile eski müttefikleri Yahûdîlerle geçmişte gerçekleştirdikleri ittifakları da feshetmeleri gerekeceği için bu konudaki endişelerini Hz. Peygamber'e (sav) şu sözlerle ifade etmişlerdir:

" - Ey Allah'ın Resulü! Bizim bölgemizde yaşayan Yahûdîlerle aramızda bir ittifak anlaşması var. Biz bu anlaşmayı bozacağız. Biz böyle yapıp da sonra Allah'ın sana zafer nasip etmesi üzerine acaba sen bizi terk edip kendi hemşehrilerinin arasına dönüp gitmeyecek misin?". Onların endişelerini dinleyen Allah Resulü (sav) kendilerine şu sözü vermiştir:

"-Sizin kanınız benim kanımdır. Sizin affınız, benim affımdır. Ben size iltihak edip katılıyorum, siz de bana iltihak ediyorsunuz. Siz kiminle çatışıp savaşırsanız, ben de onunla çatışıp savaşırım. Siz kiminle sulh yaparsanız, ben de onunla sulh yaparım"[11]

Görüldüğü gibi Birinci Akabe Biatı'nda Allah Resulü'nün (sav) Yesrib temsilcilerinden talepleri genelde dinî nitelik arz ederken, ikincisi ise daha çok siyasî muhtevalıydı. Zira Hz. Peygamber (sav) ilk biatta muhataplarına dinin emirleri doğrultusunda çağrıda bulunurken, ikinci biatta onlardan müşriklere karşı Kureyşli Müslümanlarla siyasî bütünlük tesis etmelerini talep etmiştir. Bunun sonucunda Medineliler Mekkelilerle birlikte Resulüllah'ın (sav) organizesinde siyasî birlik oluşturmuşlardır. Bu birliğin en önemli adımları Akabe Biatları olmuştur.

İkinci Akabe Biat'nın tamamlanmasının ardından Hz. Peygamber (sav) Evs ve Hazreclilerden Medine'yi kendisi adına idare edecek temsilciler (nakîb) seçmelerini istedi. Hazrec kabilesinden 9 ve Evs kabilesinden 3 kişi olmak üzere Medine'deki Arapların temsilcileri belirlendi.[12] Böylece Mekke'den Medine'ye yakın zamanda gerçekleştirilecek olan hicretin siyasî alt yapısı hazırlanmış oldu.

*

Akabe Biatları ile ilgili geniş okumalar için:

- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi VI*, İstanbul 1987.
- Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi I*, İstanbul 2010.
- Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret,* İstanbul 2000.
- Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti,* İstanbul 1987.
- Önkal, Ahmet, *"Akabe Biatları", DİA,* II, 211.
- Çubukçu, Asri, *"Buas"*, *DİA*, VI, 340.

Dipnotlar

1 İbn Hişam, II, 87
2 Mümtehıne, 60/12
3 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 63-69; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 216-217
4 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 21-25
5 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 70-71
6 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 70-73; İbn Sa'd, et-Tabakât, I,218- 219
7 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 219
8 Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân 60, Hudûd 14, Diyât 2, Tevhîd 31
9 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 46
10 Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân 60; İbn Hişâm, es-Sîre, II, 81-84, 97; İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 221-222
11 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 85-87
12 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 85-87
* Adem Apak

KOMPLODAN DEVLETE: HİCRET BAŞLIYOR

*"Eğer hicret şerefi olmasaydı
ben mutlaka ensardan bir fert olmak isterdim."*[1]

اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
فى سَبيلِ اللّٰهِ وَالَّذينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰئِكَ بَعْضُهُمْ
اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ
وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَیْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى
الدّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ ميثَاقٌ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصيرٌ ❁

"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."[2]

İkinci Akabe Biatı'ndan sonra Peygamber (sav) Efendimizin verdiği izinle Mekke'deki Müslümanlar, Yesrib'e yani Medi-

ne-i Münevvere'ye hicret etmeye başladılar. Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ ettiği on üç yıl boyunca Mekkeli müşrikler, hak davayı engelleyebilmek için her yola başvurmuş; Allah Resûlü'ne gönülden bağlanan ashab-ı kirama her türlü baskı, eziyet ve işkenceyi uygulamıştı. *Allah'ın Evi* konumunda bulunan Kâbe'nin karşısında namaz kılmalarına bile müsaade edilmiyordu. Ama şimdi Yesrib'ten gelen bir heyet, hem Resûl-i Ekrem Efendimize hem de Mekkeli müslümanlara kucak açmış, onları şehirlerine buyur etmiş ve gerekirse kendi canları ve mallarını koruyacakları gibi onları da koruyacaklarına söz vermişti. İkinci Akabe Biatı'nın sağladığı bu imkânla Mekkeli müslümanlar, dinleri uğruna evlerini-barklarını, iş yerlerini, akraba ve hısımlarını, dünyevî anlamda her şeyi bırakarak hicrete çıktılar. Böyle bir durumda bile Kureyşli müşriklerin, kendilerinin peşini bırakmayacağını biliyorlardı. Bu sebeple gizlice ve kafileler hâlinde Mekke'den ayrılmaya başladılar.

Bütün tedbirlere rağmen bazı sahâbîler, durumu fark eden müşriklerin, çoğu zaman da anne-baba gibi yakın akrabalarının takibinden kurtulamadılar. Buna bağlı olarak bazen üzücü bazen düşündürücü ve ibret veren olaylar yaşandı. Hicretin hangi şartlar altında gerçekleştirildiğini, ne tür sıkıntıların göğüslendiği ve fedakârlıkların gösterildiğini ortaya koyması açısından bu olaylardan sadece birkaç örnek vermeyi faydalı buluyoruz.

İslâm tarihi kaynakları ilk hicret eden sahâbî olarak genellikle Ebû Seleme'nin ismini verirler. Hz. Peygamber'in süt kardeşi ve halasının oğlu olan Ebû Seleme, Akabe biatlarından bir sene önce kendisi gibi müslüman olan eşi Ümmü Seleme ile birlikte hicrete hazırlanmıştı. Ancak hanımının aşireti, Ümmü Seleme'ye engel oldular ve alıp yanlarına götürdüler. Ebû Seleme her şeye rağmen hicret etmeye kararlıydı; kendi başına yola koyulunca bu defa onun aşireti, henüz küçük yaşta bulunan Seleme'yi annesinin ailesine bırakmak istemedi. İki aile arasında vuku bulan tartışmada arada kalan ve çekiştirme sonucu

kolu çıkan küçük Seleme'yi annesinden ayırıp götürdüler. Anne ıstırap içinde idi; aile üçe bölünmüş, hicretten ve kocasından mahrum kaldığı gibi, çocuğu da elinden alınmıştı. Bu acıyla her gün Mekke ile şeytan taşlama ve kurban kesme mahalli olan Minâ arasındaki Ebtah mevkiine çıkar, akşama kadar ağlardı. Bu durum bir yıl kadar devam etti. Sonunda ona acıyan birilerinin araya girmesiyle kararlılığından vazgeçmeyeceğini gören akrabaları Ümmü Seleme'nin hicret etmesine izin verdiler. Çocuğunu da alan Ümmü Seleme, ancak bir sene sonra, sıkıntılı bir yolculuğun ardından Medine'ye varıp kocasına kavuştu ve sıkıntılarından kurtuldu.[3]

Mekke'ye küçük yaşlarda esir olarak getirilen ve köle pazarında satılan Suheyb-i Rûmî, efendisi tarafından azat edildikten sonra çalışıp çabalamış, bir miktar mal edinmişti. Hz. Peygamber'e ilk iman edenler arasında yer alan Suheyb, hicret izni üzerine bu mallarından götürebileceklerini yanına alarak yola çıktı. Ama bazı Mekkeliler önünü kestiler ve kendi aralarında kazandığı malları alıp oradan gidemeyeceğini söylediler. Suheyb sordu onlara:

" - *Bu malları size bıraksam yolumdan çekilir misiniz?*"

" - *Evet*!" dediler; zannediyorlardı ki malları elinden alınan Suheyb, bunlara tekrar kavuşmak için hem hicretten belki hem de imanından vazgeçecekti. Ama öyle olmadı.

" - *Peki*!" dedi Suheyb, "*Alın, bunlar sizin olsun, yeter ki yolumdan çekilin*!" Ve dünya mallarını terk ederek ama gerçek varlığa erişmiş bir halde yoluna devam etti.[4]

Ayyâş b. Ebî Rabîa, bir grup müslümanla beraber hicret edip Kubâ'ya gelmişti. Durumu öğrenen amcaoğulları ve anne bir kardeşleri Ebû Cehil ile Hâris, peşinden Medine'ye geldiler. Ayyâş'a, yaşlı annesinin onun ayrılığına dayanamadığını ve geriye dönünceye kadar güneşte oturmaya ve başına tarak vurmamaya yemin ettiğini ve öylece yaparak kendisini harap ettiğini söylediler. Ayyâş'ın yüreği sızladı; onlara kandı ve

dönmek için yola çıktı. Fakat Mekke'ye yaklaşınca Ebû Cehil ve Hâris, bir fırsatını bulup ellerini bağladılar ve götürüp Mekke'de hapsettiler. İnanç hürriyeti tanımayan Ebû Cehil ve kardeşi, büyük bir iş başarmış edasıyla övünüyor ve diğer Mekkelilere, "*Siz de beyinsizlerinize bizim yaptığımız gibi yapın* !" diye tavsiyede bulunuyorlardı. Peygamber Efendimiz kendisi Medine'ye hicret ettikten bir süre sonra bir sahâbîsini gizlice Mekke'ye gönderdi ve Ayyâş hapsedildiği yerden kurtarıldı.[5]

Diğer sahâbîlerin aksine Hz. Ömer'in hicret etmeye karar verdiği zaman bunu gizlemeye lüzum hissetmediği ve açıktan hicret ettiği mâlumdur. Hatta Abdullah b. Abbas'ın Hz. Ali'den aktardığı bir rivayete göre Hz. Ömer, kılıcını kuşanmış, okunu, yayını, mızrağını yanına almış olduğu halde önce Kâbe'ye geldi. Huşu ve vakar içinde yedi defa tavaf yaptı; ardından Makâm-ı İbrahim'de huşu içinde namaz kıldı. Sonra da Kâbe'nin avlusundaki Mekkelilere meydan okuyarak hicretini ilan etti:

" - *İşte ben gidiyorum; kim anasını çocuksuz, karısını kocasız, çocuğunu babasız bırakmak istiyorsa şu vadinin arkasında bana yetişsin*!"[6]

Hz. Ömer'le beraber yirmi kişilik bir grup yola çıkmıştı. Böylece fırsatını bulan müslümanlar yaklaşık iki-iki buçuk aylık bir süre zarfında grup grup Mekke'den ayrıldılar. Neticede Mekke'de çok az sayıda müslüman kaldı. Bunlar, kendilerine yapılan baskılar dolayısıyla hicrete fırsat bulamayan veya hapsedilen kimselerle Rabbinden hicret için izin bekleyen Peygamber Efendimiz ve ailesi, bu çerçevede Hz. Ali, bir de Hz. Ebû Bekir ve ailesi idi. Esasen Hz. Ebû Bekir bir kaç defa hicrete niyetlenerek izin için Hz. Peygamber'e gelmiş, ama her defasında Hz. Peygamber onu alıkoymuş ve: "*Hele acele etme! Belki Allah, sana hayırlı bir yol arkadaşı verir.*" buyurmuştu. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir bu hayırlı yol arkadaşının bizzat Efendimiz olacağını anlayarak beklemiş, bu arada iki cins deve satın alarak bunları yolculuk için beslemeye başlamıştı.

İş bu noktaya gelip de Mekke'deki müslümanların neredeyse tamamı hicret ederek Medine'ye yerleşince bu durum Kureyşlileri tedirgin etti; hatta telaşa sevketti. Çünkü kısa bir süre sonra Muhammed'in Yesrib'e gitmesiyle buradaki müslümanlar güç kazanacak olurlarsa bu durum kendi dinleri açısından tehlikeli olacaktı. Üstelik Yesrib, onların Suriye'ye giden yolları üzerinde olduğundan ekonomik faaliyetleri büyük ölçüde ticarete dayanan Mekkelilerin Suriye ticareti de tehlikeye düşecekti. Bu duruma karşı acil bir tedbir alınması gerekiyordu. Bu sebeple Kureyş'in bazı aşiret temsilcileri, Mekke'nin idare meclisi olarak da kullanılan Dârunnedve'de gizli bir toplantı yaptılar. Toplantıya, Hz. Peygamber'in aşireti olan Hâşimoğulları'ndan Ebû Leheb dışında kimse çağırılmamıştı. Ayrıca Hâşimoğulları ile müttefik olan ve birlikte hareket eden bazı aşiret temsilcileri de çağırılmamıştı. Böylece alınan karardan Hz. Peygamber haberdar olmayacak, yakınları da onu koruma cihetine gidemeyeceklerdi. Toplantıda müşrikler bir durum değerlendirmesi yaptılar. Konu doğrudan Hz. Peygamber'le ilgili olduğu için onun hakkında üç teklif yapıldı. Hapsedilmesi görüşü uygun bulunmadı. Çünkü bu durumda hemen Muhammed'in yakın akrabaları ve aşireti harekete geçecek, hatta Yesrib'e giden müslümanlar da Mekke'ye dönecek ve iş büyüyecekti. Sürgün edilip çıkarılması teklifi de kabul görmedi. Zira onlar çıkarmasalar da zaten bir gün gelip Hz. Muhammed Mekke'den gidecekti. Onlara göre tek çözüm Muhammed'i öldürmekti. Bu korkunç teklifi ileri süren Ebû Cehil'e toplantıdakilerden bazıları bir konuda endişelerini ifade ettiler ve dediler ki:

" *- İyi ama, bu durumda Muhammed'i öldüren kişi, Hâşimoğulları'nın kan davasına kalkışması sebebiyle onlarla nasıl baş edecek? Bu, onun için can tehlikesi oluşturmaz mı?*" Ebû Cehil bunun da çaresini bulmuştu, şöyle cevap verdi:

" *- Muhammed'i bir kişi öldürürse dediğiniz doğru! Ama bunun kolayı var: Her aşiretten birer kişiyi görevlendiririz; bunlar aynı anda Muhammed'e saldırıp beraberce onu öldürürler. Bu durumda Hâşimoğulları birçok aşiretle kan davasına girişemez.*

Olsa olsa Muhammed'e karşılık kan bedeli ister; onu da aramızda bölüşüp öderiz."

Bu teklifi uygun bulan Mekkeliler komplo plânını olgunlaştırdılar. Aşiretlerden Muhammed'in öldürülmesinde görev alacaklar belirlendi. O akşam görevliler silahlanıp onun evini kuşatacaklar, sonra da uygun bir zamanda üzerine beraberce saldırıp onu öldüreceklerdi. Toplantıya katılanlar kararın gizli tutulmasına özen göstereceklerine söz vererek dağıldılar.

Ama onların göz ardı ettikleri bir şey vardı: Müşrikler kararın infazı için hazırlık yapmak üzere dağılırken Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber'e geldi; durumu haber verdi ve Cenâb-ı Hakk'ın hicret için ona da izin verdiğini bildirdi. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle beyan edilmektedir:

"*Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar, Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.*"[7] [Âyetteki "*Allah'ın tuzak kurması*" ifadesi mecazî olup "*Allah'ın tuzağı bozması*" veya "*tuzak kuranları cezalandırması*" anlamını ifade eder.]

Peygamber Efendimiz, Cebrail'den bu bilgiyi alır-almaz öğle sıcağına rağmen derhal Hz. Ebû Bekir'in evine gitti ve durumu ona bildirerek Cenâb-ı Hak tarafından kendisine hicret izni verildiğini söyledi. Hz. Ebû Bekir merakla sordu:

" - *Size ben de arkadaşlık edecek miyim, ey Allah'ın Resûlü?*"

Peygamber Efendimiz:

"- *Evet!*" cevabını verince Hz. Ebû Bekir sevincinden ağlamaya başladı. Olaya şahit olan Ebû Bekir Efendimizin kızı ve Hz. Peygamber'in nişanlısı Âişe validemiz: "*İlk defa o zaman bir insanın sevinçten de ağlayabileceğini gördüm.*" demiştir.[8]

Resûl-i Ekrem, Hz. Ebû Bekir'le birlikte hicret için nasıl hareket edecekleri konusunda bir plân yaptı. Bu plân, dikkatlice incelenecek olursa Peygamber Efendimiz ve Hz. Ebû Bekir'in tedbir adına her şeyi düşündükleri, yapılması gerekli her şeyi yaptıkları,

mükemmel bir plân ortaya koydukları ve bunu titizlikle uyguladıkları görülmektedir. Bu çerçevede Mekke'den Yesrib'e giderken insanların kullandığı normal güzergâhı kullanmak tehlikeli olacağından yolları iyi bilen güvenilir bir kılavuza ihtiyaç olacaktı. Müşrik olmakla beraber sözünün eri, işinin ehli olan Abdullah b. Uraykıt adlı bir kılavuzla anlaşma yapıldı ve Hz. Ebû Bekir, yolculuk için beslediği develeri kılavuza teslim etti. Üç gün sonra Sevr dağının eteklerinde buluşmak üzere sözleşildi. Ebû Bekir Efendimizin evinde bir taraftan endişeli, bir taraftan tatlı bir telaş vardı. Uzun sürecek yolculuk için Esmâ ve Âişe azık hazırlıyorlardı. Azık torbasının ağzını bağlayacak ip bulamayan Esmâ, belindeki kuşağı ikiye bölmüş ve bir parçasını bağ olarak kullanmıştı. Peygamber Efendimiz duygulandı, Esmâ'ya dua etti ve onu "*Zâtü'n-nitâkayn*" (*iki kuşaklı*) diye lakaplandırdı.

Hz. Ebû Bekir'in evinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in evinde de hicret için hazırlık yapıldı. Peygamber Efendimizin yanında bazı Mekkelilere ait emanetler vardı. Peygamberliğini tasdik etmemekle beraber Mekkeli müşrikler, Efendimizin doğruluk ve dürüstlüğüne, güvenilir oluşuna bir şey diyemiyorlar ve zaten onu gençliğinden beri "*el-Emîn*" (*Güvenilir*) sıfatıyla anıyorlardı. Hz. Peygamber, canına kasteden bu müşriklere ait emanetleri, sahiplerine iade etmek üzere küçüklüğünden beri yanında yetişen Hz. Ali'ye teslim etti. Aslında o biliyordu ki kendisi gittikten sonra Mekkeliler evini yağmalayacaklardı. Ama o haktan ve adaletten ayrılamaz, güvenilirliğine söz getiremez, alnına leke sürdüremezdi. Ayrıca Peygamber Efendimiz, gençliğinin baharında henüz yirmi yaşlarında bulunan Ali'ye önemli ve kritik bir görev daha verdi. Hz. Ali, o gece Peygamber'in yatağına yatacak ve evi gözetleyen suikastçıları yanıltacaktı. Aslında bu, bile bile ölümü göze almak demekti. Ama Hz. Ali, asla tereddüt etmeden bu görevi üstlendi. Çünkü ashab-ı kiram, canlarını ve mallarını dinleri uğruna, Allah aşkına, Peygamber sevdasına her an feda etmeye hazırdı. Bu hazırlıkların ardından bütün Mekke halkı öğle uykusunda iken Peygamber Efendimiz, dostu Ebû Bekir (r.a.) ile birlikte azıklarını aldılar ve ve takiplere karşı tedbir olarak evin arkasından çıkıp önceden planlandığı şe-

kilde Sevr mağarasına gittiler. Sevr dağı, Mescid-i Haram'a 4 km. mesafede olup Mekke'nin güneybatı cihetine düşmektedir. Medine yolu kuzeyde kalırken Peygamber Efendimiz bu dağdaki mağarada üç gün gizlenmeyi uygun bularak müşrikleri yanıltmayı ve bu süre zarfında takip ve arama faaliyetlerinin azalmasını hedeflemişti.

Akşam oldu, karanlık bastı. Hz. Ali, Resûl-i Ekrem'in yatağına uzandı; örtüsünü büründü. Bu arada Mekkeli silahşörler evin etrafında yerlerini almıştı. Muntazam kapanan kapı ve pencereler olmadığından aralıklardan içeriyi gözetlediler, kendilerine göre Muhammed'in yatağında bulunduğundan emin oldular ve beklemeye başladılar. Plân gereği gece eve baskın yapmak yerine sabahleyin o evden dışarı çıkınca üzerine beraberce saldırıp öldüreceklerdi. Böylece sokak ortasında halkın gözü önünde yapılan eyleme herkes tanıklık edecek, Hâşimoğulları'nın bu silahşörlerden sadece birisini suçlu sayıp kan davasına girişmesine meydan verilmeyecekti.

Bu gecenin sabahında Hz. Peygamber'in evini gözetleyen fedayiler yataktan Hz. Ali'nin kalktığını görünce Hz. Muhammed'in gittiğini anlayarak telaşla Hz. Ebû Bekir'in evine koştular; ama o da yoktu. Hz. Ali'yi ve Hz. Ebû Bekir'in büyük kızı Esmâ'yı sorguladılarsa da bir bilgi alamadılar. Sorgulama esnasında Ebû Cehil, Esmâ'ya öylesine şiddetli bir tokat vurmuştu ki Esmâ'nın küpesi kulağından fırlamıştı. Netice elde edemeyen müşrikler derhal Medine yoluna adamlarını gönderdiler. Ama kimse Muhammed'i bulamadı. Bunun üzerine onun başına ödül koydular ve her tarafa haber saldılar.

Bu arada Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah geceleri mağaraya geliyor, Kureyş'in çalışmaları hakkında Hz. Peygamber'e bilgi veriyordu. Müslüman olduğu için işkence yapılan kölelerden olup Hz. Ebû Bekir tarafından satın alınarak azat edilen ve onun koyunların otlatan Âmir b. Füheyre de sürüyü mağaraya kadar getiriyor, Abdullah sabaha karşı gittikten sonra arkasından sürerek onun izini kaybettiriyordu. Ayrıca Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir sürüden süt alıyorlardı.

Her tarafta yoğun bir şekilde Peygamber Efendimizi arayan müşrikler bir defasında iz sürücülerin yardımıyla Sevr dağına hatta mağaranın yakınlarına kadar geldiler. Sesleri duyan Hz. Ebû Bekir, Resûl-i Ekrem adına endişe duyuyor ve "*Ey Allah'ın Resûlü! Başlarını eğip ayaklarının ucuna baksalar bizi görecekler.*" diyordu. Peygamber Efendimiz gayet mütevekkil, onu teselli etti: "*Tasalanma ey Ebû Bekir, Allah bizimle!*" Gerçekten de Allah onlarla idi, görülmeyen ordularla onları destekliyordu. Nitekim müşrikler sağa sola bakındılar, sonra da çekilip gittiler. Bu durum yüce Rabbimiz tarafından şöyle beyan buyuruluyor: "*Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz (var etmeyin.) İnkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı da o, arkadaşına, 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber' diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz bir takım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"[9]

Böylece Sevr mağarasında üç gün gizlenen Peygamber Efendimiz, dördüncü gün aşağıya indi. Sözleşildiği üzere yol rehberliği yapacak Abdullah b. Uraykıt da develerle beraber oraya gelmişti. Onlara Hz. Ebû Bekir'in azatlısı Âmir b. Füheyre de katıldı.

Mekkelilerin suikast kararı üzerine Perşembe günü şehri terk eden Hz. Peygamber Cuma, Cumartesi ve Pazar günlerini mağarada geçirmiş, 1 Rebiülevvel Pazartesi günü Sevr'den ayrılarak yola çıkmıştır.[10]

Kafile, Abdullah b. Uraykıt'ın rehberliğinde yola koyuldu. Şüphesiz Mekke'yi Medine'ye bağlayan ve kervanlarla diğer yolcuların mûtat olarak gidip geldiği ana yol kullanılmadı. Çünkü işlek olan bu yolda bulunanlar Hz. Peygamber'in arandığı ve başına ödül konulduğundan haberdar olarak saldırabilirler ya da ihbar edebilirlerdi. Bu sebeple daha çok sahil yolu tercih edildi; ama zaman zaman iç kesimlere girilerek bazen sarp dağ geçitlerinden, bazen çöllerin arasından ıssız vadiler-

den geçildi. Esasen Mekkelilerin aramaları oldukça tavsamıştı. Buna rağmen zaman zaman takibe uğradılar, sorguya çekildiler ve tehlikeli anlar yaşadılar.

Mesela Kudeyd mevkiinde oturan Müdlicoğulları'ndan Sürâka b. Mâlik, Hz. Peygamber'in bulunduğu kafileyi fark edince, konulan ödülü alabilmek için silahlarını kuşanıp peşlerine düştü. Atını dörtnala mahmuzluyordu. Hz. Ebû Bekir yaklaşan tehlikenin farkına varmıştı; telaşla dönüp dönüp arkasına bakıyordu. Peygamber Efendimiz yine onu teselli etti: "*Üzülme, Allah bizimle!*" Bu sırada Sürâka, dua etmekte olan Peygamber'in sesini duyacak kadar yaklaşmıştı ki birden atı sürçtü, kendisi tepetaklak yere yuvarlandı. Derhal toparlandı, atına sıçradı ve sürdü. Ama çok gitmeden atının ayakları kuma gömüldü. Ne kadar uğraşmışsa çıkaramadı. Fevkalâde bir durumla karşı karşıya olduğunu anlamıştı. Bu arada dönüp kendisine bakan Allah Resûlü'nden eman diledi. Kendisi tek başına idi ve çaresizdi; Hz. Peygamber ise yanındakilerle birlikte dört kişi… Onu öldürebilirlerdi. Ama Hz. Peygamber affetti ve kendisini takip edecek kimseleri başka yöne yönlendirmesini ondan istedi. Sürâka bu sözü tutacak, daha sonraki bir tarihte de Müslüman olacaktır.

Böyle bir tehlike Eslem kabilesinin topraklarına gelindiği zaman da yaşandı. Kabilenin reisi Büreyde b. Husayb, bir müfrezeyle kafilenin önünü kesti; ancak kısa bir konuşmanın ardından Hz. Peygamber'den etkilendi ve onun gerçekten Allah'ın Resûlü olduğunu anlayarak adamlarıyla birlikte Müslüman oldu. Ve hatta mızrağına bağladığı sarığı ile Peygamber Efendimize sancak açarak arazilerinden çıkıncaya kadar kendisine refakat etti ki bu Hz. Peygamber adına açılan ilk sancak idi.

Bu tehlikelerin yanı sıra hicret esnasında bazı güzel olaylar da yaşandı. Kafilenin yolu Huzâa kabilesinden Ümmü Ma'bed'in çadırına uğramıştı. Yiyecek bir şeyler almak istediler. Aslında misafirperver bu hanım, gelen giden yolculara ikramı ile şöhret kazanmıştı. Ama bu defa onlara verecek bir

şey yoktu; kocası Ebû Ma'bed de sürüyü alıp gitmişti. Hz. Peygamber bir kenarda sürüye katılamayacak kadar zayıf, sütten kesilmiş bir keçi gördü. İzin alıp besmeleyle sağınca keçi oradakilere yetip artacak kadar bol süt verdi. Kafile yoluna devam etti. Hayretler içerisinde kalan Ümmü Ma'bed, bir süre sonra çadıra dönen kocasına gördüklerini ve Hz. Peygamber'in özelliklerini son derece edebî bir üslupla ve hayranlıkla anlattı.

Böylelikle Cuhfe adlı mevkiye kadar geldiler. Burada kılavuzun kafileyi götürdüğü yol ile normal seyahat yolu dördüncü ve son kez kesişti. Peygamber Efendimiz, risâlet görevinden önce ticaret için bu yollardan gidip geldiği için burayı tanıdı. Dönüp Mekke cihetine baktı. Ataları Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in yurdundan, ana vatanından ayrılıyordu. Beytullah'tan uzak kalacaktı. İçi hasretle doldu. Ama onu Rabbi teselli etti: "*Kur'an'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek yere döndürecektir.*[11] Bu onun için hem bir teselli hem bir müjde idi: Allah nurunu tamamlayacaktı, kâfirler istemese bile! Şimdi o can tehlikesi altında gönülden bağlı olduğu kutsal beldeden kaçarcasına ayrılıyordu. Ama bir gün gelecek izzetle, devletle, vakarla dönecekti oraya, Allah'ın izniyle!..

Yolculuk uzamıştı. Resûl-i Ekrem'in Mekke'den ayrıldığını duyan Medineli müslümanlar yani ensar-ı kiram efendilerimiz ve daha önceden hicret eden müslümanlar yani muhacirler merak, biraz da endişe içinde onu bekliyor, her gün yollara çıkarak, yüksek yerlere tırmanarak onu gözlüyorlardı; çünkü kalplerinde onun sevgisi, onun özlemi vardı. Ve derken 8 Rebiülevvel (20 Eylül 622) Pazartesi günü Kubâ ufuklarında beklenen kafile, mübarek yolcu göründü… [12]

*

Hicret konusunda ileri okumalar için

- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi,* C.I, İstanbul 1986 (Gonca Yayınevi)
- Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi-1 (Hz. Muhammed Dönemi),* İstanbul, 2006 (Ensar Neşriyat)
- Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret,* İstanbul 2000, (Beyan Yayınları)
- Diyanet Dergisi (1981 yıllığı), *Hicret Özel Sayısı,* Ankara (1981), DİB Yayınları
- Önkal, Ahmet, *"Hicret",* DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), İstanbul 1998, XVII, 458-462
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı,* Ankara 2004 (DİB Yayınları)
- Şibli, Mevlânâ, *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, İstanbul 1973 (Eskişehir Kütüphanesi Yay.)

Dipnotlar

1 Müslim, Zekât, 139
2 Enfâl 8/72
3 İbn Hişâm, Sîre, I-II, 468-470
4 İbn Hişâm, Sîre, I-II, 477
5 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 271-272
6 Muhıb et-Taberî, er-Riyâdu'n-nadıra, I-II, 286
7 Enfâl, 8/30
8 İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihaye, III, 178, Beyrut-1988.
9 Tevbe, 9/40
10 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 45; İbn Hişâm, Sîre, I-II, 468-488; Taberî, Târîh, II, 369-380
11 Kasas, 28/85
12 Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr*, 45; İbn Hişâm, *Sîre*, III-IV, 489-492
* Ahmet Önkal

2. Bölüm

MEDİNE

HİCRET ÖNCESİNDE YESRİB: KAOSUN HAKİM OLDUĞU ŞEHİR

Medine: Dârü'l-Hicre, Dârü'l-Îmân, Dârü's-Sünne

وَاذْكُرُواْ نِعْمَةَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ عَلَىَ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿﴾

"Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de, O kalplerinizi -İslâm'la ısındırıp-birleştirmişti. Siz de O'nun bu nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken sizi oradan O kurtarmıştı[1]

Yesrib, Mekke'den sonra önem derecesinde Hicaz'ın ikinci şehri kabul edilir. Burası Arap Yarımadası'nın batısında Kızıldeniz'e yaklaşık 130 km. uzaklıkta, Mekke'nin 350 km. kadar kuzeyinde yer alır. Yesrib'in kuzeyinde Uhud dağı, güneyinde Âir dağı, doğusunda Vâkım, batısında ise Vebere denilen volkanik araziler bulunur. Hicaz'da Medine'ye önem kazandıran nedenlerden biri de, buranın Şam-Cezîre hattında sürekli olarak gidip-gelen ticaret kervanlarının yolu üzerinde bulunmasıdır.[2]

Medine'nin ilk adı olan Yesrib'in buraya ilk yerleşen kişi olduğu rivayet edilen Yesrib b. Vâil'in isminden alındığı şeklinde rivayetler bulunmaktadır. İslâm sonrasında ise Medine'ye Tayyibe, Kur'ân'da Medine için kullanılan "dâr" kelimesinden hareketle[3] Dârü'l-Hicre, Dârü'l-Îmân, Dârü's-Sünne, Resûl-i Ekrem'e nisbetle Medînetü'r-Resul (Medînetü'n-Nebî) ve el-Medînetü'l-Münevvere gibi isimlerin verildiği görülür.

Yesrib'in ilk sakinleri Yemen asıllı Amâlikalılardır. Güney Arap soylarından Ezd koluna mensup Evs ve Hazrec kabileleri, Arîm selinden sonra muhtemelen Mîladî V. yüzyılda Yesrib ve civarına yerleşmişlerdir. Onlar Yesrib ve civarında genelde ziraî faaliyetlerle geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu sebeple şehre yerleşen Arapların iktisadi hayatı daha ziyade toprağa bağımlı olarak gelişmiştir.[4]

Yesrib'de başlangıçta Yahûdîlere tâbi olarak yaşamaya başlayan Arap kabileleri, politik ve ekonomik baskılara, hatta bazen onur kırıcı çirkin davranışlara mâruz kalmışlardır. Nihayet Hazrec reislerinden Mâlik b. Aclân, Gassânîler ile çevredeki müttefik Arap kabilelerinden aldığı destek sayesinde Yahûdîlere üstünlük sağlamış, bu şekilde şehirdeki hâkimiyet Evs ve Hazrec marifetiyle Arapların eline geçmiştir (M. 492). Bir süre sonra Yahûdîlerin kışkırtmasıyla bu iki kabile birbirine düşmek suretiyle yaklaşık 120 yıl boyunca kendi aralarında savaşmışlardır. Ayrıca bu çatışmalarda sayıca daha az olan Evsliler, Kureyza ve Nadîroğulları ile, Hazrecliler de Benî Kaynuka ile ittifak kurmuşlardır. İslâm'ın doğuşuna kadar Evs ve Hazrec mücadelesi bazen Evs, bazen de Hazrecliler lehine sonuçlanmıştır. Bu savaşların sonuncusu ve en kanlısı olan Buas, hicretten beş yıl kadar önce vuku bulmuş ve Hazreclilerin mağlubiyetiyle neticelenmiştir.[5] Hz. Âişe, çok kanlı geçen Buas savaşında ileri gelen müşrik kabile reislerinden hemen tamamının öldürülmesinin bir bakıma İslâm'ın işini kolaylaştırdığını; çünkü bu kişilerin hayatta kaldıkları takdirde, gururlarından dolayı sadece İslâm'ı reddetmekle kalmayıp, yabancı bir Mekkeli tarafından yapılan dinî tebliğat faaliyetine de engel olabileceklerini bildirmiş, bu sebeple Medineli Araplar adına büyük bir felâket olan bu iç harbin, Hz. Peygamber (sav) için

tebliğin destek bulması adına Allah'ın büyük bir lütfu ve ikramı olduğunu ifade etmiştir.[6]

Medine'nin Araplarla birlikte diğer sakinleri Yahûdîlerdir. Onların Medine'ye gelişini Hz. Mûsâ dönemine kadar götürenler olduğu gibi, Suriye'nin Yunanlılar veya Filistin'in Romalılar tarafından işgaliyle bağlantılı görenler de vardır. Buna göre MÖ. VI. Yüzyılın başlarında Kudüs'ü işgal eden Babil Kralı Buhtunnasr, işgalin ardından Yahûdîleri kendi ülkesine götürünce, onun elinden kurtulanların bir kısmı daha güvenli buldukları Hicaz'a gelerek Yesrib, Hayber ve Fedek gibi şehirlere yerleşmişlerdir. Yahûdîlerin Filistin'den Arabistan'a göç etmelerini zorunlu hale getiren sürgün ve baskılar daha sonra da devam etmiş, özellikle Roma İmparatorlarından Adriyanus'a (M.117-138) karşı gerçekleştirilen ayaklanmanın başarısız olması üzerine hayatlarından endişe eden Yahûdîlerin birçoğu Arabistan'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Hıristiyanlığın Suriye'de yayılmasının ardından Romalıların dinî baskısına maruz kalan Yahûdîler de kendileri için daha güvenli buldukları Hicaz'a gelmişler, zamanla bölgenin kuzey kısımlarına yerleşmişlerdir. Yahûdîlerin Yesrib'e gelişinde sadece zikredilen zorunluluk rol oynamamış, kutsal kitaplarında geleceği bildirilen peygamberin buraya hicret edeceğinin kaydedilmesi de etkili olmuştur. Yarımada'yı yurt edinen Yahûdîler, burada zamanla Arap kültürünü benimsemişler, hatta Arap isimleri almışlardır. Daha sonra bölgede yaşayan Arapların bir kısmının da bu dini benimsemesiyle Yahûdîler, Yesrib'de Araplara meydan okuyabilecek güce erişmişlerdir. Ziraat, ticaret, kuyumculuk, demircilik, dokumacılık, silah ve ziraî alet yapımı gibi teknik beceri isteyen mesleklerle iştigal etmişler, bu sayede Yesrib'in iktisadî hayatının hâkimi olmuşlardır.[7]

Hz. Peygamber'in hicretinden önce Medine'de siyasî anlamda tam bir kaos ortamı hakimdi. Her şeyden önce burası Mekke'ye nazaran homojen etnik ve dinî yapıya sahip bir merkez değildi. Şehirde putperest Araplardan oluşan Evs ve Hazrec olmak üzere iki büyük kola ayrılan Arap kabilelerin yanı sıra Benî Nadîr, Benî Kaynuka, Benî Kureyza adındaki Yahûdî kabileler yaşıyordu. Halbuki Mekke'de hakim etnik unsur

Araplar, hakim kabile de Kureyş'ti. Mekke'deki Araplar arasında birlik ortamı hakimken, buna karşılık Medine'nin Arapları ise Evs ve Hazrec kendi aralarında uzun yıllardan beri devam eden kan davaları sebebiyle güç kaybetmişler, hem siyasî hem de ekonomik anlamda şehirde birlikte yaşadıkları Yahûdîlere adeta muhtaç hale gelmişlerdi. Diğer taraftan Yahûdîler her iki Arap kabilesi ile karşılıklı ittifak yapmak suretiyle, onların birbirleriyle savaşmasını teşvik etmişler, neticede her bakımdan şehirdeki Arapları kendilerine bağımlı hale getirmişlerdir. Bütün bu şartlar sebebiyle özellikle Araplar için Medine adeta yaşanmaz hale gelmişti. Gerçekten de Medine'de Evs ile Hazrec arasındaki tarihî düşmanlık, iki kabileyi de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmişti. Bunun sonucunda kendi aralarındaki anlaşmazlıklarını halledemeyen Arap kabileleri, bu ortamdan kendilerini çıkarabilecek bir kurtarıcıya muhtaç hale gelmişlerdi. Onları bu durumdan kurtarabilecek kişi ise ancak dışarıdan olabilirdi. Zira kendilerini kurtaramadıkları amansız kabile rekabeti ve kan davaları, aralarındaki problemleri kendilerinin çözmelerini imkânsız hale getirmişti.

İşte bütün bu şartlarda Medinelilerin kendileri için aradıkları kurtarıcı Mekke'de kendini göstermeye başlamıştı. Aynı anda Hz. Peygamber (sav) risâlet görevini sürdürmek için şiddetli bir şekilde dış desteğe ihtiyaç hissediyordu. Çünkü bütün çabalarına rağmen Kureyş'i kendine destek verecek hale getirememişti. Bu sebeple Resulüllah (sav) dinini yayabilmek ve himaye elde etmek için Yesribliler gibi bir topluluğa ihtiyaç duyarken, onlar da yaşadıkları kaostan kurtulup birlikteliklerini yeniden tesis edebilmek adına Hz. Peygamber (sav) gibi bir lidere şiddetle muhtaç durumdaydılar. Bu karşılıklı talep ve ihtiyaç iki tarafı Risâletin 11. yılı hac mevsiminde Mekke'de bir araya getirdi. Evs ve Hazrec'in Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine teveccühlerinde, şehirdeki Yahûdîlerin, kendi içlerinden çıkacak bir peygamberle Arapları mağlup edecekleri şeklindeki tehditlerinin de önemli derecede etkisi olmuştur.[8]

Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) ailesi Hâşimoğulları'nın câhiliyye döneminden itibaren Medineliler ile ticaret ve akrabalık ilişkileri içinde bulunmaları, bilhassa onların Allah Resulü'ne

(sav) yakınlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Zira Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib'in annesi Hazrec kabilesindendir. Bütün bu siyasî ve sosyal sebepler, Medinelilerin tebliğe karşı ilgi ve alâkalarında önemli derecede rol oynamış, kısacası Hicretin yolunu açmış, burada yeni bir toplum oluşturulması için Medine'yi Müslümanları kabule hazır hale getirmiştir.

*

Hicret Öncesi'nde Medine ile ilgili geniş okumalar için:

- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi VIII*, İstanbul 1987.
- Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, (sad. M. Mahfuz Söylemez), Ankara 2006.
- Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret*, İstanbul 2000.
- Bozkurt-Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 305-306.
- Çubukçu, Asri, "Buas", *DİA*, VI, 340

Dipnotlar

1 *Âl-i İmrân, 3/103*
2 Bozkurt-Küçükaşçı, "Medine", DİA, XXVIII, 305-306
3 Haşr 59/9
4 Cevad Ali, el-Mufassal, IV, 128-142, VI, 511-543
5 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 1; İbn Hişâm, es-Sîre, II, 204
6 Buharî, Menâkıbü'l-Ensâr 1
7 Cevad Ali, el-Mufassal, IV, 128-142, VI, 511-543, 269-270
8 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 70-71
* Adem Apak

KUBA VE MEDİNE'YE VARIŞ: YENİ VATAN MEDİNE

"Ay doğdu üzerimize Veda Tepeleri'nden!
Şükür gerekti bize, Allah'a kulluk ettiğimiz sürece!"

لاَ تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ❁

"Muhakkak ki bu mescid yapılırken takva ve tevhid temeli üzerine kurulmuş ve böyle devam edegelmiştir. Habibim burada senin namaz kılman çok doğru ve hayırlıdır. Burada temizliği seven, Allah'tan korkan bir cemaat vardır. Allah da çok temiz ve faziletli olanları sever"[1]

Hz. Peygamber (sav), kendisine arkadaşlık eden hicret yolcularıyla sekiz günlük bir yolculuktan sonra Yesrib'e yakın bir mesafede bulunan Kubâ'ya ulaştı. Resul-i Ekrem (sav) Mekke'den gelecek Hz. Ali'yi ve diğer muhâcirleri beklemek üzere yaklaşık dört gün misafir kaldığı bu köyde bir mescid inşa ettirdi.[2]

Allah Resulü (sav) Kubâ'daki görevini tamamladıktan sonra yanındakilerle birlikte 12 Rabîülevvel 1 (24 Eylül 622) Cu-

ma günü Yesrib'e doğru hareket başladı. Yol üzerinde bulunan Rânûnâ vadisinde Benî Sâlim b. Avfların yurdunda ilk cuma hutbesini okudu ve cuma namazı kıldırdı.[3] O, Kubâ'dan hareket etmeden önce Medine'de bulunan Neccâroğulları kabilesine mensup dayılarına haber göndermiş, onlardan kendisini karşılamalarını istemişti. Bunun üzerine Medineli akrabaları kılıçlarını kuşanarak şehrin dışında Resulüllah'ı (sav) karşıladılar.[4]

Medineliler Allah Resulü'nün (sav) Mekke'den ayrıldığı haberini aldıklarından itibaren gelenleri heyecanla beklemeye başlamışlardı. Esasında daha önce gerçekleştirilen II. Akabe Biatı'nda Yesrib hicret yurdu olarak tespit edilmişti. Bu sebeple Medineli Müslümanlar, her gün evlerinden çıkıp, Mekke'den gelen yola hakim bir tepe üzerinde güneş iyice kavurucu olmaya başlayıncaya kadar hicret yolcularını bekliyorlardı. Medineliler vakit geç olduğu ve güneş de yakıcı olmaya başladığı için, Allah Resulü'nün (sav) muhtemelen akşam serinliğinde ya da ertesi sabah erken bir saatte geleceğini düşünerek evlerine çekiliyorlardı. Ancak bir gün ansızın bir Yahûdî koşup bekledikleri kervanın gelmekte olduğunu kendilerine haber verdi. Haberi duyan bütün şehir halkı Seniyyetu'l-Vedâ tepesine doğru koşmaya başladı. Müslümanlar sanki bayram günüymüş gibi en güzel elbiselerini giyinmişlerdi. Öyle ki şehre tam bir sevinç ve neş'e havası hakim oldu: Hicret yolcularını karşılayanlar, hep birlikte tarihler boyu tekrar edilen dizeleri terennüm etmeye başladılar:

"-Ay doğdu üzerimize Veda Tepeleri'nden!

Şükür gerekti bize, Allah'a kulluk ettiğimiz sürece!

Ey bize Allah tarafından gönderilen Elçi!

Uyulması gereken ilahi bir emir ile geldin bize!" [5]

Aynı anda Medine'nin erkek ve kız çocukları defler çalarak bu mısraları terennüm ediyor, gençler de içlerinden gelen bir coşkuyla mızraklarını atmaktaki becerilerini sergilemek suretiyle tarifsiz sevince ortak oluyorlardı. Bu arada Evs ve Hazrec kabilelerinin büyükleri bir taraftan yüksek sesle sevinçlerini izhar edip

Resulüllah'ı (sav) selamlarken, diğer taraftan da onu kendi evlerinde misafir etmenin yollarını düşünüyorlardı. Hz. Peygamber (sav) ise ev sahiplerini kırmamak için devesinin çöktüğü en yakın evde konaklayacağını bildirdi. Deve nihayet Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine yakın bir yerde durunca Resulüllah'ın (sav) ev sahibinin kim olduğu ortaya çıktı.[6]

Yesrib'e intikalinden kısa bir süre sonra Resulüllah (sav) azatlı köleleri Zeyd ve Ebû Râfi'i, aile mensuplarını getirtmek üzere Mekke'ye gönderdi. Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Ebû Bekir'in Mekke'de kalan ailelerinin şehre ulaşmasıyla hicret tamamlanmış oldu.[7]

Hicret sonrasında gerçekleşen bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Müslüman kadınlardan kimileri müşrik kocalarınca, kimileri de şirk üzere kalan aileleri tarafından Mekke'de alıkonuldukları için Hicret'e iştirak edememişlerdi. Nitekim Resulüllah'ın (sav) kızlarından Zeynep henüz Müslüman olmayan kocası Ebu'l-Âs'ın yanında kalmak zorunda kalmıştı. Aynı şekilde kocası Medine'ye hicret eden Ümmü Seleme de uzunca bir süre kabilesi tarafından Mekke'de alıkonuldu.[8]

Hicret'in tamamlanmasıyla birlikte Mekke'de pek çok sıkıntıya maruz kalmış olan Müslümanlar artık kendisine sığınılacak bir beldeye kavuştular. Artık Medine, tüm dünya tarihini etkileyecek bir hareketin merkezi haline gelmişti. Hicret, aynı zamanda İslâmi takvimin başlangıcına da adını vermiştir. Her ne kadar Efendimiz Medine'ye 12 Rabiulevvel günü varmışsa da, sahabesi, son Akabe Biatı'nın akdedilmesinden birkaç gün sonra, yine onun emir ve izni ile üç ay önce küçük kafileler halinde hicret etmeye başlamışlardı. Bu nedenle, 1 Muharrem, Hicrî takvimin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu yıl Miladî takvimde 622 yılına denk düşmektedir.

Mekke'den Medine'ye yapılan hicreti Müslümanlar için bir kaçış ve sığınma olarak görmemek gerekir. Esasında buraya göç Müslümanlar adına nihaî hedef değil, daha mühim ve uzak hedefler için bir başlangıç teşkil eder. Bu anlamıyla Medine'ye gerçekleştirilen hicret, daha önce yapılan Habeşistan hicretinden hem sebepleri, hem gerçekleşme şekli, hem de sonuçları itibariyle tamamen farklıdır. Her şeyden önce Habe-

şistan göçü, Mekke'de can güvenliği endişesi duyan bazı Müslümanların hayatlarını koruma amacıyla gerçekleştirdiği geçici bir çözümdü. Ayrıca gidenlerin burayı yurt edinme gibi uzun vadeli bir hedefleri de bulunmuyordu. Nitekim onlardan bir kısmı gitmelerinden kısa süre sonra dönmüş, geri kalanlar da şartlar uygun hale geldiğinde Yarımada'ya geri gelmişlerdi. Habeş Muhâcirlerinin gittikleri ülkede dinlerini yayma misyonları da bulunmuyordu. Onlar Habeşlileri Müslüman yapmak bir tarafa, kendi aralarından Ubeydullah b. Cahş'ın dinini terk edip Hıristiyanlığa geçtiğine şahit olmuşlardır.[9] Bütün bunlara karşılık Medine'ye göçte Müslümanlar için can güvenliği ve sığınma ihtiyacı ancak tâlî derecede bir etkiye sahiptir. Buraya hicretteki esas gaye ise Müslümanlar için huzur ve güven ortamını tesis etmek, bundan da önemlisi davete uygun yeni bir merkez sağlamaktır. Daha açıkçası Medine, yeni bir millet (ümmet) ve yeni bir devletin kuruluş merkezi olarak seçilmiştir. Bu nedenledir ki Allah Resulü (sav) Akabe'deki ilk görüşmeden itibaren yaklaşık üç yıllık süren dinî ve siyasî nitelikli hazırlık dönemini tamamladı. Özellikle de Medineliler ile II. Akabe Biatı'nı akdettikten sonra hicret sürecini başlatıp en sonunda kendisi de Medine'ye ulaşmıştır.

Medine'ye hicretle birlikte İslâmî davet, Mekke'de kazandığı dinî boyutun yanına siyasî boyutu da eklemiş oldu. Artık bundan sonra İslâm mağdurların, mazlumların, muhalif kabul edilenlerin değil, hâkim olanların ve yönetenlerin dini olacak, tebliğ faaliyeti artık devlet destekli olarak gerçekleştirilecektir. Yeni durumda Allah Resulü'nün (sav) peygamberliğinden sonra siyasî niteliği de ortaya çıkacak ve o Medine şehir devletinin başkanı olacaktır. İşte bütün bunlar sebebiyle gerek Hz. Peygamber'in (sav), gerekse diğer Müslümanların Medine'ye hicreti Mekke'den bir kaçış, Medine'ye sığınma değildi. Bunu daha koordineli dinî ve siyasî projenin başlangıcı, Mekke'ye daha şerefli dönüşün bir adımı olarak görmek daha doğru olur.

Hicret, bir taraftan Kureyşli Müslümanlar için baskıdan kurtulmayı, bağımsızlığı ve müşriklere karşı güvenli bir hayatı temin etmiş, diğer taraftan da Hz. Peygamber'e (sav) muazzam bir tebliğ imkânı sağlamıştır. Gerçekten Mekke'de 13 yıldır

gerçekleştirilemeyen ümmet bütünlüğü burada kurulabilmiştir. Ayrıca Müslümanlar yeni yurtlarında din düşmanlarıyla mücadele için uygun zemin ve şartlar elde etmişler, yeni yurtlarında siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda tam bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Diğer taraftan hicret Medineli Araplar açısından da büyük bir kazanım olmuştur. Her şeyden önce onlar, uzun yıllar süren ve iki kabileyi de yok olmanın eşiğine getiren Evs-Hazrec çatışmasından kurtularak birlik oluşturmuşlar; bu sayede onlar Yahûdîler karşısındaki konumlarını daha güçlü hale getirmişlerdir. Onların Medine'de teşkil ettikleri birliğe hicret neticesinde Kureyşli Muhâcirler de eklenince Müslümanlar şehirde rakipleri konumundaki Yahûdîlere karşı büyük bir üstünlük elde etmişler, kısacası şehrin hâkim unsuru haline gelmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de başta Hz. Peygamber olmak üzere hicret edenlere Allah'ın vereceği nimetler şu şekilde sıralanmaktadır:

"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir"[10] *"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir. Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir. Onlar orada ebedi kalacaklardır. Şüphesiz, Allah katında büyük bir mükâfat vardır"*[11]

Medine'ye hicret konusunda son olarak ifade etmek gerekir ki, medeniyetlerin kurulmasında hicretin büyük etkisinin olduğu inkar edilmez bir gerçektir. Dünyada meydana gelen büyük değişimlerin hicretle, yani zorunlu nedenlerle gerçekleşen göç hareketleriyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla büyük medeniyetlerin doğuşu, büyük göç hareketleriyle ve göçmenler eliyle gerçekleşmiştir. Böyle olduğu içindir ki, ilkel (bedevî) bir topluluğun, yaşadığı yurdu bırakıp başka bir yere göç etmeden medenileşebildiğine dair tarihte örnek bulmak

zordur, olsa da istisnaî mahiyettedir. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in (sav) ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicretini, yeni bir medeniyetin kuruluşunun ilk adımları olarak kabul etmek gerekir.

*

Kuba ve Medine'ye varışla ilgili geniş okumalar için:

- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi VIII*, İstanbul 1987.
- Demircan, Adnan, Medeni Direniş *Hicret,* İstanbul 2003.
- Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi I*, İstanbul 2010.
- Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı,* (çev. Mehmet Yolcu), I-III, İstanbul 1998, I.

Dipnotlar

1 Tevbe, 9/108
2 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45
3 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 138-139
4 Buhârî, Salât 48, Menâkıbu'l-Ensâr 46
5 İbn Hibbân, Kitâbu's-Sikât, I-IX, (thk. Seyyid Şerefüddin Ahmed), ? 1975, Dâru'l-Fikr, I, 131
6 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45
7 Belâzürî, Ensâb, I, 269-270
8 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 111-113
9 İbn Abdilberr, IV, 1929
10 Nisâ, 4/100
11 Tevbe, 9/20-22
* Adem Apak

MESCİD-İ NEBEVÎ: MEDENİYET MERKEZİ KURULUYOR

"Benim bu Mescidimde kılınan namaz, Mescid-i Harâm hariç, diğer yerlerde kılınan namazdan bin kat daha faziletlidir."[1]

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُواْ مَسَاجِدَ الله شَاهِدِينَ عَلَى أَنفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُوْلَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ❀ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّهِ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلاَّ اللّهَ فَعَسَى أُوْلَئِكَ أَن يَكُونُواْ مِنَ الْمُهْتَدِينَ ❀

"Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır. Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur." [2]

Peygamber Efendimizin Mekke'den Medine'ye hicreti, sadece İslâm tarihinin değil, aynı zamanda bütün bir beşeriyet tarihinin en önemli olayıdır. Hicret sayesinde, kendilerine inanç hürriyeti bile verilmeyen ashab-ı kiram Medine'de Pey-

gamber Efendimizin önderliğinde kenetlenmiş, İslâm toplumu yapılandırılmış, güçlü bir devlet, eşsiz bir medeniyet doğmuştur. Bu devlet ve medeniyetin merkezinde cami/mescid vardır. Çünkü İslâm medeniyeti, cami mihverli bir medeniyettir. Bunun açık bir göstergesi olmak üzere uzun, yorucu ve tehlikeli bir yolculuğun ardından Kubâ'ya gelen ve orada kısa bir süre kalıp istirahat eden Hz. Peygamber'in burada yaptığı ilk iş, derhal bir mescid (Kubâ Mescidi) inşa etmek olduğu gibi Medine'ye girdikten sonra yaptığı ilk iş de Mescid-i Nebevî'yi inşa etmeye başlamak olmuştur.

Bilindiği üzere şehre girerken Resûl-i Ekrem, Medineli ensar tarafından sevgi, heyecan ve coşku dolu bir tezahüratla karşılanmıştı. Herkes, Rahmet Peygamberi'ni evinde misafir etme şerefine erişmek istiyor, herkes onu buyur ediyordu. Hz. Peygamber, üzerinde hicret yolculuğunu yaptığı meşhur devesi Kasvâ'yı serbest bıraktı. Devenin çöktüğü yere en yakın evde misafir olacaktı. Bu sırada Kur'an-ı Kerim'de geçen, "*Rabbim! Beni mübarek bir menzile kondur. Şüphesiz konaklatanların en hayırlısı sensin.*"[3] duasını okuyordu. Kasvâ, şehrin ortasında hurma kurutma mahalli olarak kullanılan boş bir arsa üzerine çöktü. Buraya en yakın ev Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerine aitti. Peygamber Efendimiz, Mescid'in bitiştiğinde kendine ait hâne-i saâdetleri inşa edilinceye kadar yedi ay Ebû Eyyûb'un evinde kaldı.

Devenin çöktüğü arsa ise Mescid yeri olarak belirlendi. Aslında bu arsa Sehl ve Süheyl adına iki yetime ait idi. Bunlar arsayı karşılıksız vermek istedilerse de Hz. Peygamber bunu kabul etmedi ve bedeli ödendi. İnşaat öncesinde burada bulunan mezarlar başka bir yere nakledildi, hurma ağaçları ve çalılar kesildi, zemini tesviye edildi ve ilk taş bizzat Peygamber Efendimiz tarafından konularak temel atıldı. Temelde ve duvarların alt kısmında taş kullanılmış, üstüne bir sıra kerpiç çıkılmıştı. Bir adam boyu kadar olan çevre duvarı Mescid'i çevreliyordu. Başlangıçta kıble kuzey istikametinde Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yönelik yapılmıştı. Diğer üç cepheden Mescid'e birer kapı açıldı. Bugünkü kıble duvarında güneyde *el-Bâbü'l-cenûbî* veya *Bâbü's-selâm* diye anılan bir kapı, doğuda

Bâbü Cibrîl ve batıda *Bâbü'r-rahme* veya *Bâbü Âtike* diye bilinen kapı vardı. İlk kıble tarafına arsadan kesilen hurma kütükleri sütun olarak dizilmiş, üzeri hurma dalları, yaprakları ve otlar ile kapatılmıştı. Güney tarafında da benzer bir gölgelik yapılmıştı ki buraya *Suffe* denmiştir. Hicretten on altı veya on yedi ay sonra kıble, Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilince güneydeki kapı kapatıldı ve kuzey tarafına açıldı. Suffe de bu tarafa taşındı. Başlangıçta Mescid'in zemininde kum serili idi. Bir gün çok yağmur yağmış, üzeri muntazam kapalı olmayan çatıdan akan sular sebebiyle Hz. Peygamber secdeden kalktığı zaman alnında çamur izi oluşmuştu.[4] Bunun üzerine bir sahâbî, zemine yıkanmış ince kum döşemiş, çatı da toprakla kapatılmıştı. Son derece sade bir yapıya sahip olan Mescid'in doğu duvarı boyunca güney kısmından başlayarak *Hâne-i saâdet* veya *Hücre-i saâdet* diye adlandırabileceğimiz küçük odalar sıralanmıştı. Bunlar Hz. Peygamber'in hanımlarına ait olup başlangıçta iki adet iken daha sonraları sayı dokuza ulaşmıştı.

623 yılı Nisan ayında tamamlanan Mescid'in inşasında zaman zaman Peygamber Efendimiz de bilfiil çalışmış, muhacirlere ve ensara dualar ve güzel sözlerle çalışmalarında şevk vermiş, onlar da şiirler ve ilâhiler okuyarak canla başla çalışmışlar, aralarında güzel bir kaynaşma gerçekleşmiştir.

Bu atmosferde inşa edilen Mescid-i Nebevî, ilk gününden itibaren apayrı bir manevî havaya sahip olmuş, içinde namaz kılan ve ibâdet edenlere başka bir huşû, huzû ve haz vermiştir. Bu sebeple de Peygamber Efendimiz, burayı Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ ile birlikte İslâm'ın kutsal üç mekânından biri olarak belirtmiş ve burada kılınan namazın, Mescid-i Harâm hariç diğer yerlerde kılınan namazdan bin kat daha faziletli olduğunu bildirmiştir.[5] Mescid-i Nebevî böylesine mukaddes ve mübarek bir ibadet mahalli olduğu kadar, Hz. Peygamber döneminde, idarî, siyasî, sosyal, kültürel ve benzeri bir çok faaliyetin de merkezi olmuştur.

Bu meyanda İslâm eğitim ve öğretim faaliyetlerinde Mescid'in ayrı bir yeri ve önemi vardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz namaz öncesinde-sonrasında, günün farklı saatlerinde Mescid'de oturur, ashab-ı kiram, onun etrafında halkalar oluştu-

rurdu. Allah Resûlü onlara Kur'an âyetlerinden bahseder, vaaz ve irşatta bulunur, onların sorularına cevap verir, sorunlarına çözüm getirirdi. Ayrıca orada sohbet ve hasbihâl yapılır, herkes birbiri ile ilgilenirdi. Bazı sahâbîler Mescid'de ders verme hususunda Hz. Peygamber'e yardımcı olmuşlardır. Ubâde b. Sâmit bunlardan birisi olup Kur'an ve okuma-yazma öğretirdi.

Mescid'in bir bölümü olan **Suffe** ise başlı başına bir eğitim-öğretim kurumu olarak değerlendirilebilir. Mescid-i Nebevî'nin arka kısmında bir gölgelik olarak inşa edilen Suffe'de evi barkı olmayan fakirler ile kendini ilme adamış sahâbîler kalıyordu. İçlerinden bir kısmı ticaret, ziraat ve sanatla uğraşmak yerine Suffe'de bulunmayı tercih eden kimselerdi. Bunlara *ashâb-ı Suffe* veya *ehl-i Suffe* denmektedir. Peygamber Efendimiz ashâb-ı Suffe ile özel olarak ilgilenir, sık sık yanlarına uğrar, maddî ihtiyaçlarını karşıladığı gibi burada dersler de verirdi. Burada yetişen ve kendilerine *Kurrâ* da denilen sahâbîler, çevreye İslâm'ın yayılmasında büyük hizmetler vermiştir. Resûl-i Ekrem, kabilelere davetçiler gönderirken genellikle ashâb-ı Suffe'yi görevlendirmiştir. Onlar da hiçbir menfaat beklemeden ve hatta bazen canları pahasına hizmete koşmuşlardır.

Din ve devlet işlerini birbirinden ayırmayan Peygamber Efendimiz toplum ve devlet yönetimi ile ilgili meseleleri Mescid'de çözüp karara bağlamış, diplomatik görüşmeleri Mescid'de yapmıştır. Yabancı elçileri ve gelen heyetleri kabul ettiği yer bugün hâlâ "*Üstüvânetü'l-vüfûd*" (*Elçiler sütunu*) ismiyle yâd edilmektedir. Zaman zaman iktisadî konular Mescid'de gündeme gelmiş, İslâm devletine ait gelirler buraya getirilerek ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Hukukî düzenlemeler burada ashaba duyurulmuş, uygulama ile ilgili olarak ortaya çıkan problemler ve adlî vak'alara burada bakılmıştır. Askerî amaçlarla da Mescid kullanılmış, dış tehlikelere karşı müslümanların alacağı tedbirler, tertip edilecek gazve ve seriyyeler burada görüşülüp karara bağlanmış, sefer dönüşü değerlendirmeler Mescid'de yapılmıştır. Sosyal ve kültürel bir takım faaliyetlerin de Mescid'de icra edildiğine dair birçok örnek vardır.[6]

Kısacası Peygamber Efendimiz döneminde Mescid-i Nebevî, hayatın içinde, müslümanların dinî-dünyevî bütün mese-

lelerinin ele alındığı, son derece aktif ve etkili bir kurum durumundadır. Bütün bu özellikleri ile de İslâm medeniyetinin şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli bir görev üstlenmiştir.

*

Mescid-i Nebevî ve fonksiyonları hakkında ileri okumalar için

- Ağırman, Mustafa, *Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, İstanbul 1997 (Ravza Yayınları)
- Baktır, Mustafa, *"Suffe"*, DİA, İstanbul 2009, XXXVII, 469-470
- Bozkurt, Nebi-Mustafa Sabri Küçükaşcı, *"Mescid-i Nebevî "*, DİA, Ankara 2004, XXIX, 281-290
- Güner, Ahmet, *"Asr-ı Saadet'te Camiler, Mescidler ve Fonksiyonları",* Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, İstanbul 2006, III, 209-258, (Beyan Yayınları)
- Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye,* (Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar), çev. Ahmet Özel, C.III, İstanbul 1993 (İz Yayıncılık)
- Köten, Âkif, *"Asr-ı Saadet'te Suffa Ashabı",* Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, İstanbul 2006, III, 259-285 (Beyan Yayınları)
- Önkal, Ahmet, *"Asr-ı Saâdet'te Mescid'in Önemi ve Yaptığı Görevler"*, Diyanet Dergisi, XIX/3 Ankara 1983, 49-55
- Önkal, Ahmet-Nebi Bozkurt, *"Cami",* DİA, İstanbul 1993, VII, 46-56

Dipnotlar

1 Buhârî, Fazlü's-salât, 1
2 Tevbe, 9/17-18
3 Müminûn, 23/9
4 Müslim, Sıyâm, 215, 216; Ebû Dâvûd, Salât, 15
5 Müslim, Hac, 505-513
6 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45; İbn Kesîr, Bidâye, III, 214-221; Semhûdî, Vefâ', I, 322-361
* Ahmet Önkal

MÜSLÜMANLAR YEKVÜCUT: ENSAR – MUHACİR KARDEŞLİĞİ

"Müminler ancak kardeştirler."[1]

اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰئِكَ بَعْضُهُمْ
اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ
وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَیْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى
الدّٖينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مٖيثَاقٌ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ❁

"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."[2]

Hicretin üzerinden beş ay geçmişti. Bir taraftan Mescid-i Nebevî'nin inşaatı devam ediyor, ensar ve muhacirler büyük bir şevkle kol kola çalışıyorlardı. Peygamber Efendimiz,

İslam toplumunun temelleri ve yapı taşları mesabesindeki ensar ve muhacirler arasında din kardeşliği anlayışını daha somut, daha canlı, daha yaşanılır bir hale getirmek üzere dikkat çekici bir uygulama gerçekleştirdi. Kırk beşi Ensar'dan kırk beşi muhacirlerden olmak üzere doksan sahâbîsini Enes b. Mâlik'in annesinin evinde topladı. *"İslâm dininde hilf yoktur, din kardeşliği vardır."* buyurdu ve isim isim zikrederek ensardan her bir şahsı bir muhacir ile kardeş ilan etti. Kardeş kılınan kimseler diyet ve fidye gibi hususlar da dâhil olmak üzere birbirlerine karşı sorumlu ve yükümlü olacaklardı.[3] İslâm tarihinde "*Muâhât*" (*kardeşleştirme*) denilen bu uygulamaya katılanların sayısının 100 veya 186'yı bulduğuna dair rivayetler de vardır.[4] *İslâm Peygamberi* adlı eseri ile çağımız siyer çalışmalarında önemli bir yeri olan M. Hamidullah, Mekke'de 186 aile ile bir o kadar sayıdaki Medineli ailenin yaptığı hukukî anlaşma (*muâhât*) sebebiyle verilen bu rakamdan hareketle müslümanların sayısının önemli bir yekûna ulaştığını söyler.[5] Hattâ ensardan biriyle kardeşleştirilmeyen hiç bir muhacirin kalmadığı da söylenmiştir.[6]

Dünya tarihinde eşine rastlanılmayan bu emsalsiz uygulamanın ardından kardeşlik anlayışının göz yaşartıcı örnekleri yaşandı. Mesela Abdurrahman b. Avf, ensardan Sa'd b. Rabî' ile kardeş yapılmıştı. Sa'd b. Rabî' ensarın en zenginlerinden biriydi. Abdurrahman'ı götürdü, tüm servetini ortaya koydu ve "*Bunların yarısı senin, yarısı da benim; istediğin gibi harcayabilirsin.*" dedi, ama Sa'd'ın bu büyük fedakârlığına karşı Abdurrahman b. Avf hazretleri, aç gözlülük göstermedi; "*Hayır kardeşim*" dedi "*Allah malında-mülkünde, çoluk ve çocuğunda sana hayır ve bereket versin! Sen bana ticaret yapılan çarşınızın yerini göster, yeter!*" İlk gün keş, lor ve yağ gibi küçük şeyler alıp satan Abdurrahman kısa sürede Medine'nin sayılı tacirlerinden biri oldu. Allah onun kanaatkârlığını bereketle mükâfatlandırmıştı. Diğer sahâbîler arasında da benzer hadiseler yaşandı. Çoğu tarımla uğraşan ve hurma bahçeleri olan ensar, Hz. Peygamber'e geldiler ve :

" *Ey Allah'ın Resûlü! Hurmalıklarımızı muhacir kardeşlerimizle aramızda paylaştır*" dediler. Peygamber Efendimiz ise:

" - *Hayır, buna gerek yok! Bahçelerinizin mülkiyeti sizde kalsın*; *ama muhacir kardeşleriniz sulama, çapa ve diğer işlerde size yardım etsin; mahsulü paylaşırsınız*." buyurdu. Ama ensara ait kullanılmayan fazla araziler, muhacirlere tahsis edildi; onlar buraya ev bark yapıp yerleştiler. Ensar daha çok tarımla meşgul iken muhacirler Mekke'deki tecrübeleri sebebiyle ticarette daha başarılı idiler. Buna bağlı olarak Medine'de müslümanlar açısından ticaret kısa sürede canlandı. O zamana kadar ticareti ellerinde bulunduran ve Yesrib ekonomisine hâkim bulunan yahudilerin Kaynukâ' çarşısına karşılık Resûl-i Ekrem, müslümanların çarşısını kurdu. Bu durum yahudilerin pek hoşuna gitmedi. Ama kendisi de iyi bir tacir olan Peygamber Efendimiz siyasî bağımsızlık için ekonomik bağımsızlığın şart olduğunun farkındaydı. Ensar-muhacir kardeşliği bu güce ulaşmada önemli bir basamak olmuştur. Muhacirlerle ensar birbirine öylesine kenetlenmişlerdi ki başlangıçta biri diğerine vâris bile oluyor, mirastan pay alıyordu. Ancak Bedir Gazvesi'nden sonra nâzil olan "… *Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (vâris olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir*."[7] âyetiyle miras uygulamasına son verildi. Ama karşılıklı yardımlaşma, dayanışma devam etti.[8]

Bunun neticesinde muâhât, birçok faydalar sağladı. Öncelikle kurulma aşamasında olan devletin sağlam temeller üzerinde yükselmesi bu sayede mümkün olmuştur. Bir devletin güçlü, istikrarlı ve uzun ömürlü olabilmesi için o devlete vücut veren toplumun ana unsurları arasında tam bir dayanışma ve kaynaşma olmalıdır. Toplumdaki fertler arasına ayrılık, anlaşmazlık, kargaşa ve fitne tohumları saçmak isteyen iç ve dış düşmanlara fırsat verilmemelidir. Kardeşleştirme bunu en mükemmel şekliyle sağlamıştır. Muâhât yoluyla işsizlik problemi giderildiği gibi ensar ve muhacirlerin güç birliği etmeleri neticesinde Medine'de yahudilere karşı müslümanlar ekonomik yönde ağırlıklarını hissettirmişlerdir. Kardeşleştirme İslâm eğitim ve öğretimi açısından da çok faydalı oldu. On üç yıl boyunca Peygamber Efendimizle Mekke'de beraber bulunan muhacirler elbette bu sürede nâzil olan Kur'an âyetlerini ve sûrelerini ensar kardeşlerine öğrettiler; Hz. Peygamber'den öğrendikleri İslâm tebliğat ve talimatını onlara aktardılar. Ayrıca muâhât onlara bu yeni dönemde nâzil olan Kur'an âyetlerini takip etme ve

Hz. Peygamber'in irşad ve derslerinden istifade noktasında iyi bir imkân sundu. Bunun en güzel örneğini Hz. Ömer Efendimiz ile manevî kardeşi İtbân b. Mâlik arasında görüyoruz. Hz. Ömer ile İtbân b. Mâlik, aralarında nöbetleşe bir taksimat yapmışlardı. Buna göre hurma bahçesi olan İtbân bir gün bahçede çalışıyor; o gün Hz. Ömer, Peygamber Efendimizin yanında bulunuyordu. Akşamleyin bir araya gelince Hz. Ömer, öğrendiklerini İtbân'a anlatıyordu. Ertesi gün ise Hz. Ömer bahçeye giderken İtbân, Resûl-i Ekrem'in meclisine katılıyordu.[9] Böylece hem işleri aksamamış hem de Hz. Peygamber'in irşadından mahrum kalmamış oluyorlardı. Aynı uygulamayı diğer sahâbîlerin de yaptığı anlaşılmaktadır. Tabii ki burada ashabın tamamen dünya işlerine dalarak İslâm eğitimine zaman ayırmama gibi bir hataya düşmediklerine dikkat çekmemiz gerekir. Ayrıca eğitim–öğretim açısından okuma yazma bilenlerin, bilmeyen kardeşlerine yardımcı oldukları da söylenebilir.

Muâhât neticesinde ensarın fazla arazilerinin muhacirlere tahsis edilmesiyle iskân problemi de halledildi. Ayrıca önemli bir husus olmak üzere genel seferberlik durumu dışında seriyye ve gazvelere kardeşlerden biri katılırken diğeri Medine'de kalıyor, aile fertleri ve işlerle ilgileniyor, Medine için de ihtiyat kuvveti oluşturuyordu. Sefere giden ise gözü arkada kalmadan görevini icra ediyordu.

Ayrıca bu kardeşleştirme ameliyesinin, Arap toplum yapısında bir inkılap gerçekleştirdiğini söylemeliyiz. Kabile ve aşiret esasına dayalı Arap toplumunda insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen temel faktör, kan bağı ve bu çerçevede oluşan dayanışmayı ifade eden "*asabiyet*" unsuru idi. Bir kabile arasına ve onların yaşadığı şehir veya bölgeye gelip oraya yerleşmek isteyen bir kişinin can ve mal güvenliği açısından "*hilf*" denilen bir usûlle mutlaka bir aileye sığınması gerekiyordu. Tabiatıyla bu durumda kalan ve kendine *"halîf"* denilen kişi, hiçbir zaman kabilenin asilzadeleri konumunda görülmüyordu; bunlar toplumun alt tabakasından zayıf kimseler kabul ediliyordu. Peygamber Efendimiz, muâhât için ashabını topladığı zaman "*İslâm'da hilf yoktur*" derken bu çarpık anlayışı ve sınıf farkını kaldırdığını, yerine "*İslâm kardeşliği*" esasına dayalı bir toplum yapısını inşa ettiğini beyan buyurmuştur. Üstelik bu kardeşlik

anlayışı neticesinde, maddî bütün imkânlarını kardeşlerine seferber eden ensarda bir üstünlük düşüncesi, muhacirlerde de eziklik duygusu ortaya çıkmayacak, ruhî ve psikolojik açıdan sıkıntılar oluşmayacaktı.

Gerçekten de müslümanlar bu sayede ensarıyla muhacirleriyle tam bir kaynaşma, dayanışma ve yardımlaşma gerçekleştirdiler; yekvücut, tek yürek oldular. Allah onlardan razı olsun.

*

Ensar- muhacir kardeşliği konusunda ileri okumalar için

- Algül, Hüseyin, *"Muâhât"* , DİA , İstanbul 2005, XXX, 308-309
- " " , İslâm Tarihi, C.I, İstanbul 1986 (Gonca Yayınevi)
- Aydın, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenişi,* İstanbul 1991 (Pınar Yayınları)
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* çev. Salih Tuğ, C.I, İstanbul 1980 (İrfan Yayınevi)
- Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammed'in (S.A.V) Hayatı ve İslâm Daveti -Medine Dönemi -*, İstanbul 2007 (Pınar Yayınları)

Dipnotlar

1 Hucurât, 49 / 10
2 Enfâl, 8/72
3 Buhârî, Menâkibu'l-ensar, 3, 5, 7
4 İbn Sa'd, Tabakât I, 238; Makrîzî, İmtâ'u'l-esmâ', I, 69
5 Bkz. I, 198
6 Belâzürî, Ensâb, I, 271
7 Enfâl, 8/75
8 İbn. Hişâm, Sîre, I-II, 504 – 507; İbn. Kesîr, Bidâye, III, 226 – 229
9 Buhârî, İlim, 27; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 196
* Ahmet Önkal

DEVLETLEŞME YOLUNDA ÖRNEK ADIM: MEDİNE SÖZLEŞMESİ

"Yahudilerin dinleri kendilerine, Müslümanların dinleri kendilerinedir."[1]

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا
أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا
مسلمون ❁

"De ki: 'Ey Ehl-i kitab! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.' Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz müslümanlarız." [2]

Ensar ile muhacirler arasında kardeşleştirme uygulaması ile tam bir kaynaşma sağlayan Peygamber Efendimiz bu sıralarda iki önemli icraat daha gerçekleştirdi. Bunlardan birincisi, Medine hudutlarını tespit ederek *Harem* bölge ilanı, ikincisi ise nüfus sayımıdır. Medine hudutlarını tespit amacıyla Resûl-i Ekrem yanına aldığı bir grup sahâbî ile araziyi inceledi. Yanında bulunan ensardan Ka'b b. Mâlik'e ismini belirttiği yerlere hudut taşları dikmesini emretti. Sonra da "*Atam İbrahim'in Mekke'yi harem kıldığı gibi ben de Medine'yi harem kıldım.*" buyurarak bu bölgeyi Harem bölge ilan etti.[3]

Bilindiği gibi buna bağlı olarak Mekke ve Medine, "*Haremeyn*" adıyla anılmıştır. Peygamber Efendimiz, bu şekilde hudutları tespit edilen Medine'de huzur ve güvenin sağlanmasına yönelik tedbirler aldı. Bunun bir gereği olarak müslümanların sayısını tespit amacıyla bir nüfus sayımı yaptırdı. Görevli sahâbîler bir süre sonra 1500 müslümanın isimlerini yazarak Hz. Peygamber'e getirdiler.[4] Bu sıralarda şehrin nüfusu 10.000 civarındaydı. 1500 müslümanın yanı sıra henüz o esnada müslüman olmayan 4500 kadar Evs veya Hazrec kabilesine mensup ya da bunlara tâbi olan müşrik Arap ile 4000 civarında yahudi aynı hudutlar içinde yaşıyorlardı. Görüldüğü gibi gayri müslimler, sayısal açıdan çoğunlukta idiler. Ama bunlar dağınık bir durumda olduklarından, iyi organize olmuş, birbirleriyle kaynaşmış ve güç birliği sağlamış bulunan müslümanlar hâkim unsur durumundaydı. Peygamber Efendimiz gayri müslimleri dışlamak yerine oluşan İslâm toplumunun unsurları ve kurulma aşamasında olan devletin vatandaşları olarak gördü. İslâm'ın insanlara tanıdığı din hürriyeti ve müslümanların sahip olması gerekli hoşgörü anlayışı içerisinde farklı etnik ve dinî gruplarla bir arada yaşamanın en güzel örneğini verdi. Bunu sağlayabilmek için de iki ayrı toplantı yaparak muhacirlerin, ensarın, Evs ve Hazrec'e tâbi olan kimselerin ve üç kabile hâlinde yaşayan yahudilerin temsilcilerini bir araya getirdi. Oluşan devletin başkanı sıfatıyla onlarla toplumsal birlikteliğin kaçınılmaz şartları olarak huzur, güven ve barışın ilkelerini, kişi ve grupların temel hak ve sorumluluklarını, devletin önemli yönetim esaslarını görüştü. Mutabık kalınan hususlar bir sahifeye yazıldı ve uygulamaya konuldu.

Eski kaynaklarımız bütün bir metin olarak bu belgeyi kayıt altına almış ve muhafaza etmişlerdir.[5] Günümüzde *Medine Sözleşmesi*, *Medine Vesikası, Medine Belgesi* gibi isimlerle anılan bu belge üzerinde Muhammed Hamidullah güzel bir çalışma yapmıştır. Hamidullah Hoca, belgeyi elli iki maddeye ayırarak tahlile tabi tutmuş olup "*İlk İslam Devletinin Anayasası*" olarak nitelemektedir. Hamidullah'a göre bu önemli sözleşme sadece İslâm tarihinin değil, aynı zamanda tüm dünya tarihinin ilk yazılı anayasası olma özelliğini taşımaktadır.[6]

Gerçekten de Medine Sözleşmesi, son derece önemli hükümler ihtiva etmektedir. Meselâ bu belgeye göre Kureyşli ve

Yesrib'li Müslümanlar ile bunlara tâbi olanlar ve Yahudiler İslâm devletinin vatandaşı sayılmış, ihtilaf çıktığında çözüm için Hz. Muhammed'e başvurulacağı belirtilerek onun devlet başkanı olduğu onaylanmıştır. "*Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir.*" maddesi ile (md. 25) yahudilere din hürriyeti tanınmıştır. Bu sözleşmeye dâhil olan kimseler için Yesrib vadisinin içi Harem bölge ilan edilmektedir. Haksız bir fiil veya cürüm işleyen dışında harbe çıkan veya Medine'de oturan kimselerin güvende olacağı, Allah'ın ve Resûlü Muhammed'in himayesinin bu sözleşmeye sadakat gösteren kimseler üzerine olacağı ifade edilmiştir. Ama haksızlık yapan, bir cürüm işleyen, adam öldüren hiç kimse korunmayacak, bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa hepsinin elleri onun aleyhine kalkacak, mazlum korunacaktır. Herkes kendi bölgesinden sorumlu olacak, düşmana karşı Medine müştereken savunulacak ve savunma masraflarına herkes iştirak edecektir. Diyet, fidye gibi ağır malî mükellefiyetlerde yardımlaşılacak, konulan vergilere iştirak edilecektir.

Dikkat edilecek olursa devlet başkanı sıfatıyla Peygamber Efendimiz toplumda bir arada yaşadıkları bütün kesimlere karşı uyum ve uzlaşma ile yaklaşmış, onlarla görüşerek yönetim esaslarını müştereken belirlemiş, uymaları gerekli hususlarla birlikte onların temel hak ve hürriyetlerini kabul etmiştir. Bütün bu esaslara Peygamber Efendimiz ve ashab-ı kiram hassasiyetle riayet etmişlerdir. Dikkat çekicidir ki bunun sonucunda sayıları, büyük yekûna ulaşan müşrik Araplar gün-be-gün müslüman olmuşlardır. Yahudi kabileleri ise birer birer isyan etmiş, fitne çıkarmış ve neticede hak ettikleri şekilde cezalandırılmıştır. Esasen döneminin şartlarına göre hazırlanan Sözleşme, hem Hz. Peygamber'in diğer din mensuplarına yaklaşım tarzını ortaya koyması hem de İslâm'ın her dönem için uygulanacak temel esaslarını ihtiva etmesi açısından her zaman örnek alınacak ve referans olacak evrensel bir niteliğe sahiptir.

*

Medine Sözleşmesi konusunda ileri okumalar için

- Bulaç, Ali, *"Asr-ı Saadet'te Bir Arada Yaşama Projesi: Medine Vesikası"*, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, İstanbul 2006, IV, 103-126 (Beyan Yayınları)
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* çev. Salih Tuğ, C. I, İstanbul 1980 (İrfan Yayınevi)
- Tuğ, Salih, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri,* İstanbul 1969 (İrfan Yayınevi)

Dipnotlar

1 Medine Sözleşmesi, md.25
2 *Âl-i İmrân, 3/64*
3 Buhârî, Cihâd, 71; Müslim, Hac, 454-457; Semhûdî, Vefâ', I, 97
4 Buhârî, *Cihâd*, 181
5 Meselâ bkz. İbn Hişâm, Sîre, I-II, 501-504
6 Bkz. M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 204-229
* Ahmet Önkal

NİFAK VE MÜNAFIKLAR: DAHİLİ DÜŞMANLAR

"İnsanlardan, inanmadıkları halde,
"Allah'a ve Âhiret gününe inandık" diyenler de vardır."[1]

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ❀
اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ❀ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ❀

"(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder. Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür! Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması sebebiyledir. Artık onlar anlamazlar"[2]

Resul-i Ekrem'in (sav) hicretten sonra Medine'de karşılaştığı büyük problemlerden biri de şehirdeki nifak hareketiydi.

Münafıkların Medine'de ortaya çıkışları tabii bir durumdur. Çünkü burada Müslümanlar hâkim durumdaydılar. Onlara göre daha güçsüz olan müşriklerin Allah Resulü'ne (sav) ve diğer Müslümanlara karşı açıkça düşmanlıklarını göstermeleri mümkün değildi. Bu sebeple Medine'de bulunan müşrikler, gerçekte İslâm'a inanmadıkları halde toplumdaki mevkilerini korumak, bazı maddî menfaatler elde etmek ve Müslümanların gücünden çekinmek gibi farklı gerekçelerle inanmış gibi görünmeyi tercih etmişlerdir. Bununla birlikte onlar Mekke müşriklerinin de yaptığı gibi Hz. Peygamber'e (sav) karşı alay etmekten, suikast düzenlemeye kadar çeşitli şekillerde düşmanlıklarını göstermişler, özetle Müslümanlar arasında birliği bozma adına her türlü faaliyetin içinde yer almışlardır. Onların müşriklerden farkı, düşmanlıklarını gizli olarak yapmış olmalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde bilhassa da Haşr, Bakara ve Tevbe sûrelerinde münafıkların özelliklerinden ve faaliyetlerinden çokça bahsedilir. Ayrıca Kur'ân'da Münafıkûn isminde bir sûre de bulunmaktadır.

İnançsızlıklarını açıkça ortaya koyamayan Medine'deki münafıklar için, Müslüman olmuş, hatta dinin emirlerini yerine getiriyormuş gibi görünmekten, kabileleri ile dayanışma içine girmekten, planlarını, tuzaklarını ve oyunlarını ise sinsi ve gizli yöntemlerle yürürlüğe koymaktan başka yol yoktu. Onların Müslümanlara karşı nifak, tuzak ve komploları Allah Resulü (sav) tarafından biliniyordu. Ancak onları daha ziyade Kur'ân âyetleri eleştiriyor, gizli planlarını deşifre ediyordu.

"İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve Âhiret gününe inandık" diyenler de vardır. Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir. Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır. Bunlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz!" derler. İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir. Onlara, "İnsanların inandıkları gibi siz de inanın" denildiğinde ise, "Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?" derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler. İman edenlerle

karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler. Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir. İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır."[3] *"İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenler var ya; Allah onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir. Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele"*[4] *"Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, "Biz sizinle beraber değil miydik?" derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, "Size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?" derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir. Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar. Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (mü'minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar. Allah kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın."*[5]

"(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder. Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür! Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması sebebiyledir. Artık onlar anlamazlar. Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!"[6] .

Medine'deki nifak hareketinin başında bulunan Abdullah b. Übey b. Selûl, şehrin yönetimini üstlenmek üzereyken Hz.

Peygamber'in (sav) hicreti sebebiyle reisliği gerçekleşmediği için ona ve diğer Müslümanlara düşmanlık beslemiş, etrafında topladığı münafıklar ile ashâb aleyhine her türlü faaliyetin içinde yer almıştır.[7] Onun idaresindeki münafıklar Medine'de kurulmaya çalışılan Müslüman toplumu hedef alan bütün düşman unsurlarla işbirliği içinde olmuşlar; bir taraftan onları Müslümanlara karşı kışkırtmışlar, diğer taraftan da Müslümanların zayıf yönlerini düşmanlarına haber vermişlerdir. Gerek Mekke müşriklerini, gerek Medine içinde veya dışında yaşayan Yahûdîleri, gerekse Medine çevresinde bulunan müşrik Arapları Müslümanlara karşı tahrik ve teşvik etmişlerdir. Şüphesiz Müslümanlar aleyhine giriştikleri faaliyetlerde onların en büyük ortakları Medineli Yahûdîlerdir. Onlar Müslümanlara karşı koyma, tezgâhlar hazırlama konusunda dayanışma içine girmişler, adeta ortak hareket etmişlerdir. Hatta denilebilir ki, münafıkların direnmesi, hile ve tuzaklar peşinde olmaları, ancak Yahûdîlerden gördükleri destek, onlarla aralarında gerçekleşen dayanışma ve yardımlaşma sayesinde olmuştur.

Münafıkları Müslümanlar için asıl tehlikeli hale getiren husus, onların Medine'de ve ashâbın arasında bulunmaları ve her birinin şehirde yaşayan Evs ve Hazrec kabilesine mensup olmalarıdır. Bu sebeple kendilerine karşı herhangi bir cezalandırma girişimi beklenmedik neticeler verebilirdi. Hz. Peygamber (sav) de bunun bilincinde olarak bu gizli düşmanla mücadelede son derece dikkatli davranmış, Medine'deki bütünlüğü tehdit eden bu dâhilî düşmanla sabırlı ve dengeli bir şekilde mücadele gerçekleştirmiştir. Gizliden gizliye düşmanlık yapma, Müslümanlara karşı gelme, cihattan alıkoyma, savaşta Müslümanları aldatma, kabileler arasındaki geçmişten gelen kinleri ve düşmanlıkları körükleme, Müslümanlar arasında çirkin şeyleri ve korkuları yaymaya çalışma, Müslüman kadınlarına dil uzatma, İslâm düşmanlarıyla dayanışma içine girme gibi davranışlar sergilemelerine rağmen münafıklara karşı herhangi bir muamelede bulunmamıştır. Hatta Allah Resulü (sav) onlara karşı hoşgörü, yumuşaklık ve sabırla muameleyi uygun görmüştür. Çünkü münafıklarla, gerçek Müslümanlar arasında yakın akrabalık bağları, hısımlık ilişkileri bulunuyordu. Hz. Peygamber (sav) münafıklara karşı girişilecek bir hareketin

müminlerin safında büyük gedikler açacağını, Müslüman toplumda içten içi büyük krizlere neden olacağını biliyordu. Bunun için münafık problemini zamana yaymaya ve onları bu şekilde etkisiz hale getirmeye çalıştı. Nitekim Medine döneminin ikinci yarısının başlarında Yahûdîlerin güçlerinin kırılmasından sonra münafıkların seslerinin alçalmaya başladığını, faaliyetlerinin güç kaybettiğini, herkes müşahede etmeye başladı. Bu gelişmeler Allah Resulü'nün (sav) münafıklara karşı siyasetinin ne kadar doğru bir adım olduğunu açıkça ortaya koyar.

Medine'deki münafıkların Müslümanlar aleyhindeki faaliyetlerini hicretin hemen ardından başlattıkları görülür. Nitekim onların lideri olan Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber'in (sav) Ensâr'ın bulunduğu bir toplantı yerinde Kur'ân okuduğuna şahit olduğu zaman yanlarına gidip ona, evinde oturmasını, ancak yanına gelenlere anlatmasını, dışarıya çıkarak başkalarını rahatsız etmemesini söylemek suretiyle Medine'de gerçekleştirilen tebliğ faaliyetlerinden rahatsızlığını açıkça ifade etmiştir.[8] İbn Übey başka bir gün merkebe binmiş halde yanına gelen Allah Resulü'ne (sav) *"benden uzak dur, vallahi merkebinin kokusu beni rahatsız etti"* demek suretiyle onun gelişinden duyduğu memnuniyetsizliği tekrar dile getirmiştir.[9]

Ashâb ile birlikte yaşayan münafıklar, hukukî anlamda Müslüman bilinmekle birlikte, bilhassa zor şartlarda onları terk etmekten ve zaafa düşürmekten geri durmamışlardır. Nitekim Uhud savaşı öncesinde orduda yer almalarına rağmen, Medine ile Uhud arasındaki Veşt mevkiinde Abdullah b. Übey idaresinde yaklaşık 300 kişiyle Müslüman ordusunu terk etmişler ve onları sayıları 3000 kişiye ulaşan müşrikler karşısında yardımsız bırakmışlardır.[10] Uhud savaşı sonrasında Müslümanların fazla kayıp vermelerini kendilerini dinlemeyip meydan savaşına girişmelerine bağlamışlar, onların kuvve-i maneviyelerini zaafa uğratmaya çalışmışlardır:

"Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, "Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah bunu (bu dü-

şünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir"[11]

Münafıklar Mekke müşriklerine karşı nihaî savunma savaşından önce gerçekleştirilen hendek kazma faaliyetine gönülsüz iştirak etmişler, Hz. Peygamber (sav) başta olmak üzere diğer ashâb gece gündüz çalışırlarken, onlar bir taraftan işi yavaşlatmaya çalışmışlardır. Onlardan bir kısmı ise Allah Resulü'nün (sav) izni olmadan görev yerlerini terk edip evlerine gitmişlerdir.[12]

Ahzâb sûresinde Hendek savaşı öncesi ve münafıkların durumu şu şekilde ortaya konulur:

"Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar. Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, "Allah ve Resulü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar" diyorlardı. Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir".[13]

Münafıkların ashâb arasında fitne çıkarma teşebbüslerinin yoğun olduğu hadiselerden biri de Müreysi Gazvesi'dir. Hz. Peygamber (sav) Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Ensâr ile Muhâcirûn'u kardeş ilan ederek kabilevî ortaklık yerine akidevî birliği temin etmiş, hangi kabileye mensup olursa olsun bütün Müslümanları din kardeşliği esasında bir araya getirmişti. Onun teşkil ettiği bu güçlü topluluk hiç bir zaman

dağılmamış, bunun neticesi olarak Müslümanlar düşmanlarına karşı daima üstün gelmişlerdir. Ancak, geçmişten gelen kabilecilik duygu ve davranışlarının zaman zaman gün yüzüne çıkmasına da engel olunamamıştır. Ortaya çıkan bu tür problemleri daha da derinleştirmeye çalışanlar ise Abdullah b. Übey liderliğindeki münafıklar olmuştur. Nitekim Müreysi seferi sırasında biri Ensâr, diğeri de Muhâcirler adına su temin etmekle görevli olan iki şahıs arasında önce kimin su alacağı tartışması sebebiyle taraflar bir anda çatışma ortamına girmişlerdir. Hadiseden haberdar olan Hz. Peygamber (sav) derhal olay yerine gelerek bu yapılanların câhiliyye davası peşinde olmak manasına geldiğini belirtmi**ştir.** Benzeri davranışların kişiyi Cehennem'e götüreceğini bildirerek olaya iştirak edenleri uyarmış ve tarafları yatıştırmaya çalışmıştır. Ancak meydana gelen bu olay, Müslümanlarla birlikte gazveye iştirak eden münafıklar tarafından istismar edilmiş, onlar ashâb arasındaki basit tartışmayı büyütmeye çalışmışlardır. Nitekim Abdullah b. Übey hemşehrilerine Mekke'den gelenleri kabul etmekle onların emrine girdiklerini, adeta başlarına belâ aldıklarını söylemiş, ardından da Medinelileri şehre döner dönmez Muhâcirleri yurtlarından çıkarmaya çağırmıştır.

"Onlar, 'Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar (bunu) bilmezler".[14]

Medine'de münafıkların bozgunculuklarını en üst düzeye çıkardıkları ve Hz. Peygamber'e (sav) ve Müslümanlara karşı düşmanlıklarını en açık biçimde gösterdikleri diğer önemli hadise Tebük seferidir. Bu olayın başlangıcından nihayetine kadar onlar bozgunculuk faaliyeti içinde olmuşlardır. Öyle ki, daha seferin hazırlık safhasında Abdullah b. Übey başta olmak üzere yaklaşık 80 kişiden fazla münafık grubu geçersiz mazeretler ileri sürerek Müslümanlara katılmamışlardır.

"Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, "Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin ede-

ceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar. Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir. Ancak Allah'a ve Âhiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler. Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, "Oturun oturan acizlerle beraber" denildi. Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir. Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi".[15]

Sefere iştirak etmeyen münafıklar bir taraftan da Rumların diğer düşmanlara benzemediğini söylemek suretiyle orduya iştirak eden ashâbı psikolojik olarak zaafa uğratmaya ve onları faaliyete iştirakten men etmeye çalışmışlardır.[16] Münafıklar bir taraftan müminleri savaşa gitmekten vazgeçirmeye çalışırlarken, diğer taraftan da orduya maddî yardımda bulunanları engellemeye çalışmı**şlardı.** Fakirliği sebebiyle çok az yardım yapabilen Ebû Âkil gibi Müslümanlarla da *"Allah'ın bu kadarcık yardıma ihtiyacı mı var?"* diyerek alay etmişlerdir.[17]

Fakat Kur'ân-ı Kerîm, münafıkların bu faaliyetlerine anında cevap vermek suretiyle Müslümanların kararlarında sabit kalmalarını temin etmiş, onların maneviyatlarını canlı tutmuştur:

"Tebük seferine katılmayıp geri kalan münafıklar, Resulüllah'a muhalefet ederek oturup kalmaları ile sevindiler. Allah yolunda malları ve canları ile mücadele etmeyi çirkin gördüler ve bu sıcakta savaşa çıkmayın dediler. De ki Cehennem ateşi daha sıcaktır. Fakat gidecekleri yeri bir bilseler".[18]

Müslümanlar arasında sefere iştirak eden münafıklar ise yol boyunca sürekli olarak endişeye sevk edici düşünceler yaymak suretiyle savaşçıların morallerini bozmaya çalışmışlardır. Ayrıca onlar, Hz. Peygamber'i (sav) bu sefere çıkarak maceracılıkla suçlamışlar ve gıyabında onunla alay etmeye kalkışmışlar, söyledikleri ve yaptıkları Allah Resulü'ne (sav) ulaştırıldığı zaman da faaliyetlerini inkâra çalışmışlardır.[19] Ancak nâzil olan âyetler onları sürekli olarak mahcup etmiştir:

"Münafıklar kalplerinde olan küfrü yüzlerine vuracak bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden hem çekinirler, hem de alay ederler. De ki eğlenin bakalım. Allah sizin o korktuğunuz şeyleri meydana çıkaracaktır. Ey Resulüm! Kendilerine niçin böyle dediniz diye sorarsan, biz ancak şakalaşıyorduk derler. Sen de ki, Allah'la, onun âyetleri ve onun Peygamberi ile mi eğleniyorsunuz? Siz iman ettiğinizi söyledikten sonra içinizdeki küfrü açığa çıkardınız. İçinizden bir kısmını bağışlasak bile, diğer bir kısmını suçlarında ısrar ettikleri için azaba uğratacağız".[20]

Tebük seferi esnasında münafıkların bozguncu davranışlarından biri de onların Allah Resulü'nün (sav) emir ve tavsiyelerine itaat etmemeleri, hatta zaman zaman kendilerine emredilenlerin tersini yapmaları olmuştur. Bu sebeple onlar gerek gidiş, gerekse dönüş yolunda Müslümanları zor durumlarla karşı karşıya bırakmışlardır[21]. Tebük mevkiinden dönüşleri esnasında sebep oldukları sıkıntıları daha da artırmışlar, nihayet işi Allah'ın Resulü'ne (sav) suikast düzenlemeye kadar vardırmışlardır. Hz. Peygamber (sav) bu hadiseden vahiyle haberdar edilmiş[22], böylece münafıkların planı engellenmiştir.[23] Münafıkların suikast girişimlerinin duyulması üzerine bazı ashâb ileri gelenleri olaya adı karışanların öldürülmesini teklif etmişlerdi. Ancak Efendimiz, *"Ben insanların, müşriklerle arasındaki savaş sona erince Muhammed ashâbını öldürmeye el attı demelerinden hoşlanmam"* sözleriyle bu tür istekleri kabul etmemiştir.[24]

Münafıklar Tebük seferi öncesinde yağmurlu havalarda uzak yerlerde oturan Müslümanların Mescid-i Nebî'ye ulaşamadıkları gerekçesiyle yeni bir mescid yaptırmışlar, açılışına da Hz. Peygamber'i (sav) çağırmışlardı. Ancak Allah Resulü

(sav) sefer hazırlıklarıyla meşgul olması sebebiyle onların mescidini ziyaret etmeyi erteledi. Onların asıl gayesi, yeni bir ibadet mahallinin temininden ziyade Mescid-i Nebî'ye alternatif ve de bozgunculuklarını kamufle edebilecekleri bir merkez oluşturmak, Hz. Peygamberi (sav) davet etmek suretiyle buraya meşrûiyet kazandırmaktı. Ancak Tebük seferi dönüşünde şu âyetler indi: *"O kimseler ki, müminlerin arasını ayırmak, küfürlerini kuvvetlendirmek, zarar yapmak için ve daha önce Allah'a ve Resulü'ne karşı harp eden kimseye yatak hazırlayıp beklemek için bir mescid edindiler: İyilikten başka bir şey murad etmedik diye de yemin edecekler. Fakat Allah şahid ki, bunlar gerçekten yalancıdır. Ey Resulüm, orada ebediyen namaz kılma. İlk günden beri temelleri takva üzerine kurulan Mescidde (Kuba mescidi) namaza durman daha layıktır. Orada günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever."* [25] Bu âyetlerde söz konusu mescidin Müslümanlar aleyhine faaliyet merkezi olarak tasarlandığı ifade edilip Hz. Peygamber'e (sav) buraya girmemesi emredildi. Bunun üzerine ashâbtan bazılarını görevlendirerek Kur'ân'da Dırâr mescidi olarak zikredilen bu binayı yıktırdı.[26]

Hz. Peygamber (sav) Tebük seferinin başlangıç ve sonundaki olaylarda sorumluluğu bulunan Abdullah b. Übey'e karşı bu hadiseden sonra da herhangi bir yaptırım uygulamamış, ashâbın onun cezalandırılması taleplerini geri çevirmiştir. Resulüllah (sav) onu en ufak bir şekilde cezalandırma yoluna gitmediği gibi, ashâbından da ona karşı iyi davranılmasını istemiş, kendisi de ölünceye kadar İbn Übey'le alâkasını kesmemiş, hatta onunla konuşmayı ve ilgilenmeyi sürdürmüştür.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Hz. Peygamber'in (sav) takip ettiği ince siyasetle Medine'deki münafıkların Müslüman topluma ve tebliğin yayılmasına karşı hareketleri etkisiz hale getirilebilmiştir.

*

Nifak ve Münafıklar ile ilgili geniş okumalar için:

- Demircan, Adnan, *Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar*, Konya 1996.
- Koçyiğit, Talat, "Abdullah b. Übey b. Selûl", DİA, I, 140.
- Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri,* Ankara 1994.
- Yıldız, Abdullah, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları,* İstanbul 2000.

Dipnotlar

1 Bakara, 2/8
2 Münâfikûn, 63/1-3
3 Bakara, 2/8-18
4 Nisâ, 4/137-138
5 Nisâ, 4/141-143
6 Münâfikûn, 63/1-4
7 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 234-235
8 Buhârî, Merdâ 15, Edeb 115, Tesîru'l-Kur'ân 15; Müslim, Cihâd 116
9 Buhârî, Sulh 1, Edeb 115; Müslim, Cihâd 117
10 İbn Hişâm, es-Sîre, III, 67-68, 70
11 Âl-i İmrân, 3/156
12 İbn Hişâm, es-Sîre, III, 226
13 Ahzâb, 33/9-15
14 Munâfikûn, 63/8, Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân 63; Müslim, Tefsîr 64
15 Tevbe, 9/48
16 Vâkıdî, Meğâzî, III, 995-996; İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 165
17 İbn Hişâm, es-Sîre, IV, 159-160; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I-XXX, Mısır 1968, X, 196-197
18 Tevbe, 9/81
19 Vâkıdî, Meğâzî, III, 1003-1005; İbn Hişâm, es-Sîre, IV, 166-169
20 Tevbe, 9/64-66
21 Vâkıdî, Meğâzî, III, 1005-1012
22 Tevbe, 9/74
23 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 453
24 Vâkıdî, Meğâzî, III, 1042-1044
25 Tevbe, 9/107-108
26 Vâkıdî, Meğâzî, III, 1048-1049; İbn Hişâm, es-Sîre, IV, 173-174
* Adem Apak

YAHUDİ KABİLELERLE İLİŞKİLER: MEDİNE'DEKİ TEKİN OLMAYAN KOMŞULAR

"Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. (Buna şaşma!) Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve "Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi."[1]

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُواْ نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَوْفُواْ بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ❁ وَآمِنُواْ
بِمَا أَنزَلْتُ مُصَدِّقاً لِّمَا مَعَكُمْ وَلاَ تَكُونُواْ أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ
وَلاَ تَشْتَرُواْ بِآيَاتِي ثَمَناً قَلِيلاً وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ❁ وَلاَ
تَلْبِسُواْ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُواْ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ❁
وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ وَارْكَعُواْ مَعَ الرَّاكِعِينَ ❁
أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ
الْكِتَابَ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ ❁

"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun. Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'ân'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana

karşı gelmekten sakının. Hakkı bâtılla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?".[2]

Hz. Peygamber (sav) hicret ettiği Medine'de Arapların dışında Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kureyza Yahûdî kabileleri de bulunuyordu. Bunlar Evs ve Hazrec arasında süregelen düşmanlıkları kışkırtmak suretiyle onların güçlerini kaybetmelerine sebep olmuşlar, böylece Medine'de hem siyasî hem de iktisadî hayata hâkim olmuşlardı. Hz. Peygamber'in (sav) Medine'ye hicretinin akabinde Evs ile Hazrec, ardından da Ensâr ile Muhâcir arasında kardeşlik tesis edilmişti. Bu şekilde şehirdeki Araplar birleştirilmek suretiyle onlar Yahûdîler karşısında güçlü hale getirilmiştir. Dolayısıyla Medineli Yahûdîler İslâm davetini iyi karşılamadılar. Her şeyden önce onlar kendilerinden olmayan bir peygamberin varlığına tahammül edememişlerdir. Çünkü onlar Allah'ın peygamberliği sadece İsrailoğulları'na has kıldığını, kendilerinden başka hiçbir kavme peygamberlik verilmediğini iddia ediyorlardı. Hz. Muhammed (sav) İsrailoğulları'ndan değildir, o halde onun peygamber olarak gönderilmiş olması da kabul edilemez. Kur'ân'da Yahûdîlerin bu bencil ve kibirli düşüncesi de tenkit edilir: *"De ki: "Ey Yahûdî akidesini benimseyenler! Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız, (bunda da) samimi iseniz haydi ölümü isteyin!"*[3] *"(Bir de) Yahûdîler ve Hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak O'nadır".*[4]

Medine Yahûdîlerinin Resul-i Ekrem'e (sav) karşı faaliyetlerinin başında kendisiyle münakaşaya girmek, ondan gerçekleşmesi mümkün olmayan isteklerde bulunmak gelir. Öyle ki,

onlar Hz. Peygamber'den (sav) aynen Hz. Mûsâ'ya gök yüzünden inen levhalar gibi kitap indirmesini istemişler, ayrıca kendisine Zülkarneyn hakkında soru sormuşlardır.[5]

Kur'ân onların bu taleplerine Hz. Mûsâ ile İsrailoğulları arasında geçen hadiseleri hatırlatmak suretiyle cevap vermiştir:

"Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. (Buna şaşma!) Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve "Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi. Böylece zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı. Sonra kendilerine apaçık deliller gelmesinin ardından (tuttular) buzağıyı tanrı edindiler. Biz bunu da affettik ve Mûsâ'ya apaçık bir güç ve yetki verdik. Verdikleri sağlam söz(ü yerine getirmemeleri) sebebiyle "Tûr"u üzerlerine kaldırdık ve onlara, "Tevazu ile kapıdan girin" dedik. Yine onlara, "Cumartesi (yasakları) konusunda haddi aşmayın" dedik ve onlardan sağlam bir söz aldık. Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz muhafazalıdır" demelerinden dolayı (başlarına türlü belalar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir), tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar inanmazlar. Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona (İsa'ya) iman edecek olmasın. Kıyamet günü o (İsa) onların aleyhine şahit olacaktır. Yahûdîlerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık. Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler.

O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve Âhiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz".[6]

Hz. Peygamber'in (sav) hazırladığı ve Medine Anayasası olarak bilinen hukukî belgenin 27. maddesi Yahûdîlerle ilgiliydi. Burada Müslümanlarla Yahûdîlerin karşılıklı ortaklık içinde bulunacaklarına, her iki tarafın dinî inanış ve yaşayışlarında serbest kalacaklarına, Medine herhangi bir hücuma uğradığında birlikte savunacaklarına, savaşa, barışa ve diyet ödemeye birlikte dâhil olacaklarına işaret ediliyordu. Kendilerinin de onayladıkları bu anlaşmaya uydukları müddetçe Hz. Peygamber (sav) onlarla iyi ilişkilerini devam ettirdi. Onun müsbet tavrı bazı Yahûdîler üzerinde olumlu etki yaptı. Nitekim Benî Kaynukâ kabilesinden Abdullah b. Selâm ailesiyle birlikte müslüman oldu. Ancak genel anlamda Medine Yahûdîleri Resulüllah'ın (sav) peygamberliğini kabul etmemişler, üstelik onlar Müslümanları dinlerinden döndürmek için çeşitli faaliyetlere girişmişler, Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'le (sav) alaya kalkışmışlar, onun birleştirdiği Evs ve Hazrec kabileleri arasında da fitne çıkarmaya çalışmışlardır. Onlar ayrıca Müslümanların en büyük düşmanları olan Kureyş müşriklerine de dinlerinden vazgeçmemeleri, zira inançlarının Hz. Muhammed'in (sav) dininden daha üstün olduğu telkininde bulunmuşlardır.[7]

Yahûdîlerin Müslümanlar aleyhine takındıkları tehlikeli tavırlarından biri de Müslümanlara karşı münafıklarla işbirliği içine girmiş olmalarıdır. Hatta bunu gerçekleştirmek için onlardan bazıları Müslüman olmuş gibi görünmek suretiyle münafıklarla daha yakın ilişkiler geliştirmek istemişlerdir.[8]

Yahûdîlerden bazıları zaman zaman Resulüllah'a (sav) gelerek sorular sormuşlar, kendilerine cevap verildiği takdirde inanacaklarını ifade etmişlerdi. Fakat istedikleri cevabı almalarına rağmen sözlerinde durmamışlardır.[9] Cenâb-ı Hakk, Hz. Peygamber'e (sav) Yahûdîlerle ilgili olarak nasıl bir tavır takınması gerektiğini şu âyetlerde ortaya koymuştur:

"Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla "İnandık" diyenler (münafıklar) ile Yahûdîlerden küfürde yarışan-

lar seni üzmesin. Onlar, (Yahûdîler) yalan uydurmak için (seni) dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: "Eğer size şu hüküm verilirse onu tutun. O verilmezse sakının." Allah kimin azaba uğramasını istemişse artık sen onun için asla Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemeyi istemediği kimselerdir. Onlara dünyada bir rüsvalık, Âhirette ise yine onlara büyük bir azap vardır. Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever. Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir. Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla Yahûdîlere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu halde siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir. Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir."[10]

Özetle Yahûdîlerin Medine'deki davete karşı tavırlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür: Yahûdîler Hz. Peygamber'e (sav) karşı sürekli olarak çaresiz bırakma, meydan okuma, ona karşı büyüklenme, mücadele ve alay etme tutumlarını takınmışlardır. Onlardan büyük bir kısım ise risâleti inkâr etmeye, daveti etkisiz hale getirmeye, risâleti ve misyonu hakkında Müslümanları şüpheye düşürmeye çalışmışlardır. Bu tavırlarına karşı Kur'ân âyetleri onların tutumlarıyla ilgili yumuşak yaklaşımlara yer vermiş; bazen tartışma, bazen eleştirme, bazen delillerini çürütme, bazen öğüt verme, hatırlatma, kor-

kutma ve müjdeleme, bazen de azgınlıklarını azaltma ve uyum içinde tevbe etme çağırısında bulunmuştur. Allah Resulü (sav) de onlara karşı son derece müsamahalı davranıyordu. Her şeyden önce onları dinlerine bağlılıkları, ekonomik işlerdeki faaliyetleri, bireysel, siyasal ve sosyal ilişkilerini yürütmede serbest bırakmıştı. Gerçekten onlar bu imkânlardan ziyadesiyle istifade ettiler. Hz. Peygamber (sav) ise hoşgörülü tavrını sabırla sürdürdü. Sınırları aşmadıkları, antlaşmaları ihlâl etmedikleri, Müslümanlara karşı hainlik sergilemedikleri sürece onlara herhangi bir ceza uygulamadı. Yahûdîleri toptan cezalandırmak yerine, sadece sorumluların cezalandırılması uygulamasını tercih etti. Ancak, gerek Müslümanlara düşmanca tavırlar sergilemek, gerek Medine Anlaşması'ndaki sorumluluklarını yerine getirmemek, gerekse Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapmak gibi hata ve ihanetleri sebebiyle şehirden uzaklaştırıldılar. Medine dışındaki Hayber Yahudileri de benzer faaliyetleri neticesinde şehirlerini Müslümanlara terk etmek zorunda kaldılar.

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'den uzaklaştırdığı ilk Yahûdî topluluk Benî Kaynuka'dır. Bunun sebebi onların Müslümanları küçümsemeleri ve onlara karşı düşmanca tavır takınmalarıdır. Yahûdîler, Müslümanların müşrik Mekkelilere karşı kazandıkları Bedir savaşının sonucunu hafife almışlar, "Siz elde ettiğiniz zafere aldanmayın, zira savaş bilmeyen bir milletle savaştınız. Onların zaafından faydalandınız. Allah'a yemin olsun ki, eğer biz seninle savaşırsak, bizim nasıl adamlar olduğumuzu görürsünüz" dediler. Onlar bu sözleriyle kendilerinin Araplara benzemediğini, isterlerse Müslümanları rahatlıkla yenebileceklerini dile getirmişler, açıkça Allah Resulü'nü (sav) tehdit etmişlerdir.

Karşılıklı meydan okumalar sonucunda Medine'de Müslümanlar ile Benî Kaynuka arasında güvensizlik, hatta husumet ortamı meydana geldi. Kaynuka Gazvesi'nin asıl sebebi bu güvensizliktir. Onları Müslümanlarla çatışmaya götüren zahiri sebep ise, bir grup Yahûdînin çarşılarında alış-veriş yapan bir mümine hanıma karşı gerçekleştirdikleri taciz saldırısıdır. Onların Müslüman kadına yaptıklarına şahit olan bir

sahâbînin olayı gerçekleştirenlerden birini öldürmesi, kendisinin de orada bulunan Kaynukalı Yahûdîler tarafından şehit edilmesi savaşı gündeme getirmiştir. Bu amaçla Hz. Peygamber (sav) Hicretin ikinci yılının Şevvâl ayında[11] Benî Kaynuka üzerine harekete geçerek onları muhasara altına aldı. Müslümanlara karşı direnemeyeceklerini anlayan Yahûdîler iki hafta süren kuşatma sonunda teslim olmak zorunda kaldılar. Hz. Peygamber (sav) silah ve mallarını ganimet olarak Müslümanların hazinesine dâhil ettikten sonra Benî Kaynuka Yahûdîlerini Medine'den sürdü.[12]

Medine'den uzaklaştırılan ikinci Yahûdî topluluk Benî Nadîr kabilesidir. Sebebi ise Nadîroğullarının Medine Sözleşmesi'nin kendileriyle ilgili maddesini ihlâl etmeleri ve akabinde Hz. Peygamber'e (sav) karşı suikast girişiminde bulunmalarıdır. Medine Sözleşmesi gereğince şayet şehirde yaşayan herhangi bir kişi, başka bir kabileden bir şahsı öldürürse, onun diyeti Müslüman olsun, Yahûdî olsun bütün Medinelilerin üzerine ortak borç kabul ediliyordu. Ancak Nadîr Yahûdîleri Raci' katliamından kurtulan Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin dönüş yolunda Hz. Peygamber (sav) ile anlaşması bulunan Benî Âmir'den iki kişiyi öldürmesi sebebiyle onların yakınlarına ödenmesi gereken diyetten kendi paylarına düşeni ödemediler.[13]

Allah Resulü'nün (sav) bu hususta gönderdiği elçileri kabul eden Yahûdîler diyet ödemeye razı olduklarını bildirerek Resulüllah'ı (sav) kendi yurtlarına davet ettiler. Hz. Peygamber (sav) ashâbıyla onların mahallinde bir evin duvarının kenarında dinlenirken ona suikast planı yaptılar. Vahiy yoluyla Yahûdîlerin girişiminden haberdar olan Allah Resulü (sav) derhal bulunduğu yeri terk etti. Bunun ardından ashâbdan Muhammed b. Mesleme'yi Nadîrlilere gönderdi ve onlardan 10 gün içerisinde şehirden ayrılmalarını, aksi takdirde üzerlerine yürüyeceklerini haber verdi. Bu gerçekleşmeyince Hz. Peygamber (sav) 18 Rabîülevvel 4 (28 Ağustos 625) tarihinde onların kalelerini muhasara etti. Müslümanların muhasarasına ancak 15 gün direnebilen Yahûdîler sonunda teslim olmaktan başka çare bulamadılar. Hz. Peygamber (sav) Benî Kaynukalılarda olduğu gibi, yanlarına sadece develerle taşıyabilecekleri

mallarını almalarına müsaade ederek Nadîr oğullarının Medine'yi terk etmelerine izin verdi[14] Onlardan bir kısmı Şam'a giderken, geri kalanları ise Hayber'e sığındılar.[15]

Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de anlaşma yaptığı Yahûdî kabilelerden Benî Kaynuka ve Benî Nadîr sözleşmeye aykırı davrandıkları için cezalandırılarak Medine'den uzaklaştırılmışlar, şehirde sadece Kureyza Yahûdîleri kalmıştı. Ancak onlar da yapmış oldukları anlaşmaya bağlı kalacaklarını beyan etmelerine rağmen gizli bir şekilde gerek Hayber Yahûdîleri, gerekse Mekke müşrikleri ile irtibat kurmak suretiyle Müslümanlar aleyhine her türlü faaliyeti teşvik etmeyi ve desteklemeyi sürdürüyorlardı. Bu hususta bardağı taşıran son damla, onların Hendek savaşı esnasında Müslümanlara ihanet etmeleridir. Hâlbuki Medine Antlaşması'na göre, düşmanla işbirliği bir yana, onların şehre saldıranlara karşı Müslümanlarla birlikte hareket etmeleri gerekiyordu. Hz. Peygamber (sav) gelişmeyi haber alınca meseleyi tetkik etmek için Ensâr'dan Sa'd b. Muâz'ı kendilerine gönderdi. Onun yaptığı görüşmeler sonucunda Kureyzalıların anlaşmayı bozdukları kesin bir şekilde anlaşılmış oldu.[16] Müslümanlar, Hendek savaşı sırasında bütün güçlerini Mekke'den gelen müşrik ordusunu engellemeye sarf etmeleri sebebiyle, ailelerini savunmasız bir halde bırakmışlardı. Yahûdîler saldırıya açık durumda kalan Müslüman mahallerine saldırarak Medine'yi tamamen işgal edebilirlerdi. İşte bu kritik ortamda gerek Nuaym b. Mes'ûd'un Müşrik-Yahûdî ittifakını sabote eden faaliyetleri, gerekse savaşın son günü ortaya çıkan çöl fırtınasının Mekkelileri savaşamayacak hale getirmesi Kureyzalıların Müslümanlara karşı girişimlerini boşa çıkardı. Mekkeliler hedeflerine ulaşamadan geri dönünce, Hz. Peygamber (sav) en büyük düşmanlarını bertaraf etmenin rahatlığıyla, savaş sırasında kendilerine ihanet eden Benî Kureyza ile ilgilenme fırsatı buldu. Allah Resulü (sav) Hendek savaşı biter bitmez Benî Kureyza yurduna doğru hareket emri verdi. Kureyzalılar bunun üzerine kale kapılarını kapatarak savunmaya çekildiler. Yaklaşık iki hafta süren kuşatma sonucunda Müslümanlarla başa çıkamayacaklarını görerek Hz. Peygamber'e (sav) teslim oldular. Allah Resulü (sav), Kureyzalılar hakkında Evs reislerinden Sa'd b. Muâz'ın hüküm vermesi teklifinde bulundu. Hem Evsliler, hem de Kureyzalılar Tevrat'ın

hükümlerine de uygun buldukları onun bu hakemliğini kabul ettiler. Buna göre Müslümanlara karşı eli kılıç tutan erkekler infaz edilirken, kadın ve çocukları esir kabul edildi. Bütün malları, eşyaları, arazileri de Müslümanların mülkiyetine geçti.[17]

Hz. Peygamber (sav) Medine'de meskûn Yahûdî kabileleri sırayla şehirden uzaklaştırınca onlardan bir kısmı özellikle de Nadîrliler Hayber'e sığınmışlardı. Bundan dolayı Hayber Müslümanlar için tekin olmayan bir merkez haline gelmiştir. O kadar ki, buradaki Yahûdîler bir taraftan Medine'yi tehdit ederlerken, diğer taraftan da Mekke müşriklerinin Müslümanlara karşı gerçekleştirdikleri düşmanca hareketlerin, özellikle de Hendek savaşının teşvikçileri olmuşlardır.[18] Ayrıca Hendek savaşı esnasında Medine'de kalan tek Yahûdî kabile Benî Kureyza'yı Müslümanlara karşı kışkırtan ve onların anlaşmalarını ihlal etmelerine sebep olanlar da yine Hayber'de bulunan Yahûdîlerdir.

Hayberliler Hendek savaşından sonra da Müslümanlara karşı düşmanlıklarına devam etmişlerdi. Bir taraftan Medine'de bulunan münafıklarla işbirliği yaparken, diğer taraftan da Medine civarında bulunan Gatafan ve Fezâre gibi müşrik Arapları Müslümanlar üzerine saldırmaya teşvik etmişlerdir. Bu kışkırtmalar neticesinde müşrik Araplar, Medine sınırlarına girmişlerdi. Üstelik burada yakaladıkları Ebû Zerr el-Ğifârî'nin oğlunu şehit etmişler, Hz. Peygamber'in (sav) develeri de dâhil olmak üzere buldukları hayvanları gasp etmişlerdir. Müslümanların peşlerine düşmeleri sebebiyle saldırganlar aldıklarını bırakarak kaçmışlardır. Yaşanan bu gelişme, Hayber üzerine bir seferi kaçınılmaz hale getirmiştir.[19]

Hz. Peygamber (sav) Hudeybiye Musâlahası'nın ardından Medine şehir devletini tehdit eden Hayberlileri tamamen etkisiz hale getirmek istiyordu. Bu amaçla hazırladığı 1500 kişilik kuvvetle Hicretin 7. yılın Muharrem sonunda (Haziran 628) Medine'den hareket etti. İlk önce yol üzerinde daha önce Müslümanlara saldırı düzenlemiş olan Gatafan ve Fezâre gibi müşrik kabileler etkisiz hale getirildi. Resul-i Ekrem (sav) bundan sonra Hayber kalesini muhasara altına aldı. Kuşatma devam ederken Simak adındaki bir Yahûdî kendisine eman verilmesi karşılığında Müslümanlara kalenin zayıf tarafları hakkında

bilgi verdi. Yaklaşık 20 gün süren kuşatma sonunda Hayber'in kaleleri tek tek fethedildi.[20] Bu savaşta bilhassa Hz. Ali'nin büyük gayret ve katkıları olmuştur.[21] Hayber esirleri arasında Benî Nadîr reisinin kızı, aynı zamanda Hayber Yahûdîlerinden Kinâne b. Rebi'in karısı olan Safiye bint. Huyey b. Ahtâb da bulunuyordu. Hz. Peygamber (sav) savaştan sonra bu hanımla evlenmiştir.[22]

Hayber savaşında mağlup olan Yahûdîler Hz. Peygamber'e (sav) gelerek kendilerini buradan sürmemesi karşılığında, toprakları işlemeye devam ederek istihsal ettikleri ürünün yarısını Müslümanlara vermeyi teklif ettiler. Bu şekilde toprağın mülkiyeti Müslümanlar'da olacak, Yahûdîler ise elde edilen ürünün yarısı karşılığında orada kiracı (yarıcı) olarak kalacaklardı. Hz. Peygamber (sav) bu kararı kabul ettikten sonra Hayber arazisinin mülkiyet hakkını fatih gazilere dağıttı.[23]

Hayber'in fethiyle birlikte Müslümanlar Hicret'ten itibaren Medine'yi kuzeyden tehdit eden en büyük düşmanı tesirsiz hale getirmiş oldular. Bu sonuçla birlikte Yahûdîlerin Arap Yarımadası'nda siyasî güç olmaları fiilen ortadan kalktı. Hayber savaşının neticesi aynı zamanda o dönemde Müslümanlarla barış anlaşmaları devam eden Mekke müşriklerine de dolaylı bir mesaj oldu. Bu gelişme her şeyden önce onların Medine'deki Müslümanları yok etme hayallerini suya düşürdü. Çünkü Müslümanlara karşı en büyük müttefiklerini kaybetmiş oldular. Medineliler karşısında yalnız kaldıkları için onlara karşı yeni bir harekât düzenleme ihtimali gündemden çıktı. Sonuç olarak Kureyşli müşrikler için artık Mekke'nin Müslümanlar eline geçmesini beklemekten başka yapılabilecek bir şey kalmadı.

*

Yahudi kabilelerle ilişkiler ile ilgili geniş okumalar için:

- Atçeken, İsmail Hakkı, *Asr-ı Saadette Yahûdîlerle İlişkiler*, İstanbul 1996.
- Baş, Eyüp, *İslâm'ın İlk Döneminde Müslüman Yahûdî İlişkileri*, İstanbul 2004
- Bostancı, Ahmet, *Hz. Peygamber'in Gayrı Müslimlerle İlişkileri*, İstanbul 2001.
- Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadette Yahûdîlerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam* (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1994, II, 417-493.
- Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi I,* İstanbul 1996.

Dipnotlar

1 Nisa, 4/153
2 Bakara, 2/40-44
3 Cuma, 62/2-6
4 Mâide, 5/18
5 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 219-220
6 Nisâ, 4/153-162
7 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 160-164, 204-205, 210
8 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 174-177
9 Buhârî, İlim 47
10 Mâide, 5/41-45
11 Mart-Nisan 624
12 Vâkıdî, Meğâzî, I, 177-180; İbn Hişâm, es-Sîre, III, 51-53
13 Vâkıdî, Meğâzî, I, 363-164; İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 53
14 Haşr, 59/3
15 Buhârî, Meğâzî 14; Vâkıdî, Meğâzî, I, 368-380; İbn Hişâm, es-Sîre, III, 199-201
16 Vâkıdî, Meğâzî, II, 458-460; İbn Hişâm, es-Sîre, III, 231-233
17 İbn Hişâm, es-Sîre, III, 251-256
18 Buhârî, Meğâzî 16
19 İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 80-84
20 Muharrem-Safer 7/Mayıs-Haziran 628
21 Buhârî, Cihâd ve's-Siyer 122, 143, Fedâilü's-Sahâbe 9, Salâtu'l-Havf 6, Meğâzî 40; Vâkıdî, Meğâzî, II, 638-670; İbn Hişâm, es-Sîre, III, 344-350
22 Buhârî, Meğâzî 38
23 Buhârî, İcâre 22, el-Hars ve Müzâraa 17, Farzu'l-Humus 19
* Adem Apak

KUDÜS'TEN KÂBE'YE VE MESCİD-İ KIBLETEYN

"Herkesin yöneldiği bir yön vardır."[1]

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاء فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ
وُجُوِهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوْتُواْ الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ
الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ وَمَا اللّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ۝

"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir."[2]

Hicretten on altı veya on yedi ay sonraydı. Peygamber Efendimiz, yanında ashabıyla birlikte Medineli müslümanlardan Hazrec kabilesine mensup Selimeoğulları'nın yurduna geldi. Burası Medine'nin kuzeybatısında olup Mescid-i Nebevî'ye 5 km. uzaklıktaydı. Hz. Peygamber zaman zaman Mescid-i Nebevî dışında Medine'deki diğer mescidleri ziyaret

eder ve cemaat namazını buralarda kılardı. Vebere harresi civarındaki bu mescid bölge sâkinlerinin ismi dolayısıyla *Benî Selime Mescidi* diye anılıyordu. Öğle veya ikindi vakti idi. Peygamber Efendimiz kıble olarak kuzey istikametine, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yönelerek namaza durdu. İki rek'at kılınmıştı ki Cebrâil (a.s.), "*(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.*"[3] âyetini getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber tam aksi istikamete döndü; yüzünü güney yönünde Mekke'deki Mescid-i Haram'a çevirdi. Ashabı arasından geçip önde, imamlık makamında durdu. Bu arada ashab-ı kiram da yönlerini Kâbe'ye çevirdiler. Kalan iki rek'at yeni kıbleye, yani Kâbe'ye yönelik olarak kılındı. Bundan böyle artık müslümanların kıblesi Kâbe olmuştur. İslâm tarihinde bu olaya *tahvîl-i kıble* (*kıblenin değiştirilmesi*) denilir.

Bu arada şunu belirtmek gerekir ki Peygamber Efendimizin Mekke'deki on üç yıl boyunca kıble olarak nereye yöneldiği konusunda farklı rivayetler vardır. Kudüs'e yönelerek namaz kıldığı, önceleri Kâbe'ye, daha sonra Kudüs'e yöneldiği rivayetleri yanında Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen bir rivayet daha vardır ki bu iki görüşü birleştirir mahiyettedir. Buna göre Peygamber Efendimiz, önüne Kâbe'yi alarak Kudüs'e yöneliyor, böylece namazlarında hem Kâbe hem de Mescid-i Aksâ kıble oluyordu.[4] Ancak bu durumun sadece Kâbe'nin avlusunda veya Kâbe'ye göre Mekke'nin güney kısımlarında namaz kılındığı zaman imkân dâhilinde olacağı açıktır. Kâbe'nin doğu, batı ve özellikle kuzeyinde bulunanlar Kâbe'ye döndükleri zaman Kudüs'e arkalarını çevirmiş, Kudüs'e yöneldikleri zaman ise Kâbe'ye sırtlarını dönmüş olacaklardır. Bu durumda Hz. Peygamber'in kıble tahvili olayı gerçekleşinceye kadar Mekke'de iken önceleri Kâbe'ye; İsrâ olayından sonra ise imkân ölçüsünde Kâbe'yi araya alarak Kudüs'e yöneldiği, ama genel anlamda ve bunun mümkün olmadığı durumlarda kıble

olarak namazlarında Mescid-i Aksâ'ya karşı durduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Akabe biatlarından sonra müslüman olan ensar ile Resûl-i Ekrem'den önce Medine'ye hicret eden muhacirler de Medine arada kaldığı için Mekke'ye değil, Kudüs'e yönelerek namaz kılmışlardır. Nitekim ensar-ı kiramdan olup İkinci Akabe Biatı'na katılan ve burada Hz. Peygamber'e ilk biat eden Berâ b. Ma'rûr, biat için Mekke'ye gelirken yanında bulunan arkadaşlarına Kâbe'ye arkasını dönemeyeceğini söyleyerek Mekke'ye doğru namaz kılmış; ama diğer sahâbîler, Hz. Peygamber'in de Kudüs'e karşı namaz kıldığını belirterek ona uymamışlar, hattâ onu uyarmışlardı. Mekke'ye gelen Berâ hazretleri bu durumu Peygamber Efendimize anlatınca böyle yapmamasını ve bulunduğu kıble üzerine sabretmesini istemiş, bunun üzerine o da Kudüs'e yönelerek namaz kılmıştır.[5] Peygamber Efendimizin Medine'ye hicretin ardından kıble tahviline kadar Kudüs'e doğru namaz kıldığı ise kesindir. Zaten başlangıçta Kubâ Mescidi'nin, Mescid-i Nebevî'nin ve diğer mescidlerin kıblesi Kudüs'e yönelik yapılmıştır.

Ayrıca Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretinden sonra kıble meselesinin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesinden önce de sonra da yahudiler, müşrikler ve münafıklar tarafından polemik konusu yapılarak fitne çıkarılmaya çalışıldığını belirtelim. Meselâ önceleri gerek Medine'deki gerekse Mekke'deki müşrik Araplar, "*Atamız İbrahim'in kıblesine sırt çeviriyor!*" derken yahudiler, "*Kıblesinin neresi olduğunu bile bilmiyordu, bizden aldı.*" veya "*Bizi kâfirlikle suçluyor ama bizim kıblemize dönüyor.*" diyorlardı. Kıble tahvil edildikten sonra ise bu defa müşrikler, "*Ne yapacağını şaşırdı. Herhalde bizim haklı olduğumuzu anladı. Yakında bizim dinimize de döner.*" diyerek meseleyi alay konusu yaptılar. Yahudiler, "*Bizim kıblemiz peygamberlerin kıblesidir. Muhammed, hasedinden bizim kıblemizi terk etti. Şayet sebat etseydi beklenen peygamber olduğunu anlayabilirdik*" dediler. Münafıklar ise, "*Galiba doğum yerini özlediği için kıblesini değiştirdi. Bugün bir kıble, yarın bir kıble; bu nasıl iş böyle?!*" diyorlar ve ekliyorlardı: "*Peki bu güne kadar kıldığımız/ kıldığınız namazlar ne olacak?*" Müslümanlar arasında da şüphe ve zihin karışıklığına yol açma gayesini güden bu propaganda ve polemiklere Kur'an gereken cevabı vermede gecikmedi. Bakara Sûresi'nin

142-150. âyetleri bu konuya açıklık getirmektedir. Bu fitneyi ortaya atanların "*Süfehâ*" (*kendini bilmez, dar kafalı, beyinsiz*" olduğu beyan edilerek[6] esasen kıblenin tahvilinin "*Resûl'e tâbi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırt etmeye yönelik olduğu*" ifade buyurulmaktadır.[7]

Gerçekten de asıl mahiyeti itibariyle kıble, safları ayrıştıran, yönelişleri netleştiren, kimlik ve kişilik kazandıran, olaylara bakış açısı sağlayan ve hayata yön veren bir olgudur. Bu açıdan kıble sembolik ve mecazî bir anlam taşır ve bir "*şîâr*" olarak kabul edilir. Ama öbür taraftan dünyanın dört bir yanından inanç birliği etmiş insanların bir ibadet merkezi olarak müşterek yönelişleri ve ziyaretleri ile onların varlığına anlam kazandırır. Dağınık ve birbirinden kopuk bireyler ve topluluklar olmaktan onları çıkarır. Birlik ve beraberliğin somut bir göstergesi olarak ma'şerî bir vicdan oluşturur, cemaat ve ümmet olma şuurunu verir.

Peygamber Efendimizin tam da Medine'de İslâm toplumunu yapılandırma aşamasında kıblenin tahvili, bu yönden son derece anlamlı ve önemli idi. Yine Hz. Peygamber'e ve müslümanlara, o esnada putlarla dolu olsa da aslında Beytullah (*Allah'ın evi*) sayılan Kâbe-i Muazzama'nın şirkten temizlenerek İslâm'ın kalesi kılınması hedef ve müjdesini vermesi açısından da çok önemli bir olaydır.

*

Kıble ve Mescid-i Kıbleteyn hakkında ileri okumalar için

- Güç, Ahmet, *"İlâhî Dinlerde Kıble Anlayışı ve Müslümanların Kıble ile İlgili Uygulamaları"*, Diyanet İlmi Dergi, cilt: 39, sayı: 2, Ankara 2003
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* İstanbul, 1979, I, 521-540 (Eser Neşriyat)
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *"Bir Dinî Tecrübe ve Sembol Olarak Kıbleye Yönelme"*, Diyanet İlmi Dergi, cilt: 41, sayı: 4, Ankara 2005
- Özel, Ahmet, *"Kıble"*, DİA, Ankara 2002, XXV, 365-369
- Sezikli, H.Ahmet, *"Mescid-i Kıbleteyn"*, DİA, Ankara 2004, XXIX, 278-279
- Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammed'in (S.A.V) Hayatı ve İslâm Daveti -Medine Dönemi-*, İstanbul 2007 (Pınar Yayınları)

Dipnotlar

1 Bakara, 2/148
2 Bakara, 2/144
3 Bakara, 2/144
4 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 243
5 İbn Hişâm, *Sîre*, I-II, 439-440; Ahmet Önkal, "*Berâ b. Ma'rûr*", DİA, V, 470
6 âyet:142
7 âyet:143
* Ahmet Önkal

BÜYÜK ZAFERDEN ZORLU SINAVA: BEDİR VE UHUD

"Uhud bizi sever, biz de Uhud'u!"[1]

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
❁ إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ
الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا
وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ❁

"Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez."[2]

Peygamber Efendimizin Mekke müşrikleri ile yaptığı ilk savaş, Bedir Gazvesi'dir. Aslında sulhu savaşa tercih eden ve orduların çarpışmak üzere karşı karşıya geldiği durumlarda bile her defasında düşman tarafı sulh yapmaya çağıran Hz. Peygamber, başka çare kalmayınca harbetmek zorunda kalmıştır. Bedir Gazvesi de bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Resûl-i Ekrem'in Mekke'den Medine'ye hicretinin üzerinden on sekiz ay geçmiş olmasına rağmen Mekkelilerin İslâm'a ve Hz. Muhammed'e düşmanlığı son bulmamıştı. Bu süre zarfında Medine'deki gelişmeleri yakından takip eden Kureyşliler, müslümanların orada güç ve kuvvet kazanmasından rahatsızlık duyuyorlardı. Bu sebeple de Medine'deki yahudilere, müşrik Araplara ve münafıklara haber gönderiyor, onlarla irtibat kuruyor ve bunları kendileriyle işbirliğine çağırıyorlardı. Maksat ve niyetleri Hz. Peygamber başta olmak üzere İslâm varlığına son vermekti. Mekke'nin müslümanlara karşı düşmanlık ve tehdidi bu sıralarda fiilî bir saldırı şekline dönüşmüştür. Hicretin on üçüncü ayında Kureyş'e ait küçük bir çete, Medine'nin güneyindeki dış mahallelere ve bir meraya baskın yapmış, buradakileri kılıçtan geçirmiş ve sürüleri yağmalamıştı.[3] Bu olaydan birkaç ay sonra Hz. Peygamber tarafından Kureyş'in faaliyetleri hakkında bilgi toplamak amacıyla gönderdiği küçük bir grup sahâbî ile karşılaşan Mekkeliler arasında çatışma çıkmış ve bir Kureyşli ölmüştü. Mekke müşrikleri bu son olayı da bahane ederek Hz. Peygamber'e savaş açmaya hazırlanmışlar, bu sırada Mekke reislerinden Ebû Süfyân'ın idaresinde bin deveden oluşan, birçok Mekkelinin sermaye koyarak katıldığı büyük bir kervanı Suriye cihetine çıkarmışlardı. Peygamber Efendimiz, Kureyş'in körüklediği düşmanlık ve başlattığı harp hazırlıkları sebebiyle bu kervana müdahale etmeye karar verdi. Çünkü o biliyordu ki kervandan elde edilen kazanç, müslümanlara karşı kullanılacaktır.

Bu sebeple Hz. Peygamber, Ebû Süfyân'ın kervanını takip edeceğini ashabına duyurdu. Onunla beraber 305 kişi Medine'den, kervanın geçmesi beklenen Bedir'e doğru yola çıktılar. Hicretin 2. yılı Ramazan ayının 12'si idi (9 Mart 624). Bedir, Medine'nin 160 km. kadar güneybatısında, Kızıldeniz sahiline 30 km. uzaklıkta, Medine-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği bir yerde bulunuyordu. Kervanlar genellikle buraya uğrardı. Hz. Peygamber Bedir'e üç günde ulaştı. Savaş için büyük bir hazırlığa sahip değillerdi. Üstelik binit olarak orduda sadece iki at ve yetmiş deve vardı. Develere birkaç sahâbî nöbetleşe biniyorlardı ve buna Peygamber Efendimiz de dâhildi. Başlangıçta o bir süre deve üzerinde yol almış, sonra

inerek sırası gelen sahâbînin binmesini istemişti. Bu zât: "*Anam, babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Siz inmeyin, biz yürürüz.*" deyince Efendimiz: "*Hayır, olmaz! Siz yaya yürüme konusunda benden daha güçlü değilsiniz. Ben de ecir ve sevap alma konusunda sizden daha az ihtiyaç sahibi değilim*" buyurarak bunu kabul etmemişti. Böylece Bedir'e geldiler.

Ama Ebû Süfyân, Medine bölgesine geldiği zaman takip edilebileceğini hesaba katmış ve yaptığı istihbârat sonucunda Hz. Peygamber'in Bedir civarında olduğunu öğrenmişti. Bu sebeple kervanı kurtarmak üzere derhal yolunu değiştirerek çok kullanılmayan sahil yoluna yönelmişti. Bir taraftan kaçarken bir taraftan da âcil bir haberci göndererek Mekke'den imdat istedi. Durumu öğrenen Mekkeliler âdeta seferberlik ilan ederek her aileden en az bir asker almak, hattâ bazılarını zorlamak sûretiyle 1000 kişiye yaklaşan bir orduyla yola çıktılar. Mekke ordusu Bedir'e yaklaşırken Hz. Peygamber durumu öğrendi. Kervan kaçıp kurtulmayı başarmıştı. Ve üzerlerine gelen büyük bir ordu vardı. Ashabıyla yaptığı istişarede böyle bir harbe hazırlanarak gelmediklerini de ileri sürerek bazı sahâbîler kervanın peşine düşmeyi önerdiler, hattâ fikirlerinde ısrar ettiler. Ama Peygamber Efendimiz, kolay yoldan ganimet elde etmek yerine küfrün gücünü kırmanın çok daha önemli ve gerekli olduğunu düşünüyordu. Zaten hışımla üzerlerine gelen bir ordu vardı ve bunların, Müslümanların peşini bırakmayacağı aşikârdı. Dolayısıyla üzerlerine gelen orduyla çarpışmak gerekiyordu.

Ensar ve muhacirlerden önde gelen sahâbîler de Peygamber Efendimiz gibi düşündüklerini ifade ettiler ve her türlü emre âmade olduklarını söylediler. Bu sebeple Bedir'de harp vaziyeti alındı. Bölgeyi ve harp tekniklerini iyi bilen bir sahâbî olan Hubâb b. Münzir hazretlerinin uyarı ve tekliflerini dikkate alan Hz. Peygamber birliklerini arazinin elverişli yerlerine yerleştirdi. Bu sırada Mekke ordusu da gelmiş ve savaş vaziyeti almıştı. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz savaştan önce Hz. Ömer'i müşriklerin komutanlığını yapan Ebû Cehil'e sulh teklifiyle gönderdi. Ama şiddetle reddedildi. Savaş kaçınılmaz olmuştu. Hz. Peygamber gerekli

bütün tedbirleri aldı ve geceyi sabaha kadar Rabbine dua ile geçirdi. El açmış, yalvarıyordu. "*Ya Rabbi! Bugün bana vaat ettiğin yardımını gönder. Sen yardım etmezsen Seni tek ilâh bilerek yalnız Sana kulluk eden şu bir avuç insan yok olacak*." diyordu. Ertesi sabah, Ramazan ayının 17'sine rastlayan Cuma günü harp başladı ve ikindi vaktine kadar sürdü. Müslümanların sayısı azdı, silahları yetersizdi. Fakat Peygamber Efendimizin de teşvikleri ile ölümü, mertebelerin en yücesi olan şehâdete erme bilerek cesaretle düşmana karşı koydular. Kur'an-ı Kerim'de birçok âyette işaret edildiği şekilde Cenâb-ı Hak da onlara farklı şekillerde ve meleklerle yardım etti.[4] Neticede düşman büyük bir hezimete uğrayarak Bedir'den darmadağın kaçtı. Geride yetmiş ölü, yetmiş esir bırakmışlardı. Ölüler arasında Ebû Cehil, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ümeyye b. Halef gibi İslâm'ın azılı düşmanı olan Mekke'nin önde gelen reisleri de vardı.[5]

Baba ile oğul, kardeş ile kardeş gibi çok yakın akrabaların karşı karşıya geldiği Bedir Gazvesi, iman ile küfrün savaşı olarak müslümanların kazandığı büyük bir zaferdir. İslâm davetinin ve devletinin kaderi âdeta bu gazve ile çizilmiştir. Bu önemi dolayısıyla da ashab arasında Bedir'e katılanlar, fazilet sıralamasında en önde sayılmışlardır.

Bedir'de Ebû Süfyân, Kureyş kervanını kurtarmayı başarmış, ancak Mekke ordusu ağır bir hezimete uğramaktan kurtulamamıştı. Bu durum, Mekke müşriklerinin İslâm'a beslediği düşmanlığa bir de intikam duygularını ekledi. Ayrıca Suriye kervan yolu onlar açısından iyice tehlikeye girmişti. Ebû Cehil başta olmak üzere Kureyş önde gelenlerinden birçoğunun maktûl düştüğü Bedir yenilgisinden hemen sonra reislik konumuna gelen Ebû Süfyân, vakit kaybetmeden intikam için harekete geçti. Büyük kârla dönen kervandan elde edilen tüm kazanç harp masrafları için harcandı. Mekke'nin çıkarabileceği askerî kuvvetle yetinilmedi ve çevreye özel elemanlar, şairler gönderilerek müttefik kabilelerden paralı asker toplandı. Neticede 2000'i paralı olmak üzere 3000 asker Mekke'den Ebû Süfyân komutasında yola çıktı. Orduda 200 at, 700 zırhlı asker ve 3000 deve vardı. Orduya cesaret vermek, intikam duy-

gularını tahrik etmek ve olumsuz bir durumda askerin firarına mâni olmak üzere bazı kadınlar da katılmıştı. Bunların başında Ebû Süfyân'ın karısı Hind geliyordu ki Bedir'de Hind'in babası Utbe, amcası Şeybe, kardeşi Velid ve oğlu Hanzale öldürülmüştü.

Mekke'deki bu gelişmeleri Peygamber Efendimiz, amcası Abbas'ın gizlice gönderdiği bir mektup vasıtasıyla öğrendi ve hemen karşı hazırlıklara girişti. Öncelikle birkaç sahâbîsini istihbârat için görevlendirdi. Bir süre sonra bunlar Abbas'ın verdiği bilgileri doğrulayan haberlerle döndüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ashabını Mescid-i Nebevî'de toplayarak takip edilecek stratejiyi ve alınacak tedbirleri onlarla müzakere etti. Tecrübeli sahâbîler, özellikle ensarın büyükleri, bu büyük ordu karşısında Medine içinde kalıp, savunma yapılmasının daha uygun olacağını, şehir yapısının savunmaya elverişli olduğunu söylediler. Peygamberimiz de böyle düşünüyordu. Ancak çoğunluğunu ensar gençlerinin oluşturduğu bir grup, şehirde kalıp düşmanın kendilerini muhasara etmesini beklemeyi mertlik ve yiğitlik duygusuyla bağdaştıramadılar. Bedir zaferinin verdiği cesaret ve cihad iştiyakıyla düşmana karşı çıkıp uygun bir meydanda harbetmeyi teklif ettiler. Hz. Hamza gibi bazı bahadırlar da bu genç sahâbîleri destekliyordu. Neticede bu sahâbîler o kadar hararetle fikirlerini savundular ki çoğunluğu da oluşturdukları için Peygamber Efendimiz kararını bu yönde verdi ve ashabın şehir dışına çıkıp düşmanla karşılaşmak üzere gidip hazırlanmalarını emir buyurdu. Kendisi de kalkıp hâne-i saâdetlerine girdi. Bir süre sonra zırhına bürünmüş olarak çıktı. Fakat baktı ki kapısı önünde kalabalık bir grup kendisini bekliyordu. Bunlar Medine dışında harp fikrinde ısrar eden genç sahâbîler idi. Hz. Peygamber kararını verip hâne-i saâdetlerine girince ashâbın büyükleri bunları ikaz etmiş ve:

-"*Siz, Allah'ın Resûlü'nü arzu etmediği ve uygun bulmadığı bir işe zorladınız. Bu doğru değil; aleyhimize bir duruma da sebep olabilir. Şimdi bekleyin, çıkınca ondan özür dileyin. Nasıl uygun bulursa öylece emir buyursun*" demişlerdi. Buna iknâ olan gençler mahcup ve hürmetkâr bir eda ile:

-"*Ey Allah'ın Resûlü! Az önceki ısrarımızı gençliğimize ve cihad iştiyakımıza bağışlayın. Biz sizi arzu etmediğiniz bir işe zorlamış olmayalım. Nasıl uygun buluyorsanız bize onu emir buyurun. Her türlü emrine âmadeyiz.*" dediler. Hz. Peygamber ise:

-"*Bir Peygamber düşmana karşı çıkmak üzere zırhını giyidikten sonra harbetmeden onu çıkarmaz! Varın, harp için hazırlanın; sabır ve sebat ederseniz zafer sizindir.*" diye cevap verdi ve kararlı davrandı. Böyle bir aşamada karar değişikliğinin doğurabileceği problemlerin farkındaydı.

Bu arada Ebû Süfyân komutasındaki Kureyş ordusu Medine yakınlarına gelerek şehrin kuzey cihetindeki Uhud mevkiine intikal etmişti. Düşman kuvvetlerinin geliş istikametleri ve doğrudan şehre saldırıya geçmemeleri dikkat çekicidir. Çünkü Medine'nin doğu ve batısında yer alan dağlar bu yönlerden bir saldırıya imkân vermediği gibi güneyde birbirine oldukça yaklaşıyordu. Burada bulunan hurma bahçeleri ile bahçeler etrafında yer yer görülen duvarlar da tabii engeller oluşturuyordu. Buna mukabil şehrin kuzey tarafı açıktı. Bu sebeple kuzey cihetini tercih eden şirk ordusu doğrudan saldırıda Medine'nin korunaklı yapısına ilave olarak şehirde bulunan herkesin savunmaya katılacağını dikkate almış ve Uhud'da mevzilenmişti. Uhud, Mescid-i Nebevî'nin 5 km. kuzeyinde bir dağ olup, uzunluğu 8 km. idi; Medine'yi çevreleyen bir dağ silsilesine bağlı olmayıp tek durduğu için *Uhud* diye adlandırılmıştı. Müşriklerin niyet ve plânı, Medine'deki zinde kuvvetleri buraya çekip başta Hz. Peygamber olmak üzere onları imha ettikten sonra müdafaasız kalan şehri işgal etmekti.

Ebû Süfyân ve askerlerinin Uhud'da mevzilendiklerini öğrenen Peygamber Efendimiz, ashabının hazırlanmasının ardından Uhud'a doğru hareket etti. Hicretin 3. yılı Şevval ayının 10. günü olup günlerden Cumaydı, vakit akşama yaklaşıyordu. İki üç km. ilerleyip *Şeyheyn* adlı mevkiye geldiler. Hz. Peygamber burada ordusunu gözden geçirdi. Yaklaşık 1000 kadar asker vardı. Ama bu sırada münafıkların reisi Abdullah b. Übey 300 adamıyla geri döndü. Kendisi başlangıçta Medine'de kalıp savunma harbi vermekten yanaydı. " *Muhammed* " diyordu, "*Benim ve tecrübeli kimselerin görüşüne itibar etmedi; aklı ermez genç-*

lere uydu. Göz göre göre ölüme gidecek hâlim yok ya! Ben dönüyorum, bana tâbi olanlar da dönsün!" Kendisi gibi münafık olanlarla, önceden Hazrec'in hatırı sayılır reisi olduğu için henüz kabile taassubunu kıramamış toplam 300 kişinin ayrılmasıyla ordunun sayısı 700'e düşmüştü. Bu durum diğer bazı sahâbîleri de kısa süreli de olsa etkiledi. Hârise ve Selime aşiretlerine mensup askerler de dönmeyi düşündüler. Ancak Allah onların kalblerini sağlamlaştırdı; korkularını giderdi. Bu hususa Kur'an-ı Kerim'de şöyle işaret edilir: "*Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.*"[6] Buna mukabil ibret verici olaylar da yaşandı. Ordusunu denetlerken Peygamber Efendimiz yaşı küçük olanlarla özürlüleri Medine'ye dönmek üzere çıkarmıştı. Bunlar arasında Râfi' b. Hadîc ile Semüre b. Cündüb de vardı. Ayaklarının ucuna basarak kendini büyük göstermeye çalışan Râfi'in çok iyi ok attığı söylenince Hz. Peygamber ona izin verdi. Bunu gören Semüre ise kendisinin Râfi'den daha güçlü olduğunu ve onu güreşte yendiğini belirterek orduda kalmak için yalvardı. Resûl-i Ekrem tebessüm buyurdular; orduya da moral olsun diye iki delikanlı güreştirildi. Gerçekten Semüre, Râfi'i yendi ve orduda kalmayı hak etti.[7] Amr b. Cemûh ise aşırı derecede aksıyordu. "*Topal ayağımla cennete girmek ve gezinmek istiyorum. Ya Rabbi! Bana şehadet nasip et, beni şehitlikten mahrum kılma!*" diye dua ederek harbe katıldı.[8]

Peygamber Efendimiz o geceyi Şeyheyn'de geçirdi. Cumartesi sabah namazından hemen sonra Uhud'a hareket etti. Bölgeye vardılar. Önlerinde Ayneyn tepesi vardı. Tepenin Uhud'a doğru sol tarafında yani Uhud'un batı cihetinde müşrikler mevzilerini kurmuştu. Hz. Peygamber bu tepenin stratejik açıdan son derece önemli olduğunu gördü. Buraya Abdullah b. Cübeyr komutasında elli okçu yerleştirdi. Bu sebeple bu tepeye "*Okçular tepesi*" (*Cebelü'r-rumât*) denmiştir. Okçuların görevi, düşmanın bu tepeyi dolaşarak müslümanları arkadan vurmasına mâni olmak idi. Bir saldırı durumunda oklarıyla buna engel olacak, gerekirse Hz. Peygamber'den takviye isteyeceklerdi. Okçulara, kendisinden emir gelmedikçe kesinlikle tepeden ayrılmamaları tâlimatını veren Peygamber Efendimiz

ana kuvvetlerle Ayneyn tepesinin sağ tarafından geçerek Uhud'un doğu tarafına intikal etti ve Ayneyn tepesi solunda kalacak şekilde yönü batıdaki düşmana karşı cephesini oluşturdu. Harp, dönemin âdetleri üzere mübâreze denilen teke tek muharebe ile başladı ve meydana çıkan müşrik sancaktarları arka arkaya öldürüldüler. Düşmanın morali bozulmuştu. Ama yine de saldırdılar. İslâm askerleri ise sarsılmaz bir iman ve üstün bir cesaretle karşı koydular. Şiddetli bir muharebe başladı. Çok geçmeden müşrikler dağıldı. Gerilemeye ve nihayet dönüp kaçmaya başladılar. Müslümanlar da peşlerine düştü. Bu arada ganimet toplamaya başladılar. Zafer kesin gibi gözüküyordu. Bunu gören Ayneyn tepesindeki okçular da harp meydanına inip ganimet almak istediler. Komutanları Abdullah b. Cübeyr onları uyararak Hz. Peygamber'in kesin tâlimatını hatırlattı. Ama onlar, "*Allah'ın Resûlü, düşman tehlikesine karşı böyle söylemişti. Şimdi tehlike yok artık. Zafer kazanıldı. Hz. Peygamber zafer sevinciyle bizi unutmuştur. Biz de gidip kardeşlerimiz gibi ganimet alacağız.*" dediler. Abdullah b. Cübeyr, emre itaat eden sadece on kişi ile kaldı.

İşte bu durum birdenbire her şeyi değiştirdi. Bu sırada müşriklerin süvari birliği komutanı olan Hâlid b. Velid mütemadiyen bu tepeyi kolluyordu. Esasen iyi bir komutan olan Hâlid bu tepenin stratejik konumunu görmüş ve harbin başladığı ilk anlardan itibaren birkaç kez buraya saldırarak müslümanların arkasına sarkmayı denemişti. Ama her defasında okçular tarafından durdurulmuştu. Şimdi ise okçular kendisine engel olamayacak kadar zayıflamıştı. Hâlid derhal bu fırsatı değerlendirdi. Tepeye hücum etti. Okçuların hepsi şehid oldular. Hâlid ise müslümanların arkasına sarkmıştı. Durumdan habersiz olan müslüman askerler arkadan ani bir saldırıya uğradılar. Bu sırada durumdan haberdar edilen Ebû Süfyân da kaçan müşrik askerlerini toparlayıp döndü. Şimdi müslümanlar iki ateş arasında kalmıştı. Ganimet toplamak için harp nizamı ve saf düzeni dağılmış bulunan müslüman askerleri dört bir taraftan hücuma uğruyorlardı. Bu hengâmede müslümanlar ağır yaralar aldılar. Birçok şehit verildi. Şehitlerin başında da "*Seyyidü'ş-şüheda*" (*Şehitlerin efendisi*) diye anılacak olan Hz. Hamza vardı. Sırf onu öldürmek üzere fırsat kollayan Vahşî,

Hz. Hamza önüne kattığı kâfirleri kılıçtan geçirerek yanına kadar geldiği sırada mızrağını fırlatmış ve Hamza'yı şehit etmişti.

Can pazarı yaşanan bu safhada şüphesiz müşriklerin asıl hedefi Peygamber Efendimiz idi. Özellikle Abdullah b. Kamie, Utbe b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Şihâb ve Übey b. Halef, Hz. Peygamber'i öldürmeye ahdetmişlerdi; durmadan ona saldırıyorlardı. Böyle bir hücum anında Abdullah b. Kamie, Hz. Peygamber gibi zırha büründüğü için ayırt edemeyerek müslümanların sancaktarı olan Mus'ab b. Umeyr'e saldırmış ve ona öldürücü bir darbe vurmuştu. Mus'ab kanlar içinde yere düşerken Abdullah b. Kamie sevinç çığlıkları atarak döndü. "*Müjde! Muhammed'i öldürdüm.*" diye bağırıyordu. Bu haber birden Uhud'da yankılandı. Kâfirler sevindiler. Ashab-ı kiram ise ne yapacağını şaşırdı. Gerçeği bilmediği için canının telaşına düşen, Uhud'un kayalıklarına doğru kaçanlar olduğu gibi Medine yolunu tutan bazıları da çıktı. Haber kısa sürede Medine'ye ulaşmıştı. Aralarında Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma, eşi Hz. Aişe, halası Hz. Safiyye'nin de bulunduğu kadınlar da dâhil bir grup Uhud'a koştular. Ama Uhud'daki diğer bir grup "*Allah'ın Resûlü öldürülmüşse bundan sonra hayatın ne anlamı var?*" diyerek kılıcına sarılmış, düşmanla kıyasıya savaşıyordu. Bu esnada Hz. Peygamber'in yanında bulunan sahâbîlerden birisi, dağılan İslâm askerlerini toparlayabilme ümidiyle Allah Resûlü'nün öldürülmediğini ilan ederek ashabı oraya çağırdı. Karışıklıkta bu sesi duyan müslümanların sayısı ne yazık ki çok değildi. Ama müşrikler için hedef gösterilmiş oluyordu.

Yoğunlaşan saldırılar sebebiyle Hz. Peygamber birkaç darbe aldı. Başındaki çelik miğfer kırılmış, iki halkası yanağına batmış, yüzü bir anda kan içinde kalmıştı. Tam karşıdan atılan bir taş ön cepheden yüzüne isabet etmiş, dudağı patlamış ve bir dişi kırılmıştı. Kâfirlerin önceden açtığı ve üzerini kamufle ettiği derince bir çukura düşmüş, dizi ve beli ciddi şekilde berelenmişti. Ashaptan birkaç kişinin yardımıyla çukurdan çıkarılan Hz. Peygamber'in üzerindeki zırha rağmen bir kolunda da yara vardı. Aslında bu sırada Peygamber Efendimizin yanında kalmayı başarmış az sayıda bir avuç sahâbî onun etra-

fında pervane gibi dönüyor, dört bir taraftan gelen hücumlara bedenleriyle siper oluyorlar, düşmanı püskürtmeye çalışıyorlardı. Ebû Dücâne bunlardan birisiydi; Hz. Peygamber'in önünde canlı kalkan olarak duruyor, harbin başlangıcında hakkını vermek üzere Hz. Peygamber'den aldığı kılıçla düşmanı uzaklaştırmaya çalışıyordu. Talha b. Ubeydullah, Peygamber Efendimize doğru gelen bir oku son anda fark etmiş, o isabet almasın diye uzattığı eli parçalanmış, koluna da bir kılıç darbesi almıştı. Bu sebeple çolak kalan Talha eli-kolu kanlar içerisinde olmasına rağmen Hz. Peygamber'in yanından bir an olsun ayrılmadı. Sa'd b. Ebû Vakkâs, Resûl-i Ekrem'in önünde durmuş, ona saldıranlara ok atıyordu. Çok iyi ok kullanan Sa'd'a Hz. Peygamber de ok veriyor ve "*At ey Sa'd! Anam, babam sana feda olsun.*" diyordu.

Askerlere su vermek, yaralıları tedavi etmek için Uhud'a gelmiş birkaç hanım vardı. Bunlardan birisi Ümmü Umâre Nesîbe (Nüseybe diye de okunur), Hz. Peygamber'in zor durumda olduğunu görünce yerden bir kılıç kapıp onun yanına koştu. Resûl-i Ekrem'in etrafında pervane gibi dolaşıyor, ona yaklaşan tehlikelere karşı koyuyordu. O gün on üç yara alan Nesîbe'nin omuzundaki yarası oldukça derindi. Buna rağmen çarpışmaya devam etti. Kendisine destek veren kocası ve iki oğlunu da savaşa teşvik ediyordu. Onun canı pahasına sergilediği bu gayret Peygamber Efendimizin gözünden kaçmamıştı. "*Sağıma bakıyordum Ümmü Umâre'yi görüyordum, soluma bakıyordum Ümmü Umâre'yi görüyordum*" buyurarak onu takdir ve taltif eden Hz. Peygamber, Nesîbe'nin yarası tedavi edilirken bizzat onunla ilgilenmiş ve ona dua etmek için ellerini açmıştı. Bunu gören Nesîbe rica etti:

-"*Ey Allah'ın Resûlü! Bizi cennette sana komşu kılması için Rabbimize dua eder misin?*"

-"*Ya Rabbi, bunları Cennet'te komşularım kıl!*" diye dua etti, Sevgili Peygamberimiz.

-"*Artık dünyada başıma ne gelirse gelsin hiç aldırmam*" diyordu Nesîbe validemiz.

Hem kendisini hem de askerlerini kuşatan düşman saldırıları altında Peygamber Efendimiz ve ashabı çarpışa çarpışa Uhud'un yamaçlarına yaklaşmışlardı. Kayalıklara varınca burada kendilerini daha iyi koruma imkânı buldular. Arkalarını dağa vermişlerdi, müşriklerin arkadan saldırma tehlikesi yoktu. Kayalıklar siper oluyordu. Okları tükenmiş olsa bile taşlar ve molozlar işe yarıyordu. Ebû Süfyân ve adamları bu durumda daha fazla bir şey yapamayacaklarını anladılar ve çekildiler. Ama harp meydanı onlara kalmıştı. Yirmi iki veya yirmi üç ölülerine karşılık müslümanların yetmiş şehidi vardı. Hınçlarını ve intikam duygularını bunlardan çıkardılar. İnsanî olup olmadığını, vicdana sığıp sığmadığını düşünmüyorlardı bile… Gözlerini oydular, kulaklarını, burunlarını kestiler parmaklarını doğradılar, karınlarını deştiler… cesetleri tanınmaz hale getirdiler. Vahşetin en korkuncu Hz. Hamza'ya yapılmıştı. Kölelikten kurtulma adına onu şehit eden zenci köle Vahşi, Hz. Hamza'nın karnını yarıp ciğerini sökmüştü. Kestiği bir parçayı Ebû Süfyân'ın karısı Hind'e götürdü. Hind, Bedir'de babası Utbe'yi öldüren Hamza'nın ciğerini ağzına alıp çiğnemeye başladı, ama o bile yapamadı ve çıkardı. Fakat diğer kadınlar gibi Hamza'nın uzuvlarının takıldığı bir ipi gerdanlık olarak boynuna takmıştı. Mekke'ye kadar onunla gitti.

Bu sırada Peygamber Efendimiz Uhud'un ortasında iki büyük kayanın yukarıdan birleşmesiyle oluşmuş mağarayı andıran aralığa sığınmıştı. Gayet korunaklı bu sığınakta Hz. Peygamber tedavi edildi. Yanağına batan miğferin halkalarını çıkarmak hiç de kolay olmadı. Kemiğe girdiği anlaşılan bu parçaları eliyle çıkaramayan Ebû Ubeyde dişleriyle asılıp çekti, iki dişi kırıldı. Halkalar çıkarıldı ama bu defa yaradan kan fışkırmaya başladı. Epey uğraşıdan sonra Hz. Fâtıma'nın yaktığı bir hasır parçasının külleri yaraya basıldı ve kanama güçlükle durduruldu. Diğer sahâbîler de azıcık nefes almışlardı. Bir kısmı bu mağaranın önünde, bir kısmı siper edindikleri kayaların arkasında dinlendiler ve yaralarının sargısı ile meşgul oldular.

Bu esnada kayalıkların önünde Ebû Süfyân belirdi. Biraz zafer edasıyla mağrur, ama biraz da tedirgin idi. Atıyla bir o tarafa, bir bu tarafa dolaştı, sonra kayalıklara doğru bağırdı:

" - *Muhammed orada mı, Muhammed aranızda mı?*" Hz. Peygamber'in işaretiyle kimse cevap vermedi.

" - *Oh olsun, demek ki ölmüş*" dedi sevinçle ve ekledi:

" - *Peki, Ebû Bekir, o aranızda mı?*" yine cevap verilmedi. Buna da sevindi Ebû Süfyân, tekrar bağırdı:

" - *Ömer'den ne haber?*" cevap yoktu.

" - *Hepsi ölmüş, pek iyi olmuş…*" derken Hz. Ömer daha fazla dayanamadı ve bağırdı kayalıkların arasından:

" - *Yalan söylüyorsun ey Allah'ın düşmanı! Bunların hepsi sağ*" Ebû Süfyân şaşırdı, emin olmak için sordu:

" - *Doğru söyle ey Ömer! Abdullah b. Kamie, Muhammed'i öldürdüğünü iddia ediyor. Ama ben sana daha çok inanırım; Muhammed sağ mı?*"

" - *Evet!*" dedi Hz. Ömer: "*Sağ, seni duyuyor ve dinliyor.*"

Hüsrana uğradı Ebû Süfyân, korktuğu buydu. Bir şey elde edememiş, emellerine erememişlerdi. Yine de Câhiliye damarı kabardı ve bağırdı:

" - *Yüce ol ey Hübel, Yüce ol ey Hübel!*" Hz. Peygamber'in emriyle Ömer Efendimiz cevap verdi ve aralarında şu konuşmalar geçti:

" - *Allah en yücedir!*"

" - *Bizim Uzzâ'mız var, sizin Uzzâ'nız yok!*"

" - *Allah bizim Mevlâ'mızdır, sizin Mevlâ'nız yok!*"

-Savaş sırayladır. Bugün Bedir'e denk bir gündür. Bedir'deki yetmiş ölüye karşılık, bugün sizden yetmiş ölü. Hanzale'ye karşılık Hanzale!

-Yanılıyorsun ey Ebû Süfyân! Sizin ölüleriniz cehennemdedir. Bizim şehitlerimiz ise cennette…

-Bir de, dedi Ebû Süfyân! *Harp meydanında ölülerinize yapılmış, hoşunuza gitmeyecek bazı şeyler göreceksiniz. Bunları ben emretmedim ama engel de olmadım.* Arkasından ekledi:

" - *Sizinle kozumuzu ertesi yıl bu aylarda Bedir'de paylaşalım.*" Yine Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ömer cevap verdi:

" - *İnşaallah kozumuzu ertesi yıl Bedir'de paylaşırız.*"

Ebû Süfyân kayalıklar önünden çekilip gitti. Kısa bir süre sonra da eşyalarını develerine yükleyip Uhud'dan ayrıldılar. Peygamber Efendimiz ve ashabı harp meydanına indirdikleri zaman karşılaşılan manzara tüyler ürpertici idi. Şehitlere ve özellikle Hz. Hamza'ya yapılanlar hepsinin yüreğini dağladı. Hz. Peygamber'in gözlerinden de yaşlar süzülüyordu. Halasını kastederek "*Bari*" dedi "*Safiyye'yi buraya yaklaştırmayın; kardeşine yapılanları görmesin!*" Safiyye validemiz ise "*Duydum Hamza'ya yapılanları. Allah uğrunda bunlar çok değil! Sabredeceğim; zaten biz Allah'ın kullarıyız ve O'na döneceğiz.*" dedi; gelip başında ağladı. Şehitler oraya defnedildi. Defin esnasında da göz yaşartıcı olaylar yaşandı. Meselâ İslâm'ın sancaktarı, Medinelilerin müslüman olmasında büyük gayretleri olan başarılı davetçi Mus'ab b. Umeyr defnedilirken üzerine örtülecek örtü kısa geldi. Başı kapatıldığı zaman ayağı açıkta kalıyor, ayağı kapatılınca başı açılıyordu. Vaktiyle Mekke'nin en zengin ailelerinden birine mensup olup göz kamaştırıcı ipekli elbiseler giyen Mus'ab, müslüman olunca ailesi tarafından dışlanmıştı. Şimdi de doğru dürüst bir kefeni yoktu. Örtü başına çekildi, ayakları otlarla kapatıldı.

Defin işi tamamlandıktan sonra Peygamber Efendimiz vakit kaybetmeden Medine'ye gitti. Düşman ordularının dönüp, korumasız bulunan Medine'ye saldırmasından korkuyordu. Nitekim Ebû Süfyân ve komutanları arasında bu husus tartışılmıştı. Bazı komutanlar istedikleri neticeyi elde edemediklerini söyleyerek dönüp Medine'ye saldırmayı teklif ediyordu. Bu tehlike dolayısıyla Hz. Peygamber bizzat kendisi ve ashabı yaralı olmasına rağmen Medine'ye girişinin hemen ertesi günü müşrik ordusunu takibe karar verdi. Sadece bir gün önce

Uhud'da bulunanlara katılma izni vererek askerlerini topladı. Münafıkların reisi Abdullah b. Übey bu takibe iştirak etmek istediyse de kabul etmedi. Yaklaşık 500 kişilik İslâm birliği Hz. Peygamber'in komutasında Medine'ye yaklaşık 15 km. (8 mil) uzaklıktaki Hamrâülesed mevkiine kadar geldi. Mekke ordusu da az uzakta mola vermişti. Akşamleyin Peygamber Efendimiz her bir askerin ayrı ayrı ateş yakmasını emretti. Böylece Ebû Süfyân ve adamları peşlerinde büyük bir ordunun olduğunu zannedecek ve gözleri korkacaktı. Öylece de oldu, müşrikler telaş içinde oradan uzaklaştılar. Üç veya beş gün Hamrâülesed'de bekleyen Hz. Peygamber, Medine'ye döndü.[9] Bedir'deki büyük zaferden sonra Uhud'da müslümanlar zorlu bir sınav vermişlerdi. Okçular tepesindeki sahâbîlerin Hz. Peygamber'in emrini yorumlayarak mevzilerini terk etmeleri, onları büyük bir sıkıntıya düşürmüştü. Üstelik bunu, İslâm ümmeti için en büyük tehlikelerden biri olan dünyevîleşmenin ilk belirtileri olarak yapmışlardı. Harbin kazanıldığı zannıyla da olsa ganimet sevdası, onlara çok ağıra mal olmuştu. Ama yapılması gereken, bu hatanın altında ezilip moral ve güç kaybederek bir kenara çekilmek olmamalıydı. Hangi konum ve durumda bulunursa bulunsun Müslüman, zillet ve meskenet değil, sadakat, samimiyet ve gayret içinde olmalıydı. Nitekim Uhud Gazvesi'nden sonra inen bir âyetle ashab-ı kiram teskin edildiler. Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyordu: "*Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (müşrikler de Bedir'de)benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi ve kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. Allah sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah zalimleri sevmez.*"[10] Peygamber Efendimizin Hamrâülesed Gazvesi ile müşriklerin peşine düşmesi ve onların gözünü korkutması da bu anlayışın en güzel örneğidir. (*Kur'an-ı Kerim'de gerek Uhud gerekse Hamrâülesed Gazvesi ile ilgili bir seri âyet-i kerime vardır. Bunlar için bkz. Âl-i İmrân, 3/121-122, 139-148, 152-160, 165-174)*

*

Bedir ve Uhud Gazvesi ile ilgili ileri okumalar için

- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981 (Yağmur Yayınevi)
- İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye (Türkçe terc. Sîret-i İbn-i Hişâm)*, çev. Hasan Ege, c. I-IV, İstanbul 2001 (Kahraman Yayınları)
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye (Türkçe terc. el-Bidaye ve'n-Nihaye-Büyük İslam Tarihi)*, çev. Mehmet Keskin, c. III-IV, İstanbul tsz. (Çağrı Yayınları)
- Köksal, M. Âsım, *İslam Tarihi Hz. Muhammed (As.) ve İslâmiyet, Medine Devri*, c. II-III, İstanbul 1971-1975 (İrfan Yayınevi)
- Kutup, Seyyid, *Bedir ve Uhud Savaşı*, çev. Saadeddin Ergün,-Hasan Fehmi Ulus, Trabzon 1985 (Muvahhid Yayınevi)
- Mahmud Şit Hattab, *Peygamber Ordusunun Tarihi*, çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1983 (Pınar Yayınları)
- " *" "*, *Komutan Peygamber*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1986 (Bir Yayıncılık)

Dipnotlar

1 Buhârî, Meğâzî, 27
2 Âl-i İmrân, 3/139-140
3 Hamidullah, *İslâm Peygamberi* I, 239
4 Mesela bkz. Âl-i İmrân, 3/13, 123-125; Enfâl, 8/9-12, 17, 44
5 Vâkıdî, *Meğâzî,* I, 19-172; İbn Hişâm, *Sîre*, I-II, 606-715, III-IV, 3-43
6 Âl-i İmrân, 3/122
7 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 216
8 İbn Hişâm, *Sîre*, III-IV, 90-91
9 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 199-340; İbn Hişâm, *Sîre* III-IV, 60-168; İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, 9-61
10 Âl-i İmrân, 3/139-140
* Ahmet Önkal

SON SAVLET KIRILIYOR: HENDEK GAZVESİ

“ Toplu çarptıkça yürekler, onu top sindiremez.”[1]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ
جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾

“Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de Biz onların üzerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.”[2]

Uhud’dan ayrılırken Ebu Süfyân, müslümanlara meydan okumuş ve “*Gelecek yıl bu aylarda sizinle Bedir’de kozumuzu paylaşalım*” demişti. Hicretin 4. yılının Şaban ayında Peygamber Efendimiz, bu meydan okumaya karşılık Bedir’e gitti. Fakat ilginçtir ki Ebû Süfyân, Mekke’den hareket ettikten kısa bir süre sonra derlediği orduyu yetersiz görerek o sene yaşanan kıtlığı bahane etti ve Mekke’ye döndü. Bu durum Kureyş’e ve Ebû Süfyân’a itibar kaybettirmişti. Hem bunun telafisi hem de tıkanan Suriye ticaret yolunu açmak için fırsat arıyordu. Son birkaç yıldır Mekke’de yaşanan ekonomik sıkıntıda Medine’de giderek güçlenen İslam devletinin bu bölgede ticaret

yolları üzerindeki hâkimiyetinin etkileri görülüyordu. Müslümanların hâkimiyet alanların genişlemesi, Medine'nin yaklaşık 180 km. kuzeyindeki Hayber'de yaşayan yahudileri de tedirgin etmeye başlamıştı. Üstelik Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman burada yaşayan yahudilerden bir kısmı, çıkardıkları problemler sebebiyle Medine'den sürgün edilince Hayber'e gelip yerleşmişti. Aslında Peygamber Efendimiz daha önceden üç kabile halinde yaşayan Kaynukâ, Nadîr ve Kureyzaoğulları'nı dışlamamıştı. Onları da İslam devletinin vatandaşı kabul ederek düzenlediği anayasa niteliğindeki Medine Vesikası'na dâhil etmişti. Bu belgeye imza koyan yahudiler ne yazık ki çok geçmeden birer birer isyan ve ihanet etmeye başladılar.

Önce Kaynukâ yahudileri hicretin 2. yılında Bedir Gazvesi'nden sonra Kureyş'i intikam için tahrik etmiş, Medine'de serkeşlik yapmış, müslüman bir kadının iffetine el uzatmıştı. Sulhu yenilemeye çağrıldılarsa da reddettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onları kuşatmaya aldı. Sonunda teslim oldular ve Medine'den çıkarıldılar. Arkasından Nadîr yahudileri hicretin 4. yılında ödemeleri gereken vergiyi vermedikleri gibi, Peygamber Efendimize de bir suikast plânladılar. Neticede sürgün edildiler. Özellikle Nadîr yahudileri bu sürgün dolayısıyla Hayber'e gelip yerleşti. Böylece Hayber'deki yahudilerin ekonomik ve dinî sebeplere dayalı olarak Hz. Peygamber'e beslediği düşmanlığa siyasî sebepler ve intikam duyguları da eklendi. Bu şartlar altında başını Nadîr yahudilerinden Huyey b. Ahtab'ın çektiği yirmi kişilik bir heyet, hicretin 5. senesi ortalarında bu düşmanlığı fiilî bir eyleme dönüştürmek üzere harekete geçti.

Bunlar önce Mekke'ye gelerek Ebû Süfyân ve diğer Mekke reisleri ile görüştüler. Onları, giderek kendileri için tehlikeli bir boyut kazanan Hz. Muhammed'i yok etmek üzere iş birliğine çağırdılar. Ebû Süfyân'ın aradığı fırsat ayağına gelmişti. Buna hazır olduklarını, ama yaşadıkları ekonomik sıkıntılar dolayısıyla askeri hazırlayacak malî imkânlarının olmadığını söyledi. Yahudiler ordu için gerekli bütün masrafları üstlendi. Böylece şer ittifakında ilk adım atılmış oldu. Bunun ardından gerek bu heyet gerekse Mekkelilerin görevlendirdiği elemanlar,

Medine'nin dört bir tarafındaki müşrik kabileleri dolaştılar. Çoğu paralı olmak üzere birçok kabileyi şer ittifakına dâhil etmeyi başardılar. Meselâ Medine'nin kuzeyinde Hayber'e yakın bir bölgede yaşayan Gatafânlılar, Hayber'in bir yıllık hurma mahsulü karşılığında savaşa girmeyi kabul etmişti. Yine bu civarda yaşayan ve Gatafân'ın kolları olan Fezâre, Mürre ile Eşca' hazırlığa başladı. Güneybatıda Mustalıkoğulları, doğuda Süleym, daha güneyde Mekke civarında Esed, Kinâne, Sakîf mensupları ile her hadisede Kureyş'in yanında yer alan Ehâbîş kabileler topluluğu şer ittifakının diğer üyeleri idi. Kur'an-ı Kerim bunları, gruplar, fırkalar anlamına gelen "*Ahzâb*" diye adlandırır. Bu sebeple kısa bir süre sonra çıkacak savaş, müslümanlar tarafından savunmada hendek kullanıldığı için *Hendek Gazvesi* diye bilindiği gibi *Ahzâb Gazvesi* olarak da adlandırılmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, bu gazve ile ilgili olaylara da yer verilen 33. Sûre, *Ahzâb Sûresi* ismini buradan almaktadır.

Oluşturulan bu ittifak çerçevesinde Medine'nin dört bir tarafındaki müşrik kabileler harp için gizli gizli hazırlanmaya başladılar. Yahudiler ise öteden beri uyguladıkları bir siyasetin gereği kendileri bilfiil çatışmaya girmek yerine fitneyi tahrik ve organize etmek, işin finansman boyutunu yürütmekle yetindiler. Bu sıralarda hazırlanan plânın bir parçası olarak Hayber'den de kuzeyde Dûmetülcendel'de müslümanların kervanına bir saldırı düzenlenmişti. Gaye Hz. Muhammed'i askerî kuvvetleri ile Medine'nin uzağına çekmek, bu arada boş kalan Medine'yi işgal etmek ve şehirden uzakta lojistik destekten mahrum kalan Muhammed'i ve adamlarını ortadan kaldırmak idi. Nitekim Hz. Peygamber, can damarı mesabesindeki ticaret yolunu açmak ve İslâm kervanına saldıranları cezalandırmak üzere Dûmetülcendel bölgesine bir sefer düzenledi. Ancak henüz yarı yolda iken düşman hazırlığını öğrendi ve derhal Medine'ye döndü. Mescid-i Nebevî'de yapılan toplantıda düşman kuvvetlerinin çokluğu da dikkate alındı ve Uhud'da yaşanan tecrübe dolayısıyla Medine'de kalıp savunma harbi yapılması konusunda tam bir ittifak sağlandı.

Savunma için alınacak tedbirler müzâkere edilirken Selmân-ı Fârisî tarafından, Medine'nin hücuma açık olan kısmına hendek kazılması teklif edildi. Aslen İran kökenli olan Selmân, Araplar tarafından kullanılmayan hattâ bilinmeyen hendek taktiğinin savunmada çok etkili olduğunu söyledi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz yanına Medine arazisini iyi bilen ensar ve muhacirlerden bir heyeti alarak keşfe çıktı. Medine'nin doğusu, batısı ve güneyi bu bölgelerde yer alan volkanik tırtıllı kayalık zemin sebebiyle hücuma elverişli değildi. Ama kuzey tarafı oldukça açıktı. İşte bu bölgede hendek kazılacak yerler belirlendi. Hendek *Şeyheyn* adını taşıyan çifte hisarlardan başlayıp Sel' dağı eteklerine kadar gelecekti. Bu mesafe yaklaşık 5,5 km.'yi buluyordu. Hendek bir düşman süvarisinin atını mahmuzladığı zaman geçemeyeceği bir ende ve içine inen veya düşenin devesi üzerinden tırmandığı zaman bile çıkamayacağı bir derinlikte olmalıydı. Peygamber Efendimiz, ensar ve muhacirlerin bütün kollarına hendek boyunca kazacakları kısmı göstererek görev verdi. O zamana kadar ters bir tavırları olmadığından Medine'de kalan Kureyza yahudilerinin de yapılan antlaşmaya göre savunmaya katılmaları gerekiyordu. Fakat Hz. Peygamber onlardan sadece kazma, kürek, balyoz gibi kazıda kullanılacak araç gereç istedi. Yahudiler itirazsız istenilenleri verdiler. Böylece bütün ashabın iştirakiyle hummalı bir çalışma başladı. Çalışma sabah erken saatlerde başlıyor, akşam geç vakte kadar devam ediyordu. Tamamen insan gücüne dayalı olarak yapılan kazı, Medine arazisinin taşlık olması sebebiyle bir hayli yorucu idi. Bu sebeple yorulan ashab-ı kiram akşamleyin evlerine gidip dinleniyorlardı. Ayrıca geceleri çok soğuk oluyordu. Peygamber Efendimiz ise gecelerini de hendek kazımını devamlı takip edebilmek için Zübâb dağı yanına kurulan bir Türk çadırında geçiriyordu.[3]

Hz. Peygamber, gün boyu kazı işini denetlemekle kalmıyor, bilfiil çalışıyor, kazma, kürek kullanıyor, toprak taşıyordu. Böyle bir çalışma esnasında bir grup sahâbî yeterli derinliğe ulaşamadan büyük ve sert bir kayaya rastladılar. Ne kadar uğraştılarsa da bu beyaz kayayı kıramıyorlardı. Durumu Hz. Peygamber'e haber verdiler ve hendek hattını değiştirme izni istediler. Peygamber Efendimiz ise "*Siz o kayayı bana gösterin*"

diyerek hendeğe indi. Elindeki balyozun şiddetle kayaya çarpması sonucu çıkan kıvılcımlar arasında kayanın bir parçası koparken Hz. Peygamber "*Allâhu Ekber*" diye tekbir getirdi; oradaki sahâbîler de tekbir getirdi. İkinci ve üçüncü balyoz darbelerinde de aynı şeyler oldu. Son darbe ile kaya dağılmıştı. Hendekten çıkan Peygamber Efendimiz, olanları dikkat ve merakla izleyen ashabına önemli bir müjde verdi ve dedi ki:

-"*Birinci darbe ile çıkan kıvılcım eşliğinde önüm aydınlandı ve Hîre'nin köşkleri ile Kisrâ'nın payitahtı olan Medâin'i gördüm. İkinci seferinde bana Suriye ve Rum bölgesindeki köşkler gösterildi. Üçüncüde Yemen'deki San'â'nın köşklerini gördüm. Cebrâil, ümmetimin buraları fethedeceğini bana bildirdi.*"[4] Bu müjde ile moral kazanan ashab-ı kiram şevkle çalışmalarına devam ettiler. Bu sırada nakaratlarda Hz. Peygamber'in de iştirak ettiği şiirler okuyorlar, ilâhîler söylüyorlardı. Hendekten çıkan toprak iç tarafa yığılmış, böylece tabii siperler oluşturulmuştu.

Hendek kazımı hızla devam ederken Hz. Peygamber'in istihbarat elemanları küfür ordusunun Medine'ye yaklaştığı haberini getirdiler. Çok geçmeden müşrik askerler sökün etmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber kazı işine nihayet verdi ve hendek boyu askerlerini yerleştirerek savunma vaziyeti aldı. Düşman kuvvetleri gelmeye başladığı için yeterli miktarda kazılamayıp zayıf kalan bir bölge vardı; orayı daha fazla asker görevlendirerek tahkim etti. Bu arada Hz. Peygamber'e ait komuta çadırı Zübâb'tan Sel' dağı eteklerine, bugünkü Fetih Mescidi yakınlarına taşındı. Her ihtimale karşı Medine'de kalan kadınlar ve çocuklar korunaklı hisarlar ve kale gibi duran binalara toplandı.

Farklı yönlerden gelen şer ittifakına dâhil kuvvetler, Medine'nin kuzey tarafının açık olduğunu bildikleri için bu yönde biraraya gelmişler ve Ebû Süfyân'ın başkomutanlığında harekete geçmişlerdi. Fakat Medine'ye yaklaşınca beklemedikleri bir şeyle karşılaştılar ve şaşırıp kaldılar. Çaresiz hendeğin öbür tarafında Uhud dağının güney kısmına askerlerini yerleştirdiler. Karargâh olarak da Rûme kuyusu yanını seçtiler. Sayıları 10-12.000 civarında olan düşman kuvvetlerinin yaptığı ilk şey, hendeğin geçilebilecek zayıf kısmını araştırmak oldu. Ama

3000 askerle Medine'yi savunan ve hendeği koruyan Hz. Peygamber tedbirini almıştı; yaklaşan düşman süvarileri taş ve ok yağmuruna tutuluyordu. Siper arkasından hedef gözeterek atış yapan İslâm kuvvetlerine karşı müşrikler açık hedef durumundaydılar. Bu sebeple bunlar hendeği geçme teşebbüsünden derhal vaz geçerek geri döndüler. Geriye yapabilecekleri tek şey vardı: Uzaktan müslümanlar üzerine ok atmak. Onlar da öyle yaptılar. Ama bu yolla netice alınamayacağı belli idi. Kısa sürede Medine'yi basıp şehri ele geçirmeyi plânlayan ahzâb günlerce bekledi. Fakat alışık olmadıkları bu durum karşısında müşrik askerlerin sabrı tükenmeye başladı, bezginlik emareleri belirdi. Üstelik hem askerin erzakı hem de at ve develerin yemi iyice azalmıştı. Buna bir çözüm bulmak gerekiyordu. İşte bu noktada Medine'den sürgün edilen Nadîroğulları yahudilerinin reislerinden Huyey b. Ahtab harekete geçti. Yapılacak tek şey, Medine içinde bulunan Kureyza yahudilerini şer ittifakına dâhil edip Müslümanları arkadan vurmak, iki ateş arasında bırakmaktı. Bunu sağlayabilmek için Huyey, yanında bir heyetle gece karanlığından istifade ederek Kureyza bölgesine sızdı ve reisleri ile görüştü. Başlangıçta Kureyzalılar, Hz. Peygamber'le antlaşmalarının bulunduğunu, müslümanlardan ancak doğruluk, ahde vefa ve iyi bir komşuluk gördüklerini, antlaşmayı bozdukları takdirde neticede kötü bir durumla karşılaşabileceklerini söyleyerek teklifi kabul etmediler. Ama Huyey ısrar etti, onları ikna edici konuşmalar yaptı ve sonunda işbirliği hususunda anlaştılar. Hz. Peygamber'le yaptıkları antlaşmayı da yırtan Kureyza yahudileri arkadan saldırmak için hazırlanmaya başladı.

İhaneti haber alan ve yaptığı istihbarat ile gelen haberin doğru olduğunu öğrenen Peygamber Efendimiz önce Kureyzaoğulları'na bir heyet gönderdi; onları bu ihanetten vazgeçmeye, verdikleri söze uymaya ve gerekirse yeniden antlaşma yapmaya çağırdı. Fakat Kureyza reisleri hakaret ettiler, kötü sözler söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber hendek önünden birkaç yüz kişilik iki birliği bu bölgeye sevketti. Gözü korkan yahudiler saldırıya geçemediler; buraya sevk edilen kuvvetlerle de bir çatışma olmadı. Esasen Ebû Süfyân'dan müşterek hareket için kendilerine destek olarak 1000 kişilik

bir kuvvet göndermesini istemişler, ama bu gerçekleşmemişti. Buna rağmen Kureyza yahudileri düşmanlıktan vazgeçmediler. Meselâ bir çete, gece karanlığında müslüman hanımların ve çocukların olduğu bir binaya baskın plânlamıştı. Evde Hz. Peygamber'in halası Safiyye de vardı. Cesur bir hanım olan Safiyye validemiz duvara tırmanan yahudiyi fark etti ve hemen eline kalınca bir odun alıp bütün kuvvetiyle yahudinin başına vurdu. Düşen yahudinin cansız bedenini diğerlerinin önüne atınca çete telaşla kaçtı.

Gelişmeleri yakından takip eden Peygamber Efendimiz, düşman kuvvetlerini biraz zayıflatabilmek üzere bir teşebbüste bulundu. Gatafân kabilesi ile ona bağlı kolların ücret karşılığı harbe katıldığını biliyordu. Gizlice bunların reislerine bir haber gönderdi ve komuta çadırında gelenlerle görüştü. Savaştan çekilmek karşılığında Medine'nin bir yıllık hurma mahsûlünün üçte birini vermeyi teklif etti. Hayatları menfaat ilkesi üzerine kurulmuş bu adamlar teklifi peşinen reddetmediler. Ama meblağı az bularak yıllık mahsûlün yarısını istediler. Hz. Peygamber Medine hurmalarının hem kaliteli hem de rekoltenin yüksek oluşu sebebiyle üçte birden fazla veremeyeceğini söyledi. Bu arada hurma bahçelerinin sahipleri sıfatıyla Evs ve Hazrec kabilesinden önde gelen sahâbîlerin görüşlerini aldı. Bu sahâbîler bu konuda Cenâb-ı Hakk'ın bir emri yoksa bu kâfirlere tek bir hurma vermeye bile ihtiyaç olmadığını, kendilerinin her şeye göğüs gereceklerini söylediler. Bunun üzerine de anlaşma sağlanamadan Gatafân reisleri gitti. Ashabının bu kararlılığı Hz. Peygamber'i son derece memnun etti ve onlara dualarda bulundu.

Ama şüphesiz yahudilerin ihaneti, bir taraftan hendek önünde açlık, soğuk ve düşmanla mücadele eden müslümanları ziyadesiyle tedirgin etmişti. Hattâ bu durumu müşrik askerlerden daha tehlikeli görüyorlardı. Buna mukabil şer ittifakı moral bulmuş, güç kazanmış ve ümitlenmişti. Ebû Süfyân bu durumdan istifade etmek üzere genel bir saldırı plânladı. Ertesi gün bütün hendek hattı boyunca müslümanlara hücum edilecek, ok yağdırılacak, özellikle süvari birlikleri hendeğin bir kısmını zorlayarak buradan müslümanlar tarafına geçecek-

ti. Plân uygulandı, müslümanların üzerine yağmur gibi ok yağıyordu; Hz. Peygamber'in çadırı da oka tutulmuştu. Hendeğin bir kısmından az sayıda müşrik süvarisi müslümanlar tarafına geçmeyi başardı. Bunların arasında Araplar arasında bahadırlığıyla meşhur Amr b. Abdüved vardı. Amr, müslümanlara meydan okuyarak karşısına çıkacak er istedi. Birçok sahâbî çekinirken Hz. Ali fırladı. Şiddetli bir düellonun ardından Amr'ın cesedi yere serilince diğer müşrik süvariler kaçmak mecburiyetinde kaldı. Bunlardan Nevfel b. Abdullah hendeğe düşerek ölmüş veya düşünce hendeğe atlayan bir sahâbî tarafından öldürülmüştür. O gün çatışma akşam karanlığı çökünceye kadar bütün şiddeti ile devam etti. Müslümanlar tehlikeli anlar yaşamışlar, âdeta göz açamamışlardı. Öğle, ikindi ve akşam namazı kılınamadığı için Peygamber Efendimiz gece yarısı hepsini beraber kıldırdı. Namaza verdiği önemin göstergesi olarak da buna sebep olan kâfirlere beddua etti.

Bunu takip eden günlerde zaman zaman tehlikeli anlar yaşandı. Bazen geceleyin de düşman ani bir hücumla hendeği geçmeye çalışıyor ve çatışmalar vuku buluyordu. Bu gibi durumlarda uykusundan fırlayan Resûl-i Ekrem zırhını giyerek derhal tehlike bölgesine gidiyor ve olayla bizzat ilgileniyordu. Bu sıkıntılı günlerden birinde müslümanları rahatlatan önemli bir gelişme oldu. Harbe Gatafân kabilesi ile birlikte gelen Eşca' aşiretinin reisi Nuaym b. Mes'ûd müslüman olmaya karar vererek gizlice Hz. Peygamber'e müracaat etti ve İslâm'a hizmet için her türlü emri yerine getirmeye hazır olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber, onun müslüman olduğundan henüz kimsenin haberi olmadığını öğrenince, yapabilirse Kureyza ile şer ittifakının arasını açmasını istedi. Nuaym bir plân tasarladı ve gerekirse gerçek dışı beyanlarda bulunma hususunda Hz. Peygamber'den izin istedi. "*Harp hiledir.*" şeklinde aldığı ruhsatın ardından önce Kureyza bölgesine gitti. Önceden tanıştığı yahudi reisleri ile görüştü ve hendeğin öbür tarafındaki askerlerde bezginlik gördüğünü, erzakları da tükendiği için muhasarayı yakında kaldırma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtti ve sordu:

-"*Onlar çekilip gider ve siz Muhammed'le yalnız kalırsanız hâliniz nice olur, hiç düşündünüz mü?* Arkasından da ekledi:

"*Ben sizin iyiliğiniz, bizim de istediğimiz neticeye ulaşabilmemiz için söylüyorum. Ebû Süfyân'dan ve diğerlerinden savaşa devam edeceklerine, kuşatmayı kaldırmayacaklarına dair söz alın, bunu garanti etmek için de onların seçme adamlarından sizin yanınızda bulunmak üzere rehin isteyin. Bu rehinler sizin yanınızda iken onlar bırakıp gitmezler.*" Kureyza, Nuaym'a hak verdi ve müttefiklerinden yeterli sayıda rehin isteyeceklerini söyledi. Bunun ardından Nuaym hendeğin öbür tarafına geçip Ebû Süfyân ve diğer reislerle görüştü ve onlara şöyle söyledi:

-"*Aldığım habere göre Kureyza yahudileri Muhammed'e karşı sizinle anlaşmaktan pişmanlık duymuş. Muhammed'e müracaatla affedilmelerini istemiş. Muhammed de onları affetmek için sizin önde gelenlerinizden bir grubun kendisine teslim edilmesini talep etmiş. Şayet Kureyza bir bahane ile sizden birilerini isterse bilin ki Muhammed'e teslim edilecek ve öldürülecektir.*"

Ebû Süfyân ve diğer reisler, "*Bunu yakında anlarız. Eğer Kureyza bizden birilerini isterse duydukların doğrudur. Biz de Kureyza'ya kimseyi vermeyiz.*" dediler. Sonra da hem bu haberin doğruluğunu anlamak hem de Hz. Muhammed'e müşterek saldırıyı plânlamak üzere Kureyza'ya bir elemanlarını göndererek belirlenen bir vakitte kendileriyle birlikte onların da arkadan hücum etmesini istediler. Kureyza bu hücumdan önce onlardan rehin isteyince Nuaym'ın söylediklerinin doğru olduğuna inandılar ve rehin vermeyi reddettikleri gibi Yahudilere de kızdılar. Böylece taraflar arasında güven bunalımı çıktı ve yahudiler kalelerine sindiler. Ebû Süfyân ve adamları ise ümitlerini kaybettiler. Günler geçmiş, netice alınamamıştı. Erzakları tükenmiş, bu arada Hayber'den gönderilen yirmi deve yükü erzak müslümanların eline düşmüştü. Hava bir hayli soğuktu. Zilkade yaklaşmıştı, hac mevsimi başlayacak, panayırlar kurulacaktı. Zaten parayla tutulmuş askerleri daha fazla orada tutmak hiç de kolay olmayacaktı.

Onlar bu hal üzere iken bir akşam vakti hendeğin öte tarafında birden bir fırtına koptu. Şiddetli bir kasırga ortalığı kasıp kavuruyordu. Ortalık toz duman olmuştu. Rüzgârın şiddetinden çadırlar uçuşmaya, askerler savrulmaya, kazanlar devrilmeye başladı. Askerler, develerin karınları dibine sokuldular. Atlar ve

develer bile ürkmüştü. Aslında bu normal bir rüzgâr veya çöl fırtınası değildi. Çünkü hendeğin müslümanlar yakasında hava soğuktu ama fırtına yoktu. Peygamber Efendimiz ve ashabı karşı taraftaki dehşet verici manzarayı ibretle ama sükûnetle izliyordu. Nitekim Yüce Rabbimiz bu hususu şöylece beyan buyurur:

"*Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de Biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.*"[5] Kâfirlerin kalbini korku sarmıştı. Hepsi telaş ve panik içindeydi. Ebû Süfyân kuşatmanın kaldırıldığını, orduların geldiği bölgeye dönebileceğini ilan etti. Herkesten evvel de kendisi devesine atladı ve arkasına bakmadan Mekke yolunu tuttu. Şer ittifakı darmadağın ve perişan bir halde uzaklaşırken bir süre onları izleyen Peygamber Efendimiz buyurdular: "*Bu, onların son savleti idi. Artık onlar bizim üzerimize gelemeyecek, biz onların üzerine gideceğiz.*[6]

Hicretin 5. yılı Şevval ayının 7'sinde başlayıp Zilkade'nin 1. günü sona eren (1-24 Mart 627) Hendek (Ahzâb) Gazvesi, yirmi dört gün sürmüş, küfür orduları karşısında sabır ve sebatın zaferi olan bu savaşta altı şehide karşılık sekiz kâfir ölmüştü. Ahzâb Sûresi'nin başından bir seri âyet bu savaşla, müslümanların ve kâfirlerin durumuyla alâkalı önemli noktalara işaret etmektedir.[7] Hendek Gazvesi'nin hatıralarını muhafaza ve yâdetmek adına muhtelif tarihlerde Sel' dağının kuzeybatısında Mesâcid-i Fetih diye bilinen altı küçük mescid yapılmıştı. *Mesâcid-i sitte (Altı mescid)* denilen, kubbesi ve minaresi olmayan bu küçük binaları Hendek yakınındaki *Mescid-i Râye* tamamladığından veya bu altı mescidin biraz güneyinde sonradan inşa edilen *Mescid-i Benî Harâm* diğerleri ile bütünleştiğinden bu mescidlere topluca *Mesâcid-i Seb'a* (*Yedi mescid*) denilmiştir. Hendek Gazvesi'nde önemli görevler icra etmiş sahâbîlerin namaz kıldığı yerlerde inşa edildiği kabul edilen *Mescid-i Selmân-ı Fârisî, Mescid-i Ali b. Ebû Tâlib, Mescid-i Ebû Bekir es-Sıddîk, Mescid-i Sa'd b. Mu'âz (veya Mescid-i Fâtıma)*, *Mescid-i Ömer b. Hattâb* ile *Mescid-i Fetih* bu altı mescidi oluşturmaktadır. Günümüzde Suud idaresi tarafından bu mescidlerden bir kısmı yıktırılarak yerine büyük bir cami yaptırılmıştır. Basamaklarla çıkılan hâkim bir tepede hâlen mevcut bulunan *Mescid-i Fetih*, Peygamber Efendimizin Hendek Gazvesi sırasında karargâhını kurduğu, na-

maz kılıp dua ettiği ve müslümanlara zafer müjdesi verdiği yerde inşa edilmiştir. Sel' dağının kuzeyinde eskiden hendeğin bulunduğu hatta ise bugün işlek bir cadde mevcuttur.[8]

*

Hendek Gazvesi hakkında ileri okumalar için

- Adnan Demircan, *"Mescid-i Seb'a", DİA,* XXIX, 260-261
- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları*, çev, Salih Tuğ, İstanbul 1981 (Yağmur Yayınevi)
- Hamidullah, *"Hendek Gazvesi", DİA,* XVII, 194-195
- İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye (Türkçe terc. Siret-i İbn-i Hişâm),* çev Hasan Ege, c. I-IV, İstanbul 2001 (Kahraman Yayınları)
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh (Türkçe terc. İslâm Tarihi),* çev. Ahmet Ağırakça v.dğr., c.II, İstanbul tsz. (Hikmet Neşriyat)
- Mahmud Şit Hattab, *Peygamber Ordusunun Tarihi,* çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1983 (Pınar Yayınları)
- " " ", *Komutan Peygamber,* çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1986 (Bir Yayıncılık)
- Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammed'in (S.A.V) Hayatı ve İslam Devleti-Medine Dönemi-*, İstanbul 2007 (Pınar Yayınları)

Dipnotlar

1 M. Akif Ersoy
2 *Ahzâb, 33/9*
3 İbn Sa'd, Tabakât, IV, 83
4 İbn Sa'd, Tabakât, IV, 83-84
5 Ahzâb, 33/9
6 İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, 115
7 Ahzâb, 33/9-27
8 Vâkıdî, *Meğâzî,* II, 440-496; İbn Hişâm, *Sîre*, III-IV, 214-233; Taberî, *Târîh* II, 564-581
* Ahmet Önkal

KÂBE'YE ÖZLEMDEN APAÇIK FETHE: UMRE SEFERİ VE HUDEYBİYE ANTLAŞMASI

"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik."[1]

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ❁ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ❁

"Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." [2]

Hendek Gazvesi'nin üzerinden henüz bir yıl geçmişti. Hicretin 6. yılı Zilkade ayının ilk günleriydi (*Mart 628*). Peygamber (*S.*) Efendimizin, "*Bu onların son savleti idi. Artık onlar bizim üzerimize gelemeyecek, biz onların üzerine gideceğiz.*" sözü aynen tecelli etti. Bir gün Hz. Peygamber bir rüya gördü. Rüyasında kendisi ve ashabı güven içerisinde Kâbe'yi tavaf ediyor

ve başlarını tıraş ettiriyorlardı.[3] Resûl-i Ekrem, bu rüyasını ashabına anlattı ve Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine umre nasibedeceğini müjdeleyerek umre yapmak isteyenlerin hazırlanmalarını bildirdi. Gerek muhacirler gerek ensar son derece sevindiler; heyecanlarını tarife imkân yoktu. Çünkü kıble olarak yöneldikleri Kâbe'yi, Beytullah'ı, Allah'ın Evi'ni ziyaret edecekler, umre yapacaklardı. İslâm öncesi dönemde bile her türlü tehlikeyi ve meşakkati göze alarak uzak yerlerden Hz. İbrahim'in bir geleneği olmak üzere hac ve umre için Mekke'ye geliyorlardı. Ama altı yıldır Kureyşli müşrikler, onları Mescid-i Harâm'den alakoymuştu. Şimdi onlara bu fırsat doğuyordu. Ayrıca muhacirler, yani Mekke'den hicret eden ashab-ı kiram, vatanlarını, orada kalan anne, baba, kardeş gibi yakın akrabalarını görebilecek, hasret giderecekti. İki özlem bir araya gelmişti: Kâbe'ye özlem, sılaya özlem… Nasıl sevinmesinler?! Hazırlık çabucak yapıldı. Zaten ne alacaklardı ki yanlarına? Kayda değer bir husus olarak dönemin âdetleri gereğince yol emniyeti için kınında birer kılıç ve kurban edilmek üzere yetmiş deve aldılar. Peygamber'le yola çıkanlar 1400 kişiydi. Diğer sahâbîler ihtiyat olarak şehir tamamen boş kalmasın diye Medine'de bırakıldı. İslâm'ın düşmanı çoktu, tedbirli olmak gerekiyordu.

Aslında bir de üzerine doğru hareket hâlinde oldukları Mekke'ye, Mekkelilere karşı tedbir almak lâzımdı. Müslümanların umre seferini askerî ve siyasî bir sefer olarak algılayabilirlerdi. Hattâ umre için çıkıldığını bilseler ve haram ayda olsalar bile müslümanların Mekke'ye girmesine mâni olabilirler, problem çıkarabilirlerdi. Yolda diğer müşrik kabilelerden saldıranlar da olabilirdi. Bu sebeple bazı sahâbîler ve Hz. Ömer, yanlarına kılıç dışında diğer silahlarını da almayı önerdiler. Ama Peygamber Efendimiz "*Biz umre yapmaya gidiyoruz, savaşa değil!*" diyerek bu teklifi reddetti. Aslında Hz. Peygamber'in bu düşüncesi en güzel tedbir idi. Çünkü umre için haram ayda yola çıkmışlardı. Çok güçlü bir geleneğe göre Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep ayları haram ay kabul ediliyordu ve bu aylarda harp yapılmaz, her türlü düşmanlık bir tarafa bırakılır, kan davaları bile unutulur, kimseye dokunulmazdı. Bu geleneğe göre Mekkelilerin umre için gelen müslümanlara mâni ol-

mamaları gerekiyordu. Aksi bir davranış diğer Arap kabileleri tarafından hoş karşılanmaz, suçlu görülen Kureyş destek kaybedeceğinden böyle bir şeyi göze alamazdı. Ama Hz. Peygamber ihtiyat adına da olsa silahlı, teçhizatlı bir şekilde giderse Kureyş bunu bahane edebilirdi.

Ayrıca Peygamber Efendimiz Medine civarındaki Cüheyne, Müzeyne, Bekiroğulları gibi bazı bedevî kabile mensuplarını da kendisiyle beraber umre yolculuğuna davet etti. Bunların İslâm ile teması henüz yeniydi. İçlerinde müslüman olmayanlar da vardı. Bu yolla Hz. Peygamber katılımı daha geniş tabana yayarak Kureyş'in mukâvemetini kırmak istiyordu. Ama bu kabileler umre seferine katılmaktan çekindiler. Üstelik kendileri gibi düşünen münâfıklarla bir olup "*Peygamber'in ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyecekleri*" propagandasını yaptılar. Kur'an-ı Kerim'de onların bu tutumu kınanmaktadır.[4]

Bir başka tedbir olarak Peygamber Efendimiz Medine'den hareket ettiği sıralarda yirmi kişilik bir heyeti Mekkelilere gönderdi ve geliş sebebini önceden bildirdi. Durumu öğrenen Kureyş reisleri telaşa kapıldılar. Mekke'nin idare meclisi konumundaki Dârunnedve'de âcil bir toplantı düzenlendi. Haram ayda umre için gelenleri engellemek geleneklerine uymuyordu. Ama amansız düşman bildikleri Hz. Muhammed ve adamlarının serbestçe Mekke'ye girmesini de kabullenemiyorlar ve böyle bir durumda prestijlerinin sarsılacağını, Muhammed'in güç kazanacağını düşünüyorlardı. Uzun tartışmalardan sonra ne pahasına olursa olsun Hz. Muhammed'i şehre almama kararına vardılar ve hattâ muhtemel bir çatışma için savaş hazırlığı yaptılar. Bu sebeple müttefikleri olan Sakîf kabilesi ile Ehâbîş kabileler topluluğunun reislerini ve askerlerini yardıma çağırdılar.

Bu arada, sözünü ettiğimiz heyeti Mekke'ye gönderen Peygamber Efendimiz yoluna devamla Medine'nin güneybatısında, Mescid-i Nebevî'ye 11 km. uzaklıkta bulunan Zülhuleyfe mevkiine gelmişti. Burada durdu. Öğle namazını kıldı. Maksat ve niyetin sadece umre olduğunu göstermek için Mekke'ye bir hayli mesafe olmasına rağmen burada ihrama girdi. Umre-

ye niyet edip iki rek'at namaz kıldı. "*Lebbeyk, Allâhümme Lebbeyk! Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk! İnne'l-hamde ve'n-nimete leke ve'l-mülk. Lâ şerîke lek*" (*Buyur, Allah'ım buyur! Buyur, Senin davetine icabet ediyor, Sana boyun eğerek geliyorum, Senin hiçbir eşin ve ortağın yoktur, buyur! Kuşkusuz hamd senin, mülk senindir. Senin eşin ve ortağın yoktur.*) diyerek telbiye getirdi. Ashab-ı kiram da büyük bir heyecan ve coşku içinde telbiyeye iştirak ettiler. Burada kurbanlık develer de Hz. Peygamber'in emriyle işaretlendi ve boyunlarına süsler takıldı. Bugün *Âbâru Alî* diye bilinen bu mevkide Medine cihetinden gidenlerin ihrama girip umre veya hacca niyet ettikleri Mîkât Mescidi mevcuttur.

Resûl-i Ekrem, Zülhuleyfe'den çıkarken Büsr b. Süfyân adındaki sahâbî'yi çağırıp ona bir görev verdi. Büsr, Mekke'ye giderek hem Mekkelilere Hz. Peygamber'in sadece umre niyetiyle geldiği mesajını iletecek hem de onların tavrını, Mekke'de olan bitenleri öğrenip Hz. Peygamber'e durum hakkında bilgi getirecekti. Büsr dönüp geldiği zaman getirdiği haberler hiç de iyi değildi. Mekkeliler her ne pahasına olursa olsun Hz. Peygamber'i şehre almamaya karar vermiş, müttefiklerini de çağırarak muhtemel çatışmaya hazırlık yapmış, hattâ Hâlid b. Velid komutasında 200 kişilik bir süvari birliğini Müslümanların üzerine sevk etmişti. Durum öğrenilince Peygamber Efendimiz ashabıyla istişare etti. Bazı sahâbîler heyecan gösterdiler ve: "*Onlar bizim üzerimize geliyorlarsa, biz de onların üzerine gideriz!*" dediler. Hz. Ebû Bekir ise: "*Ey Allah'ın Resûlü! Yolumuza devam edelim. Biz Allah'ın haram kıldığı ayda Mescid-i Harâm'ı ziyaret için yola çıktık, harp için değil. Ama yolumuzu keser ve saldırırlarsa elbette kendimizi savunuruz.*" dedi. Peygamber Efendimiz de bunu uygun buldu. Bu sebeple yola devam edildi; ama herhangi bir takip ve engellemeden kurtulmak için yolları iyi bilen bir kılavuz rehberliğinde ana yol terk edildi ve batıya doğru eski Cidde yoluna indiler. Mekke'ye bir hayli yaklaşmışlardı. Gamîm adlı mevkiye gelince tepeleri tutmuş olan Hâlid'in birliklerini gördüler. Bunlar Hz. Peygamber'i gözetlediler, ama saldırmadılar. Maksatlarının saldırı değil, tâciz ve Hz. Peygamber'i dönmeye zorlama olduğu anlaşılıyordu. Buna rağmen Peygamber Efendimiz bir tedbir olarak orada namazı "*Korku namazı*" şeklinde kıldırdı. Umre kafilesi

yola devam ederken Hâlid de durumu Mekkelilere bildirmek üzere süratle Mekke'ye gitti.

Resûl-i Ekrem Mekke'ye 17 km. mesafede bulunan Hudeybiye mevkiine gelince orada konakladı. Burası harem bölgenin sınırındaydı. Hz. Peygamber Hudeybiye'den birkaç kez Mekke'ye elçi gönderdi; onlar adına da elçi geldi. Ama Kureyş tavrını değiştirmiyordu. Sevgili Peygamberimiz son kez kendi adına yetkili olarak Hz. Osman'ı yolladı. Hz. Osman, birbirine tutkunluğu ile bilinen Ümeyyeoğulları'na mensup idi. Akrabaları onu karşıladılar. Bunların himayesi altında Hz. Osman Mekke reisleri ile görüştü ve Hz. Peygamber'in mesajını iletti. Mekke reisleri Hz. Peygamber'in umreye engel olunmaması teklifini şiddetle reddettiler. Ama kendilerine göre Hz. Osman'a bir lütuf ve iyilikte bulunarak Kâbe'yi tavaf edip umre yapabileceğini söylediler. Hz. Osman ise "*Allah'ın Resûlü Kâbe'yi tavaf etmedikçe ben fert olarak bunu aslâ yapmayacağım.*" deyince ona öfkelendiler ve hapsettiler. Aslında bu şekilde Hz. Peygamber'e gözdağı vermek istiyorlardı. Üç gün geçip de Hz. Osman dönmeyince Peygamber Efendimiz endişelendi. Bu arada onun Mekke'de şehit edildiği şeklinde bir şayia yayıldı. Bu şayiayı duyan ve tam olarak işin iç yüzünü bilmeyen Hz. Peygamber, oturduğu bir ağacın altında ashabını kendisine biat etmeye çağırdı. Bunu yapan Mekkelilerle gerekirse kanlarının son damlasına kadar çarpışacaklardı. Bir iki münafık dışında ashab-ı kiram büyük bir heyecanla ve içtenlikle Hz. Peygamber'e biat ettiler. Biatlarında o kadar samimi idiler ki daha sonra inen âyetlerde: "*Şüphesiz Allah, ağaç (şecere) altında sana biat ederlerken müminlerden razı olmuştur…*"[5] buyurulduğu için bu biata "*Bey'atü'r-rıdvân*", söz konusu ağaca da "*Şeceretü'r-rıdvân*" denilmiştir.

Biat, Mekke üzerinde etkisini hemen gösterdi. Çünkü Mekkeliler, Hz. Peygamber'in ve ona inananların dediklerini yapacaklarını, verdikleri sözü tutacaklarını gayet iyi biliyorlardı. Kendileri böyle bir çatışmayı göze alamazlardı. Bu sebeple Hz. Osman'ı derhal serbest bıraktılar. Ama en azından o sene Hz. Muhammed'i Mekke'ye almama şartıyla antlaşma yapmak üzere tam yetkili bir heyeti Hudeybiye'ye gönderdiler. Heyet

başkanı Süheyl b. Amr idi. Bir takım müzakerelerden sonra belli şartlarda anlaştılar. Antlaşmayı Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ali yazdı. Buna göre Hudeybiye Barış Antlaşması şu maddelerden oluşuyordu:

1. Müslümanlar bu yıl Mekke'ye girmeyecekler, dönüp gidecekler, ancak gelecek yıl umre ziyareti yapabileceklerdir. Ertesi yılki ziyaret üç günde tamamlanacaktır.
2. Bu ziyaret için Mekke'ye girerken müslümanların yanında yol emniyeti için bulundurdukları kınında bir kılıçtan başka silah bulunmayacaktır.
3. Ziyaret sonrasında Hz. Muhammed Mekke'den ayrılırken onunla gitmek isteyen hiç kimseyi yanında götürmeyecek, ama onun ashabından Mekke'de kalmak isteyene engel olunmayacaktır.
4. Kureyşlilerden velisinin izni ve haberi olmaksızın Muhammed'in yanına sığınanlara iltica hakkı tanınmayıp yakınlarına iade edilecek, fakat Muhammed'in yanından Mekke'ye sığınanlar iade edilmeycektir.
5. İki taraf arasında on yıl sulh geçerli olacak, taraflar birbirine zarar vermeyecek, harp yapmayacaklar, emniyet ve selamet içinde yaşayacaklardır.
6. Mekkelilerden Suriye ve Mısır'a gitmek için Medine'ye gelenlere can ve mal güvenliği sağlanacak, müslümanlardan da bu yıldan sonra hac ve umreye gelecekler ile Tâif veya Yemen'e gidecek olanlara Mekke'de can ve mal güvenliği sağlanacaktır.
7. Taraflar birbiri aleyhine diğer kabilelerle antlaşma yapmayacak ve onlara destek vermeyecektir.
8. Diğer kabilelerden isteyen Muhammed'in yanında, isteyen Kureyş'in yanında bu antlaşmaya dâhil olabilir. Bu durumda sulhun bütün esasları onlar için de geçerlidir.

9. Arada hırsızlık ve hâinlik olmayacak, taraflar sulhu bozacak davranışlardan sakınacak ve ihmalkâr davranmayacaktır.

Bu antlaşma metninde yer alan bazı hükümler, ashab-ı kirama çok ağır gelmiş, hattâ daha müzakere sırasında, Peygamber Efendimize bu şartları kabul etmeye mecbur olmadıklarını, gerekirse söz verdikleri gibi seve seve kanlarının son damlasına kadar savaşmaya hazır olduklarını söylemişler, heyecan dolu sesler yükselmişti. "*Ey Allah'ın Resûlü! Siz bize umre yapacağımızı söylemediniz mi?!*" diyorlardı. Peygamber Efendimiz: "*Evet söyledim. Ama 'bu sene' demedim. Gelecek yıl yapacaksınız.*" buyurdu. "*Peki, nasıl oluyor da Mekke'den müslüman olarak bizimle gelmek isteyen veya bize sığınan bir müslümanı korumuyoruz, Mekkelilere iade ediyoruz, ama bizden Mekke'ye gidenlere müdahale edemiyoruz?!*" diyenlere ise şöyle cevap verdi: *"Müslüman olanlara elbet Rabbimiz bir çıkış yolu verecektir. İrtidat edip kaçanlara gelince, varsın gitsinler; bizim onlara ihtiyacımız yok!*"

Fakat yine de ashab-ı kiram Hudeybiye Antlaşması'nın hikmetini anlayabilmiş değillerdi. Derin bir şaşkınlık ve üzüntü içinde idiler. Tam bu esnada onların üzüntülerini daha da artıracak bir olay meydana geldi. Kureyş'in heyet reisi Süheyl b. Amr henüz oradan ayrılmamıştı ki müslüman olduğu için Mekke'de hapis tutulan Ebû Cendel isimli bir genç sahâbî, Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de olduğunu öğrenmiş ve bir fırsatını bularak kaçıp Hudeybiye'ye gelmişti. Onu gören Süheyl derhal Ebû Cendel'in yakasına yapıştı ve Peygamber Efendimize dönerek: "*Aramızda yaptığımız antlaşmaya sadâkat gösterip göstermeyeceğini ortaya koyacak ilk olay bu! Ebû Cendel'in sizinle gelmesine izin vermiyorum ve bana iadesini istiyorum.*" dedi. Ebû Cendel'i istiyordu; çünkü bizzat kendi oğlu idi. Ebû Cendel ise Peygamber Efendimize yalvarıyor, "*Beni bu adama bırakma! Bana zulmediyor*" diyordu. Üstelik yıllardır Rahmet Elçisi'nden ayrıydı. Tam ona kavuşmuşken şimdi yine ayrılık ve hasret mi çekecekti? "*Sabret*" dedi Hz. Peygamber, "*Sabret! Biz az önce bir antlaşma yaptık ve ahde vefasızlık gösteremeyiz. Elbette Allah sana bir çıkış yolu nasibedecektir.*" Süheyl, oğlu Ebû Cendel'i alıp götürdü. Ashab-ı kiram, donakalmıştı. Gözleri yaşlı, gönülleri

hüzünlüydü. Olan bitene bir türlü anlam veremiyorlardı. Hz. Ömer cesaret buldu ve gelip Hz. Peygamber'e niçin böyle bir antlaşmayı kabul ettiklerini sordu. Peygamber Efendimizin cevabı Hz. Ömer'in başka bir şey söylemesine imkân vermeyecek kadar kesindi. "*Ben Allah'ın Resûlüyüm ve O'nun emrine muhâlefet edecek değilim!*" Ama Hz. Ömer'in içi hâlâ rahat değildi. Aslında Hz. Ebû Bekir gibi, Ebû Ubeyde b. Cerrâh gibi olayları büyük bir teslimiyetle takip eden birkaç sahâbî dışında ashabın tamamı aynı ruh hâline sahipti.

İşte böyle bir anda Hz. Peygamber ashabına bir emir verdi. "*Kalkın!*" dedi, "*Kurbanlık develerinizi kesin, tıraş olun ve ihramdan çıkın!*" fakat ashab-ı kiram hem yaşadıkları olayların etkisi altında hem de umre yapmadıkları halde umrenin yerine getirilmesinden sonra yapılacak şeylerin istenmesi dolayısıyla bakışıp kaldılar. Hz. Peygamber emrini üç defa tekrarladı, ama sanki ashab duymamış gibi hareketsizdi. Duruma muttali olan eşi Ümmü Seleme'nin teklifiyle Hz. Peygamber, kendi getirdiği kurbanlık develerini kesti ve kestirdi, saçlarını tıraş ettirdi ve ihramdan çıktı. İnsanlar üzerinde sözlerden daha çok fiillerin etkili olduğunun bir göstergesi olarak bunu gören sahâbîler de kalktılar, kurbanlıklarını kesip tıraş oldular ve ihramdan çıktılar. Hudeybiye'nin Harem'e dâhil olan kısmında bu işleri tamamlayan Peygamber Efendimiz Medine'ye dönmek üzere Hudeybiye'den ayrıldı. Çok geçmemişti ki "*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik*" âyetleriyle başlayan Fetih Sûresi nâzil oldu.[6] Daha sonra cereyan eden olaylar, Hudeybiye Antlaşması'nın sağladığı imkânlar ve doğurduğu sonuçlar görülünce bu Antlaşma'nın gerçekten apaçık bir fetih olduğu anlaşıldı. Nitekim sahâbe-i kiramın görüşlerine tercüman olan Hz. Ebû Bekir, "*İslâm'da Hudeybiye'den daha büyük fetih yoktur.*" derdi.[7]

Bunun açık bir göstergesi olarak ertesi yıl müslümanlar emniyet ve güven içinde Mekke'ye gidip umre ziyaretini yaptılar. Velisinin izni olmadan Hz. Muhammed'e sığınanlara iltica hakkı tanınmayacağına dair madde bizzat Kureyşlilerin talebiyle kısa bir süre sonra iptal edildi. Çünkü Mekke'de bu durumda göz hapsinde tutulanlar fırsat buldukça kaçtılar ve Medine'ye gidemeyecekleri için *Îs* adlı bir bölgeye yerleştiler. *Ebû Basîr* adlı sahâbînin

önderliğinde toplanan bu grup Kureyş'e rahatsızlık vermeye başlayınca Mekkelilerin talebiyle söz konusu madde iptal edildi. Ayrıca önemli bir husus olmak üzere Kureyş, İslâm'ın ve devletinin varlığını kabul etmiş oluyordu. Sulh sayesinde gerek Mekke'de gerekse diğer bölgelerde İslâmiyet hızla yayıldı. Müslümanlar, güven içinde güneye-kuzeye, Arap Yarımadası'nın dört bir tarafına İslâm davetini taşıdılar. Kureyş'in baskısı ortadan kalktığı ve İslâm'ın gücü görüldüğü için çevredeki Arap kabileleri hızla müslüman oldular. Hudeybiye Antlaşması'na kadar Hz. Peygamber'in toplam 19 yıl, alenî davetten itibaren 16 yıl boyunca gösterdiği çabalar sonunda müslüman olanlarla Hudeybiye'den sonra müslüman olanlar karşılaştırılınca bu durum açıkça görülmektedir.

Ayrıca Peygamber Efendimiz, Bizans, Sâsânî İmparatorluğu, Mısır, Yemen, Habeşistan gibi ülkelere de İslâm'a davet mektupları ve elçiler göndererek İslâm'ın sesini tüm cihana duyurma konusunda önemli bir adım attı ve İslâm'ın evrensel bir din olduğunu ortaya koydu. Hz. Peygamber, Hayber'de toplanmış bulunan ve İslâm düşmanlığını körükleyen yahudi problemini Hudeybiye Antlaşması'nın verdiği imkânla halletti. Çünkü Kureyş, Hz. Peygamber'le birbirleri aleyhine diğer kabilelerle anlaşma yapmayacağı ve onlara destek vermeyeceğini taahhüt etmişti. Bu sebeple Hz. Peygamber sulh yoluyla anlaşma sağlayamadığı Hayber üzerine yürüyüp orayı kısa sürede fethetti. Öbür taraftan Hudeybiye Musâlahası'nın imzalanmasının ardından henüz iki sene geçmeden Kureyş'in sulhu ihlâl etmesi sebebiyle bu Antlaşma'nın Mekke fethine de anahtar olduğu söylenebilir. Hudeybiye Musâlahası'nın sağladığı başka birçok fayda daha vardır.

Kısacası başlangıçta şartları müslümanlara çok ağır gelen Hudeybiye Antlaşması'nın aslında "*apaçık bir fetih*" olduğu anlaşılmış ve her yönüyle bir dönüm noktası olduğu ortaya çıkmıştır.[8]

*

Hudeybiye Antlaşması ile ilgili ileri okumalar için

- Fayda, Mustafa, *"Bey'atürrıdvân"*, DİA, İstanbul 1992, VI, 39-40
- Hamidullah, Muhammed, *"Hudeybiye Antlaşması",* DİA, İstanbul 1998, XVIII, 297-299
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye (Türkçe terc. el-Bidaye ve'n-Nihaye- Büyük İslam Tarihi),* çev. Mehmet Keskin, c. IV, İstanbul, tsz. (Çağrı Yayınları)
- Kapar, Mehmet Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri,* Konya 1993 (Esra Yayınları)
- Köksal, M. Âsım, *İslâm Tarihi, Medine Devri,* c. VI, İstanbul 1975 (İrfan Yayınevi)
- Sönmez, Abidin, *Resulullah'ın Diplomatik Münasebetleri,* İstanbul 1987 (İnkılap Yayınevi)

Dipnotlar

1 Fetih, 48/1
2 Fetih, 48/18-19
3 Fetih, 48/27
4 Fetih, 48/12
5 Fetih, 48/18
6 Fetih, 48/1-29
7 Vâkıdî, *Meğâzî,* II, 610
8 Bkz. Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 571-633; İbn Hişâm, *Sîre*, III-IV, 308-327; Taberî, *Târîh*, II, 620-644
* Ahmet Önkal

KÂBE'NİN YÜCELTİLDİĞİ GÜN: MEKKE FETHİ

"Vallahi, ey Mekke! Allah'a yeryüzünde en hayırlı, en sevilen belde sensin."[1]

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝

"De ki: Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkûmdur."[2]

Hudeybiye Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden henüz iki sene geçmemişti ki Kureyş, Antlaşma'yı ihlâl etti. Bu durum da Mekke'nin fethine sebep oldu. Hadise şöyle cereyan etmiştir: Hudeybiye Antlaşması'nın sağladığı imkânlardan birisi olmak üzere Huzâa kabilesi Hz. Peygamber'in tarafında, Bekiroğulları ise Kureyş'in yanında bu Antlaşma'ya dâhil olmuştu. İki taraf arasında yıllardan beri devam edegelen kan davasına dönüşmüş bir düşmanlık vardı. Artık on yıl birbiri ile harbetmeyeceklerdi. Ama öyle olmadı. Huzâa'nın zayıf anını kollayan Bekiroğulları, Hudeybiye'den yirmi ay sonra Huzâa'ya bir baskın düzenledi. Arafât bölgesinde Mekke Harem'ine yakın bir yerde bir şafak vakti baskına uğrayan Huzâalılar ne yapacaklarını şaşırdılar. Bir kısmı kendilerini savunmak için kılıcına sarıldı, ama bir kısmı buna bile fırsat bulamadı. Ancak Mekke Harem'ine kaçarak canlarını zor kurtardılar. Ama gözü dönmüş Bekiroğulları, Harem bölgesinde de bazı Huzâalıları öldürmüştü. Huzâa'nın verdiği kayıp yirmiden fazlaydı. İşin

ilginç tarafı bu olaya bazı Kureyşliler de bilfiil katılmış ve silah desteğinde bulunmuştu.

Olayın akabinde Huzâa'dan bir heyet derhal Medine'ye gelerek Peygamber Efendimize uğradıkları zulmü anlattılar. Huzâalı şairin Mescid-i Nebevî'de bu zulmü dile getirdiği şiirinde bir mısra dikkat çekiyor. Şair,

"*Saldırdı onlar bize, Kur'an okurken, rükû ve secde ederken…*" diyordu.[3] Anlaşıldığı kadarıyla bu süreçte Huzâalılar arasında İslâmiyet bir hayli yayılmıştı. Hz. Peygamber duyduklarına son derece üzüldü ve bunun intikamını almaya karar verdi. Ama ilk iş olarak Mekke'ye hemen bir haberci gönderdi ve Mekkelilerden ya öldürülenlerin diyetini vermelerini ya Bekiroğulları ile ittifaklarını bozmalarını ya değilse Antlaşma'nın bozulacağını bildirdi. Mekke reisleri ne yapacaklarını uzun uzadıya tartıştılar. Aslında Ebû Süfyân'ın işin başlangıcında olaydan haberi yoktu. Yapılan şeyi tasvip etmediğini ve durumun kendilerine sıkıntı getirebileceğini söyledi. Ama Bekiroğulları'yla ittifaklarını bozup onlar üzerinden himayelerini kaldırmayı uygun bulmadılar. Bu takdirde Arap kabileleri, müttefiklerini yalnız bıraktığı için Kureyş'i ayıplar, dolayısıyla Kureyş nüfuz kaybederdi. Huzâa'dan öldürülenlerin diyetini vermeye gelince; epey yekûn tutan bu meblağı ödemeye Bekiroğulları'nın gücü yetmiyordu. Kureyş ise diyeti kendilerinin üstlenmesine yanaşmadı. Neticede Ebû Süfyân: "*Muhammed bizi antlaşmayı bozmakla suçlarsa 'Bu, bize danışılmadan, kararımız ve muvafakatımız olmadan aramızdan bir grubun yaptığı bir iştir. Bundan biz sorumlu değiliz' deyip inkar etmek en iyisi!*" dedi. Bu sebeple Hz. Peygamber'in gönderdiği elçi olumlu bir cevap alamadan döndü.

Fakat bu konu Mekkelileri ciddi bir şekilde meşgul ettiği ve korkuttuğu için Ebû Süfyân'ı Medine'ye göndererek antlaşmayı yenilemeyi ve süresini uzatmayı denediler. Ebû Süfyân Medine'ye geldi. Mescid-i Nebevî'de Peygamber Efendimiz'le görüştü. Fakat gerçekleri beyan etmek yerine bizzat kendisinin Hudeybiye'de antlaşma yapılırken bulunmadığını bahane göstererek antlaşmayı yenilemek ve süresini uzatmak için geldiğini söyledi; baskından hiç bahsetmedi. Hz. Peygamber'in, "*Ön-*

ceki antlaşmayı bozacak bir şey mi oldu?" sorusuna "*Hayır, öyle bir şey yok! Biz ahdimize sâdıkız.*" cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, "*Biz de verdiğimiz söz ve yaptığımız antlaşma ne ise ona sâdıkız.*" dedi. Ebû Süfyân tekrar antlaşmanın yenilenmesini isteyince cevap vermedi ve onunla daha fazla konuşmaya lüzum hissetmedi. Ebû Süfyân, Hz. Peygamber'le yeniden görüşebilmek için Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer gibi sahâbîleri aracı yapmaya çalışmışsa da netice alamadı ve başka çaresi olmadığı için Mescid-i Nebevî'ye girip, "*Ey ahali! Ben, aramızdaki muâhedeyi yeniledim. Muhammed'in de buna vefasızlık göstereceğini zannetmiyorum.*" şeklinde tek taraflı bir ilanda bulundu ve Mekke'ye döndü.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Peygamber Efendimiz Medine'de harp hazırlığı yapmaya başladı ve hedefini Hz. Ebû Bekir dışında kimseye söylemedi, ondan da gizli tutmasını istedi. Medine çevresinde müslüman olan kabilelere de haber göndererek harp için hazırlanmalarını emretti. Bunlardan Medine'ye yakın olanlar hazırlanıp Medine'ye gelecekler, diğerleri hazır bekleyecek, İslâm ordusu onların bölgesinden geçerken orduya katılacaktı. Büyük bir gizlilikle sürdürülen hazırlıklardan Mekkelilerin haberdâr olmaması için Hz. Peygamber her türlü tedbiri aldı. Bu çerçevede Medine'den çıkış yasaklandı, giriş-çıkış noktalarını ve yolları gece-gündüz denetleyen devriyeler çıkarıldı, bunların başına Hz. Ömer, emîr tayin edildi. Olan bitenleri izleyen müslim ya da gayri müslimleri ve bir şeyler öğrenmek isteyenleri yanıltmak için bir sahâbînin komutasında bir keşif birliği tam aksi istikamete, kuzey cihetine gönderildi. Ama buna rağmen Hâtıb b. Ebî Belte'a isimli muhacir sahâbî hazırlıkların Mekke üzerine yapıldığını tahmin ederek büyük bir hata işledi. Mekke'de annesi ve yakın akrabaları vardı ve güçlü bir aşirete mensup değillerdi. Harp sonrasında olumsuz bir durum ortaya çıkarsa Mekkelilerin buradaki müslümanların yakınlarından hınçlarını çıkarabileceklerini düşünmüş, önceden Kureyş'e durumu haber vererek yakınlarının onlar tarafından korunmasını istemişti. Bu maksatla yazdığı mektubu Medine'ye dilenmeye gelmiş olan ve Mekke'ye tekrar dönecek bir kadına verdi. Onun durumu şüphe çekmeyecekti. Ancak kadın yola çıktıktan sonra vaziyet Hz. Peygam-

ber'e Cebrail (*a.s.*) tarafından haber verilince Resûl-i Ekrem bir müfreze göndererek kadını yakalattı. Alınan tedbirler sayesinde Kureyş'in hiçbir şeyden haberi olmadı.

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra ordu Medine'den hicretin 8. yılı Ramazan ayının 10 veya 13'ünde (*1 veya 4 Ocak 630*) yola çıktı. Yol boyu katılanlarla sayı 10.000'e ulaşmıştı. Mümkün olduğu kadar süratli ve azamî ölçüde gizliliğe dikkat edilerek hareket ediliyordu. Hz. Peygamber bu stratejisi ile Mekkelilerin durumu haber alarak savaş için hazırlanmalarına fırsat bırakmamayı ve mukavemetsiz bir şekilde kan dökmeden Mekke'yi fethetmeyi hedeflemişti. Bu hususta son derece başarılı olundu. Çünkü İslâm ordusu, bir akşam vakti Mekke'ye 16 km. mesafede bulunan Merrüzzahrân'a gelip konduğu zaman henüz Mekkelilerin Hz. Peygamber'den haberi yoktu. Karanlık basınca Hz. Peygamber her askerin ayrı bir ateş yakmasını emretti. 10.000 askerin yaktığı ateş birden ortalığı aydınlattı. Mekke'nin yüksek yerlerinde olanlar binlerce ateşi gördüler ve telaşa kapıldılar. Mekke'nin yanına kadar sokulmuş bu kuvvetler acaba kime aitti ve maksadı neydi? Hâlâ Hz. Peygamber'in kendi haberleri olmadan oraya kadar gelebileceğine ihtimal vermiyorlardı. Gelse bile aslında kendileri açısından geçerli mi geçersiz mi olduğu belli olmayan bir antlaşma vardı; belki de Muhammed o sıralarda İslâm devletine karşı ordu hazırlamakta olan Hevâzin ve Sakîf üzerine gidecekti. Böylesi birçok tereddüt, endişe ve korku içerisinde durumu anlamak üzere hemen keşif için elemanlar görevlendirdiler. Bizzat Ebû Süfyân da araziye çıkmıştı.

Fakat bir İslâm müfrezesi onu yakaladı ve Hz. Peygamber'in huzuruna getirdi. Peygamber Efendimiz öncelikle Ebû Süfyân'a İslâm'ı tebliğ ederek müslüman olmasını istedi. Ebû Süfyân'ın müslüman olmaya niyeti yoktu. Sonra Resûl-i Ekrem, bu büyük orduya Mekkelilerin karşı koyma gücünün yetmeyeceğini, kan dökülmesini istemediğini, bu sebeple de Kureyş'in yersiz bir mukavemet hareketine girişmemesini ihtar etti ve Ebû Süfyân'ı o gece İslâm ordugâhında gözetim altında tutması için Abbas'a teslim etti. Hz. Peygamber'in amcası Abbas o zamana kadar Mekke'de kalmış iken, Peygamber Efen-

dimizin Mekke üzerine yürüdüğünden habersiz hicret etmeye karar vererek ailesi ile birlikte Medine'ye doğru yola çıkmıştı. Yarı yolda Hz. Peygamber'le karşılaştılar. Peygamber Efendimiz, Mekke fethinden sonra hicret hükmünü ve statüsünü kaldıracağından Hz. Abbas'ı "*Son muhacir*" saydı. Abbas aile efradını Medine'ye gönderirken kendisi Hz. Peygamber'le birlikte orduya katıldı. Ebû Süfyân gece boyu Abbas'ın çadırında kalmış, Abbas ona durmadan müslüman olmasını telkin etmiş, başka kurtuluşunun olmadığını da bildirmişti. Sabah ezanıyla irkilen Ebû Süfyân ister istemez müslüman olmayı kabul etti. Namaz sonrasında Abbas, Ebû Süfyân'ı getirip müslüman olduğunu söyleyince Resûl-i Ekrem *"Peki öyleyse git, Mekkeliler kendilerine yazık etmesinler. Onlara ilan et ki, kim senin evine sığınırsa emindir, kim Kâbe'nin Haremine sığınırsa dokunulmayacaktır, kim evine kapanırsa zarar görmeyecektir.*" buyurdu ve orduya hareket emri verdiği sırada Abbas'a Ebû Süfyân'ı önlerindeki dar geçidin hâkim noktasına götürüp İslâm ordusunun azametini görmesini sağlamasını söyledi. Hz. Abbas, Ebû Süfyân ile birlikte geçidin tepesine çıktı. İslâm ordusunun zırhlar içinde, muntazam birlikler hâlinde bölük bölük ilerleyişini gören Ebû Süfyân fevkalâde etkilendi ve: "*Yeğeninin saltanatı ne büyükmüş!*" dedi. Abbas düzeltti: "*Bu saltanat değil, nübüvvettir.*" Ardından serbest bırakılan Ebû Süfyân telaşla Mekke'ye döndü. Kâbe'nin yanı başında merakla kendini bekleyen Mekkelilere gördüklerini anlattı. Mukavemete imkân olmadığını söyledi ve ayrıca Hz. Peygamber'in, Ebû Süfyân'ın evine sığınan, Kâbe'nin haremine giren ve evlerine kapananların emin olacağına dair garanti verdiğini belirtti. Bunun üzerine halk panikle evlerine koşmaya başladı. Yalnız Ebû Süfyân'ın karısı Hind, Ebû Süfyân'ın üzerine atıldı: "*Yazıklar olsun sana! Bir kavmin reisi onları zillet ve esarete terk eder mi? Yapacağın bu muydu senin?!*" diye bağırmaya başladı. Safvân b. Ümeyye, İkrime b. Ebû Cehil, Süheyl b. Amr gibi bazı Mekke reisleri de halkı tahrik etmeye çalıştılar, ama etraflarında ancak birkaç yüz kişiyi bulabildiler.

Bu arada Mekke'ye bir hayli yaklaşan Peygamber Efendimiz, ordusunu dört ana kola ayırdı. Bu senenin henüz başında müslüman olan Mekke'nin meşhur komutanı Hâlid b. Velid,

şimdi Hz. Peygamber'in komutanı olarak Mekke'nin güney istikametinden, Yemen yolundan şehre girecekti. Ensardan Sa'd b. Ubâde, batı cihetinden Şuaybe (Cidde) yolunu tutacaktı. Ordunun sol kanadına komutanlık yapan Zübeyr b. Avvâm kuzeydoğudan, Hz. Peygamber'le birlikte hareket eden Ebû Ubeyde b. Cerrah ise kuzeybatıdan şehre ilerleyecekti. Böylece aynı anda dört yandan şehre girileceği için Mekkelilerin mukavemeti tümden kırılacaktı. Ayrıca Hz. Peygamber, komutanlarına zorda kalmadıkça silah ve kılıç kullanmamaları, hakkında ölüm fermanı çıkarılan on küsur kişi dışında kimseyi öldürmemeleri ve kan dökmemeleri hususunda sıkı sıkıya emir ve tâlimat verdi. Plân hassasiyetle uygulanıyordu. Peygamber Efendimiz, Mekke'nin meşhur mezarlığının bulunduğu Hacûn (Günümüzde Mekkeliler bu kelimeyi *Hucûn* şeklinde telaffuz etmektedirler) mevkiine kadar geldi. Bugün *Cennetü'l-muallâ* diye anılan bu mezarlıkta dedesi Adbülmuttalib'in, amcası Ebû Tâlib'in ve sevgili eşi Hz. Hatice validemizin kabirleri vardı. Komuta çadırının buraya kurulmasını emretti. Bu arada Mekke döneminin sıkıntılı yılları aklına geldi, içi burkuldu. "*Vaktiyle burada müşrikler benim aleyhime bir toplantı yapıp insafsız bir karar almışlardı.*" dedi. Peygamberliğin 7. yılından başlayıp 10. yılına kadar üç sene devam eden boykot kararını hatırlamıştı. Ama gönlü intikam duygularıyla dolu değildi. Aksine komutanlarından biri "*Bugün harp günüdür; bugün intikam günüdür.*" deyince düzeltip "*Hayır, bugün merhamet günüdür*" ve "*Bugün Kâbe'nin tâzim göreceği ve yüceltileceği gündür.*" demişti.[4] Ayrıca Mekke'ye girerken ve Kâbe'ye ilerlerken sekiz yıl önce kendisine kurulan komplo dolayısıyla can tehlikesi altında oradan ayrılışını hatırladı. Şimdi ise muazzam bir orduyla şehre giriyordu. Ama mağrur bir komutan edasıyla kafası yukarıda, burnu havada değildi. Aksine başını eğmiş, alnı meşhur devesi Kasvâ'nın semerinde secde hâlinde Rabbine şükrediyor, kuluna yardımından dolayı O'na hamdediyordu.

O bu halde iken Mekke'nin alt tarafından, güney cihetinden bağrışmalar, kılıç şakırtıları duyuldu. Belli ki bir çatışma çıkmıştı. Hemen bir elemanını gönderdi. Anlaşıldı ki Hâlid b. Velid'in girişini engellemeye çalışan küçük bir grup saldırınca Hâlid silah kullanmak zorunda kalmış, on iki kişi öldürülmüş-

tü, üç de şehit verilmişti. Peygamber Efendimiz, "*Ben böyle bir şey olsun istememiştim, ama takdirde varmış*" buyurdu ve Hâlid'e çatışmayı durdurması, kaçanların takip edilmemesi ve esirlerin öldürülmemesi emrini gönderdi.

Bu esnada kendisi Kâbe'ye yaklaşmış, sade yapısına rağmen bütün haşmetiyle Kâbe görünmüştü. Heyecan ve saygıyla "*Allâhu Ekber!*" diye tekbir getirdi. İslâm askerleri de hep bir ağızdan coşkuyla "*Allâhu Ekber!*" diyerek tekbire katıldı. Mekke tekbir sesleriyle çalkalandı. Kâbe'nin avlusuna giren Peygamber Efendimiz tavafa başladı. Tavaf esnasında rastladığı putlara bastonuyla dokunuyor, onları yüzüstü deviriyor ve Mekke döneminde hicretten önce inen bir Kur'an âyetini okuyordu. Meâlen şöyleydi bu âyet-i kerime: "*De ki: Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkûmdur.*"[5] Görevli sahâbîler Kâbe'nin içini ve dışını putlardan temizlediler. Arkasından Hz. Peygamber Kâbe'nin içine girdi ve iki rek'at namaz kıldı.

Öğle vakti olmuştu. Müezzini Bilâl'e, zenci köle Bilâl-i Habeşi'ye emretti. Kâbe'nin damına çıkarak ezan okumaya başladı Bilâl: *Allâhu Ekber, Allâhu Ekber!*... Mekke semalarında ezan sesi yankılanıyordu: *Allâhu Ekber, Allâhu Ekber!*

Ezanı duyanlar çok farklı hisler ve duygular içerisindeydi. Müslümanlar, hele hele muhacirler, imanlarını değil haykırmak, söylemekten bile mahrum bırakılanlar, bu uğurda olmadık baskı, eziyet ve işkenceye tâbi tutulanlar... Şimdi gözyaşı içinde idiler. Bir taraftan büyük bir haz içinde ezanı dinlediler, bir taraftan kalbleri iman dolu tekrar ettiler, bir taraftan da Rablerine sonsuz şükrettiler. Ama sokak başlarından, evlerinin kıyısından köşesinden, damların üzerinden olan bitenleri merak ve endişeyle izleyenler birden ezan sesiyle irkildiler. Bunlardan biri Kâbe'nin damında Bilâl'ı gördü. "*Ne iğrenç olay! Basit bir zenci köle pis ayağıyla Kâbe'nin damını kirletiyor!*" diyordu. Mekke reislerinden Attâb b. Esîd, "*Babam ne bahtiyar adammış! Şu bayağı olayı görmeden öldü. Keşke ben de daha önce ölsem de böyle bir şeyi görmeseydim.*" diye hayıflanıyordu.

Kâbe'nin etrafında Hz. Peygamber'in imamlığında saf tutan 10.000 asker huşû içinde namazı kıldı. Namazdan sonra Resûl-i

Ekrem kararını vermek üzere Mekkelileri çağırdı. Korku içinde etrafında toplandılar. Meşhur fetih hutbesini irad etti, tarihî kararını verdi. Yirmi yıllık düşmanlığın mahcubiyeti ile başları eğik, endişeli bakışlarla bekleşen Mekkelilere Hz. Yusuf'un kardeşlerine söylediği sözleri hatırlattı. "*Bugün size kınama yok, Allah sizi affetsin. O merhametlilerin en merhametlisidir.*"[6] Ve arkasından ekledi: "*Gidiniz hepiniz serbestsiniz*!" kalabalık birden dalgalandı, korku ve endişe, yerini heyecan ve sevince bıraktı, bir de tabii ki minnete… Herkesten evvel Mekke'nin önde gelen şahsiyetlerinden Attâb b. Esîd atıldı; Hz. Peygamber'in ellerine sarıldı: "*Ben şu an şehadet ediyorum ki sen gerçekten Allah'ın Resûlüsün! Çünkü böylesi âlicenap bir davranış ancak Peygamber'den beklenir.*" diyordu. Diğer Mekkeliler de onu takip ederek müslüman olduklarını açıklamaya başlayınca Peygamber Efendimiz Safâ tepesine oturdu ve Mekke halkının biatını orada kabul etti. Gelenler o kadar çoktu ki eli yorulunca Hz. Ömer alttan Allah Resûlü'nün eline destek verdi. Bu umumî aftan, daha önce haklarında ölüm fermanı çıkarılanların birçoğu da istifade etti. Bu durumdaki on küsur kişiden ilk anda üçü yakalanıp öldürülmüş, diğerleri kaçıp saklanmıştı. Sonra bunlar bir şekilde Hz. Peygamber'e gelip af dilediler ve müslüman olduklarını belirttiler. Hz. Peygamber bunları affetti. Hz. Hamza'yı Uhud'da şehit eden Vahşî de bu şekilde affedildi. Bunlardan birkaçı gelip af dilemekle beraber müslüman olmak için süre istedi. Meselâ Safvân b. Ümeyye bunlardan biri idi. Hz. Peygamber bunları zorlamadı ve istedikleri süreyi verdi. Ancak Safvân ve diğerleri çok geçmeden kendiliklerinden müslüman oldular.

Hicretin 8. yılı Ramazan ayının 20. günü Mekke'yi fetheden Peygamber Efendimiz, fetihten sonra on beş gün kadar Mekke'de kaldı. Dönüşün uzaması üzerine ensardan bazılarını bir endişe sardı. Acaba Hz. Peygamber, yurduna gelince kendilerini terk edecek, onlar canlarından çok sevdikleri Hidayet Elçisi'nden ayrı ve uzak mı kalacaklardı? Peygamber Efendimiz bunu duyunca onları teskin etti ve "*Allah saklasın, böyle bir şey yapar mıyım?! Hayatım da sizinle, ölümüm de sizinle.*" buyurdu.[7] Böylece o, en zor anında kendisine ve Mekkeli müslümanlara kucak açan çilekeş ashabına, güç ve kuvvete, yurduna kavuşunca sırt dönmeyeceğini, vefakârlığından ölümüne kadar aslâ taviz vermeyeceğini göstermiş oldu.

Bu arada Hâlid b. Velid, Amr b. Âs gibi sahâbîlerin komutasında Mekke civarına bir takım birlikler gönderen Hz. Peygamber, buralarda bulunan Uzzâ, Menât, Süvâ gibi putları yıktırdı. Böylece Mekke ve çevresi putlardan temizlenmiş oldu. Bütün bu yönleriyle Mekke maddî anlamda fethedildiği gibi, Hz. Peygamber'in basîretli, firasetli, dirayetli, siyasetli, âlicenap davranış ve kararlarıyla Mekkelilerin gönlü kazanılarak manevî yönden de fethedilmişti. Peygamber Efendimiz Mekke'den ayrılırken Kureyşlilerin müslüman olmasında başı çeken Attâb b. Esîd'i vali olarak tayin etmiş, daha sonraki dönemlerde Mekke, İslâm'ın kalesi olarak sapasağlam durmuştur.[8]

*

Mekke Fethi hakkında ileri okumalar için

- Bozkurt, Nebi-M. Sabri Küçükaşçı, *"Mekke"*, DİA, Ankara 2003, XXVIII, 555-563
- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981 (Yağmur Yayınevi)
- İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevviyye (Türkçe terc. Sîret-i İbn-i Hişâm),* çev. Hasan Ege, İstanbul 2001 (Kahraman Yayınları)
- Köksal, M. Âsım, *İslâm Tarihi, Medine Devri,* c. VIII, İstanbul 1978 (İrfan Yayınevi)
- Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslâm Daveti-Medine Dönemi*, İstanbul 2007 (Pınar Yayınları)

Dipnotlar

1 Tirmizî, Menâkıb, 69
2 İsrâ, 17/81
3 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 789
4 Buhârî, *Meğâzî*, 48; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 822
5 İsrâ, 17/81
6 Yusuf, 12/92
7 İbn Hişâm, *Sîre*, III-IV, 416
8 Bkz. Buhârî, *Meğâzî,* 46-53; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 780-871; İbn Hişâm, *Sîre*, III-IV, 389-426; Belâzürî, *Ensâb*, I, 353-364
* Ahmet Önkal

PEYGAMBERİMİZİN HACCI: VEDA HACCI

İbn Abbâs:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ Haccını 'İslâm Haccı' diye isimlendirirdi." [1]

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَا
اُولِى الْاَلْبَابِ ❁
لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَاِذَا اَفَضْتُمْ
مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ
كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِه لَمِنَ الضَّالّٖينَ ❁
ثُمَّ اَفيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحيمٌ ❁

"Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sa-

kınma)dır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının.

Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.

Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[2]

Başta Mekke olmak üzere Hicaz Yarımadası'nda pek çok putperest yaşardı. Kâbe'nin etrafında tapındıkları yüzlerce putları vardı. Onlar, hac mevsiminde Hz. İbrahim'den kalma bir ibadet olan hac da yaparlardı. Ancak onlar haclarına hem şirki hem de çeşitli garip adetleri karıştırırlardı. Bazıları, putları adına kurban keserken, bazıları da Kâbe'yi çıplak tavaf ederdi. Bu yüzden ilahi irade Müslümanların onlarla bir arada haccetmelerini arzu etmemişti. Üstelik müşriklerle ilişkiler de iyi değildi. Dolayısıyla İslam'da haccın farz kılınması, diğer ibadetlere göre hayli gecikmişti. Nihayet hicretin 9. senesinde inen *"Yol bulabilen insanların, Beyt'i hac etmeleri Allah'ın hakkıdır."*[3] ayet-i kerimesiyle hac ibadeti farz kılındı. Bütün bunlardan dolayı Müslümanlar hacca ancak Mekke'nin fethinden sonra gidebildiler. Fethi takip eden yıl hacca katılmayan Hz. Peygamber, ilk haccı Hz. Ebu Bekir'in emirliğinde yaptırdı. İlk hac kafilesi Medine'den ayrıldıktan sonra Tevbe Suresi indirildi. İlgili ayetlerle bundan böyle müşriklerin haccetmeleri yasaklandı. Hatta onların Kâbe'ye yaklaşmalarına da izin verilmedi.[4]

Hicretin 10. yılında ise Allah Resulü (sav) ashabıyla birlikte hacca niyetlendi. Resulullah (sav), 24 Zilkâde günü Cuma hutbesinde insanlara hac yapacağını duyurdu. Bunun üzerine sahabe O'nunla birlikte hac yapabilmek için hac hazırlığına başladı. Medine havalisinden bunu duyanlar da Medine'ye geldi.[5] Yol boyunca birlikte haccetmek üzere birçok Müslüman

Hz. Peygamber'e katıldı. Medine'den otuz bin kişi olarak çıkan hac kafilesi, yolda katılanlarla birlikte yüz bini aştı. Müslümanlar ilk defa bu kadar kalabalık bir topluluk oluşturmuşlardı ve hep birlikte telbiye getiriyorlardı.[6]

Hz. Peygamber'in hayata veda ettiği senede yaptığı bu hac, tarihe *"Veda Haccı"* olarak geçti ve sahabe döneminden itibaren bu adla meşhur oldu.[7] Onun hangi hacca niyet ettiği tartışılmışsa da, aynı ihramla önce umre, sonra da hac yaptığı (kıran haccı) anlaşılmaktadır.

25 Zilkade Cumartesi öğle namazını dört rekat kıldırdıktan sonra, büyük bir kalabalıkla Medine'den ayrıldı. Yanında hanımları ve kızı Fâtıma, muhâcirler, ensar ve diğer Arap kabilelerinden pek çok insan vardı. 11 km. mesafedeki Zülhuleyfe'ye varınca çevreden gelecek ashabının toparlanması için geceyi orada geçirdi.[8]

Pazar günü sabah namazını da Zülhuleyfe'de kıldı. İhrama girmek isteyince tekrar gusül yaptı. Öğle namazını da kıldıktan sonra hac niyetiyle telbiye getirerek yola koyuldu.[9]

Beydâ düzlüğüne çıktığında onun önünde gözün alabildiği kadar binekli ve yaya insan vardı. Bir o kadar da sağında, solunda ve arkasında vardı. Resûlullah (sav) aralarında bulunuyor, Kur'an ona iniyor; yorumunu da o biliyordu. O ne yaparsa, ashâbı da öyle yapıyordu. O, kelime-i tevhid ve telbiye getiriyor, etrafındaki halk da ona uyuyordu.[10] Ashâbının işitmesi için sesini yükselterek şu şekilde telbiye getirdi:

"Lebbeyk Allahumme lebbeyk! Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk! İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk, Lâ şerîke lek!"

"Buyur Allah'ım buyur! Emrindeyim buyur! Senin hiçbir ortağın yoktur. Allah'ım buyur! Hamd sana mahsustur. Nimet de senin, mülk de senindir. Senin hiçbir ortağın yoktur."[11]

Ashâbına, telbiye söylerken seslerini yükseltmelerini emretti. Kimi umreye, kimi hac ile umreye, bazıları da Resûlullah (sav) ile birlikte yalnızca hacca niyet etti.[12] Telbiyelerle coşan Müslümanlar, Hz. Peygamber'le birlikte hac yapmanın heyecanıyla yola devam ettiler.

Hz. Peygamber'in Veda haccına giderken izlediği güzergâh ana hatlarıyla şöyleydi: Melel, Seyyâle Tepesi, Irku'z-Zabye, Ravhâ, Munsaraf, Üsâye-Arc- Lahyey Cemel, Sukyâ, Ebvâ, Veddan, Cuhfe, Kudeyd, Usfân, Gamîm, Merruzzahrân, Serif, Zû Tuvâ ve Mekke.[13]

4 Zilhicce pazar günü kuşluk vakti Kasvâ adlı devesinin üzerinde Mekke'ye ulaştı. Mescid-i Haram'a geldiğinde önce Hacer-i Esved'i selamlayıp Kâbe'yi tavaf etmeye başladı. Tavafın ilk üç şavtını biraz hızlıca, dört şavtını ise normal yürüyerek yaptı. Ardından Hz. İbrahim Makamı'nda iki rekat namaz kıldı. Sonra dönerek Hacer-i Esved'i tekrar selamladı. Ardından Safa ile Merve arasında sa'y yaptı. İhram halini sürdüren Hz. Peygamber, hac görevlerini bitirip, Bayram günü kurbanını kesinceye kadar ihramdan çıkmadı.[14]

Pazar, Pazartesi, Salı ve Çarşamba günlerinde ashabıyla beraber Mekke dışındaki Ebtah veya Muhassab denilen yerde konakladı. Bu süre içinde namazları ikişer rekat kıldı. Arafat'tan dönünceye kadar bir daha Kâbe'ye gitmedi. Hemen Kâbe'nin yanı başında evi olan amcasının kızı Ümmü Hânî'nin davetini kabul etmedi. Ashabına çok düşkün olan Rahmet Elçisi, onlarla birlikte, açık arazide, basit bir çadırın içinde kalmayı tercih etti. Arafat'a çıkıncaya kadar orada kaldığı gibi Minâ dönüşünde de burada konakladı. Ne bir evde kaldı, ne bir gölge aradı.[15]

Terviye (Zilhiccenin 8.) günü gelince hayvanına binerek Mina'ya doğru hareket etti. Mina'da öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını kıldı ve geceyi burada geçirdi.[16] Ertesi sabah, namazı kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar burada kaldı. Hizmetindeki kimselerden Arafat'taki Nemire mevkiinde çadır kurmalarını istedi. Sonra Mina'dan hareket edip Müzdelife'den geçerek, Cuma günü Arafat'ta hazırlanan çadıra varıp konakladı. Zeval vaktinden sonra çadırından çıkıp devesine binerek Arafat vâdisinin ortasına geldi. Urane vadisinde ashabına bir hutbe irad etti. Bir ezan okutarak ayrı ayrı kâmetle öğle ile ikindiyi birlikte kıldıktan (cem-i takdîm) sonra devesinin üzerinde Arafat'a çıktı. Sonra Rahmet Dağı'nın eteklerine vardı. Kıbleye döndü ve güneş kavuşuncaya kadar Arafat'ta vakfe yaptı ve dua ile meşgul oldu.[17] Arafat'ta iken kendisinin

ilâhî tebliğ görevinin tamamlandığını belirten şu âyet-i kerîme nâzil oldu:

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."[18]

Hz. Peygamber güneş battıktan sonra devesine binerek Arafat'tan ayrıldı ve Müzdelife'ye geldi. Yatsı vaktinde akşam namazıyla birlikte yatsı namazını birleştirerek (cem-i te'hîr), akşamı üç rekat; yatsıyı da iki rekat olarak tek ezan ve her namaz için ayrı kâmetle kıldırdı. Geceyi Müzdelife'de geçirdi. Ertesi sabah, yani Cumartesi (bayramın birinci) günü sabah namazını Müzdelife'de kıldıktan sonra Meş'ar-i Harâm'a geldi. Orada ortalık iyice aydınlanıncaya kadar vakfeye devam etti. Sonra güneş doğmadan yola koyuldu.[19] Fil ordusunun helak edildiği yer olan Müzdelife ile Mina arasındaki Muhassir Vadisi'nden hızlıca geçti.[20] Sonra durdu ve insanlara cemrelere atmak üzere ufak ufak taş toplamalarını emretti[21] . Ardından şeytan taşlama yerine geldi, tekbir getirerek cemrelere taş attı. Bayramın ilk günü cemreler arasında durdu ve orada bulunanlara hitap etti. Cemre-i Akabe'de ufak taşlardan yedi tane attıktan sonra Mina'ya gitti.[22]

Burada yine deve üstünde halka hitap etti. Ardından kurbanlık olarak hazırladığı yüz deveden altmış üçünü, ömrünün her yılı için bir deve hesabıyla bizzat kendisi, diğer develeri de Hz. Ali kesti.[23] Ayrıca Kurban bayramının ilk günü Minâ'da, eşleri adına da sığır kurban kesti.[24] Kurban etinden bir parça yiyen Peygamberimiz, geri kalanını Müslümanlara dağıttı. Kurban kesme işini tamamlayınca berberini çağırdı ve başını traş ettirip ihramdan çıktı.[25] Ondan sonra Resulüllah (sav) doğruca Beyt-i Şerif'e gitti. Gerek Kâbe'yi, gerekse Safa ile Merve arasını, herkesin kendisini kolayca görebilmeleri için devesi üzerinde tavaf etti. Hatta Hacer-i Esved'i de deve üzerinden tekbir getirerek elinde bulunan deynek ile selamladı. Arkasından Zemzem Kuyusu'ndan Zemzem suyu içti.[26]

Sonra öğle namazını kıldı. Tekrar Mina'ya dönerek bayram günlerini burada geçirdi. Mina'da kaldığı bu günlerde diğer taşlama görevlerini yerine getirdi.[27] Bayramın ikinci günü Mina'da ashabına beliğ bir hutbe îrad etti. Bu hutbesinde:

"Hac görevlerinizi (benden) alınız! Çünkü bilmiyorum, belki de bu haccımdan sonra bir daha haccedemem"[28] diyerek adeta onlarla vedalaştı.

Mina dönüşü, Muhassab yahut Kinâne Oğulları semtine geldi ve Ebû Râfi'in çadırı oraya kurduğunu görünce inip orada konakladı. Öğle, İkindi, Akşam ve Yatsı namazlarını orada kıldı ve bir müddet uyudu. Gece bineğiyle Mekke'ye gitti ve tavaf yaptı.[29] Haccı tamamlayan Resulullah (sav), artık Medine'ye dönmeye karar verdi. Ashabına da hareket duyurusunu yaptırdı. Bayramın beşinci günü ashabıyla birlikte Sabah namazından evvel Mekke'ye gelip vedâ tavafını yaptıktan sonra dönüş için yola çıktı. Aynı güzergâhı takip ederek 29 Zilhicce 10 / 26 Mart 632 tarihinde Medine'ye vardı.[30]

Mekke'den dönüşünde âdeti olduğu üzere Zülhuleyfe'de kaldı ve geceyi orada geçirdi.[31] Sabah olunca tekbir getirerek, hamd ve sena ile dualar ederek Medine'ye girdi. İlk önce mescide girip orada iki rek'at namaz kıldı, sonra da evine girdi.[32]

Rahmet Elçisi'nin, "Veda Haccı" olarak anılan bu mukaddes yolculuğu böylece sona erdi. Bazı rivayetlere göre veda haccı 26 gün, bazı rivayetlere göre ise 32 gün sürmüştür. Bunun 18 günü gidiş gelişte geçmiştir.

O, bu haccıyla ashabına hac ibadetini uygulamalı olarak öğretti. Onlara her zamanki gibi içten davrandı ve hac boyunca sürekli onlarla beraber oldu. Allah Resulü'nün ilk defa bu kadar kalabalık bir kitleyle birlikte yapmış olduğu bu hac, gerek hac vazifelerinin öğretilmesi, gerekse veda hutbelerindeki birçok mesajlarıyla oldukça önem arz etmektedir. Ve Allah Resulü, bu ilk ve son haccından iki üç ay sonra dünyaya veda etti.

*

Veda Haccıyla ilgili geniş okumalar için:

- Apaydın, Mehmet, *Resulullah'ın Günlüğü,* İstanbul-1995.
- Carullah, Musa, *Siret-i Muhammediyye'nin En Büyük Günleri,* İstanbul-Yeni Zamanlar yay.
- Oral, Rıfat, *Hz. Peygamber'in Veda Haccı,* Hüner Yayınevi, İstanbul-2006.
- Oral, Rıfat, *Peygamberimizle 27 Gün (Veda Haccı),* DİB Yay. Ankara-2010.
- Özaydın, Abdülkerim *"Hac", DİA,* XIV, 386-389, İstanbul 1996.
- Vatandaş, Celaleddin, Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti –Medine Dönemi- Pınar Yay. İstanbul-2007.

Dipnotlar

1 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, V. 267, no: 5278
2 Bakara, 2/197-199
3 Âl-i İmrân 3/97
4 Bkz: Tevbe, 9/1-19; Buhari, Salat, 10.
5 Müslim, Hac, 147; İbn Hişâm, Sîret, II, 601
6 Buhârî, Hac, 23; Müslim, Hac, 147
7 İbn Mâce, Menâsik, 76
8 Müslim, Hac, 48; Vâkıdî, Megâzî, III, 1089
9 Tirmizî, Hac, 8, 16; Dârimî, Menâsik, 68; Müslim, Hac, 27
10 Müslim, Hac, 147
11 Müslim, Hac, 21
12 Müslim, Hac, 118
13 Vâkıdî, Megâzî, III, 1089-1100
14 Ebû Dâvûd, Menâsik, 51; Buhârî, Hac, 63; Müslim, Hac, 147
15 Vâkıdî, Megâzî, III, 1099-1100
16 Müslim, Hac, 147
17 Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 61
18 Mâide, 5/3
19 Müslim, Hac, 147
20 Tirmizî, Hac, 54
21 İbn Mace, Menâsik, 63; İbn Hanbel, I, 347
22 Müslim, Hac, 312, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 66
23 Müslim, Hac, 147; Tirmizî, Hac, 6
24 Buhârî, Cihâd, 105; Müslim, Hac, 120
25 Buhârî, Megâzî, 78
26 Müslim, Hac, 147, 255; Buhârî, Hac, 48
27 Müslim, Hac, 307, 335; Buhârî, Cihâd, 142, 140
28 Müslim, Hac, 310; Ebû Dâvûd, Menâsik, 77
29 Müslim, Hac, 342; Buhârî, Hac, 146
30 Buhârî, Umre, 9; Müslim, Hac, 123
31 Buhârî, Hac, 15
32 Müslim, Hac, 428; Ebû Dâvûd, Cihâd, 166
* Bünyamin Erul

VEDA HUTBELERİ: SON MESAJLAR

İbn Abbâs:
“Beni yaşatan Allah'a yemin ederim ki (Veda hutbesindeki) bu sözler, Resulullah'ın (sav) ümmetine vasiyetidir.”[1]

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَاِنْ مَاتَ
اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ
فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ ❀ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِه مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه مِنْهَا
وَسَنَجْزِى الشَّاكِرِينَ ❀ وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ
كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا
وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ❀ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ
اِلَّا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِى اَمْرِنَا
وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ❀ فَاٰتٰيهُمُ
اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ ❀

"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.

Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız.

Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.

Onların sözleri ancak, "Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et" demekten ibaretti.

Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları sever."[2]

Hz. Peygamber'in veda haccı esnasında îrad ettiği hutbe/ler *"Veda Hutbesi"* şeklinde anılır. Allah Resulü'nün H. 10, 9-12 Zilhicce / M. 632, 7-10 Mart tarihlerinde yaptığı bu veciz konuşmalar Arafat, Mina ve Akabe gibi birkaç yerde gerçekleşmiştir. Önemine binaen bazı mesajların tekrarlandığı bu hutbeler aslında fazla uzun değildir. Ancak gerek eski, gerekse son dönemde neşredilen birçok kitapta bu farklı hitabeler birleştirilerek uzunca bir "Veda Hutbesi" metni oluşturulmuştur. Müslümanlar için çok önemli mesajlar içeren bu hutbeler, bilhassa *"İnsan Hakları Beyannamesi"* sonrasında daha da meşhur olmuştur.

Veda haccında Resûlullah (sav) ilk hutbesini Arafe günü Arafat'ta irad etmiştir. Orada bulunan sahabilerden Câbir b. Abdullah'ın anlatımına göre Resulullah (sav) Arafat'a gelince

Nemire'de kendisi için bir çadır kurulmuştu. Güneş batıya doğru kayınca, vadinin ortasına varmış ve Kasvâ isimli devesinin iki üzengisi üzerinde ayağa kalkarak insanlara en yüksek sesiyle hitap etmişti.[3] Rabîa b. Ümeyye b. Halef'in insanlara aktararak aynen duyurduğu[4] bu hutbesinde Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Vallahi, bilmiyorum, bugünümden sonra bu yerde sizinle belki de bir daha karşılaşmayacağım. Dolayısıyla bugün sözümü işitip onu iyice kavrayana Allah merhamet etsin! Zira anlayışı olmadığı halde bilgi taşıyan niceleri vardır. Yine bilgi taşıyan niceleri vardır ki, kendilerinden daha kavrayışlı kimselere o bilgileri naklederler.[5]

Bilmiş olunuz ki bu (Mekke) şehriniz, bu (Arefe) gününüz ve bu (Zilhicce) ayınız nasıl saygın ise, mallarınız ve canlarınız da aynı şekilde saygındır.[6]

Dikkat edin! Câhiliye âdetlerinden olan her şey ayaklarımın altına atılmıştır. Câhiliye devrinin kan dâvâları kaldırılmıştır. Bize âit olan kan dâvalarından ilk kaldırdığım dâva (amcam) Rabîa b. el-Hâris'in oğlunun kan davasıdır.

Câhiliye devrinin ribâsı da kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım ribâ (amcam) Abbâs b. Abdilmuttalib'in ribâsıdır. Bu ribânın her türlüsü kaldırılmıştır.

Kadınlar hakkında Allah'dan korkun. Çünkü siz, onları Allah'ın emânıyla aldınız ve onları Allah'ın adıyla kendinize helâl kıldınız. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, döşeklerinizi, sevmediğiniz bir kimseye çiğnetmemeleridir... Onların sizin üzerinizdeki hakkı da, yiyeceklerini ve giyeceklerini örfünüzde bilinen ölçüde vermenizdir.

Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na kulluk edin! Beş vakit namazınızı kılın. Ramazan ayınızda oruç tutun, mallarınızın zekatını verin, idarecilerinize itaat edin ve böylece Rabbinizin Cennetine girin.[7]

Size öyle bir şey bıraktım ki ona sımsıkı sarılırsanız bir daha asla sapmazsınız: Allah'ın Kitabı.

Size, benden sorulacak, acaba ne diyeceksiniz? Ashâb:

- Risâletini tebliğ ettin, vazifeni yaptın ve bize samimi davrandın biz buna şahitlik ederiz dediler. Bunun üzerine o, şehâdet parmağını semâya kaldırıp onunla insanlara işaret ederek üç defa "Allahım şahit ol!" "Allahım şahit ol!" "Allahım şahit ol!" buyurdular.[8]

Resulullah (sav) bayramın birinci günü Mina'da tekrar halka hitap etti. Allah'a hamd ve senalar ettikten sonra[9] hutbesinde şöyle buyurdu:

"İyi biliniz ki, bu ayınızda, bu beldenizde bu gününüzün haram olduğu gibi, birbirlerinize kanlarınız, mallarınız ve onurlarınız da haramdır (saygındır). Muhakkak ki, sizler Rabb'inize kavuşacaksınız ve Rabb'iniz size bütün yaptıklarınızı soracaktır.[10]

Yine iyi bilin ki suçlu, ancak kendi işlediği suçtan sorumludur. Baba oğlunun suçundan, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz.

Dikkat Edin! Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. Müslüman'a, gönül rızası olmadan kardeşinin malı helal olmaz.

Şeytan, bu beldenizde kendisine tapılmasından ebediyen ümidini kesti ama sizin küçük gördüğünüz amellerinizde itaat görecek ve buna razı olacaktır.[11]

Dikkat edin! Benden sonra birbirinizin boyunlarını vuracak sapıklara dönmeyiniz!

Dikkat edin! Bu söylediklerimi burada bulunanlar, bulunmayanlara iletsin! Olabilir ki kendisine tebliğ olunan bazı kimseler, burada bulunup işiten bazı kimselerden daha iyi bellemiş olur!"

Bundan sonra Rasülullah iki defa:

"Ne dersiniz, tebliğ ettim mi?" buyurdu.[12]

İbn Abbâs bu hadisi naklettikten sonra şöyle demiştir: "Beni yaşatan Allah'a yemin ederim ki, bu sözler Resulullah'ın ümmetine vasiyetidir. Dolayısıyla burada hazır bulunan kimse bulunmayana tebliğ etsin."[13]

Hz. Peygamber, bayramın birinci günü şeytan taşlama yerlerine geldiğinde de halka tekrar hitap etmiştir. Bayramın ikinci veya üçüncü günlerinde Akabe'de yani şeytan taşlama mevkiinde irad ettiği hutbeyi anlatan Abdullah b. Ömer'e göre

Nasr Suresi Resulullah'a (sav) veda haccı esnasında Mina'da Teşrik (Bayram) günlerinin ortasında inmiş ve Resulullah (sav) bunun vedalaşma anlamına geldiğini anlamıştı. Hz. Peygamber, Kasvâ adlı devesine binerek Akabe'ye gelmiş ve insanları beklemek üzere orada durmuştu. Halk onun etrafında toplanınca da, Allah'a layık-i vech ile hamd ve sena ettikten sonra onlara tekrar şöyle bir hutbe îrad etmişti:

Ey insanlar! Biliniz ki Rabbiniz de birdir, atanız da birdir. Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arab'a; beyazın siyaha, siyahın da beyaza takva dışında bir üstünlüğü yoktur.[14]

Beni dinleyin ve gereğince yaşayın. Sakın zulmetmeyin! Sakın zulmetmeyin! Sakın zulmetmeyin! Bir kimsenin malı, ancak onun gönül rızasıyla helal olur.

Dikkat edin! Cahiliyyedeki her kan, mal ve övünç vesilesi olan şey, kıyamete kadar şu ayaklarımın altındadır.

Dikkat edin! "Zaman (bugün) Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline dönmüştür. Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin."[15] *Mudar'ın ayı olan Cemâziyellâhir ile Şabân arasındaki Recep, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'dir. Ayların yerini ileri-geri taşımak suretiyle değiştirmek anlamına gelen "nesî" ise küfürde daha da ileri gitmektir.*

Dikkat edin! Benden sonra birbirinizin boyunlarını vuracak kâfirlere dönmeyiniz!

Dikkat edin! Şeytan, namaz kılanların kendisine tapınmasından ümidini kesti ama aranızdaki kapışmanızdan yana ümitlidir. Ancak sizin küçük gördüğünüz amellerinizden yana ümitlidir. Şu halde dininiz konusunda ondan sakının!

Kimin yanında bir emanet varsa, onu kendisine emanet edene versin.

Dikkat edin! Benden sonra hiç bir peygamber yoktur. Sizden sonra da başka bir ümmet olmayacaktır.

Burada bulunanlar, sözlerimi bulunmayanlara iletsin. Zira kendisine tebliğ edilen niceleri, bizzat işitenden daha bahtiyar olabilir.[16]

Allah Resulü'nün veda haccı esnasında birkaç yerde irad ettiği bu hutbelerinde ashabına verdiği mesajları şöylece sıralayabiliriz:

Can ve mal dokunulmazlığı esastır.

Müslümanlar, kardeştir.

Cahiliyye âdetlerinden olan riba ve kan davaları kaldırılmıştır.

Suçun şahsiliği esastır.

Karı-koca arasında karşılıklı haklar ve sorumluluklar vardır.

O, son Peygamberdir; ümmeti de, son ümmettir.

Bırakılan miras, Allah'ın Kitabı'dır.

Hz. Peygamber birkaç yerde yaptığı bu konuşmalarında soru-cevap tarzını kullandığı gibi muhtemelen birçok kimsenin duyması için aynı içerikteki mesajları tekrarlamıştı. Veda hutbelerinin içeriklerine bakıldığında Allah Resulü'nün inanç, ibadet, ahlâk, muamelât, ukûbât, sosyal hayat ve iktisat gibi çeşitli alanlara temas ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in hayatının son aylarında yaptığı bu haccında verdiği mesajlar, adeta bir vedalaşma gibiydi. Oradaki ashabının şahsında sonraki ümmetlerine de açık mesajlar veren Allah Resulü, hitabelerinin sonunda gerekli tebliği yerine getirip getirmediğini sormuş ve ashabından olumlu cevaplar alınca da "*Tebliğ ettim, Allahım şahit ol!*" buyurmuştur.

*

Veda Hutbeleriyle ilgili geniş okumalar için bakınız:

- Aktaş, Cihan, *Veda Hutbesi-İnsan Temel Hakları,* Kitabevi Yay. İstanbul-1992.
- Baş, Haydar, *Veda Hutbesinde İnsan Hakları,* İcmal Yay., İst., 1995.
- Bayraktar, İbrahim, *İslam'ın İnsana Tanıdığı Temel Haklar ve Veda Hutbesi,* Atatürk Ün. İ. F. Dergisi, sayı: 9-10, yıl: 1990-1991, s. 245-269, 221-231.
- Cebecioğlu, E., İ. H. Ünal, İ. Sarıçam, M. Aşkar, *Veda Hutbesi ve Aktüel Değeri* (Açıkoturum), Yeni Çizgi Yay, 1999.
- Gökalp, Murat, *İlk Dönem Hadis ve İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Veda Hutbesi Rivayetlerinin Tetkiki,* Ankara Ün. Sos. Bil. Ens. (2001, basılmamış yüksek lisans tezi)
- Özaydın, Abdülkerim "Hac", *DİA,* XIV, 386-389, İstanbul 1996.
- Özdemir, H. Ahmet, *"Son Peygamber'in Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi",* Din Bilimleri, Samsun 2005, V/1, ss. 95-112.
- Şener, Mehmet, *Veda Hutbesinin İnsan Hakları Yönünden Kısaca Tahlili,* Doğuda ve Batıda İnsan Hakları (Kutlu Doğum Haftası: 1993-94) s. 125-130.
- Şekerci, Osman, *İnsan Hakları Alanında Temel Belgeler Ve İslam*, Nun Yay., İstanbul- 1996.
- Ünal, Vehbi, *Peygamber Efendimizin Veda Hutbesi,* Rağbet Yay. İstanbul-1998

Ünal, Yavuz, *Hz. Muhammedin Vasiyeti (Veda Hutbesi),* Çorum, 2006.

Dipnotlar

1 Buhârî, Hac, 132
2 *Âl-i İmrân, 3/144-148*
3 Ebu Davud, Menasik, 61; Ahmed b. Hanbel, V. 31
4 İbn Hişam, Sîre, II. 605
5 Darimi, Mukaddime, 24
6 İbn Mâce, Menâsik, 76
7 Tirmizi, Cum'a, 80; Ahmed b. Hanbel, V. 251
8 Müslim, Hac, 147; Ebu Davud, Menasik, 56
9 Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân, 9
10 Buhari, Megâzî, 78; Hac, 132
11 Tirmizi, Fiten, 2
12 Buhari, Megâzî, 78; Hac, 132
13 Buhari, Hac, 132
14 Ahmed, Müsned, V. 411
15 Tevbe 7/36
16 Ahmed, Müsned, V. 72; Abd b. Humeyd, Müsned, I. 270, no: 858
* Bünyamin Erul

YÜCE DOST'A, YÜCE DOST'A: HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.
Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."[1]

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ
أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ
فَلَن يَضُرَّ اللّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللّهُ الشَّاكِرِينَ ❁

"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelmiş geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisingeriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."[2]

Peygamber Efendimiz Veda Haccı'ndan Medine'ye döndükten sonra Safer ayının son günlerinde Bizans hâkimiyeti altında bulunan ve Mûte Harbi'nin gerçekleştiği Kuzey Arabistan'a bir sefer düzenlemeye karar verdi. Hz. Peygamber'le birlikte cihada çıkma heyecanı içinde ashab-ı kiram hazırlanmaya başladılar. Fakat Resül-i Ekrem kendi mübarek elleriyle bağladığı sancağı azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'nin oğlu Üsâme'ye verdi ve onu başkomutan tayin etti. Çünkü kendini iyi hissetmiyordu.

Hicretin 11. yılı Safer ayının son günüydü, 29 Safer Çarşamba (27 Mayıs 632)… Gece yarısı olunca Hz. Peygamber sessizce yatağından kalktı ve Mescid-i Nebevî'nin yakınındaki *Cennetü'l-Bakî'* diye bilinen Bakîu'l-ğarkad mezarlığına gitti. Arka arkaya üç gecedir bu mezarlığa geliyordu; gündüzleyin de Uhud'a gidip şehitleri ziyaret etmişti. Uzun süre Bakî' mezarlığında kalan Peygamber Efendimiz, burada medfun bulunan ashabı için dua ve istiğfarda bulundu. Sonra hücre-i saâdetlerine döndü. Eve geldiği zaman başında şiddetli bir ağrı başladı, ateşi de bir hayli yükselmişti. Böylece başlayan rahatsızlığı giderek şiddetlendi. Zaman zaman ateş nöbeti geçiriyor, kâh titriyor, kâh ateşler içinde yanıyordu. Bazen de rahatsızlığı hafifliyordu. On üç gün süren hastalığının ilk günlerinde zor da olsa Hz. Peygamber, Hz. Ali ve amcası Hz. Abbas'ın yardımıyla Mescid'e çıkıyor, namaz kıldırıyor ve ashabının durumuyla ilgileniyordu. Bir defasında minbere çıkıp oturdu ve ashabına bir konuşma yaptı. Onlara bir takım tavsiye ve nasihatlerde bulundu. Sonra da, "*Allah, bir kulunu dünya nimetleri ile kendi katındaki nimetler arasında muhayyer bıraktı. Allah'ın o kulu Allah katındaki nimetleri tercih etti.*" buyurdu.

Hz. Peygamber'in bu sözleriyle kendini kastettiğini ve vefat anının yaklaştığını anlayan Hz. Ebû Bekir, gözyaşları ile ayağa kalktı, "*Senin yerine analarımız, babalarımız, canlarımız, mallarımız feda olsun ey Allah'ın Resûlü!*" dedi. Hüngür hüngür ağlıyordu Hz. Ebû Bekir. Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir'e yöneldi ve "*Ağlama ey Ebû Bekir, sakin ol!*" dedikten sonra cemaate döndü ve "*Ey insanlar! Ashabım arasında canıyla, malıyla, arkadaşlığıyla bana karşı, Ebû Bekir'den daha cömert, daha fedakâr davranan hiçbir kimse yoktur. Eğer insanlardan bir dost edinseydim, Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat İslâm kardeşliği daha üstündür.*" buyurdu.[3] Sonra konuşmasına devam etti. "*Ben de bir insanım. İçinizden bazılarının hakkı bana geçmiş, alacağı bende kalmış olabilir. Her kime vurmuşsam işte sırtım, gelsin vursun! Kimin alacağı varsa gelsin alsın!*" *Üzerimde kul hakkı olduğu halde Rabbimin huzuruna çıkmak istemem.*" dedi. Bunun üzerine bir zat kalkıp, "*Ey Allah'ın Resûlü! Sizde üç dirhemim kalmıştı.*" deyince amcasının oğlu Fadl'a: "*Tamam, buna üç dirhem ver!*" buyurdu, arkasından ashabına dua etti.[4]

Böylece ashabıyla helalleşen Peygamber Efendimiz hücre-i saadetlerinde istirahata çekildi. Hastalığının ilk günlerinde mûtat olduğu şekilde sırasıyla hanımlarının odasına giden ve orada kalan Hz. Peygamber hastalığı şiddetlenince diğer hanımlarından izin alarak Hz. Âişe validemizin odasına taşındı ve kalan günlerini burada geçirdi. Vefatından önceki son üç günde durumu iyice ağırlaştı. Perşembe günü yatsı vakti idi. Ashab-ı kiram Mescid'e gelmiş, Hz. Peygamber'in çıkıp yatsı namazını kıldırmasını bekliyordu. Ama bu esnada Peygamber Efendimiz son derece dermansız ve hattâ baygın bir şekilde yatıyordu. Bir ara gözlerini açtı ve yanındakilere sordu: "*Yatsı namazı kılındı mı?*" "*Hayır, ey Allah'ın Resûlü! Ashabınız sizi bekliyor*." dediler. "*Peki, öyleyse*" dedi, "*Su getirin abdest alıp çıkayım.*" Ama abdest için eline yüzüne su dökülürken bayıldı. Aradan bir zaman geçti. Gözünü açan Resûl-i Ekrem tekrar sordu : "*Namaz kılındı mı?*" "*Hayır, ashabınız sizi bekliyor*." cevabı üzerine abdest almak istedi, ama tamamlayamadı. Bir süre sonra üçüncü defa abdest almaya niyetlenmişse de aynı durum yaşanınca az sonra gözünü açan ve vaktin bir hayli geç olduğunu öğrenen Peygamber Efendimiz: "*Ebû Bekir'e söyleyin, namazı o kıldırsın!*" buyurdu. Hz. Ebû Bekir namaz kıldırmak için mihraba geçti. Fakat bir ağlama tuttu. Allah'ın Resûlü mihrapta olmadığı için ashab-ı kiram da ağlaşıyordu. Bir süre namaza duramadılar. Nihayet Ebû Bekir kendini toparladı ve namazı kıldırdı. Artık o günden sonra Hz. Peygamber'in vefatına kadar on yedi vakitte Hz. Ebû Bekir namazları kıldırdı. Birkaç gün sonra bir öğle vakti Hz. Ebû Bekir imam olarak namaza durmuştu. Bu esnada kendisinde bir hafiflik hisseden Peygamber Efendimiz, Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın kolları arasında Mescid'e çıktı. Saflar arasında ilerleyen Hz. Peygamber'i fark eden Hz. Ebû Bekir geri geri çekilerek imamlığı asıl sahibine bırakmak istedi. Fakat Hz. Peygamber ona eliyle devam etmesini işaret etti ve gelip yanına oturarak namazda Ebû Bekir'e uydu

Vefatından iki gün önce idi. Hastalığının başlangıcında komutanlığa tayin ettiği Üsâme, Peygamber Efendimizi ziyarete geldi. Üsâme, Resûl-i Ekrem'in rahatsızlığının gün geçtikçe ağırlaştığını görünce ordunun hazırlıklarını biraz yavaşlatmıştı. Üsâme, hücre-i saâdet'e girince Hz. Peygamber onu yanına

oturttu. Ellerini açıp dua etmeye başladı. Konuşmaya mecâli olmadığı için duasının sonunda eliyle uzaklara işaret ederek ona hareket etmesi emrini verdi. Muzafferiyeti için Allah Resûlü'nün duasına mazhar olan Üsâme hemen karargâha gitti ve hazırlıklara hız verdi.

Pazartesi günü Hz. Ebû Bekir sabah namazını kıldırıyordu. Kendinde bir hafiflik hisseden Peygamber Efendimiz doğruldu. Hastalığını geçirdiği Hz. Âişe validemizin odasından mescide açılan kapının önüne kadar geldi. Perdeyi kaldırdı. Durumu fark eden ashab-ı kiram, onun iyileştiğini ve mescide çıkacağını düşünerek son derece sevindiler. Fakat Hz. Peygamber buradan başını uzattı. Vecd ve huşu içinde Allah'ın huzurunda boyun eğerek namaz kılan ashabını uzun uzun seyretti. Veda edercesine onlara doyasıya baktı. Bu arada yüzünde kalbinden geldiği belli olan derin bir tebessüm belirdi. Görevini lâyıkıyla yapmış olmanın verdiği huzur ve sevincin göstergesiydi bu anlamlı tebessüm. Sonra yatağına çekildi. Namazdan sonra Hz. Ebû Bekir ziyarete geldi. Resûlüllah'ı iyi görmenin sevinci içinde öğleye kadar Medine dışındaki bahçesine gitmek için izin istedi. Hz. Ebû Bekir gittikten biraz sonra Peygamber Efendimiz ağırlaştı. Ateşi fırladı, ıstırap çektiği her halinden belliydi. Hz. Âişe, Resûl-i Ekrem'in başını göğsüne dayadı. Bir taraftan elini yanındaki bir çanaktan ıslatıp Hz. Peygamber'in yüzünü, boynunu, başını siliyor, ateşi düşürmeye çalışıyordu. Bir taraftan da "*Ya Rabbi! Gerçek tabip sensin, şifa veren ancak sensin. Şifa ver bu hastalığa!*" diye dua ediyordu. Bu duayı duyan Peygamber Efendimiz de dua yapmaya başladı. Ama o şöyle diyordu: *"Ben Refîk-i a'lâ'ya (En Yüce Dost'a) kavuşmayı diliyorum. Allah'ım, bana rahmetini ver, beni bağışla ve Refîk-i a'lâ'ya kavuştur!"* Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma başta olmak üzere yanındakiler ağlamaya başladılar. Peygamber Efendimiz, ölüm acısının en şiddetlisinin peygamberlere geldiğini, böylece onların mertebesinin Allah tarafından yükseltileceğini söylemişti. Şimdi kendisi acı içindeydi ve "*Ölümün ne acıları varmış!*" diyordu. Ama bu halinde bile ümmetini unutmadı ve yanındakilerin şahsında ümmetine bazı vasiyetlerde bulundu. "*Kölelerinize iyi davranın. Aman ha namaza dikkat edin. Kadınlarınıza iyi davranın...*" diyordu.[5] Bu arada sık sık kelime-i tevhid

getiriyordu. Kuşluk vakti girmişti. Vakit öğleye doğru ilerliyordu. Son sözleri olmak üzere iki defa "*Mea'r-Refîki'l-a'lâ, mea'r-Refîki'l-a'lâ…*" (*Yüce Dost'a, Yüce Dost'a*) dediği duyuldu elleri yana düştü. Allah'ın Resûlü Yüce Dost'a kavuşmuştu (13 Rebiülevvel 11/8 Haziran 632 Pazartesi). Acı haber Medine'de birden yayıldı. Ashab-ı kiram derin bir teessür içinde hücre-i saâdetin önüne koştu. Vefat haberi orduya hareket emrini vermek üzere hazırlık içinde olan Üsâme'ye karargâhta ulaştı. Hz. Peygamberin mübarek eliyle bağladığı sancağı getirip evin önüne dikti. Resûlüllah'ın son arzusunun gerçekleşememiş olması, üzüntüyü daha da artırmıştı. Medine halkı bu teessür içinde ne yapacağını bilemez bir halde iken durumu haber alan Hz. Ebû Bekir hemen Medine dışındaki bahçesinden geldi; ağlaşan insanların arasından geçip hücre-i saâdete girdi. Hz. Peygamber'in üzerine bir örtü çekilmişti. Örtüyü açıp baktı. Gözyaşları içinde alnından öptü. "*İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn (Biz Allahın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz). Anam, babam sana feda olsun. Sen mukadder olan ölümü tattın. Artık bundan sonra sana ölüm yok!*" dedi ve ekledi: "*Sen sağ iken de güzeldin, ölü iken de güzelsin. Sağlığın da güzeldi, ölümün de güzel!*"

Sonra çıkıp Mescid-i Nebevî'de insanları topladı. Özlü bir konuşma yaptı. Cenâb-ı Hakk'a hamdü senâ, Resûlüne salât ve selamdan sonra özetle şunları söyledi:

"*Ey insanlar! Muhammed'e tapan bilsin ki Muhammed ölmüştür. Allah'a kulluk edenler bilir ki Allah haydır, ölümsüzdür. Biliyorsunuz ki Yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur: ' Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisingeriye dönerse Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenlere mükâfatlarını verecektir.'*[6]…" Hz. Ebû Bekir'in bu konuşmasıyla ashab-ı kiram biraz sakinleşti.

Peygamber Efendimize karşı son görevlerin yapılması gerekiyordu. Küçük bir müzâkerenin ardından onun vefat ettiği yer olan Hz. Âişe'nin hücresinde defnedilmesine karar verildi. Çünkü hayattayken kendisi "*Allah, peygamberlerinin ruhunu ancak defnedilmesini muradettiği yerde almıştır.*"[7] ve "*Her Pey-*

gamber mutlaka vefat ettiği yere defnedilmiştir."[8] buyurmuştu. Bu sebeple Hz. Âişe'nin hücresine kabir kazıldı. Gasil, kefenleme gibi hizmetlerde hem muhaciler, hem ensar görev almak, bu şereften mahrum kalmamak istiyordu ve herkes hücre-i saâdetin önüne yığılmıştı. Ama sonuçta bu görevlerin herkes tarafından yapılması mümkün olmadığından tabii bir hak olarak Hz. Peygamber'in yakınlarına bırakılması uygun bulundu. Bu işleri Hz. Ali üstlendi. Ona Hz. Peygamber'in amcası Abbas ile Abbas'ın oğulları Fadl ve Kusem, bir de Hz. Peygamber'in azatlısının oğlu Üsâme ile hizmetkârı Şukrân yardım ettiler.

Cenaze, Salı günü namaz kılmaya hazır hâle gelince odadaki sedirin üzerine konuldu. İnsanlar grup grup içeriye girdiler. Herhangi birisi imam olmaksızın Hz. Peygamber'e salât ve selâm ederek namazlarını kendileri kıldılar. Odanın, biri Mescid'in içine, diğeri dışarıya açılan iki kapısı vardı. Bir kapıdan girip diğerinden çıkıyorlardı. Önce erkekler, sonra kadınlar, onlardan sonra da çocuklar cenaze namazı kılmış, Medine'nin yakın çevresinden vefat haberini duyup gelenler de cenaze namazına katılmıştı. Bu sebeple cenaze namazı akşam geç saatlere kadar devam etti. Namazın tamamlanmasının ardından Peygamber Efendimizin naaşı Hz. Ali ve ona yardım eden yakınları tarafından Salıyı Çarşambaya bağlayan gece yarısı toprağa verildi.[9]

Binlerce salât ve selâm sana olsun ey Allah'ın Resûlü!

Kalbler dolusu sevgi ve muhabbet sana…

Anamız, babamız, canlarımız feda olsun yoluna!

*

Hz. Peygamber'in vefatı hakkında ileri okumalar için

- İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye (Türkçe Terc. Siret-i İbn-i Hişam),* çev. Hasan Ege, c. IV, İstanbul 2001 (Kahraman Yayınları)
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye (Türkçe terc. el-Bidaye ve'n-Nihaye- Büyük İslam Tarihi),* çev. Mehmet Keskin, c. V, İstanbul, tsz. (Çağrı Yayınları)
- Köksal, M. Âsım, İslâm Tarihi, Medine Devri, c. XI, İstanbul, 1980 (Misvâk Neşriyat)
- Vatandaş, Celaleddin, *Hz. Muhammed'in Hayat ve İslâm Daveti-Medine Dönemi-,* İstanbul 2007 (Pınar Yayınları)

Dipnotlar

1 Mâide, 5/3
2 Âl-i İmran, 3/144
3 Buhârî, *Menâkıbü'l-ensâr*, 3; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe*, 1
4 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 255
5 İbn Mâce, *Cenâiz*, 64; İbn Sa'd, Tabakât II, 253-254
6 *Âl-i İmrân, 3/147*
7 Tirmizî, Cenâiz, 33
8 Muvatta', *Cenâiz*, 27; İbn Mâce, *Cenâiz,* 65
9 İbn Hişâm, *Sîre,* III-IV, 649-664; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 192-307
* Ahmet Önkal

EFENDİMİZDEN BİZE: HZ. PEYGAMBER'İN MİRASI

"Size iki şey bırakıyorum; bunlara sımsıkı sarılırsanız aslâ dalâlete düşmezsiniz: Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin Sünnet'i…"[1]

مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاء عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاء بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۝

"Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır. Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağ-

lam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir."[2]

Peygamber Efendimizin vefatının ardından bıraktığı mirası iki ana başlık altında incelemek mümkündür: a. Maddî mirası, b. Manevî mirası.Şimdi bunları kısaca ele alalım.

a. Maddî Mirası

Bilindiği gibi Peygamber Efendimiz son derece sade bir hayat yaşamış, elde ettiği bütün maddî imkânları en kısa ifadesiyle Allah yolunda harcamıştı. Eline geçen üç-beş dirhemi veya bir salkım hurmayı hemen ihtiyaç sahiplerine dağıtır, ashâb-ı suffeye gönderirdi. Ölümünden kısa bir süre önce şiddetli ağrı çekerken birden yanında yedi dirhem kaldığını hatırlamış, bununla Allah'ın huzuruna çıkmaktan hayâ edeceğini söyleyerek bunun hemen tasadduk edilmesini emretmişti. Hz. Âişe validemizden nakledildiği üzere bazen hanesinde günlerce ateş yakılmadığı, sıcak yemek pişirilmediği olurdu[3] . Ev döşemesi ve eşyaları da son derece sade idi. Bir defasında hanımları ondan, daha iyi imkânlar istedi, hatta üstelediler. Peygamber Efendimiz onlara îkâz olması açısından bir süre yalnız kaldı. Hücre-i saâdetlerine bitişik, merdivenle çıkılan ayrı bir oda vardı; bir müddet orada istirahat etti. Bu günlerden birisinde Hz. Ömer, Peygamber Efendimizin istirahat ettiği bu odaya ziyarete geldi. Allah Resûlü uzanmış yatıyordu. Altında ne bir minder, ne yatak vardı. Sadece bir hasır ve hurma lifinden doldurulmuş kaba bir yastık… Ömer içeri girince Sevgili Peygamberimiz kalkıp doğruldu. Ömer baktı, hasırın örgüleri Resûlüllah'ın yüzünde, vücudunda iz yapmıştı. Bir anda Hz. Ömer'in içini hüzün kapladı. İçi burkularak etrafına bakındı: Yerde bir-iki toprak kap, deriden yapılmış küçük bir su kırbası, duvara asılmış, içinde birkaç avuç arpa olduğu anlaşılan küçük bir torba… Gözyaşları süzülüverdi koca Ömer'in yanaklarından. Hz. Peygamber sordu hayretle:

" - *Hayrola Ömer, niçin ağlıyorsun?*"

" - *Ey Allah'ın Resûlü!*" dedi Ömer, "*İran Kisraları şa'şaa içinde saraylarda yaşarken, Bizans Kayserleri lüks ve ihtişam içinde debdebeli bir hayat sürerken, siz…*"

Tatlı bir tebessümle Peygamber Efendimiz, Ömer'in sözünü kesti ve şu âyeti okudu: "*Bu dünya hayatı sadece bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurdu ise, işte asıl hayat odur. Keşke bilselerdi.*"[4] ve ardından ekledi:

" - *İstemez misin ey Ömer?! Dünya onların olsun, ahiret ise bizim…*"[5]

Hz. Peygamber böylesi bir hayat tarzını tercih ettiği için vefat ettiği zaman arkasında maddî anlamda önemli bir miras bırakmadı. Bu hususu beyan etmek üzere Hz. Âişe validemiz: "*Allah Resûlü vefat ettiği zaman miras olarak ne bir dinar, ne bir dirhem, ne bir davar, ne bir deve, ne bir erkek veya kadın köle bırakmamıştır.*" Buyurmuştur.[6] Hanımlarının odalarındaki ev eşyaları yine onlar tarafından kullanıldı. Zaten bunlar kayda değer bir yekûn teşkil etmiyordu. Giysileri, silahları ve zırhı, beyaz bir katır ve meşhur devesi Kasvâ vardı; bir miktar da arazisi… Düldül adı verilen beyaz katırı Hz. Peygamber kendisine hediye ettiği için Hz. Ali aldı. Hatıra olarak Hz. Peygamber'in ayakkabıları ve bazı ev eşyaları Hz. Fâtıma kanalıyla Hz. Ali'ye geçmişti. Resûl-i Ekrem'in bir hırkası, kılılıcı ve yüzüğü ise Hz. Âişe vasıtasıyla Hz. Ebû Bekir'e intikal etmiş, Hz. Ebû Bekir bunları devlet işlerinde kullanmıştı. Meşhur devesi Kasvâ, bir hayli yaşlandığı için Medine yakınındaki sürülerin bulunduğu bir otlağa bırakıldı. Hz. Peygamber'in bir miktar borcuna karşılık zırhı bir yahudide rehin olarak bulunuyordu. Vefatından sonra borç ödenerek zırh alındı.[7] Biraz daha değerli sayılabilecek arazilerine gelince, kendisine hediye edilen Medine'deki bir bahçe ile Hayber ve Fedek bölgesinin fethinden sonra kendine tahsis edilen araziler vardı. Hz. Peygamber bu arazilerden elde edilen geliri âmme işlerine, yolcu ve misafirlere harcıyor, ailesinin maişetini de buradan karşılıyordu. Sağlığında, "*Biz Peygamberler miras bırakmayız, bıraktığımız her şey sadakadır.*" buyurduğu[8] için bu araziler miras olarak paylaştırılmadı. Devletin kontrolü altında bulunduruldu ve bir vakıf

gibi bu arazilerden elde edilen gelirler yine Hz. Peygamber'in yaptığı şekilde sarf edildi.

b. Manevî Mirası

Şüphesiz Peygamber Efendimizin en büyük, ne önemli, en kalıcı, en kapsamlı, en kuşatıcı mirası Kitab ve Sünnet'tir. Çağlar üstü ve tüm coğrafyaları kuşatıcı esasları ile evrensel bir özelliğe sahip olan İslâm'ın iki temel kaynağı olarak Kitab ve Sünnet, Peygamber Efendimizin kıyamete kadar sadece ümmetine değil, aynı zamanda bütün bir beşeriyete eşsiz birer armağanıdır. Hz. Peygamber, Veda Haccı dolayısıyla yaptığı konuşmalarında bu hususa şöyle buyurarak işaret etmiştir: "*Size iki şey bırakıyorum; bunlara sımsıkı sarılırsanız aslâ dalâlete düşmezsiniz: Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin Sünneti…*"[9]

Allah'ın Kitabı olan Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim ile Peygamber Efendimizin Sünnetinin konumu ve müslümanlar açısından önemi üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

I. Kur'an-ı Kerim

Allah kelamı olan Kur'an-ı Kerim, kendisini her şeyden önce hidayet rehberi ve rahmet kaynağı olarak tanımlar.[10] Dünya ve ahiret mutluluğuna erişmek ancak ona tâbi olmakla mümkün olur. Peygamber Efendimiz çok vecîz ve belîğ ifadelerle Kur'an-ı Kerim'i bize şöyle tanıtır:

"*Kur'an, öyle bir Kitab'tır ki; vuku bulacak her türlü fitneye karşı insanı selamette kılar. Önceki insanların haberlerini, sonrakilerin durumlarını, insanlar arasında varılacak hükmü ihtiva eder. Hak ile bâtılı ayırt eder. Bîhude bir şey olmayan, kendini terk eden azgını Cenâb-ı Hakk'ın helâk ettiği, onun dışında hidayet arayanı, Allah'ın dalalete düşürdüğü bir kitap'tır o. Mevlâ'nın dosdoğru ipi, zikr-i hakîmi, Sırât-ı müstakîmidir. Kendisine bağlanan arzular sapıtmaz. Onunla diller yanılmaz. Âlimler kendisine doymaz. Çok tekrardan dolayı tazeliğini aslâ kaybetmez (okuyan usanmaz). Üstünlüğü ve mucize oluşu katiyen nihayete ermez. Cinlerin dinledikleri zaman 'Gerçekten biz, hayranlık veren bir Kur'an dinledik' demekten kendilerini alamadıkları Kitab'tır o. Kendisiyle konuşanlar doğru söylemişlerdir. Onunla hüküm verenler isabet etmiş ve*

âdil davranmıştır. Onu tatbik eden ecir görür. Ona çağıran dosdoğru yola hidayet olunmuştur." İlâhî vahiy, Rabbânî sözdür o![11]

Elbette Kur'an-ı Kerim'in bu özelliklerinden gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda istifade edebilmek için tilavet edilen Kur'an âyetlerini mutlaka anlamak, üzerinde düşünmek ve hayatımıza aktarmak gerekir. Kur'an-ı Kerim'in asıl indiriliş gayesi de budur. Nitekim Yüce Rabbimiz şöyle buyurur:

"*Bu Kur'an, âyetlerini düşünenler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.*"[12]

Kısacası Kur'an-ı Kerim bizim hayat kitabımız, kulluk rehberimizdir, öyle olmalıdır.

II. Sünnet

İslâm'ın ikinci kaynağı olan Sünnet, Peygamber Efendimizin söz, fiil ve onaylarından oluşur. Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in nübüvvet görevi sadece inen Kur'an âyetlerini tebliğ etmekten ibaret değildi. O, aynı zamanda bu âyetleri beyan etmekle de görevliydi. Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in bu görevini şöylece belirtir: "*… İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.*"[13] Resûl-i Ekrem, Kur'an'ı açıklama görevini bazen sözlü, bazen de fiilî olarak yapmıştır. Yani tatbikatıyla, yaşayışıyla Kur'an'ın nasıl anlaşılması ve yaşanması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle Peygamber Efendimiz "*Yaşayan Kur'an*" olarak değerlendirilmiştir. Hz. Âişe validemiz de bu anlayışla, kendisine Hz. Peygamber'in ahlâkı sorulduğunda "*Onun ahlâkı Kur'an idi.*" cevabını vermiştir.[14] Bu itibarla Yüce Rabbimiz, "*Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*"[15] buyurarak Peygamber Efendimizi bizler için bir "*model*" olarak sunmuştur. Yine bu sebeple müslümanlar Peygamber'e uymak, ona itaat etmek ve onun yolundan gitmekle emrolunmuşlardır.[16]

Bu açıdan Kur'an'ın anlaşılması ve yaşanabilmesi için Hz. Peygamber'in Sünnet'ini iyi bir şekilde bilmek ve anlamaya ihtiyaç vardır. Ayrıca Resûl-i Ekrem, Kur'an'da aslı ve özü belirtilen hususları açıklamış, buna bağlı olarak hükümler

koymuştur. Bir müslüman açısından bağlayıcı olan bu hükümlerin ve genel anlamıyla Sünnet'in göz ardı edilmesi aslâ söz konusu edilemez.

Bu konunun uzantısı olarak Peygamber Efendimizin manevî mirasına iki önemli unsurun daha eklenmesi gerekir: Yaşayan Sünnet ve Ümmetin elçiliği. Şimdi bu iki kavram hakkında kısa bir bilgi verelim:

III. Yaşayan Sünnet

Hz. Peygamber, yirmi üç yıllık risalet dönemi boyunca kendisine iman eden ashabını İslâm'ın esasları çerçevesinde ciddi bir eğitime tâbi tutmuştu. Allah'ın Resûlü'ne sonsuz bir sadâkatle bağlı olan ashab-ı kiram, onun rahle-i tedrîsinden geçmiş, ibadetlerinden ticaretlerine, günlük işlerinden kişiliklerine kadar hayatın bütün safha ve alanlarını Resûl-i Ekrem'in talimat ve tatbikatına göre şekillenmişlerdi. Yani Hz. Peygamber'in Sünneti'ne canlı ve toplumsal boyutu olan bir hüviyet kazandırmışlardı. Ayrıca İslâm ümmeti tarafından "*Altın Nesil*" olarak kabul edilen ve dönemlerine "*Asr-ı Saâdet*" denilen sahâbe nesli, yaşayışlarına nakşettikleri Hz. Peygamber'in Sünneti'ni bir sonraki nesle, yani çocuklarına ve kendilerine ulaşan kimselere aktardılar ki bunlara "*Tâbiîn*" denir. Tâbiîn de atalarından ve büyüklerinden öğrendikleri fiilî Sünnet'i eylem ve amel olarak bir sonraki nesle naklettiler. Bu üçüncü nesil ise "*Etba'u't-Tâbiîn*", "*Tebe'u't-Tâbiîn*" veya kısaca " *Etba'* " diye isimlendirilmektedir. Böylece nesilden nesile Peygamber Efendimizin manevî mirası taşınmış ve günümüze kadar devam edegelen, sürekliliği ve canlılığı olan fiilî Sünnet, "*Yaşayan Sünnet*" diye adlandırılmıştır.

Şüphesiz İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in öğretileri ile Sünnet'inin daha sonraki asırlara aktarılmasında başta ashab-ı kiram olmak üzere bu üç neslin çok büyük önemi, rolü ve hizmeti vardır. Bu sebeple de Peygamber Efendimiz bu üç nesli, "*Nesillerin en hayırlısı, şu benim içerisinde bulunduğum nesildir (sahâbe). Sonra onları takip edenler gelir (tâbiûn). Sonra da onları takip edenler gelir (etba'). " buyurmuştur.*[17]

Bugün biz müslümanlara düşen görev, Hz. Peygamber'in bizlere bıraktığı manevî bir miras olarak Yaşayan Sünnet'i, yaşamak, yaşatmak ve bizden sonra gelen nesillere eksiksiz aktarmaya gayret etmektir.

IV. Ümmetin Elçiliği ve Ümmet Olma Bilinci

Peygamberler zincirinin son halkası olan ve Yüce Rabbimiz tarafından bütün bir insanlığa ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz, risaletini eksiksiz yerine getirmiştir. Câhiliye döneminden Asr-ı Saâdet'i oluşturmuş, İslâmî bir toplum meydana getirmiş, İslâm ümmetini inşa etmiştir. Bu aynı zamanda bir medeniyet inşasıdır. Hz. Peygamber, bu misyonunu yerine getirirken Cenâb-ı Hakk'ın yönlendirmesi ve kontrolü altında, basîret ve firasetle hareket stratejisini dikkatli bir şekilde belirlemiştir. İslâm'a davet ve tebliğ faaliyetini gerçekleştirirken en geçerli, en gerçekçi, neticeye en kısa yoldan ve emin şekilde götüren metot ve usûlleri titizlikle tespit ve hassasiyetle tatbik etmiştir.

İşte onun bu misyonu, hareket stratejisi ve uyguladığı yöntemler, manevî bir miras ve emanet olarak nesilden nesile İslâm ümmetine intikal etmiş, "*ümmetin elçiliği*" görev ve sorumluluğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda "*ümmet*" olmanın ve "*ümmet bilinci*"ne erişmenin dahi Hz. Peygamber'in manevi mirası olduğu söylenebilir. Esasen bu görevler, Allah Resûlü'nün bize bıraktığı bir miras, bir emanet olduğu kadar bir müslüman olarak Yüce Rabbimizin bize verdiği bir görevdir de. Şu âyetler bu hususa açıkça işaret etmektedir:

"*Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta (i'tidal sahibi, âdil, seçkin) bir ümmet yaptık.*"[18]

"*Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz.*"[19]

"*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk (ümmet) bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*"[20]

Kuşkusuz böylesi önemli bir görevi lâyıkıyla yerine getirebilmek, bu büyük mirası ve emaneti yüklenebilmek için Hz.

Peygamber'in davet ve tebliğ stratejisini, uyguladığı metotları en ince teferruatına kadar dikkatlice incelememiz ve bilmemiz gerekmektedir.

*

Hz. Peygamber'in maddî ve manevî mirası hakkında ileri okumalar için

- Bigiyef, Musa Cârullah, *Kitâbü's-Sünne*, çev. Mehmet Görmez, Ankara 1998
- Erul, Bünyamin, *"Sünnet"*, İslam'a Giriş, Evrensel Mesajlar, Ankara 2008, s. 29-44 (DİB Yayınları)
- Fayda, Mustafa, *"Muhammed",* DİA, İstanbul 2005, XXX, 408-423
- Görmez, Mehmet, *Hadis ve Sünnetin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu,* Ankara 1999
- Kılıç, Sadık, *"Kur'an",* İslam'a Giriş, Evrensel Mesajlar, Ankara 2008, s. 13-28 (DİB Yayınları)
- Önkal, Ahmet, *Resulüllah'ın İslâm'a Davet Metodu,* Konya 2011 (Kitap Dünyası)
- Şimşek, M. Sait, *"Asr-ı Saadet'te Kur'ân ve Sünnet'in Anlaşılması",* Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, İstanbul 2006, I, 217-256 (Beyan Yayınları)

Dipnotlar

1 Muvatta', Kader, 3
2 Fetih, 48/29
3 Buhârî, *Hibe*, 1
4 Ankebût, 29/64
5 Buhârî, *Tefsîr*, *Sûreti't-Tahrîm*, 2; Müslim, *Talâk*, 30, 31
6 Buhârî, *Meğâzî*, 83; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 260, 316-317
7 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 314-317
8 Buhârî, *Nafakât*, 3; *Meğâzî*, 14, 38
9 Muvatta', *Kader, 3; İbn Hişâm, Sîre*, III-IV, 604
10 Meselâ bkz. Bakara, 2/2, 185; En'âm, 6/157, 158; A'râf, 7/52…
11 Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 1
12 Sâd, 38/29
13 Nahl, 16/44
14 Müslim, *Müsâfirîn*, 139
15 Ahzâb, 33/21
16 Âl-i İmrân, 3/31-32; Nisâ, 4/80; Mâide, 5/92…
17 Buhârî, *Şehâdât*, 9; Müslim, *Fedâilü's-sahâbe*, 210-215
18 Bakara, 2/143
19 Âl-i İmrân, 3/110
20 Âl-i İmrân, 3/104
* Ahmet Önkal

ASHABIN HUZURUNDA: CENNETÜ'L-BAKÎ' VE MEDFUN SAHÂBÎLER

"Ölür ise ten ölür, Canlar ölesi değil!
(Yunus Emre)

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الأَمَوَالِ وَالأنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ❁ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُواْ إِنَّا لِلّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعونَ ❁

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, 'Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz' derler."[1]

Mescid-i Nebevî'nin güneydoğusunda Medine'nin meşhur mezarlığı Bakî' (البقيع) bulunmaktadır. Vaktiyle burası "*garkad*" denilen dikenli çalılar ile kaplı olduğu için Bakîu'l-garkad (بقيع الغرقد) deniliyordu. Vatandaşlarımız tarafından ise ashab mezarlığı olduğu için saygı ifadesi olmak üzere " *Cennetü'l-Bakî'* " diye anılmaktadır. Eskiden Bakî' mezarlığı ile Mescid-i Nebevî arasında evler bulunuyordu ve mezarlık, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan surların dışında kalıyordu. Mescidin genişletilmesi ile surlar ve evler yıkılmış olup

bugün Mescid-i Nebevînin avlusu ile mezarlık birbirine bitişik durumdadır. Günümüzde de Medine halkından ve gelen ziyaretçilerden vefat edenlerin defnedildiği mezarlık, farklı tarihlerde yapılan genişletmeler ile 174.962 m^2 ye ulaşmıştır. Etrafını 1724 m. uzunluğunda bir duvar çevrelemekte olup duvar yüksekliği demir şebeke ile birlikte 4 m.yi bulmaktadır.

Cennetü'l-Bakî', mezarlık olarak ilk defa Hz. Peygamber'in emriyle kullanılmaya başlanmıştır. Muhacilerden Osman b. Maz'ûn vefat edince, Resûl-i Ekrem, "*Bu, ahirete ilk gidenimizdir*." buyurarak buraya defnedilmesini emretmiş ve mübarek elleriyle getirdiği iki taşın birini başucuna, diğerini ayak ucuna koymuştur. Daha sonra vefat eden sahâbîlerin de yine Hz. Peygamber'in emri üzerine Bakî'a defnedilmesiyle burası mezarlık hâline geldi. Ensardan Bakî' mezarlığına ilk defnedilen sahâbî ise Es'ad b. Zürâre'dir.

Cennetü'l-Bakî'de Hz. Peygamber'in Ehl-i beytinden bir çok kimse, bu meyanda kızları Fâtıma, Rukıye (Rukayye), Ümmü Gülsüm (Ümmü Külsûm) ve Zeyneb ile eşleri Hz. Sevde, Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Zeyneb bint Huzeyme, Ümmü Seleme, Zeyneb bint Cahş, Cüveyriye, Ümmü Habîbe ve Safiyye validelerimiz burada medfundur. Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan, amcası Abbas, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali, ayrıca Ehl-i beyt'ten Ca'fer es-Sâdık ile Muhammed el-Bâkır'ın kabirleri buradadır. Kerbelâ'da şehit edildikten sonra Hz. Hüseyin'in kesilen başı Dımaşk'a gönderilmişti. Emevî halifesi Yezîd bilâhare Medine'ye gönderince kesik başın annesinin yanına defnedildiği rivayet edilir.[2] Hz. Peygamber, oğlu İbrahim vefat edince Bakî' mezarlığına defnettirmiş, kabir üzerine su dökmüş ve gözlerinden süzülen yaşlarla onu ebedî âleme uğurlamıştı. Hz. Peygamber'in halaları, amcaoğulları yanında Hz. Osman, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mes'ûd, Sa'd b. Muâz, Ebû Hüreyre, Saîd b. Zeyd, Üsâme b. Zeyd, Kâb b. Mâlik, Übey b. Ka'b, Üseyd b. Hudayr, Câbir b. Abdullah, Suheyb b. Sinân er-Rûmî, Erkam b. Ebü'l-Erkam gibi büyük sahâbîler vefatlarının ardından buraya defnedilmişti. Ayrıca Hz. Peygamber'in "*ikinci annem*" diyerek saygı gösterdiği Hz. Ali'nin annesi Fâtıma bint Esed ile süt annesi Halime de burada medfundur. Cennetü'l-Bakî'de 10.000 civarında sahâbînin medfun olduğu nakledilmektedir. Ayrıca tâbiîn neslin-

den ve sonraki dönemlerden meşhur bazı âlimler de Bakî'de yatmaktadır. Bunlar arasında meşhur hadis ve fıkıh imamı İmam Mâlik ile kıraat imamı Nâfi' sayılabilir.

Ancak bunlardan pek azının kabir yeri sadece nesilden nesile intikal eden şifahî bilgiye dayalı olarak bilinebilmektedir. Farklı dönemlerde bazı idareciler tarafından yaptırılan, bu arada Kanuni Sultan Süleyman tarafında da yenilenen Hz. Âişe, Hz. Hasan, Hz. Abbas, Hz. Osman gibi sahâbîlere ait türbeler ve kubbeler, Suûdîler tarafından yıktırılmıştır.

Bilindiği kadarıyla mezarlığın batı tarafındaki ana kapısından girilince yaklaşık 30 m. ileride karşıda Hz. Peygamber'in kızları Rukıye, Ümmü Gülsüm ve Zeyneb'in kabirleri mevcuttur. Buradan 25 m. kadar sağda güney istikametinde Hz. Fâtıma, Hz. Abbas, Hz. Hasan, Zeynelâbidîn b. Hüseyin, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'ın kabirleri bulunmakta olup ziyaretçiler bu kabirlere yaklaştırılmamaktadır. Önünde zincirler ve Suûdî askerleri vardır. Giriş kapısının solunda kuzey cihetinde yaklaşık 40 m. uzaklıkta Peygamber Efendimizin halaları Hz. Safiyye ve Hz. Âtike medfun olup etrafı taşla çevrili bu iki mezar Bakî'nin batı duvarına bitişiktir.

Girişin karşısındaki Hz. Peygamber'in kızlarının kabirlerinin karşısında doğuya yönelik olarak durulduğunda sol tarafta 8 m. uzaklıkta Resûl-i Ekrem'in mübarek eşlerinin kabirleri yer alır. Burada Hz. Sevde, Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Zeyneb bint Huzeyme, Ümmü Seleme, Zeyneb bint Cahş, Cüveyriye, Ümmü Habîbe ve Safiyye validelerimiz medfundur. Buradan kuzeye yönelip 5 m. gidilince Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Akîl b. Ebû Tâlib'in, Ca'fer-i Tayyâr'ın oğlu Abdullah'ın ve diğer amcası Hâris'in oğlu Ebû Süfyân'ın kabrine varılır. Bu üç kabrin kuzeyinde 10 m. mesafede İmam Mâlik ile hocası Nâfi'in mezarı mevcut olup yeni yapılan beton yürüme yolunun hemen kenarındadır.

İmam Mâlik'in kabrinden 20 m. kadar güneydoğuda Osman b. Maz'ûn'un kabri mevcut olup onun yanına Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim, Es'ad b. Zürâre, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Huneys b. Huzâfe ile Hz. Ali'nin annesi Fâtıma bint Esed defnedilmiştir. Buradan 75 m. doğuda etrafı 1 m. yükseklikte duvarla çevrili dikdörtgen şeklinde büyükçe bir mezar yeri mev-

cuttur. Burada 63/683 yılında Emevî halifesi Yezid'e karşı Medine'yi savunurken Harre Olayı'nda şehit düşen sahâbîler ve Medinelilerin medfun olduğu kabul edilmektedir. Harre şehitliğinden 135 m. ileride güneydoğuda Hz. Osman'ın kabri hafifçe yüksek bir yerdedir. Bunun tam kuzeyinde 50 m. mesafede ensardan Sa'd b. Muâz'ın kabri mevcuttur. Sa'd b. Muâz'ın kabrinin kuzeydoğusunda ise Bakî' mezarlığının kuzeydoğu duvarına yakın bir yerde Ebû Saîd el-Hudrî ile Peygamber Efendimizin sütannesi Halime'nin kabirleri bulunmaktadır.[3]

Ashab-ı kiram'ın bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz zaman zaman Cennetü'l-Bakî'a gider, *"Selam size ey müminler topluluğu! İnşallah biz de size katılacağız."* diyerek veya benzeri ifadelerle selam verirdi. Burada medfun bulunan sahâbîler için dua eder ve ashabına da böyle yapmalarını emrederdi.[4]

Peygamber Efendimizin bu uygulaması ve tavsiyeleri sebebiyle Medine'ye gelenlerin ve burada bulunanların Cennetü'l-Bakî'i ziyaret etmeleri sünnet sayılmıştır.

Allah hepsinden razı olsun.

*

Cennetü'l-Bakî' hakkında ileri okumalar için

- Fayda, Mustafa, " *Cennetü'l-Bakî'* ", DİA, İstanbul 1993, VIII, 387
- Öztürk, Levent, *"Hz. Peygamber Döneminde Cenazeler ve Kabirler: Bakî'a Uçan Vücûd-i Câvidânîler"*, İSTEM Dergisi, yıl: 2, sayı: 4, Konya 2004, s. 129-144

Dipnotlar

1 Bakara, 2/155-156
2 İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 238
3 Hilâl Muhammed Şaban, *el-Bakî'*, s. 6-36
4 Müslim, *Cenâiz,* 35, 104; Tirmizî, *Cenâiz*, 59; Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 83
* Ahmet Önkal

3. Bölüm

HZ. PEYGAMBER VE ASHABI

ŞÜKREDEN KUL: PEYGAMBER EFENDİMİZİN İBADET HAYATI

Hz. Peygamber:
"Şükreden bir kul olmayayım mı?"[1]

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ❁ مَا أُرِيدُ مِنْهُم
مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ❁

"Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir rızık istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum." [2]

Okuduğumuz âyetlerde ifade buyurulduğu üzere insanın yaratılış gayesi, Rabbine kulluk etmektir. "*Kulluk*", âyet-i kerimede kullanılan kelimenin kök anlamına uygun olarak "*ubûdiyet*" ve "*ibadet*" şeklinde ortaya çıkar. Ubûdiyet, kişinin, doğumundan ölümüne kadar hayatının her safhasında ve her alanında kulluk bilincine sahip olmasıdır. Yani Yüce Yaratıcı'nın kâinattaki her şeyi, bu arada kulları da yoktan varettiğini, her şeyin O'nun elinde olduğunu, insanoğluna sonsuz ihsan ve lütufta bulunduğunu, bu sebeple yalnızca O'na kulluk etmek gerektiğini ve ahirette yaptıklarının karşılığını göreceğini idrak etmesi, bütün söz, fiil ve davranışlarını buna göre, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını gözeterek tanzim etmesidir. Bu du-

rumda hangi işle ilgili olursa olsun atılan her adım, söylenilen her söz, takınılan her tavır, ubûdiyetin sonucu olduğu için kişiye ecir kazandırır ve onu Allah'a yaklaştırır.

Şüphesiz böylesi bir kulluğun en güzel örneğini bize Peygamber Efendimiz vermiştir. Nitekim Hz. Âişe validemiz şöyle der: "*Resûl-i Ekrem, hayatının her anında Cenâb-ı Hakk'ı mütemadiyen zikredip anmıştır.*"[3] İbadete gelince kişinin Rabbine karşı sevgi ve bağlılığının göstergesi olarak Allah ve Resûlü tarafından belirlenmiş olan ve yapılması istenilen şekli ve formatı belli davranış biçimleridir. Bilindiği gibi İslâm açısından temel ibadetleri namaz, oruç, zekât ve hac oluşturur. Bunlara kurban, Kur'an tilâveti, itikâf, infak, dua, zikir, istiğfar, tesbihât gibi diğer ibadetleri de eklemek gerekir. Bu ibadetlerin bir kısmı farz, bir kısmı vâcip, diğer bir kısmı ise nâfile olarak yapılır. Farzlar ise farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere ikiye ayrılır.

Mükellef her müslüman için farz olan günde beş vakit namaz, Ramazan orucu, şartlarını taşıyanların ödemesi gereken zekât, yol bulanlar için ömürde bir defa hac, temel ibadetler olduğu gibi Allah'a yaklaşmanın ve kulluk görevinin kaçınılmaz şartlarıdır ve İslâm, kelime-i şahadetle birlikte bu esaslarla tanımlanmıştır.

Bu sebeple Peygamber Efendimiz farz ibadetlere büyük bir özen gösterir, ashabının da ihmalkâr davranmasına veya gevşeklik göstermesine izin vermezdi. Mâûn Sûresi'nde yer alan "*Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.*"[4] âyetlerini onlara hatırlatırdı. Hendek Harbi esnasında bir gün düşmanın şiddetli saldırısı sebebiyle öğle, ikindi ve akşam namazlarını vaktinde kılamamış, karanlık basıp da düşman çekilince hepsini yatsı namazıyla beraber kılmış ve buna sebep olan kâfirlere beddua etmişti. Yirmi üç yıllık tebliğ hayatı boyunca beddua yöntemine çok sıkıntılı anlarında bile başvurmadığı, ancak sayılı birkaç olay dolayısıyla beddua ettiği dikkate alınırsa bu durum onun namaza verdiği önemi açıkça göstermektedir.

Nafile ibadetler ise kulun, yapmamaktan dolayı sorumlu olmayacağı, ama Allah'a sevgisinin ve bağlılığının göstergesi olan ve onu Rabbine yaklaştıran ibadetlerdir. Ebû Hüreyre'den nakledilen bir hadiste Peygamber Efendimiz buyururlar: "*Allah Tealâ şöyle buyurdu: '… Kulum kendisine farz kıldığım şeyler dışında daha sevimli bir şeyle Bana yaklaşamamıştır. Kulum (farzların yanında) nafile ibadetlerle Bana yaklaşmaya devam eder ve sonunda Ben onu severim. Onu sevince de onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı, olurum. Benden bir şey isterse onu kendisine veririm. Bana bir şeyden sığınırsa onu korurum…*"[5]

Bu anlayış içerisinde Hz. Peygamber bütün çeşitleri ile nafile ibadetleri yerine getirmekten büyük bir haz alır, bol bol nafile ibadet yapardı. Ama hemen belirtelim ki onun ibadetleri ölçülü, dengeli ve devamlı idi. Yani bir taraftan ibadet yaparken öbür taraftan tabiî ve fıtrî ihtiyaçlarını terk etmez, başta bedeni olmak üzere eşleri ve çevresindekileri ihmal etmezdi. Bir gecede Kur'an'ı baştan sona hatmetmek, akşamdan sabaha kadar hiç uymadan namaz kılarak geceyi ihya etmek, Ramazan dışında bütün bir ay oruç tutmak gibi bir uygulaması yoktu.[6] Bu konuda ashabından bütün hayatı boyunca geceleri uyumayıp namaz kılmak, bütün günlerini oruçlu geçirmek, ibadetlerine mâni olmaması için evlenmemek gibi aşırılığa meyledenleri ve ibadete aşırı derece düşkünlüğü sebebiyle eşini ihmal edenleri zaman zaman uyarmıştır. Kişinin üzerinde bedeninin, gözünün, ailesinin ve misafirlerinin de hakkı olduğunu söyleyerek geceleyin uyuyup bir kısmında namaz kılmayı, bazen oruç tutup bazen tutmamayı ve evlenmeyi tavsiye etmiştir.[7] Ashabına güçleri yettiği kadar ibadet yapmayı öğütler, Allah katında en makbul ibadetin az da olsa devamlı yapılanı olduğunu söylerdi.[8]

Peygamber Efendimizin beş vakit namazların öncesinde veya sonrasında kıldığı sünnet namazları yanında en çok önem verdiği namaz, **teheccüd** namazı idi. Çünkü müslümanlar için nafile olmakla birlikte teheccüdün Hz. Peygamber için de nafile olduğu görüşü yanında mezhep imamlarından bir kısmı Hz. Peygamber için farz olduğu görüşünü savunmaktadır. Teheccüd yatsı namazından sonra fecre kadar geçen süre içinde kılı-

nır. Ancak Peygamber Efendimiz çoğunlukla yatsı namazından sonra bir müddet uyur, sonra gecenin son üçte birinde kalkıp ibadet ederdi. Asgarî iki rek'at kılınan teheccüd için azamî bir rek'at sınırı olmamakla birlikte Resûl-i Ekrem genellikle vitirle beraber dokuz, on bir veya on üç rek'at namaz kılardı. Dört rek'atte bir selâm vermek mümkünse de iki rek'atte selâm vermeyi daha çok tercih ederdi. Bütün namazlarında olduğu gibi teheccüd kılarken de ta'dil-i erkân'a, huşûya son derece önem verir, namazda azapla ilgili âyetleri okurken Allah'a sığınır, nimetle ilgili olanlara gelince o nimetleri ister, tesbih ve tâzim ihtiva eden âyetlerde tesbih ve tâzimde bulunurdu. Kıyamda kıraatini genellikle uzun tutardı. Bir defasında ilk rek'atta Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerinin tamamını ağır ağır okumuştu. Uzun süre ayakta durmaktan ayaklarının şiştiği olurdu. Rükû ve secdeleri de neredeyse kıraati kadar uzun yapar, bu sırada akan gözyaşları yeri ıslatırdı. Bir defasında Hz. Âişe, "*Anam, babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Günahlarınız Allah tarafından bağışlandığı halde niçin kendinizi bu kadar yoruyorsunuz?*" deyince Peygamber Efendimiz : "*Şükreden bir kul olmayayım mı, ey Âişe?*" diye cevap vermişti.[9] Hz. Peygamber teheccüd namazına başlamadan önce, aralarda ve namazı bitirince dua yapar, Kur'an okur, zikir, tesbihat ve istiğfarda da bulunurdu.[10]

"*Gece namazını kılın; çünkü bu sizden önceki salih kulların devam ettiği, Allah'a yaklaşmaya vesile olan, günahları örten ve engelleyen bir ibadettir.*" buyurarak[11] bütün müslümanlara teheccüdü tavsiye eden Peygamber Efendimiz, farzlar dışında en faziletli namazın gece yarısı kılınan namaz olduğunu söylerdi.[12]

Teheccüd dışında Hz. Peygamber'in sıkça kıldığı nafile namazlar şunlardır:

Tahıyyetü'l-mescid: Mescide girince kılınan namazdır. İki veya dört rek'at veya daha fazla kılınabilir. Buna "*hakku'l-mescid*" (mescidin hakkı) da denilmiştir. Peygamber Efendimiz kendisi kıldığı gibi bu namazı, "*Sizden biriniz mescide girdiğinde oturmadan iki rek'at namaz kılsın.*" buyurarak ümmetine de tavsiye etmiştir.[13] Bu tavsiye, "*Sizden biriniz mescide girdiği vakit iki rek'at namaz kılmadıkça oturmasın*!" hadisiyle[14] tekit edildi-

ğinden bazı âlimler, tahıyyetü'l-mescid kılmadan oturmanın mekruh olduğunu söylemiştir. Ezan okunduğu için mescide girip sünnet namazı kılmaya başlayan veya kâmeti takiben cemaat namazına katılan kimsenin tahıyyetü'l-mescid kılmasına gerek kalmaz. Günde birkaç kez mescide giren bir kimsenin bir defa tahıyyetü'l-mescid kılması yeterli görülmüşse de her defasında kılması daha uygundur. Mescid-i Harâm'ın tahiyyesi tavaf etmektir; oraya giren hemen tavafa başlamalı, ancak tavaf niyeti olmaksızın giren bu namazı kılmalıdır.[15] Günümüzde halkımız arasında unutulmaya yüz tutmuş sünnetler arasında bulunan tahiyyetü'l-mescid, aslında Hz. Peygamberin önem verdiği ibadetlerden biridir ve ihyâsı konusunda çaba sarfedilmelidir.

Kuşluk Namazı: Güneşin doğup "bir mızrak boyu" yükselerek parlaklığının ve sıcaklığının etrafa yayılmasından, yani 45-50 dakika geçmesinden başlayıp tepeye dikildiği zeval vaktine kadar devam eden sürede kılınan nafile namazdır. Buna *"İşrak namazı"* da denir. Asgari iki rek'at, azami on iki rek'at kılınabilir. Hz. Peygamber'in daha çok ikişer rek'atte selam vererek sekiz rek'at kıldığı bilinmekte, iki rek'at kıldığı da rivayet edilmektedir. Ashabının şahsında ümmetine de kuşluk namazını tavsiye eden Peygamber Efendimiz, "*Kuşluk namazını kılan (veya kılmaya devam eden) kimsenin fazla bile olsa günahları bağışlanır."* buyurarak[16] bu namazın önem ve faziletini belirtmiştir.[17]

Evvâbîn namazı: Akşam namazından sonra kılınan altı rek'atlık nafile bir namazdır. Akşam namazının iki rek'at olan müekked sünneti, bazı âlimler tarafından bu altı rek'ata dâhil edilmiş, diğer bir kısmı tarafından dâhil edilmemiştir. Evvâbîn namazını kılmaya teşvik eden ve ecrini bildiren hadisler[18], hadis âlimleri tarafından rivayet senetleri açısından zayıf görülmüşse de bunları teşvik (tergib) çerçevesinde yorumlamak gerekir.[19]

Teravih namazı: Ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsı namazından sonra fecre kadar olan süre içinde kılınan bir namazdır. Peygamber Efendimiz bizzat teravih namazını kılmış, iki veya üç sefer de Mescid-i Nebevî'de ashabına imam

olarak cemaatla kıldırmış, ancak ashabın fevkalâde reğbeti dolayısıyla farz kılınmasından, bunun da ümmetine meşakkat vereceğinden endişe ederek ferdî kılmayı tercih etmiştir.[20] Ashab-ı kiram da Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde cemaat olmadan tek başlarına kılmışlardır. Ancak Hz. Ömer, artık teravihin farz kılınması ihtimali kalmadığı için Übey b. Ka'b hazretlerinin imamlığında teravihin cemaatle kılınması uygulamasını başlatmıştır. Teravih namazının rek'at sayısıyla ilgili olarak sekiz, on, on altı, yirmi, otuz altı, otuz sekiz ve kırk gibi sayılar ileri sürülmüştür. Bunlar arasında yirmi sayısı daha çok kabul görmüş ve genellikle uygulama böylece devam edegelmiştir. Hz. Peygamber'in bir gecede vitir namazıyla beraber on bir rek'atten fazla nafile namaz kılmadığını belirten hadisler sebebiyle teravihin sekiz rek'at olduğunu savunan âlimler de vardır. Sünnete uygun olan teravihin ikişer rek'atta selâm verilerek ve ağır ağır kılınmasıdır. Ta'dil-i erkâna riayet etmeden hızlıca kılmak caiz değildir. Peygamber Efendimizin, "*Ramazan ayını inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek ihya eden kimsenin geçmiş günahları bağışlanır.*" şeklindeki hadisi[21] özellikle Ramazan gecelerindeki ibadetler ve teravih namazı ile yorumlanmıştır.[22]

Teravih yanında Ramazan ayını ihya etmenin en önemli vesile ve en güzel yollarından biri **i'tikâftır**. İbadet niyetiyle belli bir süre camide kalmayı ifade eden i'tikâf, Ramazanda yapıldığı gibi Ramazan dışında da yapılabilir. Muayyen bir süresi olmayıp i'tikâf yapacak kişinin niyetine bağlıdır. i'tikâf süresince tabiî ihtiyaçlar dışında camiden çıkılmaz. Gece-gündüz kişi gücü yettiğince ibadetle meşgul olur, namaz kılar, oruç tutar, Kur'an okur, zikir ve tesbihatta bulunur, dua eder, dinî kitapları okur, vaktini en iyi şekilde değerlendirir. Bu şekilde dinî bir duygu yoğunluğu yaşayan müslüman rûhen güçlenir, gönül dünyası zenginleşir. Hz. Âişe'den gelen bir rivayete göre Peygamber Efendimiz her Ramazan ayının son on gününde i'tikâfa girerdi ve o bu âdetine vefatına kadar devam etmişti.[23] Günümüzde oldukça az sayıda müslüman tarafından devam ettirilen i'tikâf sünneti, Ramazan ayının son on gününde bulunan Kadir gecesinin ihyası açısından da aslında önemli bir ibadettir.[24]

Peygamber Efendimizin ibadet hayatında **oruç**, ayrı bir yere sahiptir. Ramazan ayı dışında Hz. Peygamber en çok Şaban ayında oruç tutardı. Ay boyunca hiç ara vermeyecek gibi günlerini arka arkaya oruçlu geçirirdi. Ama bazen de bir ay boyunca hiç oruç tutmayacakmış gibi ara verirdi. Ramazan ayını takip eden Şevvâl ayında altı gün oruç tutmayı tavsiye eder, böyle yapanın tüm seneyi oruçlu geçirmiş gibi sevap kazanacağını söylerdi. Muharrem ayında Aşure günü, bir gün öncesi ve bir gün sonrasıyla dokuz, on ve on birinci günü oruç tutar ve ashabına da böyle yapmalarını tavsiye ederek sadece Aşure günü oruç tutmamalarını söylerdi. Zilhicce ayının ilk sekiz günü ve hacda olmayanlar için dokuzuncu (*arefe*) gününde tutulan orucun daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Her haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri ile her kamerî ayın üç gününde, özellikle on üç, on dört ve on beşinde oruç tutmak daha faziletli sayılmıştır. Ayrıca haram aylar olarak bilinen Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarında oruç tutmak Peygamber Efendimiz tarafından tatbik ve tavsiye edilmiştir.[25] Şüphesiz bu günlerin dışında, oruç tutmanın mekruh veya haram olmadığı günlerde de Hz. Peygamber sık sık oruç tutar ve ashabına tavsiye ederdi.[26]

İnfak ya da diğer ifadesiyle **tasadduk**, Allah'a yakınlaşmanın önemli yollarından biridir. İnfak karşılık beklemeksizin sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her türlü harcamayı ifade eder ve toplumsal huzurun sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de ihlâs sahibi mü'minlerin özelliklerinden bahsedilirken iman ve namazdan sonra infak zikredilmiştir. Meselâ Bakara Sûresi'nin 3. âyetinde şöyle buyurulmaktadır. "*Onlar ki gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.*"

Şüphesiz infak konusunda en güzel örneği, her konuda olduğu gibi, Peygamber Efendimiz vermiştir. Peygamber oluşu yanı sıra Medine'de teşekkül eden İslâm devletinin başkanı, İslâm ordularının başkomutanı sıfatıyla Hz. Peygamber birçok maddî imkâna ve gelir kaynaklarına sahip olmasına rağmen ailesinin geçimine yetecek olanların dışında her şeyi başta

ashâb-ı suffe olmak üzere ihtiyaç sahiplerine dağıtır, ihtiyaç olan yerde kullanırdı. Zekâta tâbi olacak kadar bir malı evinde iki-üç günden fazla tutmadığı için hiçbir zaman zekât mükellefi olmamıştı.[27] Bilindiği gibi vefatından önceki rahatsızlığında acı içinde kıvranırken evde birkaç dirhemin kaldığını hatırlamış ve derhal bunların dağıtılmasını emretmişti.

Kelime anlamı da Allah'a yakınlığı ifade eden **kurban** ise Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre vacip, diğer mezheplere göre müekked sünnettir. Peygamber Efendimiz kurban kesmeyi hiç terk etmemiş ve "*Ey insanlar! Her sene her ev halkına kurban kesmek vaciptir/gereklidir.*" buyurarak[28] kurbanın önem ve gerekliliğine işaret etmiştir. "*Kim imkânı olduğu halde kurban kesmezse bizim namazgâhımıza yaklaşmasın!*" hadisi ise[29] kurbanın vacip olduğunu savunan İmam A'zam Ebû Hanîfe'nin en güçlü delilidir. Her hâlükârda sırf Allah rızası için kesilen kurban, Hz. Peygamber'in hassasiyetle tatbik ettiği Allah'a yaklaşma vesilelerinden biridir.

*

Hz. Peygamber'in ibadet hayatı hakkında ileri okumalar için

- Ahatlı, Erdinç, *"Oruç: İrade ve Sabır Eğitimi"*, İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar, Ankara 2006, s. 284-295 (DİB Yayınları)
- Erdoğan, Mehmet, *"İbadet"* İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar, Ankara 2008, s.90-105 (DİB Yayınları)
- Gözübenli, Beşir, *"Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım"*, İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar, Ankara 2006, s. 310-327 (DİB Yayınları)
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd,* c. I-IV, çev. Muzaffer Can, İstanbul 1989 (Cantaş Yayınları)
- Kandemir, M. Yaşar, *"Muhammed, D) Günlük Hayatı ve İbadeti",* DİA, İstanbul 2005, XXX, 426-427
- Koca, Ferhat, *"İbadet: İnsani Varoluşun Anlamı",* İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar, Ankara 2006, s. 255-268 (DİB Yayınları)
- Şibli, Mevlânâ, *Asr-ı Saadet,* c. II, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1974 (Eskişehir Kütüphanesi Yay.)
- Yavuz, Yunus Vehbi-İsmail Karagöz, *"Allah'a Karşı Görevler",* İslam'a Giriş, Gençliğin İslam Bilgisi, Ankara 2007, s. 285-337 (DİB Yayınları)
- Yıldız, Abdullah, *"Namaz: Tevhid İnancının Pratiği",* İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar, Ankara 2006, s. 269-283 (DİB Yayınları)

Dipnotlar

1 Buhârî, Teheccüd, 6
2 *Zâriyât, 51/56-57*
3 Müslim, *Hayz*, 117; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 9
4 4-5
5 Buhârî, *Rikâk*, 38
6 Müslim, *Müsâfirîn*, 139; Nesâî, *Kıyâmü'l-leyl*, 17
7 Buhârî, *Teheccüd*, 20; *Savm*, 54-59; *Nikâh*, 1
8 Buhârî, *İmân*, 43; *Savm, 52; Müsâfirîn*, 215-221
9 Buhârî, Teheccüd, 6; Müslim, Münâikîn, 18
10 Saffet Köse, "*Teheccüd*", DİA, XI, 323-325
11 Tirmizî, *De'avât*, 115
12 Müslim, *Sıyâm*, 203; Ahmed b. Hanbel, II, 303, 329
13 Buhârî, *Teheccüd*, 25
14 Buhârî, *Salât*, 60
15 Fahrettin Atar, "*Tahiyyetü'l-Mescid"*, DİA, XXXIX, 410
16 İbn Mâce, *İkâme*, 187; Ebû Dâvûd, *Tetavvu'*, 12
17 Mehmet Şener, "*Kuşluk Namazı"* DİA, XXVI,475-476
18 Mesela bkz. İbn Mâce, *İkâme*, 185; Tirmizî. *Mevâkîtü's-Salât*, 204
19 Yunus Vehbi Yavuz, "*Evvâbîn Namazı*", DİA, XI, 544-545
20 Buhârî, *Teheccüd,* 5; Müslim, *Müsâfirîn*, 177-178
21 Buhârî, *Salâtü't-terâvîh*, 1; Müslim, *Müsâfirîn*, 173
22 Saffet Köse, "*Teravih*", DİA, XL, 482-483
23 Buhârî, *İ'tikâf*, 1; Müslim, *İ'tikâf*, 1
24 Mehmet Şeker, "*İ'tikâf*", DİA, XXIII, 457-458
25 Bkz. Müslim, *Sıyâm*, 126-134, 181-182, 187-192, 196-197, 204; İbn Mâce, *Sıyâm*, 41-42; Ebû Dâvûd, *Savm*, 60, 67
26 İbrahim Kâfî Dönmez, "*Oruç*", DİA, XXXIII, 416-425
27 M. Yaşar Kandemir, "*Muhammed, D)Günlük Hayatı ve İbadeti* ", DİA, XXX, s. 427
28 İbn Mâce, *Edâhî*, 2; Tirmizî, *Edâhî*, 18
29 İbn Mâce, *Edâhî*, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 321
* Ahmet Önkal

ZİKREDEN RESÛL: HZ. PEYGAMBER'İN DUA VE ZİKİRLERİ

"Biliniz ki kalbler ancak Allah'ı zikretmekle huzur bulur."[1]

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ❁ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالأَسْحَارِ ❁

"(Bu takva sahibi kullar) 'Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru' diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir."[2]

Genel olarak dua, kulun bütün benliğiyle Yüce Yaratana yönelerek O'ndan istek ve dilekte bulunmasını; zikir ise Allah Teâlâ'yı lâyık olduğu vasıflarla anmayı ifade eder. Niyaz (*yakarma*), tövbe, istiğfar (*bağışlanma talebi*) ve istiâze (*sığınma*) duanın; tesbih, tenzih (*Allah'ın noksan sıfatlardan arınmış olduğunu kabul ve ifade etme*), takdis (*Allah'ın mukaddes olduğunu kabul*), tehlil (*kelime-i tevhid getirerek Allah'ı birleme*), hamd, senâ ve şükür gibi kavramlar ise zikrin kapsamında değerlen-

dirilebilir. Aslında bütün bu kavramlar birbiriyle bağlantılı olup yakın anlamlar taşıdıkları gibi lafızlarında vurgu farkı olmakla birlikte netice itibariyle her duanın aynı zamanda zikir, her zikrin de aynı zamanda bir dua olduğunu söylemek mümkündür.

Şüphesiz insanların Allah'ı en mükemmel şekilde zikredeni ve en güzel şekilde O'na dua edeni Peygamber Efendimiz idi. Onun bütün sözleri, bütün fiil ve davranışları Allah'ı zikrinin farklı tezâhürlerinden ibaretti. Ayakta iken, otururken, yatmışken, yürürken, binitli iken, yerken, içerken, alış-veriş yaparken, konuşurken hatta susarken her halde ve konumda O Allah'ı anardı. Dolayısıyla aldığı her nefes Allah'ı zikrin bir tezâhürü idi.[3]

Peygamber Efendimiz büyük bir içtenlikle, sâfiyâne duygularla, yapmacıklıktan uzak bir şekilde, bütün benliğiyle Rabbine yönelerek dua ve zikirde bulunur, göz yaşı dökerdi. Dua ve zikirlerini çoğunlukla Kur'an âyetlerinden alırdı. Çünkü Kur'an-ı Kerim, Allah kelamı olarak Fâtiha Sûresi başta olmak üzere en vecîz, en güzel, en etkili dua ve zikirleri ihtiva ediyordu. Esasen bir ismi de "*Zikir*" olan Kur'an-ı Kerim, Fâtiha'dan Nâs Sûresi'ne kadar tamamıyla zikir idi, dua idi. Bu sebeple Hz. Peygamber Kur'an okumaya özel bir özen gösterirdi. Namazlarda okuduğu Kur'an âyet ve sûreleri dışında her gün Kur'an'dan bazı sûreleri, yatmadan önce de genellikle Secde ve Mülk veya İsrâ ve Zümer sûrelerini okurdu.[4] İstiâze (*sığınma*) maksadıyla Felak ve Nâs sûrelerini okur, bu sûrelerle torunları Hasan ve Hüseyin için de istiâzede bulunurdu. Müzzemmil Sûresi'ndeki "*Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku!*" emri[5] sebebiyle âyetleri tane tane okur, âyet sonlarında durur, manasını iyice düşünür, dualarına iştirak eder, rahmet ve nimet bildiren âyetlerde bunları talep eder, azap ve helâk bildiren âyetlere gelince bunlardan istiâze ederek Allah'a sığınır, tesbih âyetlerinde Allah'ı tesbih ederdi. Ashabına, dolayısıyla onların şahsında ümmetine de Kur'an'ı bu şekilde okumalarını emir ve tavsiye buyurmuştu.

Ayrıca Peygamber Efendimizin günlük dua ve zikirleri vardı. Her gün en az yetmiş veya yüz defa tövbe ve istiğfâr ederdi.

Sabah kalkarken, abdest bozarken ve alırken, elbise ve ayakkabılarını giyerken, evine girer ve çıkarken, yerken, içerken, yatarken, kısacası her durumda dua ve zikirde bulunurdu. Genellikle duaları kısa, ama özlü, anlamları kapsamlı idi. Fakat gece ibadeti için kalktığı ve Bakî' mezarlığını ziyaret ettiği zaman uzun uzun dua ederdi. Kadir gecesi, Ramazan ayı, Cuma günü ve saati, Arefe günü gibi mübarek gün ve gecelerde dua ve zikrin daha makbul olduğunu beyan ederek bu vakitlerde daha çok zikir ve dua yapar ama diğer zamanlarda da duadan ve zikirden uzak kalmazdı. Namaz tesbihleri dışında zikir için genellikle bir sayı sınırlaması koymaz, "*Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin.*" âyet-i kerimesi[6] gereğince zikir cümlelerinin mümkün olduğu kadar çok tekrarlanmasını teşvik ederdi. Meselâ ashabına önemli bir zikir cümlesini öğretmek üzere bir gün "*İki cümle vardır ki dilde hafif, mizanda ağır ve Allah'a sevimlidir: Sübhânallâhi ve bi hamdihî, sübhânallâhi'l-azîm.*" buyurmuş[7] ve eklemişti: "*Bu zikri sabah 100, akşam 100 defa yapanın kıyamet günü elde edeceği sevaba, ancak daha fazla söyleyen erişebilir.*"[8]; " '*Sübhânallâhi ve bi hamdihî' zikrini 100 defa söyleyin. Kim bu zikri 1 defa söylerse ona 10 sevap yazılır; kim 10 defa söylerse 100, kim de 100 defa söylerse 1000 sevap yazılır. Kim daha da artırırsa Allah da artırır. Kim istiğfarda bulunursa Allah onu bağışlar.*"[9]

Sahâbe-i kiram efendilerimiz, Hz. Peygamber'in kendilerine tâlim ve tavsiye ettiği dua ve zikir cümlelerini titizlikle ezberler, muhafaza eder, okur ve çevresindekilere öğretirlerdi. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere hadis imamları ve âlimleri Allah Resûlü'nün hadislerini ve Sünnet'ini derlerken dua ve zikirle ilgili hadisleri bir araya getirerek *Duâ, Deavât, Ed'ıye, Zikr* gibi başlıklar altında bunları toplamışlardır. Ayrıca Peygamber Efendimizin günlük dua ve zikirleriyle bu konudaki tavsiyelerini ele alan müstakil kitaplar da yazılmıştır. Bunlar arasında bir hadis imamı olan Nesâî ile İmam Nevevî'nin eserleri tavsiyeye şâyandır. Hadis kitaplarında ve bu eserlerde yer alan dua ve zikirler "*me'sûr*" olduğu için önemlidir ve tercih edilmelidir. Kur'an-ı Kerim'deki dua âyetleri yanında hadis kaynaklarında yer alan Hz. Peygamber'e ait dualar ve zikirler ile önceki peygamberlere ve selef-i sâlihîne (*ilk dönem İslâm âlimlerine*) nispet edilerek nakledilen dua ve zikirler "*me'sûr dualar*" diye adlandırılırlar. Bunlar özlü, muhtevası güzel ve doğru, büyük bir

anlam zenginliğine sahip, içli dualar ve zikirlerdir. Ama elbette isteyen, gönülden geldiği şekilde kendi dili ve ifadeleriyle de dua yapabilir. Kişinin hissiyâtını ortaya koyması açısından böyle dualar da önemli ve etkileyicidir. Şüphesiz dua ve zikir yapılırken dil, kalb ve fiil uyumu son derece mühimdir. Yani dil ile söylenen dua, zikir, tesbih ve benzeri cümlelerin benliğimize yayılması, manasının kavranması, kalbin de dua ve zikir hâlinde bulunması, ayrıca günlük yaşayışımızda da yaptığımız dua ve zikre uygun olarak eylem ve davranışlarımızın kontrol altında tutulması, Allah'ın rızasına uygunluğunun her zaman göz önünde bulundurulması gerekir.

*

Hz. Peygamber'in dua ve zikirleri hakkında ileri okumalar için

- Çağrıcı, Mustafa, *"Dua, Literatür",* DİA, İstanbul, 1994, IX, 536-539
- Hökelekli, Hayati, *"İnsanın Allah'a Yönelişi",* İslam'a Giriş, Gençliğin İslam Bilgisi, Ankara 2006, s. 81-101 (DİB Yayınları)
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd,* c. I-VI, çev. Muzaffer Can, İstanbul 1989 (Cantaş Yayınları)
- Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle (Gündüz ve Gece İbadetleri),* çev. Naim Erdoğan, İstanbul 1996 (neşr. Yusuf Özbek)
- Nevevî, *el-Ezkâr (Dualar ve Zikirler),* çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul tsz. (Kahraman Yayınları)
- Parladır, Selâhattin, *"Dua, İslâm'da Dua",* DİA, İstanbul, 1994, IX, 530-535
- *İslam'a Giriş, Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar,* Ankara 2006, s. 328-345 (DİB Yayınları)

Dipnotlar

1 Ra'd, 13/28
2 *Âl-i İmrân, 3/16-17*
3 İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, II, 365
4 Tirmizî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 9, 21
5 Müzzemmil 79/4
6 Ahzâb, 33/41
7 Buhârî, *Deavât*, 65; Müslim, *Zikr*, 31
8 Tirmizî, *Deavât*, 61
9 Tirmizî, *Deavât*, 61
* Ahmet Önkal

AHLÂK TİMSÂLİ:
HZ. PEYGAMBER'İN GÜZEL AHLÂKI

"Sizin en hayırlınız, ahlâkı en güzel olanınızdır."[1]

وَ إِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ❁

"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." [2]

Yüce Rabbimiz, Peygamber Efendimizi bize en güzel örnek olarak göndermiş ve onu örnek almamızı bizden isteyerek şöyle buyurmuştur: "*Andolsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır.*"[3]

Sevgili Peygamberimiz hayatın bütün alanlarında olduğu gibi ahlâk konusunda da en güzel örnektir. O, her yönüyle mükemmel bir kişiliğe sahipti. Ahlâken kemâle ermiş olup bütün kötü huy ve davranışlardan şiddetle kaçınmıştı. Bizzat Cenâb-ı Hak, "*Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin*" buyurarak[4] onun ahlâkını övmüştür. Hz. Âişe validemiz de bir soru üzerine Peygamber Efendimizin ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğunu bildirmiştir.[5] Hz. Peygamber güzel ahlâkı, İslâm'ın bizâtihî kendisiyle özdeş saymış ve "*Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.*" buyurmuştur.[6] Bu hadisin tecellisi olarak onun hayatı sadece peygamberlik döneminde değil, çocukluğu ve gençliği dönemlerinden itibaren serâpa güzel ahlâk örnekleriyle doludur.

İnsanlar arası ilişkilerde inandırıcılık ve etkili oluş, güven duygusuna bağlıdır. Bu açıdan emîn / güvenilir oluş, bütün peygamberlerin kaçınılmaz ortak özelliğidir. Bilindiği gibi Peygamber Efendimiz henüz kendisine peygamberlik verilmeden önce de gençlik dönemlerinden itibaren "*el-Emîn*" diye adlandırılmıştı ve kendisine "*Muhammedü'l-Emîn*" deniliyordu.

Ona duyulan bu güven, hayatı boyunca hiç sarsılmadı. Çünkü o hep doğru sözlü idi, hep dürüsttü, özü sözü birdi. Ahde vefa gösterir, verdiği sözde mutlaka durur, emanete riayet ederdi. Mekkeliler, özellikle yolculuğa çıkarken muhafazasında güçlük çektikleri kıymetli eşyalarını Peygamber Efendimize emanet eder, dönüşlerinde de ondan alırlardı. Hz. Peygamber hicret öncesinde Mekkeliler kendisini öldürme kararı aldıkları zaman Hz. Ebû Bekir ile birlikte şehri terketmeden evvel, yanında bulunan emanetleri sahiplerine vermek üzere Hz. Ali'ye bırakmıştı. Düşmanları bile onun doğruluk ve dürüstlüğüne bir şey diyememiş, güzel ahlâkını ve örnek şahsiyetini itiraf etmişlerdir.

Mekke'de üç yıllık gizli davet faaliyetinden sonra Rabbinden hak dini açıkça tebliğ etme emrini almıştı. Safâ tepesine çıktı ve Mekkelileri çağırdı. İnsanlar toplanınca da önce sordu:

" - *Kureyşliler! Size 'Şu dağın arkasında bir düşman birliği var; üzerinize baskın yapacak.' desem bana inanır mısınız?*" Cevap verdiler:

" - *Evet, inanırız. Çünkü şimdiye kadar senin yalan söylediğine hiç şahit olmadık.*"

Mekke reislerinden Ebû Süfyân, Hz. Peygamber'in İslâm'a davet mektubunu alan Bizans İmparatoru Herakleios'un Peygamber hakkında bilgi almak üzere sorduğu sorulara cevap verirken onun doğruluk, iffet, ahde vefa ve emanete riayet özelliklerinden hiç şaşmadığını itiraf mecburiyetinde kalmıştı.[7] Hayâ ve nezaket timsâli olan Resûl-i Ekrem, son derece nâzik ve kibar bir yapıya sahipti. Kendisine müracaat eden herkes ile bizzat ilgilenir; konuştuğu kimse, sözünü tamamlayıp ayrılmadıkça yüzünü ondan çevirmez; tokalaşmak üzere elinden tutan kimse elini bırakmadıkça o da bırakmazdı. İnsanları

kırmak ve incitmekten şiddetle kaçınırdı. O, âlemlerin efendisi, Yüce Rabbimizin elçisi idi. Ama gurur ve kibir sahibi değildi. Tevazuyu şiar edinmişti. Kendini övmekten, övünmekten hiç hoşlanmazdı. Şa'şaayı hiç sevmez, ashabının arasında onlardan birisi olarak sade bir hayat yaşamayı severdi.

Bir gün kendisiyle görüşmek üzere bir zat gelmişti. Allah Resûlü'nün huzurunda durunca bir titremedir aldı onu. Peygamber Efendimiz:

" *- Sakin ol! Ben bir hükümdar veya zorba biri falan değilim. Sadece kurutulmuş et yiyen Kureyş'ten bir kadının oğluyum.*" diyerek adamcağızı teskin etti.[8]

Hz. Peygamber, insanlara güzel söz söyler, güler yüz gösterirdi. Büyük bir şefkat, merhamet ve af, engin bir hoşgörü sahibi idi. Şahsı için, kendisine yapılan kötü ve kaba muamelelere kızmaz, intikam beslemezdi. Ama Allah için kızılması gereken durumlarda kızar, sevinci gibi öfkesi de yüzünden belli olurdu. İslâmî emirlerin uygulanmasında gevşeklik göstermez, taviz verilmesini aslâ kabul etmezdi. Zorluklara, çilelere ve olumsuzluklara karşı sabırlı davranmak; azim, ümit ve şevkini kaybetmemek en büyük özelliklerindendi. Rabbine güven ve tevekkülü sonsuzdu. Mekke döneminin sonlarına doğru müşriklerin azgın ve muannit tavırları dolayısıyla artık o şartlarda Mekke'de İslâm'ı tebliğ etmesinin neredeyse imkânsız hâle geldiğini görerek İslâm'ı sunacağı yeni çevre arayışı içinde Tâif'e gitmişti. Fakat Tâifliler ona çok kötü davrandılar. Alaya aldılar, hakaret ettiler, ayak takımını kışkırttılar, taşa tutuldu. Hz. Peygamber'in beraberinde bulunan Zeyd b. Hârise hazretleri, atılan taşlardan Allah Resûlü'nü korumak üzere etrafında pervane gibi dönüyordu. Ama ikisi de yaralanmışlardı. Özellikle ayakları kan revan içerisinde idi. Bu vaziyette Tâif'ten çıktılar. Biraz uzaklaşmışlardı ki Cebrail geldi ve dilerse kendisine bu muameleyi reva gören Mekke ve Tâif halkını Cenâb-ı Hakk'ın helâk edeceğini bildirdi. Rahmet Elçisi Efendimiz ise şu cevabı verdi:

" - Hayır, ben Rabbimden onların helâk edilmesini değil, hidayete erdirilmesini niyaz ediyorum. Çünkü onlar cahil bir topluluk!"[9]

O, tehlike anında insanların en cesuru, en yiğidi olup soğukkanlılığını hiç kaybetmez, telaşa kapılmazdı. Bir gazve dönüşünde ağaçlık bir yerde mola verilmişti. Ashab-ı kiram ağaçların altına dağıldılar ve istirahata çekildiler. Peygamber Efendimiz de bir ağacın gölgesine gelip kılıcını çıkararak ağaca astı ve uykuya daldı. Bu sırada müşriklerden biri gelmiş, Hz. Peygamber'in kılıcını sıyırarak tepesine dikilmişti. Bu esnada Hz. Peygamber uyandı. Bedevinin niyeti iyi değildi:

-"*Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak, haa?!*" dedi. Resûl-i Ekrem büyük bir cesaret ve soğukkanlılıkla cevap verdi:

" - *Allah!..*" Adam şaşırmıştı. Hz. Peygamber'in heybet ve cesareti karşısında titremeye başladı ve elinden kılıcı düşürdü. Bu defa Hz. Peygamber aldı kılıcı ve sordu:

" - *Peki, şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?!*" Adamcağız hayatının bağışlanması için yalvarmaya başladı. Seslere uyanan sahâbîler olay yerine koştular. Peygamber Efendimiz gülerek hadiseyi anlattı ve bedeviyi affetti. Bunun üzerine adam müslüman oldu, kavmini de müslüman olmaya çağırdı.[10]

Peygamber Efendimiz son derece cömert ve hayırsever bir insandı. Ashab-ı kiram onun cömertliğini denizin dalgalarına benzetirdi. Kendisinden bir şey istenip de "*Hayır*" dediği görülmemişti. Sahâbe-i kiramın beyanlarıyla özellikle Ramazan aylarında "*Yağmur bulutlarını taşıyan rüzgârdan daha cömert*" olurdu.[11] Yardıma ihtiyacı olan herkesin yardımına koşardı. Vefakâr bir dosttu o; eşsiz bir ahlâk âbidesiydi. Allah'ın selâmı, rahmet ve bereketi üzerine olsun.

*

Hz. Peygamber'in güzel ahlâkı hakkında ileri okumalar için

- Akyüz, Ali, *Yaşayan Kur'ân Hazreti Peygamber*, İstanbul 2006 (Ensar Neşriyat)
- Alpsoy, Said, *Bir İnsan Olarak Hz. Muhammed,* İstanbul 1975 (Gelenek Yayıncılık)
- Çetin, Abdurrahman, *Örneklerle Peygamberimiz*, İstanbul 2006 (Ensar Neşriyat)
- Kandemir, Yaşar, *"Muhammed, c) Ahlâkı"* DİA, İstanbul 2005, XXX, 425-426
- Önkal, Ahmet, *Efendimiz, Hayatı-Güzel Ahlâkı-Tebliğ Ettiği Dinin Temel Esasları,* Konya 2009 (Hüner Yayınevi)

Dipnotlar

1 Buhârî, Edeb 38
2 *Kalem, 68/4*
3 Ahzâb, 33/21
4 Kalem, 68/4
5 Müslim, *Müsâfirîn*, 139
6 Muvatta', Hüsnü'l-Huluk 8
7 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 7
8 İbn Mâce, Et'ıme, 30
9 Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 7; Müslim, *Cihâd*, 111; İbn Kesîr, *Bidâye*, III, 135-137
10 Belâzürî, Ensâb, I, 311; İbn Kesîr, Bidâye, IV, 84
11 Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 5
* Ahmet Önkal

ÖRNEK EŞ, ÖRNEK BABA: HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATI

"Müminlerin imanı en kâmil olanı,
ahlâkı en güzel olanı ve ailesine iyi davrananıdır."[1]

النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ
وَأُوْلُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَن تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُم
مَّعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ❁

"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin anneleridir. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabı'na göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır." [2]

Sekiz yaşından itibaren çocukluk ve gençlik yıllarını amcası Ebû Tâlib'in evinde geçiren Peygamber Efendimiz, yirmi beş yaşında Hz. Hatice ile evlenince müstakil bir aile yuvası kurdu. Bu evlilik Hatice validemizin, Peygamberliğin 10. senesinde (*M. 620*) vefatına kadar tam yirmi beş yıl devam etti. Resûl-i Ekrem, Hz. Hatice vefat edinceye kadar bir başka ha-

nımla evlenmedi; Mekke dönemi boyunca tek evli kaldı. Halbuki o sıralarda Araplar arasında çok kadınla evlilik âdeti son derece yaygındı ve gayet tabii karşılanıyordu. Peygamber Efendimiz, Mekke'de ahlâkî meziyetleri sebebiyle "*Tâhire*" (*Pâk hanım*) lakabıyla bilinen Hz. Hatice'ye büyük bir muhabbetle bağlı idi. Hz. Hatice de doğruluk ve dürüstlüğüne defaatle şahit olduğu eşine karşı her yönüyle sonsuz bir güven besliyor ve takdir hisleriyle saygı duyuyordu. Bu sebeple kırk yaşında ilk vahiy geldiği zaman Hz. Peygamber'i teskin ve teselli etmiş, onun üstün özelliklerini sayarak Allah'ın mahcup etmeyeceğini bildirerek ona destek vermişti. Hz. Hatice'nin bu desteği hayatının sonuna kadar devam etmiş, Peygamber Efendimizin katlandığı çile ve meşakkatlere hayat arkadaşı olarak o da katlanmıştı. Bu sebeple Hz. Peygamber vefatından sonra onu hiç unutmamıştı. Sık sık ismini anar ve hayırla yâd ederdi. Bir gün Âişe annemiz -biraz da kıskançlık duygusuyla olsa gerek- dayanamadı ve:

" - *Ey Allah'ın Resûlü! Allah sana Hatice'den daha gencini ve daha güzelini nasip etmedi mi?*" dedi. Kastettiği kendisi idi. Hz. Peygamber vefasızlık gösteremezdi; tereddütsüz cevap verdi:

" - *Hayır! Yeminle söylüyorum ki Allah bana ondan daha hayırlısını nasip etmedi. Herkes benim peygamberliğimi yalanlarken o tasdik etti. Herkes beni yalancılıkla itham ederken o doğruladı. Kimse bana bir şey vermezken o malını mülkünü, varını yoğunu ortaya koydu. O bana altı tane çocuk verdi. Ondan hayırlı kim olabilir?!*"

Hz. Hatice'nin vefatından sonra elli yaşında olan Peygamber Efendimiz, çocuklarına annelik yapacak, evi idare edecek bir eşe duyduğu ihtiyaç sebebiyle İslâm uğruna çile çekmiş müslüman hanımlardan Sevde bint Zem'a ile evlendi. Sevde validemiz, kocası öldüğü için dul kalmış olup o sırada elli yaşındaydı. Bu evlilikten bir süre sonra yaklaşık olarak hicretten iki yıl kadar önce Hz. Peygamber, yakın dostu Hz. Ebû Bekir'in kızı Âişe ile nikâhlandı. Ancak düğün hicretten sonra 1 veya 2. senede yapıldı. Böylece Peygamber Efendimiz, Sevde hayatta iken ikinci eş olarak Hz. Âişe ile evlenmek sûretiyle çok evliliğe bir adım atmış oldu. Arkasından sonuncusu hicre-

tin 7. yılında (*M. 629*) olmak üzere sırasıyla Hz. Ömer'in kızı Hafsa, Zeyneb bint Huzeyme, Ümmü Seleme, halasının kızı Zeyneb bint Cahş, Cüveyriye, Mekke reisi Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe, Safiyye bint Huyey ve amcası Abbas'ın baldızı Meymûne ile evlendi. Hendek Savaşı sonrasında yapılan Kureyzaoğulları Gazvesi'nde hissesine düşen Reyhâne ile de nikâhlandığına dair rivayetler var ise de daha çok Reyhâne'nin cariye olarak kalmayı istediği kabul edilir. Mısır yerli halkının idarecisi olan Mukavkıs'ın hediye olarak gönderdiği Mâriye de onun cariyesi idi. Bu iki cariye dışında Hz. Peygamber'in toplam on bir eşinden Hz. Hatice Mekke döneminde vefat etmiş, Zeyneb bint Huzeyme ise evlilikten üç veya sekiz ay sonra ölmüştü. Hz. Peygamber'in son evliliğinden bir yıl sonra nâzil olan Nisâ Sûresi'nin 3. âyeti ile çok evlilik dört eş ile sınırlandırıldığı zaman Hz. Peygamber'in dokuz hanımı vardı. Peygamber Efendimiz bu âyetin nâzil olmasından sonra yeni bir evlilik yapmadı. Ama ashab-ı kiramdan dörtten fazla hanımla evli olanlar istedikleri dördü tutup diğerlerini boşarken Hz. Peygamber dördün üzerindeki eşlerini boşamadı. Bu durum, Cenâb-ı Hak tarafından sadece Resûlü'ne verilmiş bir ruhsattı. Esasen Ahzâb Sûresi'nde yer alan "*Onun eşleri, mü'minlerin anneleridir.*" âyeti[3] sebebiyle annelerimizden herhangi birinin boşanması durumunda başka biriyle evlenmesi mümkün olmadığından ortada kalacaktı. Bu sebeple Hz. Peygamber, aynı anda dokuz eşiyle evli kaldı.

Bu arada belirtmek gerekir ki Peygamber Efendimizin çok evliliğini bazı İslâm düşmanları veya onun sünnetini ve sîretini bilmeyen bazı cahil kimseler dillerine dolayıp nefsanî ve şehevânî arzulara bağlamaktadır. Bu iddia ve iftiranın geçersiz olduğu gayet açıktır. Çünkü Hz. Peygamber'in çok evliliği iddia edildiği gibi böyle bir sebebe bağlı olsaydı bu evliliklerin onun söz konusu arzuyu daha fazla duyacağı gençlik yıllarında ve ilk evliliğini takip eden seneler içerisinde cereyan etmesi gerekirdi ve buna mâni olacak hiçbir durum da yoktu. O istese peygamberliğinden önce de sonra da birçok aile, kızlarını seve seve ona verirlerdi. Halbuki Peygamber Efendimiz tam yirmi beş yıl (hattâ Hz. Âişe ile düğünün hicrettin 2. yılında vuku bulduğu dikkate alınacak olursa otuz yıla yakın) tek evli kal-

mıştır. Ancak Medine'ye hicretten sonra dinî, siyasî, hukukî, ruhî, sosyal ve İslâm eğitim ve öğretimi ile ilgili çok özel sebeplerle çok evliliğini gerçekleştirmiştir. Her bir hanımıyla evliliğinin arka plânı ve Hz. Peygamber'in gözettiği gaye ve hedefler ayrı ayrı incelendiği zaman Allah Resûlü'nün çok evliliğinin sebep ve hikmetleri rahatlıkla anlaşılacaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber'in eşleri içinde evlilik öncesinde bakire olan sadece Hz. Âişe'dir. Diğer validelerimiz, daha önce bir veya daha fazla evlilik yapmışlardı. Bunlar arasından çok çocuk sahibi ve yaşı bir hayli ileri olanlar da vardı.

Hz. Peygamber'in bütün bu evliliklerinin temelini hep karşılıklı sevgi, saygı ve anlayış oluşturmuştur. Peygamber Efendimiz, hanımlarına devamlı güler yüzlü davranır, sert ve kırıcı söz söylemez, kaba bir davranış aslâ göstermezdi. Onlarla yakından ilgilenir, ev işlerinde yardım ederdi. Hz. Âişe validemizle iki defa koşu yarışması yapmış, birincisinde zayıf, nahîf bir yapıya sahip olan Hz. Aişe kazanmış, ama daha sonra Hz. Âişe biraz kilo aldığı için ikinci yarışta geride kalmıştı. Efendimiz tebessüm buyurarak *"Şimdi ödeştik."* demişti.[4] Eşlerine karşı son derece âdil davranırdı. Onlarla istişare eder ve fikirlerine değer verirdi.

Çocuklarına ve torunlarına karşı müşfik bir baba idi. Peygamber Efendimizin Hatice validemizden ikisi oğlan, dördü kız olmak üzere altı çocuğu olmuştu. Oğlan çocukları Kâsım ve Abdullah, küçük yaşlarında ölmüştü. İlk erkek çocuğu Kâsım adını taşıdığı için Hz. Peygamber'e Araplar arsında yaygın bir âdete göre "*Ebü'l-Kâsım*" künyesi verilmiştir. Kızları ise Zeyneb, Rukıye (Rukayye) Ümmü Gülsüm (Ümmü Külsûm) ve Fâtıma'dır. Bunlar büyüyüp evlendiler. Ancak Hz. Fâtıma dışında diğerleri Hz. Peygamber'in sağlığında vefat ettiler. Hz. Fâtıma ise Resûl-i Ekrem'in vefatından altı ay sonra öldü. Hz. Fâtıma, Hz. Ali ile evlenmişti ki Peygamber Efendimizin nesli bu yolla devam etmiştir. Mısır Mukavkısı'nın hediye olarak gönderdiği Mâriye'den doğan oğlu İbrahim de küçük yaşta vefat etmişti.

Hz. Peygamber'in torunları olarak genellikle sadece Hasan ve Hüseyin bilinir. Halbuki Hz. Fatımâ'dan, Ümmü Gülsüm ve

Zeyneb adlı kız, Muhsin (veya Muhassin) isimli bir erkek torunu da olmuştu. Ayrıca büyük kızı Zeyneb'den, Ali ve Ümâme; Rukıye'den ise Abdullah isimli torunları olmuştu. Ancak bunlar ya küçük yaşta vefat etmişler veya evliliklerinden nesilleri devam etmemiştir. Hz. Peygamber, Hasan ve Hüseyin'i çok sever, kucağına alır, öper, okşar ve sırtında taşırdı. Bazen namazda bile onların Hz. Peygamber'in sırtına çıktıkları olur, hiçbir zaman Hz. Peygamber onlara kızıp bağırmazdı.

Bunların dışında Hz. Peygamber'in hanesinde bulunan, ona hizmet eden, onun elinde yetişen, aile efradından sayılabilecek başka kimseler de vardı. Bunların başında Hz. Ali'yi zikretmek gerekir. Peygamber Efendimiz, Hatice validemizle evlenerek müstakil bir aile yuvası kurunca ve yürüttüğü ticaret yoluyla iyi imkânlara kavuşunca, hayatı boyunca büyük iyiliklerini gördüğü amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek istedi. Ebû Tâlib, Kureyş'in saygı duyduğu bir kişiydi ama malî durumu iyi değildi; üstelik çok çocuk sahibiydi. Hz. Peygamber onun rızasıyla küçük yaşlarda olan Ali'yi yanına aldı. Böylece Hz. Ali küçük yaşlarından itibaren Hz. Muhammed'in ailesine katıldı. Peygamber Efendimiz, Ali'yi çok severdi. Ali de ona gönülden bağlanmıştı. Bilindiği gibi Hz. Peygamber hicret yolculuğuna çıkmadan önce Mekkeli müşriklerin kendisi için hazırladığı suikast plânını uygulayacakları gece kendi yatağına Hz. Ali'yi bırakmıştı. Bu, ölüm tehlikesini göze almak demekti. Hz. Ali, İslâm uğruna, Peygamber aşkına canını seve seve fedaya hazırdı. Gözünü kırpmadan, tereddüt etmeden Hz. Peygamber'in yatağına uzandı. Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Tebûk gibi gazvelerde Hz. Ali'nin aldığı görevler ve konum, Hz. Peygamber ile onun arasındaki sadâkat esasına dayalı bağı ortaya koymaya yeterlidir.

Zeyd b. Hârise de çocukluk yıllarında Peygamber ailesine katılmıştı. Onun hikâyesi biraz daha hüzünlü, ama âkıbeti itibariyle ibret vericidir. Sekiz yaşında annesiyle birlikte yaptığı bir yolculuk esnasında bedevî Arapların kafileye saldırısı sonucu Zeyd yakalanarak köle pazarında satılmıştı. Onu Hz. Hatice'nin yeğeni satın aldı ve Hatice validemize verdi. Hz. Hatice

de Peygamber Efendimize hediye etti. Böylece Peygamber ailesine katılan Zeyd, onun yanında büyüdü. Aradan birkaç yıl geçmişti ki bir baskın sonucu oğlunu kaybeden, onun hasretiyle yanıp tutuşan ve her yerde onu arayan Zeyd'in babası Hârise, oğlunun Mekke'de olduğunu öğrendi. Uzun yolları aşarak geldi ve Hz. Peygamber'i buldu. Bir köle statüsünde bulunan oğlunun kendisine verilmesi için yalvardı ve fidye olarak ne isterse vereceğini söyledi. Hz. Peygamber ise bir teklifte bulundu:

" - *Gel, biz kararı Zeyd'e bırakalım. Sizinle gitmek isterse fidyeye falan hâcet yok; al, götür oğlunu! Ama beni tercih ederse vallâhi beni tercih edeni ben de bırakmam.*" Sevindi Zeyd'in babası, çünkü oğlunun kendisiyle geleceğinden emindi.

" - *Doğrusu insaflı ve güzel bir teklifte bulundun. Tamam, öyle yapalım.*" dedi. Hz. Peygamber çağırdı Zeyd'i ve sordu:

" - *Bunları tanıyor musun?*" Zeyd'in babasıyla birlikte amcası da gelmişti. Zeyd:

" - *Evet!*" dedi, "*Babam ve amcam.*" Sonra Hz. Peygamber olan biteni anlattı ve Zeyd'i tercihini yapma konusunda serbest bıraktı. Zeyd, babasının şaşkın bakışları arasında Peygamber Efendimize meyletti ve:

" - *Kusura bakma, babacığım!*" dedi, "*Ben bu şahısta öyle şeyler gördüm ki ondan ayrılamam!*"

" - *Hürriyete, babana, akraba ve aşiretine esareti mi tercih ediyorsun?!*" ikâzları Zeyd'in kararını değiştirmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Zeyd'in elinden tuttu. Olay, Kâbe'nin avlusunda cereyan ediyordu. Etrafta birçok insan vardı. Onların duyacağı şekilde ilan etti:

" - *Ey nâs! Bilmiş olun ki ben Zeyd'i evlat edindim. O benim vârisimdir, ben de onun vârisiyim.*" O dönemde evlat edinme âdeti uygulandığından böylece Hz. Peygamber, Zeyd'i hem kölelikten azat etmiş, hem de evlatlık edinmiş oldu.[5] Bu sebeple Zeyd'e bir süre "*Zeyd b. Muhammed*" denmişti. Peygamberlikten önce cereyan eden bu olay Zeyd'in Hz. Peygamber'e, Hz. Peygamber'in de ona beslediği sevgiyi göstermektedir. Bunun bir ifadesi olmak

üzere Zeyd, ashab arasında "*el-Hıbb*" (*mahbûb, sevgili*) diye lakaplandırılmıştı. Bu arada belirtelim ki Peygamberlik sürecinde nâzil olan Ahzâb Sûresi'nin 4 ve 5. âyetleri ile İslâm açısından evlatlık sistemi kaldırılınca Zeyd yine öz babasına nispet edilerek Zeyd b. Hârise diye çağırılmıştır.

Hz. Peygamber'in aile fertlerinden sayılacak birisi de Ümmü Eymen'dir. Ümmü Eymen, Peygamber Efendimize babası Abdullah ve annesi Âmine'den kalan bir hatıra idi. Onların köle ve hizmetçisi olan bu hanım, çocukluğunda Hz. Peygamber'e bakmış, ona dadılık yapmıştı. Resûl-i Ekrem, üzerinde emeği olan bu hanıma anne sevgisiyle hürmet duyuyordu. Hz. Hatice ile evlendiği zaman Hz. Peygamber, Ümmü Eymen'i azat etmiş, ama Ümmü Eymen de bu aileden kopmamış, kopamamıştı. Daha sonra Peygamber Efendimiz Ümmü Eymen'i Zeyd b. Hârise ile evlendirdi ki bu evlilikten Üsâme b. Zeyd doğdu. Hz. Peygamber, iki sevdiği kişiden doğan Üsâme'ye de ziyadesiyle sevgi duyardı. Bu sebeple "*Hıbbü Resûlillah*" (*Allah Resûlü'nün en ziyade sevdiği genç*) ve "*el-Hıb ibnü'l-hıbb*" (*sevgilinin oğlu sevgili*) diye anılan Üsâme, bazı problemlerde ashab tarafından Hz. Peygamber'e aracı yapılmak istenmişti.[6]

Enes b. Mâlik, Peygamber ailesine Medine'ye hicretten sonra katılmıştı. Medineli olan Enes'in annesi henüz on yaşlarında bulunan yavrusunu hem Hz. Peygamber'e hizmet etsin hem de onun terbiyesinde yetişsin diye getirip Peygamber Efendimize teslim etmişti. Medine dönemi boyunca on yıl Hz. Peygamber'e hizmet eden ve onun yanından ayrılmayan Hz. Enes, onun sevgisine ve şefkatine mazhar olmuş biri olarak, "*Ailesine Resûlüllah kadar şefkatli bir kimse görmedim.*" derdi.[7] Bir defasında Peygamber Efendimiz onu bir iş için bir yere göndermişti. Yolda oynayan çocuklara rastlayan küçük Enes, oyuna katılmış ve Hz. Peygamber'in verdiği görevi unutmuştu. Enes gecikince peşi sıra çıkan Hz. Peygamber, Enes'in yanına geldi; oyuna öylesine dalmıştı ki Hz. Peygamber'den haberi yoktu. Resûl-i Ekrem boynundan tuttu Enes'in ve tebessüm ederek,

" - *Enes, söylediğim yere gittin mi?*" diye sordu. Enes biraz telaşlı, biraz mahcup:

" - *Evet, ey Allah'ın Resûlü, şimdi gidiyorum.*" deyince Peygamber Efendimiz bir şey demeden onu bıraktı; hâlâ tebessüm ediyordu.

Hz. Peygamber, Enes'in annesini de hane halkından sayar, zaman zaman onu evinde ziyaret ederdi. Enes b. Mâlik hazretleri, Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra onu çok özlediğini, her gece rüyasında gördüğünü ve huzuruna çıkıp, "*Yâ Resûlallah! Küçük hizmetkârın geldi.*" demeyi çok arzu ettiğini söylerdi.[8]

*

Hz. Peygamber'in aile hayatı hakkında ileri okumalar için

- Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, c. II, çev. Mustafa Aykaç v.dğr., İstanbul 1990 (İnkılâb Yayınları)
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* c.II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980 (İrfan Yayınevi)
- Kandemir, Yaşar, *"Muhammed, E) Eşleri ve Çocukları",* DİA, İstanbul 2005, XXX, 427-428
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı,* Ankara 2004 (DİB Yayınları)
- Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın,* İstanbul 1991 (Ravza Yayınları)

Dipnotlar

1 Ahmed b. Hanbel, VI, 47
2 Ahzâb, 33/6
3 33/6
4 Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 61; İbn Mâce, *Nikâh*, 50
5 İbn S'ad, Tabakât, III, 40-42
6 Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*, II, 496-507
7 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 136
8 İbrahim Canan, "*Enes b. Mâlik*", DİA, XI, 234-235
* Ahmet Önkal

ÖRNEK İNSAN: HZ. PEYGAMBER'İN SOSYAL HAYATI

"Dostun evi gönüldedir; Gönüller yapmaya geldim."[1]

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ❁

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."[2]

Sosyal bir varlık olan insanın değeri ve kişiliği, toplum içerisindeki davranışları, diğer insanlarla ilişkileri, beşerî münasebetleri ve benimsediği hayat tarzı ile ortaya çıkar. Bu yönden "*insan*" olma özelliği önem taşır ve iyi bir müslüman olmanın temel şartı, önce iyi bir insan olmaktır.

Peygamber Efendimizin hayatı birazcık incelenince onun örnek ve mükemmel bir insan olduğu hemen görülecektir. Müslüman, gayri müslim, müşrik, yahudi, hıristiyan, muhatapları kim olursa olsun onlara öncelikle insan olarak değer vermiştir. Kadın, erkek, çocuk, yaşlı, hür, köle, güçlü, özürlü, zengin, fakir ayrımı yapmamıştır. İnsanlarla ilişkilerinin temelini, güzel ahlâkının üstün meziyetleri olarak nezâket, haklara saygı, sevgi, şefkat ve merhamet, güzel muamele, güzel söz, anlayış, müsamaha, iyilikseverlik, diğergâmlık, fedakârlık ve vefakârlık gibi ideal prensipler oluşturmuştur. Onun davranışlarını belirleyen bu esasları, peygamberliğinden önce de hassâsiyetle uyguladığının en güzel delili, Hz. Hatice validemizin onunla ilgili beyanlarıdır. Peygamber Efendimiz ilk vahyi aldığı zaman Cebrail'le karşılaşmanın ve yaşadığı olayın dehşeti içerisinde titreyerek eve gelmiş, biraz sakinleşince Hz. Hatice'ye başından geçenleri anlatmış, endişelerini dile getirmişti. Hatice validemiz onu teskin ve teselli ederken şöyle diyordu: "*Sen akrabanı koruyup gözetirsin, konuştuğun zaman dosdoğru konuşurusun, işini görmekten âciz olanlara yardım edersin, fakirlerin elinden tutarsın, misafiri ağırlarsın, haksızlığa uğrayan kimselere arka çıkarsın; Rabbin seni mahcup etmeyecektir.*"[3]

Tevazuyu ve sade bir hayat yaşamayı tercih eden Peygamber Efendimizin hanımları için Mescid-i Nebevî'ye bitişik küçük odaları vardı. Lüks ve israftan her konuda kaçındığı gibi evinde de kaçınırdı. Oda döşemesi çoğu zaman sadece bir hasırdan ibaret olmuştur. Hz. Peygamber, giyim kuşamında da sadeliği tercih eder, ama kılık ve kıyafetinin, giydiklerinin ve çevresinin temiz olmasına son derece dikkat gösterirdi. Kötü kokuyu sevmez, güzel kokular kullanırdı. Ashabına yasaklamamakla birlikte insanlar arasına çıkacağından ve her an Cebrail ile karşılaşma ihtimali bulunduğundan soğan, sarımsak gibi kötü koku verecek şeyleri yemez, ashabına da bunları yedikleri zaman koku gidinceye kadar insanlardan uzak durmayı emir ve tavsiye ederdi.

Peygamber Efendimiz davete icabet eder, çağırdıkları zaman ashabının evlerine gidip orada iki rek'at namaz kılarak haneyi bereketlendirir, ev sahibinin gönlünü kazanırdı. Hasta-

ları ve komşularını ziyaret eder, komşuluk haklarına büyük önem verirdi. Hediye kabul eder, hediye verir, hediyeleşmeyi tavsiye ve teşvik ederdi. Ashabının düğünlerine katılır, düğün ve bayram gibi sevinçli günlerde meşrû ölçüler içerisinde olmak şartıyla eğlence ve merasimlere karşı çıkmaz, bunları engellemez, hattâ oturup kendisi de izlerdi ve teşvik ederdi. Ensardan bir zat düğün yapmıştı. Peygamber Efendimiz düğüne katılan Hz. Âişe'ye sordu: "*Gelinle beraber def çalıp şarkı söyleyecek cariyeler gönderdiniz mi?*" Hz. Âişe "*Hayır!*" deyince, "*Keşke böyle birini göndereydiniz; ensar eğlenceyi sever.*" buyurarak[4] düğünü şenlendirmek için bunun caiz olacağını bildirmişti. Bir başka sefer bizzat kendisi bir düğüne katılmıştı. İki cariye def çalıp Bedir'de şehit düşen sahâbîlerle ilgili mersiyeler söylüyor ve kahramanlık türküleri okuyorlardı. Bunlardan biri Hz. Peygamber'i görünce türkünün bir yerinde, "*Aramızda yarın ne olacağını bilen Peygamber var.*" deyince Hz. Peygamber müdahale etti ve "*Hayır, böyle söyleme! Yarın ne olacağını Allah'tan başkası bilemez. Siz daha önceki söylediklerinize devam edin.*" buyurdu.[5]

Bir bayram günü Habeşliler bizzat Mescid-i Nebevî'de bir kılıç kalkan gösterisi yapmışlardı. Oyunu merak eden Hz. Âişe validemiz bir süre Hz. Peygamber'in arkasından başını onun omuzuna koyarak gösteriyi izlemişti.[6] Peygamber Efendimiz zaman zaman ashabı arasında ok atma, koşu, güreş, at ve deve yarışı gibi müsabakalar yaptırıyor ve bunlara katılıyordu.[7] Bizzat kendisinin Hz. Âişe validemizle iki defa yarış yaptığı mâlumdur.

Peygamber Efendimiz ashabının arasına girip oturur, onlarla sohbet ve hasbihal eder, şakalaşır, şaka yapmayı sever, şaka kaldırırdı. Bu şekilde ashabı arasında iken onu tanımayan bir yabancı geldiği zaman Peygamber'in kim olduğunu farkedemez ve sorma ihtiyacı hissederdi.[8] Hz. Peygamber, münafıklar dışında, ashabından vefat edenlerin cenaze namazını genellikle kendisi kıldırır ve mezarlığa giderek definde hazır bulunurdu. Cenaze merasimine katılamayacağı durumlarda "*Cenazeyi siz kaldırın.*" derdi. Bazen haberi olmadan namaz kılınıp defnedilen bir sahâbîsi için aradan birkaç gün, hattâ daha

uzun zaman geçmiş olsa bile gidip cenaze namazı kılar ve onun bağışlanması için dua ederdi. Mescidin temizliğini yapan siyahî bir kadın vardı. Birkaç gün onu göremeyince sordu. "*O vefat etti ey Allah'ın Resûlü!*" dediler. Bunun üzerine gidip kabri başında namaz kıldı.[9] Sık sık Bakî' mezarlığını ve Uhud şehitliğini ziyaret eder, hem ölümü hatırlar hem de ashabına bir vefakârlık örneği olarak onları unutmadığını gösterir ve dualarda bulunurdu.

Peygamber Efendimiz, bir yerde otururken yanından bir cenaze götürülürse cenaze görünmez oluncaya kadar ayağa kalkıp beklerdi. Bir gün böyle bir cenaze götürülüyordu. Belliydi ki bu Medine'deki yahudilerden birinin cenazesiydi. Hz. Peygamber mûtadı olduğu üzere ayağa kalktı ve cenazeye saygı gösterdi. Ashab-ı kiram, Hz. Peygamber'in durumu farketmediğini zannederek veya yadırgadıkları için, "*Ya Resûlallah! Bu bir yahudidir.*" dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz insana insan olarak değer verdiğinin göstergesi olarak buyurdular: "*Olsun! O da bir insandır ve can taşımaktadır. Üstelik ölüm etkileyicidir.*"[10]

Görüldüğü gibi Peygamber Efendimiz, doğumundan ölümüne çevresindeki bütün insanlarla yakından ilgilenmiş, beşerî münasebetlerini en güzel şekilde en üst düzeyde tutmuştur. Benimsediği ve hassasiyetle uyguladığı sosyal hayat tarzı ile oluşturduğu İslâm toplumunun bir ferdi olduğunu; örnek ve iyi bir insan olduğunu ortaya koymuştur.

Böylece o, gönüller kazanmış, gönüllere taht kurmuş, "*Gönüller Sultanı*" olmuştur.

*

Hz. Peygamber'in sosyal hayatı konusunda ileri okumalar için

- Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, c.III, çev. Sabahaddin Belik v.dğr., İstanbul 1992 (İnkılâb Yayınları)
- Bozkurt, Nebi, *"Asr-ı Saadet'te Evler ve Ev Hayatı",* Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, İstanbul 2006, IV, 287-319 (Beyan Yayınları)
- Çetin Abdurrahman, *Örneklerle Peygamberimiz,* İstanbul 2006 (Ensar Neşriyat)
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* c. II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980 (İrfan Yayınevi)
- Köten, Akif, *"Asr-ı Saadet'te Eğlence ve Düğün",* Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, İstanbul 2006, IV, 409-424 (Beyan Yayınları)
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı,* Ankara 2004 (DİB Yayınları)

Dipnotlar

1 Yunus Emre
2 Âl-i İmrân, 3/159
3 Müslim, *İman*, 252
4 Buhârî, *Nikâh*, 63
5 Buhârî, *Nikâh*, 49; İbn Mâce, *Nikâh*, 21
6 Buhârî, *İydeyn*, 2
7 Buhâri, *Cihâd,* 56-57; Tirmizî, *Cihâd,* 22
8 İbnü'l-Cevzî, *Vefâ*, I-II, 435-438
9 Buhârî, *Cenâiz*, 67; Müslim, *Cenâiz*, 23
10 Buhârî, *Cenâiz*, 50; Müslim, *Cenâiz,* 24
* Ahmet Önkal

HZ. PEYGAMBER-SAHABE İLİŞKİSİ

Ebû Hureyre:
"Resulullah'ın (sav) ashabıyla istişare ettiği kadar,
ashabıyla istişâre eden başka bir kimse görmedim."[1]

Bilindiği gibi Allah Resulü örnek bir beşerdi. Ashabı ile arasındaki beşerî ilişkilerde samimiyet ve tabiîlik hakimdi. Bu ilişkilerde herhangi bir resmiyet veya sun'îlik söz konusu değildi. Sahabe, Resulullah ile birlikte oturur, diğer insanlarla yaptıkları gibi onunla da sohbet ve muhabbet ederlerdi. Nitekim Cabir b. Semure, Resulullah'ın (s.a.v) sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye dek mescitten çıkmadığını, o arada sahabenin konuştuklarını, cahiliyye işlerini anıp güldüklerini, onun da onlarla birlikte tebessüm ettiğini anlatmaktadır.[2]

Sahabe ile Hz. Peygamber arasında ideal bir iletişim vardı. Çünkü onlar, ortak ideal ve düşüncelere sahip oldukları gibi aynı arzu ve istek içindeydiler. Onlar, kendilerini eğiten bu muallime, yetiştiren bu mürşide, yöneten bu eşsiz lidere samimiyetle bağlıydılar. Onlar, Allah'ın yoluna rehberlik yapan Allah Elçisi'nden sadır olan bütün söz ve talimatlara önem vermekteydiler. Bu sebeple, her nerede ve ne zaman olursa olsun, onun her türlü beyanlarını dinlemeye, öğrenmeye çalışıyorlardı. Onun getirdiği mesaj uğruna mallarını ve canlarını adayan sahabe, O'nu, adeta başlarına birer kuş konmuşçasına sükûnetle dinliyorlardı.[3]

Asr-ı saadette Resul-sahabe arasındaki samimi ilişkiyi gösteren oldukça ilginç olaylar yaşanmıştır. Huzuruna gelip açıkça zina etmek için izin isteyen genci Allah Resulü olgunlukla

karşılamış ve onu ikna etmişti. Onun bu tavrına şahit olan genç, artık böyle bir şeye iltifat etmemişti.[4] Yine hanımıyla cinsel ilişkiye girerek orucunu veya zihar yeminini bozan Süleyman b. Sahr ise çevresinde göremediği hoşgörü ve güzel anlayışı Resulullah'ın (s.a.v) yanında bulduğunu itiraf etmişti.[5]

İslam'a yeni giren Amr b. el-As'ın dediği gibi, "Resulullah (s.a.v), yüzüyle ve sözüyle toplumun en kötüsüne dahi yöneliyor, bununla onların kalbini kazanmak istiyordu."[6] İslam'a kazanabilmek için çevresindeki insanlara cömertçe ikramlarda bulunurdu. Nitekim onlardan birisi olan Safvân b. Ümeyye şu itirafta bulunmuştu: "Resulullah, insanlar içinde en sevmediğim kimse idi. Fakat Huneyn günü, bana o kadar mal verdi ki, neticede bana insanların en sevimlisi haline geliverdi."[7] O, samimi olmadığı kimselere karşı bile sıcak ilgi göstermeyi ihmal etmezdi.[8]

O, gerek risalet öncesinde, gerekse sonrasında tamamen tabiî ve mütevazı bir hayat tarzını tercih etmişti. Oldukça sıkıntılı yıllar yaşadığı Mekke'de olsun, nispeten huzur ve refaha kavuştuğu Medine yıllarında olsun, yiyip-içmesinde, giyim-kuşamında, oturup-kalkmasında hep bu tevazu hali devam etmişti. O kadar ki, Medine cariyelerinden biri Hz. Peygamber'in elinden tutar, kendisini götürmek istediği yere götürünceye dek elini bırakmaz, O da elini cariyenin elinden çekmezdi.[9]

O'nu ilk kez ziyarete gelenler, huzuruna çıktıklarında heyecana kapılabilmekteydi. Nitekim Mekke'nin fethedildiği günlerinde, Hz. Peygamber'le konuşurken heyecanlanıp titreyen bir şahsa, *"Kendine gel! Ben bir kral değilim. Ben sadece kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum!"* demişti.[10] Temim Kabilesi'nden gelip Hz. Peygamber'in huzuruna çıkınca titreyen Kayle bint Mahreme'nin heyecanını da *"Ey kadıncağız! Sakin ol!"*[11] diyerek yatıştırmıştı.

Sahabe ile beşer-Resul arasında gerçekleşen ilişkilerde genel olarak Kur'ânî ve nebevî ölçüler hakimdi. Bundan dolayıdır ki beşerî münasebetlerde bu denge ve itidal korunmuştu. Rahmet Elçisi'nin kendilerine karşı olan sevgisini, merhametini ve düşkünlüğünü çok iyi bilen sahabiler, O'na karşı saygı ve

hürmette kusur etmemekle birlikte, O'nun yanında kendilerini gayet rahat hissetmekteydiler. Hz. Aişe'nin anlattığına göre Kurban Bayramı günlerinde, iki cariye onun odasında def çalmış, Hz. Peygamber de elbisesine bürünmüş ama onları bundan nehyetmemişti. Aynı şekilde Habeşlilere mescidde kılıç-kalkan oyunları sergilemelerine izin vermiş, Hz. Aişe'ye de seyrettirmişti.[12]

Hz. Peygamberin bu hoşgörüsü, tevazuu, sabrı, halim-selim ve sakin oluşu karşısında sahabe, onun yanında daha serbest hareket etmekteydi. Hatta Sa'd b. Ebî Vakkas'ın anlattığına göre kadınlar bile Hz. Peygamberin yanında biraz fazlaca ve yüksek sesle konuşabiliyorlar, onun yanında daha rahat oturabiliyorlardı.[13]

Ashabına karşı oldukça samimi ve sıcak davranmasına rağmen, nadiren de olsa Peygamberimizin kızdığı durumlar olmaktaydı. Bir beşer olarak zaman zaman Hz. Peygamber'in öfkeli haline şahit olan sahabe, O'nun niçin ve nasıl kızdığını da anlatmışlardır. O'nun rıza veya gazap halini bazen sözlerinden,[14] çoğu zaman da beden dilinden anlayan sahabe, duruma göre onun şefkat ve rahmetinden dolayı kızdığını anlamaktaydılar.[15]

Allah'ın rahmeti sayesinde O, çevresindeki insanlara karşı daima yumuşak davrandı. Onlara karşı kaba ve katı kalpli olmadı. Daima affedici ve bağışlayıcı idi.[16] Enes b. Malik şöyle der: "Resulullah'a (s.a.v.) dokuz yıl hizmet ettim. Bana yaptığım bir işten dolayı "Neden böyle yaptın?!" Ya da yapmadığım bir şeyden dolayı "Şöyle yapsaydın ya!?" demedi.[17] "Resulullah (s.a.v.) sövüp sayan, lanet edip duran, kötü sözler söyleyen biri değildi."[18] Genç sahabilerden Cerir b. Abdullah ise şöyle der: "Müslüman olduğum günden beri Resulullah (s.a.v.), beni kapıdan çevirmedi. Beni her gördüğünde mutlaka gülümserdi."[19]

Sahabenin Hz. Peygambere olan sıkı bağlılığı dikkatlerden kaçmamaktaydı. Hudeybiye'de bunu gözlemleyen Kureyş'in ulularından Urve b. Mes'ud'un Kureyş'e aktardığı izlenimleri şöyledir: "Ey kavmim, vallahi ben birçok krallar gördüm, heyet olarak Kayser'e, Kisrâ'ya ve Necâşî'ye gittim. Vallahi, asha-

bının Muhammed'e tazim ettiği kadar, hiçbir kralın adamlarının tazim ettiğini görmedim..."[20] Yine Hudeybiye sulhunu yenilemek için Medine'ye gelen, fakat Hz. Peygamberden de sahabeden de olumlu bir cevap alamayan Ebû Sufyan Mekke'ye vardığında "Size hepsinin kalpleri tek bir kalbe bağlı bir kavimden geldim." demekteydi.[21]

Kimi sahabiler, Hz. Peygamber'in bazı kararlarının, onun ictihatlarının bir sonucu olduğunu düşünmekteydiler. Yine onlar Resul-i Ekrem'in, Müslümanların menfaat ve maslahatlarının daha iyi gerçekleşmesi adına getirilen makul tekliflere açık olduğunu da bilmekteydiler. Bu yüzden çeşitli gerekçeler doğrultusunda farklı talepler veya alternatif teklifler sunabiliyorlardı. Nitekim Bedir Savaşı öncesinde Hz. Peygamber orduyu susuz ve kumlu bir bölgeye yerleştirmişti. Bu yerin savaş stratejisi açısından pek uygun olmadığını düşünen Hubâb b. Munzir: "Ya Resulüllah! Konakladığımız bu yer, ileri veya geriye çekilmemiz mümkün olmayacak şekilde seni Allah'ın yerleştirdiği bir yer mi, yoksa bu bir görüş, harp (stratejisi) veya tuzak mı?" diye sormuştu. Aldığı cevapta bunun Hz. Peygamberin kişisel görüşüyle olduğunu anlayınca daha başka bir yere mevzilenmelerinin uygun olacağını söylemiş ve Hz. Peygamber de bu teklif doğrultusunda hareket etmişti.[22]

Ashabına oldukça değer veren Hz. Peygamber ihtiyaç duyduğu birçok konuda onlarla istişare ederdi. O, vahiy gelmeyen çeşitli konularda Yüce Allah'ın *"İş(lerin)de onlara danış, karar verdiğinde ise Allah'a dayan!"*[23] buyruğu gereği ashabına danışırdı. Nitekim Ebû Hureyre, "Resulullah'ın ashabıyla istişare ettiği kadar, ashabıyla istişâre eden başka bir kimse görmedim" demektedir.[24] Bu nedenledir ki, onun ortaya koyduğu tasarruflarından hatta sünnetlerinden bir kısmının, ashabıyla yaptığı istişareye dayandığı görülmektedir.

Resulullah hemen her alanda ashabının fikirlerine, isteklerine ve tekliflerine de önem vermiş, kendisine sunulan önerilerden uygun olanlarını kabul etmiştir. Nitekim Hendek Savaşı öncesinde Selman-i Fârisî'nin hendek kazılması önerisini derhal tatbik etmiş[25], gerek yaşlanması ve gerekse insanların çoğalması üzerine, Temim-i Dâri'nin, minber edinme teklifini

reddetmemiş[26], çevre devletlerin başkanlarına davet mektubu göndermek istediğinde, ashabın acemlerin mühürsüz mektubu kabûl etmediklerini söylemeleri üzerine de bir mühür edinmişti.[27]

Sahabe ile Hz. Peygamber arasındaki ilişkide herhangi bir resmiyet yoktu. Canlarından çok sevdikleri Peygamberlerine karşı sonsuz bir güven, samimiyet, sevgi ve saygı hakimdi. Allah Resulü, ashabına karşı ne denli düşkün ise, sahabe de O'na karşı o derece gönülden bağlı idi. Böyle bir ilişki, İslam toplumunun ilk örnek neslini "asr-ı saadet" neslini oluşturdu. Bazı usülcülerin dediği gibi, Hz. Peygamber'in hiçbir mucizesi olmasa, O'nun 23 senede oluşturduğu bu sahabe toplumu mucize olarak yeterdi. Sahabe ile Rahmet Elçisi arasındaki bu samimi ilişki, aslında Müslümanlar arasındaki alt-üst ilişkileri açısından ideal bir model oluşturmaktadır. Ve bugün, bu samimi ilişkiler ağına olan ihtiyaç, her zamankinden daha fazladır.

*

Hz. Peygamber-Sahabe İlişkisi hakkında geniş okumalar için bkz:

- Bünyamin Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, TDV Yay. Ankara.

Dipnotlar

1 Tirmizî, Cihâd 35
2 Müslim, Mesacid 286
3 Ahmed b. Hanbel, Musned, IV, 278
4 Ahmed b. Hanbel, V, 257
5 Tirmizi, Talak ve Lian, 19
6 Tirmizi, Şemail, s. 156
7 Müslim, Fedail 59
8 Buhari, Edeb 38, VII. 81; Müslim, Birr ve Sıla, 73
9 Buhari, Edeb 61, VII. 92; İbn Mâce, Zühd, 16
10 İbn Mâce, Et'ıme 30
11 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XXV. 7-11
12 Buhârî, Menakıbu'l-Ensar, 46; Iydeyn, 25
13 Buhârî, Edeb, 68; Müslim, Fedailu's-Sahabe 22

14 Ebu Davud, Sünne, 10
15 Ahmed b. Hanbel, Musned, II. 182
16 Âl-i İmrân, 3/159
17 Ahmed b. Hanbel, Musned, III, 175
18 Ahmed b. Hanbel, Musned, III, 127
19 Tirmizi, Menâkıb, 41
20 Buhari, Şurût, 15; Abdurrezzak, Musannef, V, 330
21 Abdurrazzâk, Musannef, V. 374
22 Vâkıdî, Megazî I. 53; İbn Hişâm, III, 167-168
23 Âl-i İmrân, 3/159
24 Tirmizî, Cihâd 35; Ahmed, IV. 329
25 Vakıdî, Meğâzî, II, 445
26 Buhâri, Menâkıb 25; Ebû Dâvûd, Salât 214, 215
27 Buhârî, Ilim 7; Tirmizî, İsti'zân 25; Müslim, Libas ve Zînet, 56
* Bünyamin Erul

MÜMİNLERİN ANNESİ İLK MÜSLÜMAN KADIN HZ. HATİCE

Hz. Hatice Milâdî 556 yılında Mekke'de doğdu. Babası Kureyş'in Esedoğulları kabilesinden Huveylid, annesi ise yine Kureyş'e mensup Âmiroğulları'ndan Fâtıma bint. Zâide b. Cündeb'dir. Üstün iffeti sebebiyle İslâm'dan önce Mekke toplumun arasında "Tâhire" lakabıyla tanınmış, daha sonra Allah Resulü'nün (sav) en büyük hanımı olması hasebiyle "Kübrâ" olarak künyelenmiştir.[1]

Hz. Muhammed (sav) 25 yaşına geldiği sırada, maddî durumu bozulan amcası Ebû Tâlib, Mekke'nin tanınmış tüccarlarından Hz. Hatice'ye (rah) müracaat ederek ondan Şam'a gidecek kervanına yeğeni Hz. Muhammed'i (sav) de dâhil etmesi talebinde bulundu. Hz. Hatice(rah) de bunun üzerine doğru sözlü, güvenilir ve güzel ahlâklı oluşu sebebiyle bizzat Hz. Peygamber'e (sav) ticarî işbirliği teklif etti. Ayrıca kendisine diğer ortakların verdiğinin iki katı ücret ödeyeceğini bildirdi. Yapılan anlaşmanın ardından Resul-i Ekrem (sav) Hatice'nin (rah) yardımcısı Meysere ile birlikte Suriye tarafına hareket etti. Gittiği bölgede yapılan alış-verişin ardından beklenilenin üzerinde bir kârla geri döndü. Gerçekleştirilen ticarî seferin sonucundan oldukça memnun kalan Hz. Hatice (rah), hizmetçisi Meysere'nin de Hz. Muhammed (sav) hakkında naklettiği olumlu intibaları aldıktan sonra onunla evlenmeye karar verdi. Rivayetlere göre bizzat kendisi veya Nefîse bint. Münye adlı bir kadın aracılığıyla ona evlilik teklifinde bulundu. Allah Resulü (sav) de bunun üzerine amcalarıyla yaptığı istişarelerden sonra

Hz. Hatice (rah) evlenmeye karar verdi. Evlilik töreninden sonra da amcası Ebû Tâlib'in evinden eşinin yanına taşındı.[2]

Hz. Muhammed (sav) ile Hz. Hatice'nin (rah) evliliklerinin ilk meyvesi oğulları Kâsım oldu. Resul-i Ekrem (sav) bu sebeple Ebu'l-Kâsım olarak künyelenmiştir. Ancak ilk çocukları daha iki yaşında iken vefat etmiştir. Kâsım'dan sonra sırasıyla Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma adında kızları Tâhir ve Tayyib (Abdullah) isimlerini verdiği oğulları dünyaya geldi. Tayyib ile Tâhir'in iki ayrı çocuk değil, Abdullah isimli oğlunun lakapları olduğu da zikredilir. Allah Resulü'nün (sav) Hz. Hatice'den (rah) doğan bütün erkek çocukları İslâm öncesi dönemde öldüler. Onun hayatta kalan kızları ise Müslüman olup Medine'ye hicret ettiler.[3]

Hz. Muhammed (sav), 40 yaşına ulaştığında, Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının 27. gecesinde, vahiy meleği Cebrail (as) gelerek kendisine Allah'ın *"oku"* emrini ulaştırdı: *"Oku, yaratan Rabbinin adıyla. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Rabb ki, yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini de o öğretti"*[4]

Resul-i Ekrem (sav) bu hadise üzerine korku ve heyecanla Hira'yı terk ederek evine koştu. Hanımı Hz. Hatice'den (rah) üstünün örtülmesini istedi. Bir süre sakinleştikten sonra kalktı ve başından geçenleri eşine anlattı. Hz. Hatice (rah) bunların kötü bir şey olamayacağını, zira onun akrabayı gözeten, ihtiyaç sahiplerine yardım eden ve misafirlere ikramda bulunan bir kişi olduğunu söyleyerek onu teselli etti. Gerçekten de Hz. Hatice'nin (rah) Resulullah'ın (sav) hayatındaki en önemli rollerinden biri, peygamberlik geldiği zaman kendisine herkesten önce iman etmesi ve onu bütün varlığı ile desteklemesidir.[5]

Öyle ki, Hz. Hatice (rah) Resulüllah'ı (sav) amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürerek olanları bir de ona anlatmasını söyledi. Varaka, Mekke'de Tevrat ve İncil'i okumuş, geçmişe ait bilgilerden haberdar bir kişi olarak tanınıyordu. Allah Resulü'nü (sav) dinledikten sonra kendisine gelenin bütün peygamberlere ilahî emirleri ulaştıran vahiy meleği Cebrail olduğunu söyleyerek onun peygamberliğini müjdeledi.[6]

Hz. Hatice (rah), Müslüman olmasından itibaren müşriklerin zulmü ve haksızlığı karşısında Resulullah'ı (sav) hiçbir zaman yalnız bırakmadı. Öyle ki Mekkeli müşrikler Şi'bü Ebî Tâlib'de Müslümanları muhasara altına aldığında, kendisi de Hz. Peygamber (sav) ile birlikte iki üç yıl boyunca yıpratıcı boykota göğüs gerdi. Bu sıkıntılı süreçte sahip olduğu bütün servetini onun davası uğrunda harcadı.[7]

Müminlerin annesi Hz. Hatice (rah), yaklaşık yirmi beş yıl süren mutlu bir evlilik hayatından sonra hicretten üç yıl önce 10 Ramazan'da (19 Nisan 620) vefat etti. Allah Resulü (sav) onu Mekke'deki Hacûn Kabristanı'na defnetti.[8]

Hz. Peygamber (sav), Hz. Hatice'nin (rah) vefatından sonra çeşitli vesilelerle farklı hanımlarla evlendiği halde, ilk hayat arkadaşını hiçbir zaman unutmamış, onun fedakârlığını, kendisine desteğini her fırsatta anmıştır. Öyle ki, bir hayvan kestiği zaman Hatice'nin (rah) eski dostlarına ondan birer parça göndermeyi ihmal etmemiştir.[9]

Resulüllah'ın (sav) ilk eşi Hz. Hatice'ye (rah) karşı bu boyuttaki vefa duygusunu ve sevgisini hazmedemeyen Resul-i Ekrem'in (sav) genç hanımı Âişe (rah), ölüp gitmiş bir kadını ne diye hâlâ anıp durduğunu, üstelik Allah'ın kendisine ondan daha hayırlısını verdiğini söyleyerek Hz. Hatice'yi (rah) kıskandığını açığa vurmuştur. Genç eşinden duyduğu bu cümlelerden çok rahatsız olan Hz. Peygamber (sav), tebliğine kimsenin ilgi göstermediği zamanda kendisine ilk önce Hz. Hatice'nin (rah) inandığını, Kureyş'in davetini yalanladığı sırada onun tasdik ettiğini, hiç kimsenin kendisine bir şey vermediği dönemde onun İslâm davası yoluna malını harcadığını, söylemek suretiyle eski eşi hakkında olumsuz kanaat açıklayan Hz. Âişe'ye (rah) cevap vermiş, onun bir daha Hz. Hatice (rah) hakkında olumsuz kanaat açıklamasına fırsat vermemiştir.[10] Allah Resulü (sav) ayrıca şu sözleriyle Hz. Hatice (rah) ve onun İslâm'a verdiği hizmetin değerini tüm açıklığıyla ortaya koymuştur: *"Nasıl ki, Meryem bütün kadınlara üstün kılınmışsa, Hatice de benim ümmetimin kadınlarına üstün kılınmıştır". "Cennet kadınlarının en faziletlisi Huveylid'in kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fâtıma, İmran'ın kızı Meryem ve Müzâhim'in kızı Âsiye'dir"*[11] *"Ben Hatice'yi Cennet ırmaklarından bir ırmak üzerindeki*

inciden bir köşkte gördüm. Onda ne gürültü ve patırtı, ne de bir çalışma ve çabalama vardır".[12]

Hz. Peygamber (sav), çok evliliğin yaygın olduğu Mekke toplumunda ilk eşi Hz. Hatice (rah) hayatta iken başka bir kadınla evlenmemiştir. Gerçekten de o, daha sonraki eşlerinden hiç birini Hz. Hatice'ye (rah) denk görmemiş, onun hatırasını hayatı boyunca zihninde canlı tutmuştur. Cariye asıllı Mısırlı Mâriye'den (rah) doğan İbrahim dışındaki bütün çocuklarının annesi olan Hz. Hatice'yi (rah) hayatı boyunca minnet ve sevgiyle anmıştır.

*

Dipnotlar

1 İbn Abdilberr, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, I-VI, Kahire ts, (Dâru Nehdati Mısr), IV, 1817

2 İbn İshâk, Sîretü İbn İshâk, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya, 1981, s. 59-60; İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ts. I, 199-201

3 İbn Hişâm, I, 202; İbn Abdilberr, IV, 1818-1819

4 Alâk, 96/1-5

5 İbn Abdilberr, IV, 1819-1820

6 Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 3; İbn Hişâm, I, 252-254

7 İbn İshâk, s. 145-147

8 İbn Abdilberr, IV, 1825

9 İbn Abdilberr, IV, 1823

10 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 18, 20; Müslim, Fedâil, 75

11 Müslim, Fedâil, 69-70

12 Müslim, Fedâil, 230-237

* Adem Apak

HZ. PEYGAMBER'İN HİCRET ARKADAŞI HZ. EBÛ BEKİR ES-SIDDÎK (RA)

Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamberden (sav) yaklaşık iki yıl sonra (M.573) Mekke'de dünyaya geldi. Babasının adı Osman olup Ebû Kuhâfe künyesiyle tanınmıştır. İslâm öncesi dönemde Abdü'l-Kâbe olan ismi, Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (sav) tarafından Abdullah olarak değiştirildi. Allah Resulü'nün (sav) kendisine cehennemden azat edildiğini müjdelemesi sebebiyle "Atîk", onun peygamberliğini ve getirdiği haberleri tereddütsüz kabul etmesi sebebiyle de "Sıddîk" olarak tanınmıştır.[1]

Hz. Ebû Bekir (ra) gençliği döneminde ticaretle meşgul olması sayesinde Mekke'nin en varlıklı insanları arasına girmeyi başardı. Bu sayede elde ettiği varlığıyla İslâmî tebliğin başlangıç döneminde efendilerinin ağır işkencelerine maruz kalan Bilâl-i Habeşî, Âmir b. Füheyre, Ümmü Lübeys ve Füheyre gibi Müslüman olmuş köle ve cariyeleri satın alarak onları hürriyetlerine kavuşturdu.[2]

Hz. Ebû Bekir (ra) tebliğin başlangıcından itibaren sürekli olarak Hz. Peygamber'in (sav) yanında yer aldı. Öyle ki, Mekke müşriklerinin baskılarının dayanılmaz hale geldiği dönemlerde dahi Mekke'den ayrılmayıp, tüm baskılara Allah Resulü (sav) ile birlikte direnmiştir. Nihayet Mekke'yi de ancak Hz. Peygamber (sav) ile birlikte terk edip onun hicretteki yol arkadaşı oldu ve mağara arkadaşı olarak tanındı.[3]

Mekke'de olduğu gibi Medine döneminde de çok kısa süreli görevler dışında sürekli olarak Hz. Peygamber'le (sav)

birlikte bulunup, bütün büyük sefer ve savaşlara onun yanında iştirak etti. Uhud ve Huneyn savaşlarında Hz. Peygamber'in (sav) canına kastedildiği çarpışmalar esnasında onu en yakınında koruyanların başında yer aldı. Allah Resulü (sav) Tebük seferinde en büyük sancağı ona teslim etti.[4] Hz. Ebû Bekir (ra), Hicretin 9. yılında gerçekleşen hac mevsiminde Allah Resulü (sav) adına hac emiri olarak görev yaptı. Bundan bir yıl sonra gerçekleşen veda haccında da Hz. Peygamber'in (sav) yanında bulundu.[5]

Hz. Peygamber (sav), rahatsızlığı sebebiyle namazı kıldıramayacak duruma geldiğinde imamet görevinin Hz. Ebû Bekir (ra) tarafından îfâ edilmesini istedi. Nitekim Hz. Ebû Bekir (ra) Allah Resulü'nün (sav) vefatına kadar Mescid-i Nebî'de Müslümanlar'a namaz kıldırdı.[6] Allah Resulü'nün (sav) vefatının ardından Ensâr ve Muhâcir ileri gelenleri arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda Hz. Ebû Bekir (ra) her iki tarafın da biatını almak suretiyle halife seçildi.[7]

Hz. Ebû Bekir'in (ra) halife olmasıyla birlikte, daha önce işaretleri alınmaya başlayan ridde (dinden dönme) olayları daha da yaygınlık kazandı. Bu süreçte bazı Arap kabileleri ise Müslümanlık üzere kalacaklarını, ancak zekât vermeyeceklerini ilân ettiler. Başta Hz. Ömer (ra) olmak üzere bazı ashâb önderleri, dinden dönmeyen fakat zekâttan kaçınanlarla bir süre savaşılmamasının uygun olacağını ileri sürdüler. Ancak Hz. Ebû Bekir (ra), namazla zekâtın arasını açanlarla sonuna kadar savaşılacağını ilân etti. Ardından da hem dinden döndüğünü duyuran, hem de Müslümanlıkta kaldığı halde zekâta karşı çıkan bütün kabileler üzerine topyekün askerî harekata girişti. Onun bu kararlı tutumu sayesinde kısa sürede Arabistan'a tekrar Müslümanlar hakim oldu.[8]

Arabistan'da birliğin sağlanmasının ardından Hz. Ebû Bekir (ra), daha önce Hz. Peygamber'in (sav) hedef gösterdiği dinin dünyaya yayılması prensibi gereğince İran ve Bizans'ın hakimiyetindeki topraklar üzerine sefer başlattı. Onun zamanında Müslüman ordular özellikle Şam cephesinde önemli başarılar kazandılar. Öyle ki, Bizans'ın doğu bölgelerinde bulunan önemli şehirleri sırasıyla ele geçirildi. Bu bölgedeki fetih

haberlerinin gelmesi sırasında Hz. Ebû Bekir (ra) 22 Cemâziyelâhir 13 (23 Ağustos 634) tarihinde vefat etti.[9]

Hz. Ebû Bekir'in (ra), hem cahiliye döneminde, hem de tebliğ sonrasında Hz. Peygamber'in (sav) en yakın dostu idi. Hicretten sonra kızı Hz. Âişe'nin (rah) Allah Resulü (sav) ile evlenerek müminlerin anneleri arasına katılması da onların aralarındaki dostluk bağını daha da güçlendirdi. Nitekim Resul-i Ekrem'e (sav) en çok kimi sevdiği sorulduğunda ilk önce Hz. Ebû Bekir'in (ra), ardından da onun kızı ve kendi eşi olan Hz. Âişe'nin (rah) adını vermiştir.[10]

Hz. Ebû Bekir (ra), güzel ahlâkı, doğruluğu ve cömertliğiyle hayatı boyunca herkesin takdirini ve saygısını kazanmıştır. O, cahiliye döneminde dahi putlara tapmamış, kendisini, zamanının insanlarının müptela oldukları cahiliye davranışlarından korumuştur. Varlıklı haline rağmen mütevazı oluşu, insanlara karşı hoşgörülü davranışı, yumuşak huyluluğu ve merhameti ile ashâb arasında örnek bir şahsiyet haline gelmiştir. Allah Resulü (sav), ümmeti arasında en merhametli kişinin Hz. Ebû Bekir (ra) olduğunu bildirerek onun bu özelliğine şahitlik eder.[11]

Hz. Ebû Bekir (ra), örnek kişiliği yanında aynı zamanda alim ve fazıl yanı da vardı. Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel okuyanlardandı. O kadar ki, okuyuşundan etkilenen kişilerin sayısı artmaya başlayınca Mekke müşrikleri onun açıktan Kur'ân okumasına ve dışarıdan görülecek bir şekilde namaz kılmasına engel olmaya çalışmışlardır.[12]

Örnek yaşayışı ve davranışlarıyla ashâba ve kendisinden sonraki bütün Müslümanlara örnek olan Hz. Ebû Bekir(ra), bu hususta Allah Resulü'nün (sav) de takdirini kazanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (sav), *"Muhakkak ki, arkadaşlığı hususunda da, malı hususunda da insanların en cömerti Ebû Bekir'dir. Ümmetimden kendime bir dost edinseydim Ebû Bekir'i edinirdim"* sözleriyle onu övmüştür.[13]

Hz. Ömer (ra) ise onun hakkında şöyle bir tespitte bulunur:

"Resulüllah bizden Allah yoluna mal sarf etmemizi istediğinde ben Ebû Bekir'i geçmek için malımın yarısını teslim ettim. Allah

Resulü aileme ne bıraktığımı sorduğunda ben de malımın geri kalan yarısını bıraktığımı söyledim. Birazdan Ebû Bekir geldi ve sahip olduğu malının tamamını verdi. Resulüllah aynı soruyu ona da sorduğunda şu cevabı verdi: Ben aileme Allah'ı ve onun Resulü'nü bıraktım. Bu cevabı duyunca ben de kendi kendime onu hiçbir şeyde geçemeyeceğimi anladım" [14]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), III, 171-172
2 İbn Hişâm, I, 340
3 İbn Sa'd, III, 172-173
4 İbn Sa'd, III, 175
5 Vâkıdî, Kitabu'l-Meğâzî, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1984, III, 1077
6 İbn Sa'd, III, 178-181
7 Buharî, Fedâil, 5, Meğâzî, 11; İbn Hişâm, IV, 310; İbn Sa'd, III, 181-188
8 Vâkıdî, Kitabu'r-Ridde, (thk. Yahya el-Cebûrî), Beyrut 1990, s. 49-50
9 Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut ts. (Dâru's-Süveydân), II, 419-420
10 Buhârî, Fedâil, 5; Müslim, Fedâil,8; İbn Mâce, Mukaddime, 27
11 İbn Sa'd, III, 176
12 İbn Hişâm, II, 11-13
13 Buhârî, Fedâil, 2, 4; Müslim, Fedâil, 4-6; İbn Sa'd, III, 176
14 Ebu Dâvûd, Zekât, 27; Dârimî, Zekât, 17, 27
* Adem Apak

ADALET TİMSALİ HZ. ÖMER (RA)

Hz. Peygamber'den (sav) 13 yıl sonra Mîlâdî 584 yılında doğdu. Kureyş kabilesinin Adîoğulları sülalesine mensuptur.[1] 27 yaşında iken İslâm'a dahil oldu. Onun İslâm'a girişinin ilginç bir hikâyesi vardır: Hz. Peygamber'i (sav) öldürmek amacıyla yanına giderken, kız kardeşi Fâtıma (rah) ve eniştesi Sa'îd b. Zeyd'in (ra) Müslüman olduklarını haber alınca onların evine yönelmiş, evde Kur'ân okunduğunu anlayınca kendilerine saldırmıştır. Daha sonra da yaptıklarından pişmanlık duymuş, onlardan okuduklarını kendisine de duyurmalarını istemiştir. Bu esnada âyetlerden son derece müteessir olan Hz. Ömer (ra) derhal Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna giderek Müslüman olduğunu ilân etmiştir.[2]

Hz. Ömer'in (ra) İslâm'a girişi diğer mazlum Müslümanlara büyük güç ve cesaret verdi. Öyle ki, bu andan itibaren Müslümanlar, Kâbe'de açıktan ibadet etmeye başladılar. Hz. Ömer (ra), Hz. Peygamber'den (sav) önce Mekke müşriklerine meydan okuyarak alenen Medine'ye hicret etti. Hicretten sonra Allah Resulü (sav) onu Ensâr'dan Uveym b. Sâide (ra) ile kardeş ilan etti.[3]

Hz. Ömer (ra), hicretten sonra Hz. Peygamber'in (sav) bütün siyasî ve askerî faaliyetlerinde yer aldı. O, gerek Bedir, gerekse Uhud savaşında Hz. Peygamber'in (sav) en yakınında savaştı. Özellikle Uhud'taki çatışmalarda Allah Resulü'nü (sav) zor şartlarda koruyanlar arasında yer aldı. Bu savaşın sonunda da Mekkelilerin galibiyetini ilân eden Ebû Süfyan'a Medineliler adına cevap verdi.[4] Hudeybiye Musalâhası öncesinde Allah Resulü (sav), onu Müslümanların elçisi olarak Mekke'ye göndermek istedi. Ancak Hz. Ömer (ra) orada kendisini koruyacak kimsenin olmaması sebebiyle can güvenliğinden endişe ettiğini bildirince, yerine Ebû Süfyan'ın yakın akrabası olan Hz. Osman (ra) görevlendirildi.[5]

Hz. Ömer (ra), Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra da Müslümanların siyasî, askerî ve idarî faaliyetlerinde etkin rol almıştır. İlk halife dönemindeki idarî faaliyetlerde de görev alan Hz. Ömer (ra) devlet başkanı yardımcısı sıfatıyla görev yaptı.[6]

Hz. Ömer (ra), selefi Hz. Ebû Bekir (ra) zamanında başlatılmış olan fetih hareketlerini daha da ileri noktaya taşıdı. O kadar ki, onun halifeliği döneminde Müslümanlar bir taraftan Irak topraklarında Sâsânî İmparatorluğu, diğer taraftan da Suriye ve Mısır bölgelerinde Bizans İmparatorluğu ile aynı anda savaşma cesaretini gösterdiler. Bunun sonucunda Sâsânî İmparatorluğu tarih sahnesinden silindiği gibi, Bizans'ın Orta doğu hakimiyetine son verildi. Daha sonra da Kuzey Afrika sınırına kadar Mısır toprakları Müslümanların yönetimine girdi.

İslâm tarihinin başlangıç döneminde çok parlak faaliyetlere imza atan Hz. Ömer (ra), H. 23 Zilhicce ayının 27. günü (M. 4 Kasım 644) Ebu Lü'lü' isimli bir kölenin kendisine karşı namaz esnasında gerçekleştirdiği suikast sonucunda şehid oldu.[7]

Hz. Ömer'in (ra) halifeliğinin en önemli özelliği, İslâm toplumuna devlet olma kimliğini kazandırmasıdır. Zira Müslüman toplumu devlet haline getiren en önemli kurumlar onun zamanında teşekkül ettirilmiştir. Hz. Ömer (ra), devletin resmî kayıtlarının tutulduğu, gelir-gider hesaplarının muhafaza edildiği, devlet adına hizmet gören asker-sivil hak sahibi insanların gelirlerinin ve devletin yardıma muhtaç olan vatandaşlarına sunduğu maddî imkanların kaydedildiği divan teşkilatını İslâm tarihinde ilk teşkil eden devlet adamıdır. Bundan başka adaletin sağlıklı işlemesi için en önemli müessese olan kaza (adliye) teşkilatının kurumsallaşması onun döneminde başlamıştır. Daha önce valiler tarafından yürütülen adalet hizmetleri, müstakil kadılar tayin edilerek validen bağımsız bir şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Posta teşkilatının sistemleşmesi Hz. Ömer (ra) zamanına tesadüf eder. Halife bundan başka Müslümanların ekonomik bağımsızlığının simgesi olan para basımını da ilk kez gerçekleştirmiştir. Müslümanlar tarafından fethedilen toprakların gazilere dağıtılmayıp bütün Müslümanlar'ın mülkiyetine verme ve toprakların işlenmesini haraç karşılığında eski sahiplerine bırakma uygulaması da Hz. Ömer'in (ra) en önemli icraatlarındandır. Bu sayede fethedilen topraklar daha verimli ola-

rak işletilmiş, ziraatı bilmeyen fatih Arapların toprakla uğraşmak zorunda kalmaları problemi ortadan kaldırılmıştır. Böylece Araplar, askerlik faaliyetlerini sürdürmek suretiyle yeni fetihlere devam ederlerken, eski toprak sahipleri de ziraî faaliyetlerini güvenlik içinde gerçekleştirmişlerdir. Kendilerine bu şekilde sağlanan imkanın yanı sıra, elde ettikleri hürriyetlerden de istifade eden gayr-i müslimler, Müslümanların yönetiminden son derece memnun olmuşlar; bu şartlarda tabiî olarak İslâmlaşma faaliyeti de büyük ivme kazanmış, sonuçta pek çok insan Müslümanlığı seçmiştir.

İslâm tarihinde ilk vakıf kurucusu Hz. Ömer (ra) kabul edilir. Zira O, Hz. Peygamber (sav) zamanında Hayber ganimetlerinden şahsına düşen hissesini Müslümanlar'ın hizmetine sunulmak kaydıyla vakfetmiştir. Hz. Ömer (ra), bilhassa Yemâme savaşında pek çok hafızın şehid olması üzerine, Kur'ân'ın kaybolacağından endişe ederek Hz. Ebû Bekir'e (ra) yaptığı ısrarlı tavsiyeleriyle Kur'ân'ın toplanmasını sağlamıştır.[8] Halife ayrıca Hicretin 21. yılında Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'den Medine'ye hicretini takvim başlangıcı olarak kabul etmiştir.[9]

Hz. Ömer (ra), İslâm'a ve Müslümanlara hizmetleriyle gerek Hz. Peygamber'in (sav), gerekse diğer Müslümanların takdirini kazanmıştır. Nitekim Allah Resulü (sav) daha Müslüman olmadan önce onun hakkında *"Allah'ım dini Ömer ile aziz kıl"* şeklinde duada bulunmuştur.[10] Ashâbdan Abdullah b. Mes'ûd (ra) ise onun hakkında şöyle demiştir: *" Ömer'in Müslüman olması bir fetih, onun hicreti bir yardım, idareciliği ise bir rahmettir. Biz o Müslüman oluncaya kadar açıktan namaz kılamıyorduk. O Müslüman oldu müşriklerle mücadele etti, onlar da bizim namaz kılmamıza müdahale edemediler"*.[11]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, III, 265-266; İbn Abdilberr, III, 1145

2 İbn İshâk, Sîre, s. 160-165; İbn Hişâm, I, 366-375

3 İbn Hişâm, II, 150-152; İbn Sa'd, III, 272; Belâzürî, Ensâbü'l-Eşrâf, I, (thk. Muhammed Hamidullah), Jerusalem, 1963, I, 270-271

4 Vâkıdî, Meğâzî, I, 296-297; İbn Hişâm, III, 99-100

5 Vâkıdî, Meğâzî, II, 593-603

6 Buhârî, Fedâil, 5; Müslim, Hudûd, 15; İbn Hişâm, IV, 310

7 Taberî, IV, 191-192; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Tarih, I-IX, Beyrut 1986, III, 26-27

8 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 3

9 İbn Sa'd, III, 281; İbn Abdilberr, III, 1145

10 Tirmizî, Menâkıb, 18

11 İbn İshâk, Sîre, s. 160-165

* Adem Apak

HAYÂ TİMSALİ
HZ. OSMAN (RA)

Hz. Osman (ra) Hicretten 47 yıl önce Mekke'de dünyaya geldi. Babası Affân b. Ebu'l-Âs, Kureyş kabilesinin en önemli kollarından Benî Ümeyye oğullarına mensuptur.[1] Hz. Osman (ra) Hz. Ebû Bekir'in (ra) özel gayretleri neticesinde Müslüman oldu. Gençliği döneminde Hz. Peygamber'in (sav) kızı Rukıyye (ra) ile evlenerek Allah Resulü'nün (sav) yakın akrabası arasına dahil oldu. Rukıyye'nin (ra) Medine döneminde vefatından sonra Resulüllah'ın (sav) diğer kızı Ümmü Gülsüm (ra) ile evlenmek suretiyle ona ikinci kez damat oldu. Hz. Peygamber (sav) bu hususta şöyle buyurmuştur: *"Hz. Osman'a (ra) kızınızı veriniz. Zira benim üç tane kızım olsaydı üçüncüyle de onu evlendirirdim."*[2]

Mekke müşriklerinin Müslümanlara baskılarını yoğunlaştırdıkları sırada Hz. Osman (ra), eşiyle birlikte Habeşistan'a hicret etti. Bir müddet Habeşistan'da kaldıktan sonra, Mekke'ye geri döndü. Ardından da Medine'ye hicret ederek ilk Muhâcirlerin arasına katıldı.[3]

Hz. Osman (ra) Hicret'ten sonra gerçekleşen pek çok hadisede Hz. Peygamber'in (sav) yanında yer aldı. Eşi Rukıyye'nin (ra) ciddi rahatsızlığı sebebiyle Hz. Peygamber'in (sav) de izniyle Bedir savaşına iştirak edemedi. Ancak Uhud, Hayber ve Mekke'nin fethi ile Hevâzin savaşı ve Tebük seferine katıldı.[4] Hudeybiye Barış Antlaşması'ndan önce Müslümanların temsilcisi sıfatıyla Mekke'ye gitti.[5]

Hz. Ebû Bekir (ra) ve Hz. Ömer (ra) dönemlerinde halifelerin en yakın danışmanları arasında yer aldı.[6] Hz. Ömer'in (ra) bir suikast neticesinde şehid olmasından sonra da Müslümanların üçüncü

halifesi seçildi. Onun döneminde Müslümanlar o zamana kadar gerçekleştirilen en geniş ve hızlı fetih harekatını gerçekleştirdiler. Bunun sonucunda ülkenin sınırı doğuda Horasan'ı aşmıştı, batıda ise Kuzey Afrika Müslümanların hakimiyetine girdi. Akdeniz'de stratejik Kıbrıs adası onun zamanında Şam eyalet valisi Muâviye tarafından fethedildi. Bu şekilde ülke sınırları Hulefâ-i Râşidîn döneminin en geniş noktasına ulaştı.

Halifeliği döneminde gerçekleşen başarılı faaliyetlere rağmen özellikle halifeliğinin son 5 yılında Hz. Osman (ra) büyük iç karışıklıklarla karşı karşıya gelmiştir. Klâsik İslâm tarihi kaynakları, Hz. Osman (ra) döneminde meydana gelen dahilî karışıklıkların, halife ve onun idarecilerinin şahsî kusurlarından, ayrıca İbn Sebe gibi bozguncu şahısların faaliyetlerinden kaynaklandığını ileri sürerler. Ancak bu dönemde görülen olayları sadece bir sebep veya bir/birkaç şahsın sorumluluğuyla açıklamak doğru olmaz. Ülke içindeki karışıklıklar o dönemdeki, dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik alanda ortaya çıkan değişimlerden kaynaklanmıştır. Her şeyden önce bu süreçte askerî faaliyetler tamamlanmış, devlet ulaşabileceği en uzak sınırlara dayanmış, doğuda İran, kuzeyde Anadolu ve batıda Akdeniz, devletin en tabi sınırlarını oluşturmuşlardı. Fetihlerin durmasıyla birlikte insanlar oturup düşünme ve olayları değerlendirme imkânı bulmuşlar, bunun sonucunda birtakım insanlar yönetim aleyhine dedi-kodu üretmeye ve hadiselerin peşinde koşmaya başlamışlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) ahlâkî terbiyesi altında yetişmiş olan sahâbenin sayısının gün geçtikçe azalması, tabii olarak bu terbiyeden mahrum kalan insanların toplumda çoğunluğa sahip olmaları da meydana gelen karışıklıklarda rol oynamıştır. Burada zikredilen ve benzeri sebeplerle toplumdaki huzursuzluklar, ülke dahilinde yönetime karşı hareketlere dönüştü, ardından da Kûfe, Basra ve Mısır'dan hareket eden isyancılar Medine'ye gelip halifenin evini kuşatma altına aldılar. Bir ayı aşan kuşatmanın ardından H.35 Zilhicce (M.656 Haziran) tarihinde toplu bir saldırıyla Hz. Osman (ra)'ı şehid ettiler.[7]

Hz. Osman (ra) halim-selim, merhametli ve iyi niyetli bir kişi olarak tanınmıştır. O, Müslümanlar arasında özellikle

hayası ile şöhret bulmuştu. Öyle ki, Hz. Peygamber (sav), meleklerin dahi Hz. Osman'dan (ra) haya ettiğini söylemiştir.[8] Onun diğer bir hususiyeti ise cömertliğidir. Müslümanlar için yardım talep edildiğinde genelde en büyük mali destek ondan gelmiştir. Nitekim hicretten sonra Medineli bir Yahûdî'nin işlettiği Rume kuyusuna yüksek bir meblağla ortak olmuş, ardından bu suyu Müslümanların hizmetine sunmuştur.[9] Tebük seferinin hazırlanması esnasında Müslüman ordunun üçte birinin techiz masraflarını üstlenmiştir. Hz. Osman (ra), gerek Rume kuyusundan Müslümanları istifade ettirmesi, gerekse Tebük seferine sağladığı katkı sebebiyle Hz. Peygamber (sav) tarafından cennetle müjdelenmiştir.[10]

Hz. Osman (ra), Hz. Peygamber'in (sav) vahiy katipleri arasında yer almış, ayrıca kendi halifeliği döneminde daha önce bir araya getirilmiş olan Kur'ân nüshasını çoğaltarak önemli İslâm beldelerine göndermiştir.[11] Onun neslinden gelen Ebân b. Osman, ilk siyer ve İslâm tarihi müellifleri arasında yer alır.[12]

*

Dipnotlar

1 İbn Abdilberr, III, 1037-1038
2 İbn Sa'd, III, 55-56
3 İbn Sa'd, II, 55-56
4 Tirmizî, Menâkıb, 19
5 Vâkıdî, Meğâzî, III, 600-603; İbn Hişâm, III, 329-330
6 Taberî, III, 429
7 İbn Sa'd, III, 73-77; Taberî, IV, 391-394, 415-417
8 Müslim, Fedâil, 26, 27
9 İbn Abdilberr, III, 1039-1040
10 Vâkıdî, Meğâzî, III, 991; İbn Hişâm, IV, 161
11 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 3
12 Yiğit, İsmail, "Osman", DİA, XXXIII, 438-443
* Adem Apak

KAHRAMANLIK TİMSALİ HZ. ALİ (RA)

Hz. Ali (ra), Hicretten yaklaşık yirmi yıl önce (M.602) Mekke'de doğdu. Babası Hz. Peygamber'in (sav) amcası Ebû Tâlib, annesi Fâtıma bint. Esed'dir. Mekke'de başlayan kıtlık sebebiyle Hz. Muhammed (sav) Hz. Ali'nin (ra) bakımını üstlendi. Bu sebeple o küçük yaşlarından itibaren Resul-i Ekrem'in (sav) terbiyesi altında büyüdü.[1]

Hz. Ali (ra), Hz. Muhammed'in (sav) peygamber olmasından sonra 9 veya 10 yaşlarındayken Müslüman olup çocuklar arasında İslâm'a girenlerin ilki olma şerefine erdi.[2] Daha sonra Mekke devrini teşkil eden 13 yılı Hz. Peygamber (sav) ile birlikte geçirdi.[3] Hicret esnasında Allah Resulü'nün (sav) yatağında kaldı. Onun yanında Mekkelilere ait bulunan emanetleri sahiplerine verdikten sonra şehri terk etti.[4]

Medine döneminde Hz. Ali (ra) Hz. Peygamber'in (sav) neredeyse bütün faaliyetlerinde yer aldı. Bedir savaşında iki ordu arasında karşılıklı olarak gerçekleşen meydan okumadan sonra Müslümanlar adına çarpışmak için meydana çıkarak hasmı Velîd b. Utbe'yi öldürdü.[5] Uhud savaşı esnasında Hz. Peygamber (sav) ölümle karşı karşıya kaldığında onu savunan ve müşriklerin saldırılarına sebatla cevap veren kişilerden biri de Hz. Ali (ra)'dir. Hz. Ali (ra), Hendek savaşında Müşriklerin Medine tarafına geçmelerine müsaade etmeyen birliği komuta etti. Hayber Yahûdîlerine karşı gerçekleştirilen seferde Hz. Ali (ra) büyük yararlıklar gösterdi.[6] Mekke fethi esnasında Müslümanların sancağını Hz. Ali (ra) taşıdı. Mekke'nin fethinden sonra meydana gelen Huneyn savaşının başlangıcındaki bozgun esnasında Allah Resulü'nü (sav) saldırılardan koruyanlar arasında yer aldı.[7]

Hicretin 9. yılında tertip edilen Tebük seferine katılamayan Hz. Ali (ra), bu esnada Hz. Peygamber'in (sav) emriyle Medine'de kalarak Ehl-i beyt ve diğer Müslümanların muhafazasını üstlendi.[8] Hicretin 10. yılında da tebliğ amacıyla Yemen'e gönderilen Hz. Ali (ra) burada İslâmlaşma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynadı.[9]

Hz. Ali (ra), Hz. Peygamber'in (sav) techiz ve tekfiniyle meşgul olması sebebiyle Benî Sâide Gölgeliği'nde Ensâr ile Muhâcirûn arasında gerçekleştirilen ilk halife seçimi toplantısına iştirak edemedi. Kendilerinden habersiz olarak halife seçimi yapılmasından rahatsız olduğunu ifade eden Hz. Ali (ra), bununla beraber gecikmeli de olsa ilk halife seçilen Hz. Ebû Bekir'e (ra) biat etti.[10] O, aynı şekilde ilk halifenin vasiyeti doğrultusunda halife seçilen Hz. Ömer'e (ra) de herhangi bir itirazda bulunmadı.

Hz. Ömer'in (ra) vefatından önce isimlerini belirlediği halife adaylarından olan Hz. Ali (ra), şûrâ neticesinde halifelik makamına gelen Hz. Osman'a (ra) halife olarak biat ettiği gibi, her konuda yönetime yardımcı olmaya çalıştı. Zaman zaman halifeyi bazı uygulamaları sebebiyle tenkit etmekle birlikte hiçbir zaman kendisine yapılan teklif ve telkinlere rağmen Hz. Osman'a (ra) karşı herhangi bir harekete iştirak etmedi. Üstelik, halifenin özel talebiyle yönetim muhalifleriyle idare arasındaki problemlerin çözümünde arabuluculuk yaptı.[11]

Hz. Osman'ın (ra) şehid edilmesinden sonraki kaos ortamında halifelik görevini üstlenen Hz. Ali (ra) pek çok dâhilî problemle karşı karşıya kaldı. Bu problemlerin başında, onun Müslümanların tamamının desteğini alamamış olması gelir. Zira gerek Muhâcir, gerekse Ensâr'dan bazı ileri gelen Müslümanlar, onun halifeliğine razı olmayıp kendisine biat etmediler. Hz. Ali (ra) bunun sonucunda Cemel savaşında Hz. Âişe (ra)-Hz. Talha (ra) ve Hz. Zübeyr (ra) ile karşı karşıya geldi.[12]

Diğer taraftan Hz. Osman'ın (ra) katillerinin cezalandırılmasını isteyen ve Şam valiliğinden azledilmesine şiddetle karşı çıkan Muâviye de, Hz. Ali (ra) için büyük bir problem teşkil etmişti. Cemel savaşını kazanarak Irak'taki Müslümanları bir araya getiren Hz. Ali (ra), daha sonra Muaviye liderliğindeki

Şamlılar üzerine yürüdü. Burada gerçekleşen Sıffin savaşında istediği sonucu alamadı. Hakemler tayin edilerek gerçekleştirilen sulh görüşmelerinde de yönetim krizi çözülememiş, daha da derinleşmiştir. Sıffin savaşı ve ardından gerçekleştirilen Hakem Olayı'nda istediğini elde edemeyen Hz. Ali (ra), bu defa kendi ordusu içinde yeni bir problemle yüz yüze geldi. Problemin kaynağı ise Irak'da halifeye karşı çıkan Hâricîlerdi. Onların gerçekleştirdikleri şiddet hareketleri halifenin ülkedeki birliği sağlama gayretlerini tümüyle boşa çıkardı. Bu iç mücadelelerle uğraşması esnasında Hz. Ali (ra), Hicretin 40. (M. 661) yılında İbn Mülcem isimli Hâricînin suikastı neticesinde şehid oldu. Onun ölümünden sonra Iraklılar, oğlu Hz. Hasan'ı (ra) halife seçtiler.[13]

Hz. Ali (ra) hayatı boyunca her zaman Hz. Peygamber'in (sav) en yakınında oldu. Allah Resulü'nün (sav) terbiyesi altında yetişen Hz. Ali (ra), bizzat kendisinden Kur'ân-i Kerîm'i öğrendi. Bu sayededir ki, Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmiş, sahâbenin en önemli tefsir ve fıkıh alimlerinden biri olmuştur. Hz. Ali (ra) aynı zamanda vahiy katipliği yaptı. Allah Resulü'nden (sav) 586 adet hadis rivayetinde bulunmuştur ki, onun aktardığı hadislerin büyük kısmı, fıkhî konulara dairdir. Hz. Ali (ra) tasavvuf dünyası için de vazgeçilmez bir figürdür. Bu sebepledir ki, İslâm tasavvuf edebiyatında ve Türk kültür hayatında onun adına sıkça rastlamak mümkündür. Özetle Hz. Ali (ra)'nin ilim, takva, ihlas, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve cesaret gibi yüksek insanî ve ahlâkî değerlerde müstesna bir şahsiyet olduğu gerek Sünnî, gerekse Şiî kaynaklarda ittifakla kaydedilmektedir.[14]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, III, 19-20; İbn Abdilberr, III, 1089
2 İbn Hişâm, I, 263-264
3 İbn Abdilberr, III, 1099
4 İbn Hişâm, II, 139-140
5 Buhârî, Meğâzî, 8

6 Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 122; Müslim, Fedâil,33, 34, 35; Vâkıdî, Meğâzî, II, 653-670; İbn Hişâm, III, 349-350

7 İbn Abdilberr, III, 1096-1097

8 Müslim, Fedâil,31, 32; Tirmizî, Menâkıb, 21

9 İbn Abdilberr, III, 1100

10 Buhârî, Fedâil, 12; Müslim, Cihâd, 52-53

11 Belâzürî, Ensâb, (thk. Goitein, SDF), Jerusalem 1936, V, 67; Taberî, IV, 358-360

12 Taberî, IV, 498-499

13 İbn Sa'd, III, 33-40; Taberî, V, 144-149

14 Fığlalı, E. Ruhi-Kandemir, M. Yaşar, "Ali", DİA, II, 371-378

* Adem Apak

MÜMİNE HANIMLARIN EFENDİSİ HZ. FATIMA (RA)

Mîlâdî 609 yılında Mekke'de doğdu. Hz. Peygamber'in (sav) en küçük kızıdır. Lakabı "beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın" anlamında Zehrâ'dır. Aynı zamanda "iffetli ve namuslu kadın" anlamındaki Betûl lakabıyla da anılmıştır.[1]

Siyer kaynaklarında Hz. Fâtıma'nın (rah) adı ilk kez müşriklerin Hz. Peygamber'e (sav) karşı gerçekleştirdikleri bir saldırı vesilesiyle geçer. Buna göre Kâbe'de namaz kılmakta olan Resul-i Ekrem'in (sav) secdeye vardığı sırada omuzlarına müşriklerden Ukbe b. Ebû Muayt tarafından bir deve işkembesinin atılması üzerine küçük yaştaki Fâtıma koşarak babasının üzerindeki pislikleri temizlemiş ve bunu yapanlara kızıp söylenmiştir.[2]

Hz. Fâtıma (rah), Hz. Peygamber (sav) tarafından Hz. Ali (ra) ile evlendirildi. Düğün esnasında Hz. Fâtıma'nın (rah) çeyizi kadife bir örtü, içine hurma lifi doldurulmuş deri bir yastık, iki el değirmeni ve deriden yapılma iki su kabından ibaretti.[3]

Hz. Fâtıma (rah) Hicretin 3. yılının Ramazan ayında (Şubat 625) ilk çocuğu olan Hasan'ı, bir yıl sonra Şaban (Ocak) ayında Hüseyin'i dünyaya getirdi. Daha sonraki yıllarda küçük yaşta ölen Muhassin ile Ümmü Gülsüm ve Zeyneb doğdu.[4]

Uhud Gazvesinde on hanımla birlikte gazilere yiyecek ve su taşıyan Hz. Fâtıma (rah), bu esnada yaralıları tedavi etti. Bu savaşta Hz. Peygamber'in (sav) dişinin kırılması üzerine yüzündeki kanları temizlemiş, kanın dinmediğini görünce bir hasır parçasını yakıp küllerini Resulüllah'ın (sav) yüzüne bastırmak suretiyle kanı durdurmaya çalışmıştır.[5]

Allah Resulü (sav), Hz. Fâtıma'ya (rah) son hastalığı sırasında Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrail ile her yıl bir defa birbirlerine okuduklarını, bu sene Cebrail'in aynı maksatla iki defa geldiğini, bunun ise vefatının yaklaştığına işaret olduğunu söylemesi üzerine Fâtıma (rah) ağlamaya başladı. Ancak Hz. Peygamber'in (sav), ailesinden ilk önce kendisine onun kavuşacağını, ayrıca onun mümin kadınların hanımefendisi olduğunu söylemesi üzerine de tebessüm edip sevinmiştir.[6]

Hz. Fâtıma (rah), Resulüllah'ın (sav) ölümünden beş buçuk ay sonra 3 Ramazan 11 (22 Kâsım 632) tarihinde vefat etti. Cenaze namazını Hz. Abbâs (ra) veya Hz. Ali (ra) kıldırdı. Vasiyeti üzerine geceleyin Hz. Ali (ra), Hz. Abbâs (ra) ile oğlu Fazl (ra) tarafından Cennetü'l-Bakî'a defnedildi.[7]

Resulüllah'ın (sav) terbiyesiyle yetişen Hz. Fâtıma (rah), babasının hem haya ve edep gibi özelliklerine, hem de konuşma tarzından yürüyüşüne kadar birçok vasfına sahip oldu. Bu güzel vasıfları sebebiyle Resul-i Ekrem (sav) Fâtıma'yı (rah) görünce sevinir, kendisini ayakta karşılar, elini tutarak ona iltifat edip yanına veya kendi yerine oturturdu. Hz. Peygamber (sav) sefere giderken aile fertlerinden en son Fâtıma (rah) ile vedalaşır, seferden dönünce de ilk olarak onunla görüşürdü.[8]

Kadınlardan en çok Fâtıma'yı (rah), erkeklerden de Ali'yi (ra) sevdiğini söyleyen Resul-i Ekrem (sav), "Fâtıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur" ve "Bana melek gelerek Fâtıma'nın (rah) cennetliklerin hanımefendisi olduğunu müjdeledi" demiş, cennetlik kadınların en faziletlilerini saydığı bir başka hadisinde de önce Hz. Hatice (rah) ile Fâtıma'nın (rah), sonra da Âsiye ile Meryem'in adlarını söylemiştir.[9]

Allah Resulü (sav), Fâtıma'nın (rah) oğulları olan Hasan (ra) ve Hüseyin'i (ra) çok severdi. Ebû Hureyre (ra) bir gün Allah'ın Resulü (sav) ile dışarı çıktıklarını ve Fâtıma'nın (rah) evine geldiklerinde Peygamber'in (sav) Hasan'ı (ra) kastederek "Küçük adam orada mı? Küçük adam orada mı?" buyurduğunu ve Hasan'ın (ra) geldiğini, kucaklaştıkları sırada Allah'ın Resulü'nün (sav): "Ey Allah'ım ben onu seviyorum, senin de onu ve onu sevenleri sevmeni niyaz ediyorum" buyurduğunu

rivayet etmiştir.[10] Üsâme b. Zeyd'in (ra) rivayetine göre, Hz. Peygamber (sav) Hasan'ı (ra) ve onu alır: "Ey Allah'ım!, onları sevdiğim için, onları sevmeni niyaz ediyorum" diye dua ederdi. Bir başka rivayette Üsâme b. Zeyd (ra), Resulüllah'ın (sav) kendisini ve Hasan'ı (ra) dizlerine aldığını bir dizine kendisi ve bir dizine Hasan'ı (ra) oturttuğunu ve "Ey Allah'ım! Onlara merhamet etmeni niyaz ediyorum, çünkü ben onlara merhamet ediyorum" diye dua ettiğini söylemiştir. Yine Üsâme b. Zeyd (ra) şöyle der: "Bir gece bir işim için gittiğimde, Peygamber dışarıya elbisesinin içinde bir şeyle çıktı. Ben, ona elbisesinin içinde ne olduğunu sorunca elbisesini açtığında Hasan (ra) ile Hüseyin'i (ra) gördüm. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bunlar benim oğullarım, benim kızımın oğulları! Ey Allah'ım ben onları seviyorum, senin de onları ve onları sevenleri sevmeni niyaz ediyorum".[11]

*

Dipnotlar

1 İbn Abdilberr, IV, 1893
2 Buhârî, Salât, 109
3 İbn Sa'd, VIII, 19-22
4 İbn Abdilberr, IV, 1894
5 Vâkıdî, Meğâzî, I, 249
6 Buhârî, Menâkıb, 25
7 Buhârî, Fedâil, 12; İbn Sa'd, VIII, 29-30; İbn Abdilberr, IV, 1898-1899
8 İbn Abdilberr, IV, 1895
9 Buhârî, Menâkıb, 25, 31
10 Buhârî, Menâkıb, 27; Müslim, Fedâil, 17
11 Buhârî, Menâkıb, 27; Tirmizî, Menâkıb, 31;Kandemir, M. Yaşar, "Fâtıma", DİA, XII, 219-222
* Adem Apak

MÜMİNLERİN ANNESİ HZ. ÂİŞE (RA)

Risâletin 4. yılında (M.614) Mekke'de doğdu. Babası Hz. Ebû Bekir (ra), annesi Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir'dir (rah).

Hz. Âişe'nin (rah) çocukluğu hakkında fazla bir bilgi yoktur. Hz. Peygamber (sav) ile nikâhı hicretten önce Mekke'de kıyıldı. Babası, Resul-i Ekrem (sav) ile daha önce hicret ettiği için aynı yıl (M.622) annesi, ağabeyi Abdullah ve kız kardeşi Esmâ (rah) ile birlikte Medine'ye hicret etti. Hicretin 2. yılı Şevval ayında (Nisan 624) Hz. Peygamber'le (sav) evliliği gerçekleşti.[1]

Hz. Âişe (rah), Resul-i Ekrem'in (sav) eşi olduktan sonra Müslümanlar nazarında üstün bir mevkie kavuştu. İslâm dinine büyük hizmetleri oldu. Uhud Gazvesi'nde sırtında su taşıma, haber toplama ve yaralılara bakma gibi geri hizmetlerde görev yaptı.[2] Hudeybiye Musâlahası'na katıldı. Mekke fethi için hazırlıklara başladığında seferin ne tarafa olacağını herkesten gizleyen Hz. Peygamber (sav), bunu sadece eşi Âişe'ye (rah) bildirmiştir. Öyle ki, Hz. Ebû Bekir (ra) bu hazırlığın Mekke için olduğunu kızından öğrenmiştir.[3]

Hz. Âişe'nin (rah) iştirak ettiği en mühim seferlerden biri, Hicretin 5. yılı Şaban ayında (Ocak 627) gerçekleşen Benî Mustalik Gazvesi'dir. Hz. Peygamber (sav) sefere çıkarken Hz. Âişe'yi (rah) de yanına almıştı. Savaş sonrası Medine'ye dönülürken ordunun konakladığı bir yerde Hz. Âişe (rah) devesinden inip bir ihtiyacını gidermek için ordugâhtan biraz uzaklaşmış, dönüşünde boynundaki gerdanlığın düştüğünü fark etmişti. Kayıp eşyasını aramaya çıktığı sırada onun mahfede

olduğu düşünülerek orduya hareket emri verilmişti. Hz. Âişe (rah) geri dönünce konak yerinde kimseyi bulamadı. Bunun üzerine kendisini almaya gelecekleri ümidiyle beklemeye başladı. Ordunun geride kalan eşyasını toplamakla görevli bulunan Safvân b. Muattal (ra), Hz. Âişe'yi (rah) devesine bindirip onu kafileye yetiştirdi. Bu sefere katılmış olan münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl, Hz. Âişe (rah) aleyhine iftira ve dedikoduya başladı. Üstelik bazı Müslümanlar da onun bu çirkin iftirasına alet oldular. Başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere Âişe'nin (rah) anne ve babası yapılan dedikodular sebebiyle çok üzüldüler. Bu esnada hasta olan Hz. Âişe (rah), kendisine yapılan bu iftirayı çok sonra tesadüfen öğrendi. Hz. Peygamber'den (ra) izin alıp ailesinin evine gitti ve üzüntüsünden günlerce ağlayıp ıstırap çekti. Nihayet Nûr sûresinin 11-21. âyetlerinde Allah Teâlâ yapılan dedikoduların tamamen asılsız olduğunu ve Âişe'ye (rah) iftira edildiğini bildirdi.[4]

Hz. Peygamber (sav) Hicretin 11. yılı Safer ayının (Mayıs 632) son haftasında rahatsızlanınca, diğer hanımlarının rızasını alarak Hz. Âişe'nin (rah) odasına geçti. Bir süre sonra mübarek başı onun kucağında olduğu halde son nefesini verdi.[5] Allah Resulü (sav) yine onun odasına defnedildi.[6]

Hz. Âişe (rah), Hz. Peygamber'den (sav) sonra kırk yedi yıl daha yaşadı ve altmış beş (veya altmış altı) yaşında iken 17 Ramazan 58 (14 Temmuz 678) Çarşamba gecesi Medine'de vefat etti. Vasiyeti üzerine Bakî mezarlığına defnedildi.[7]

Hz. Âişe (rah) gelişmesini, yetişmesini ve şahsiyetinin olgunlaşmasını Peygamber (sav) evinde tamamlama imkânı buldu. Allah Resulü (sav) onu çok severdi. Hz. Âişe (rah) ile Hz. Peygamber (sav) arasındaki aile bağı sevgi, anlayış ve hürmet esası üzerine kurulmuştur. Diğer taraftan Hz. Âişe (rah) zekâsı, anlayışı, kuvvetli hafızası, güzel konuşması, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'i (sav) en iyi şekilde anlaması gibi mümtaz vasıfları sayesinde Resulüllah'ın (sav) yanında müstesna bir mevki kazanmıştı. Hz. Peygamber (sav), hanımları arasında Hz. Hatice'den (rah) sonra en çok onu sevmiş, dünyada en çok kimi sevdiği sorusuna karşılık olarak onun adını vermek suretiyle bu sevgisini açıkça dile getirmiştir.[8]

Hz. Âişe (rah), Hz. Ebû Bekir (ra) ile Hz. Ömer'in (ra) halîfeliği sırasında her hangi bir siyasî faaliyette bulunmadı. Onun her iki halîfe ile münasebetleri karşılıklı saygı ve anlayış içerisinde geçti. Halîfe Hz. Ömer (ra), kadınlarla ilgili fikhî meselelerde daima Hz. Âişe'nin (rah) görüşünü alırdı. Hz. Âişe (rah) Hz. Osman'ın (ra) on iki yıllık hilâfetinin birinci yarısında ilk iki halîfe dönemindeki siyasî olaylardan uzak hayatını sürdürdü. Ancak Hz. Osman'ın (ra) bazı karar ve tasarruflarının aleyhinde faaliyetlerin başladığı ikinci devrede halîfeye karşı muhalefet hareketine katıldı. Çeşitli bölgelerden şikâyet için Medine'ye gelenler, ondan halîfeyi bazı tayinlerden vazgeçirmesini istediler. Bu sebeple, halîfenin sütkardeşi Mısır Valisi İbn Ebû Serh ile Kûfe Valisi Velîd b. Ukbe'nin azledilmelerini ısrarla talep etti. Bu şekilde siyasî olaylara müdâhil olmaya başlayan Hz. Âişe (rah), Hz. Osman'ın (ra) evinde muhasara edildiği sırada haccetmek üzere Medine'den ayrılıp Mekke'ye gitti. Halîfenin şehid edildiğini, yerine Hz. Ali'nin (ra) halîfe olduğunu Medine'ye dönerken yolda Talha (ra) ve Zübeyr'den (ra) öğrendi. Onlar Hz. Ali'ye (ra) istemeyerek biat ettiklerini, fakat daha sonra bu biatten vazgeçtiklerini söylediler. Bunun üzerine Hz. Âişe onlarla birlikte Mekke'ye döndü.[9]

Hz. Osman'ın (ra) öldürülmesine karşı çıkanlar, onun etrafında toplanarak halîfenin intikamını almak ve Müslümanlar arasındaki ihtilâflara son vermek üzere Medine veya Şam yerine Basra'ya gitmeye onu ikna ettiler. O da etrafına toplananlarla birlikte Hz. Osman'ın (ra) katillerini cezalandırmak düşüncesiyle Basra'ya doğru yola çıktı. Hz. Âişe (rah) ile birlikte hareket edenler Basra'ya hâkim oldular.[10]

Hz. Ali (ra), bu gelişmeleri öğrenince Medine'den Irak'a hareket etti. Hz. Âişe (rah) ile Hz. Ali (ra) arasında çeşitli mektuplaşmalar ve müzakereler olmuşsa da Hicretin 36. yılı Cemâziyelâhir'inde (Aralık 656) Müslümanlar arasındaki ilk kanlı çarpışma engellenemedi. Bu olay, Hz. Âişe'nin (rah) çarpışmaları devesinin üzerinde idare etmesinden dolayı Cemel Vak'ası adıyla meşhur oldu. Sonunda Hz. Âişe (rah) tarafı savaşı kaybetti. Hz. Ali (ra) kendisine esir muamelesi yapılmasına izin vermedi. Erkek kardeşi Muhammed b. Ebû Be-

kir'in nezaretinde onu Medine'ye gönderdi. Fakat Hz. Âişe (rah) o yıl da hacca iştirak etmek istediğinden önce Mekke'ye gitti.[11] Oradan Medine'ye döndü. Hz. Osman'ın (ra) halîfeliğinin son yıllarında başlayıp Cemel Vak'ası'yla sona eren siyasî faaliyetleri sonraları onu çok üzmüştür. Birçok müslümanın ölümüne sebep olan bu acı olayları yaşamaktansa, daha önce ölmeyi tercih ettiğini söylemiştir. Cemel'den sonra Medine'de sakin bir hayat sürmüş, bir daha siyasete karışmamıştır. Ancak Muâviye devrindeki bazı icraatı tenkit etmekten de çekinmemiştir. Hz. Ali (ra) ve taraftarlarına sövmeyi reddeden sahâbî Hucr b. Adî'nin (ra) öldürülmesinden dolayı Muâviye'ye çıkışması bu kabildendir.[12]

Hz. Âişe (rah), Allah Resulü'nün (sav) vefat ettiği zaman çok genç olmasına rağmen Kur'ân-ı Kerîm'i ve sünneti en iyi bilen, anlayan ve muhafaza eden sahâbîlerin başında yer alır.[13] O hem baba evinde, hem Hz. Peygamber'in (sav) yanında en iyi şekilde yetişti ve başkalarına nasip olmayan bilgiler edindi. Arap dilini maharetle kullanması yanı sıra Arap şiirini de çok iyi bilirdi. Fesâhat ve belâğatıyla da ünlü bir hatip olduğu için konuşması insanlara çok tesir ederdi. Hz. Peygamber'den (sav) aldığı feyz sayesinde İslâm esaslarının en mümtaz öğreticisi oldu. Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etti. Küçük yaşından itibaren Kur'ân'ı ezberlemeye başlamış, âyetlerin kıraat tarzını iyice öğrenmişti. Sünneti de çok iyi anlamış olan Hz. Âişe (rah), hadislerden yeni hükümler çıkardı. Nitekim o, Hz. Peygamber'in (sav) ashâbı arasında, çok sayıda fetva vermesiyle meşhur olan yedi kişiden biri kabul edilir.[14] [15]

Hz. Âişe (rah), kuvvetli hafızası sayesinde Hz. Peygamber'in (sav) hadis ve sünnetinin daha sonraki nesillere ulaştırılmasında emsalsiz hizmetler yerine getirdi. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 2210'dur. Bunlardan Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivayet ettikleri 297 hadisin 174'ü her iki eserde, elli dördü yalnız Buhârî'de, altmış dokuzu da yalnız Müslim'de yer almaktadır. O hem Hz. Peygamber'in (sav) diğer hanımlarından, hem de Ebû Hüreyre (ra), Abdullah b. Ömer (ra) ve Enes b. Mâlik (ra) dışında diğer sahâbîlerden fazla hadis rivayet etmiş olan tek kadındır.[16]

Binden fazla hadis rivayet ederek "müksirûn" diye adlandırılan yedi sahâbînin dördüncüsü oldu. Rivayet ettiği hadislerin çoğunu doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den (sav) nakletmiştir. Onun aktardığı hadislerin muhtevaları incelendiğinde, başta Resulüllah'ın (sav) peygamberliği, aile hayatı, günlük yaşayışı, savaşları, Veda haccı, vefatı ve ahlâkı olmak üzere, câhiliyye dönemi tarihi, kadınlara dair hükümler, Mekke ve Medine devirlerindeki Müslümanların çeşitli faaliyetleri, ibadetler ve ibadetler tarihi, gaybın bilinmesi, kıyamet, ölüm ve âhiret hayatına dair bazı kelâmî mesele ve haberleri ihtiva ettiği görülür.

Hz. Âişe'nin (rah) en belirgin özelliklerinden biri de İslâm dininin esaslarını anlatmak hususundaki gayretidir. Öyle ki, Hz. Peygamber'den (sav) sonra onun evi, kadın erkek, büyük küçük birçok kimsenin huzuruna gelip kendisini dinlediği, varsa sorusunu sorup cevabını aldığı bir ilim ve irfan ocağı olmuştur. Diğer taraftan vefatına kadar her yıl hac için Mekke'ye gittiğinde, muhtelif yerlerden gelenlerin kendisini çadırında ziyaret etmelerine ve soru sormalarına izin verdi. Hz. Peygamber (sav) zamanından başlamak üzere kadınların eğitim ve öğretimiyle çok yakından meşgul oldu. Çevresinde ders dinleyen ve hadis nakleden birçok kız ve kadın yer aldı. Böylece o hem bizzat, hem de yetiştirdiği öğrencileri ile İslâm dünyasında kadınların ilimle meşgul olmaları gerektiğini, hiçbir tereddüde meydan vermeyecek şekilde göstermiş oldu.[17]

*

Dipnotlar

1 Buhârî, Nikâh, 39, 40
2 Vâkıdî, Meğâzî, I, 249
3 İbn Hişâm, IV, 39
4 Buhârî, Meğâzî, 34; İbn Hişâm, III, 310-315
5 Buhârî, Menâkıb, 19; Meğâzî, 844, 85, 86
6 İbn Hişâm, IV, 312-315
7 İbn Sa'd, VIII, 76-78; İbn Abdilberr, IV, 1885
8 Buhârî, Fedâil, 1, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 27

9 Taberî, IV, 649-650

10 Taberî, IV, 468-475

11 Taberî, IV, 534, 542

12 Belâzürî, Ensâb, IV, 261-264

13 İbn Abdilberr, IV, 1883

14 İbn Hazm, Ensâbü'l-Fütyâ,

15 nşr. İhsan Abbâs-Nâsırüddin el-Esed), Kahire ts.s. 323

16 Ekrem Ziya Ömerî, Bâki b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetü Müsnedih, Medine, 1984, s. 23-24

17 Fayda, Mustafa, "Âişe", DİA, II, 201-205

* Adem Apak

HZ. PEYGAMBER'İN MANEVİ OĞLU ZEYD b. HÂRİSE (RA)

Zeyd b. Hârise (ra) Şam bölgesinde yaşayan Güney Arabistan kökenli Kudâa kabilesine mensuptur. Babası Hârise, annesi ise Tayy kabilesinin bir kolu olan Maan oğullarından Sa'lebe'dir.[1]

Zeyd b. Hârise (ra) henüz küçük bir çocuk iken kabilesinin komşu kabile Kayn oğullarıyla girdiği savaş neticesinde esir edildi. Daha sonra da Şam'dan Mekke'ye götürülerek Ukâz panayırında köle olarak satıldı. Mekkeli Hakîm b. Hizâm b. Hüveylid, birkaç köleyle birlikte Zeyd'i (ra) de satın almış, daha sonra onu halası Hz. Hatice'ye (rah) hediye etmişti. Hz. Hatice (rah) onu hizmet etmesi için Hz. Peygamber'e (sav) teslim etti. Zeyd (ra) daha sonra Hz. Peygamber (sav) tarafından kölelikten kurtarmış ve evlât edinmiştir.[2]

Diğer taraftan Zeyd'in (ra) babası savaş esnasında kaybolduğundan itibaren oğlunun peşine düşmüş, nihayet kabilesinden hacca gidenlerin yardımıyla oğlunun Mekke'de olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine kardeşiyle birlikte Mekke'ye gelerek onu buldu. Fidyesini ödemek sûretiyle oğlunu Hz. Peygamber'den (sav) istedi. Allah Resulü (sav) bunun üzerine evlâtlığını babasıyla gitme veya kendi yanında kalma konusunda muhayyer bıraktı. Zeyd (ra) babasıyla birlikte geri dönmek yerine Hz. Peygamber'in (sav) yanında kalmayı tercih ettiğini söyledi. Babasının bütün yalvarmaları ve tehditleri onun kararını değiştiremedi.[3]

Hz. Peygamber (sav) ilk vahyi almasının ardından başta eşi Hz. Hatice (ra) ile kızları, onların ardından da ailenin tabiî üyeleri olarak kabul edilen yeğeni Hz. Ali (ra) ile evlatlığı Zeyd

b. Hârise'yi (ra) dinine davet etti. Onların tamamı İslâm dinine girdiler. Bu sebeple Zeyd b. Hârise(ra) azatlı köleler içinde İslâm'a dahil olanların ilki olma şerefini kazanmıştır.[4]

Hz. Peygamber (sav), Mekke döneminde Zeyd b. Hârise'yi (ra) Ümmü Eymen (rah) ile evlendirdi. Allah Resulü (sav) Mekke döneminde Ashâbı arasında gerçekleştirdiği kardeşleştirme faaliyetinde Zeyd'i (ra) çok sevdiği amcası Hz. Hamza (ra) ile din kardeşi olarak ilan etti. Zeyd (ra), Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Hz. Peygamber (sav) tarafından Abduleşhel kabilesine mensup Üseyd b. Hâfız Ensârî (ra) ile kardeş yapıldı.[5]

Resul-i Ekrem (sav) Zeyd'i (ra) Medine'de de Hz. Zeyneb bint. Cahş (rah) ile evlendirdi. Bu hâdise tarihteki meşhur Zeyd-Zeyneb meselesi olarak bilinir. Olay şu şekilde gelişmiştir: Hz. Peygamber (sav), Cahş kızı Zeyneb'i (rah) evlâtlığı Zeyd (ra) ile evlendirmek istemişti. Bundaki asıl amacı, İslâm dininde Müslümanların eşit olduğunu göstermek, azat edilmiş bir kölenin hür ve asil bir kadınla evlenebileceğini ispat etmekti. Bu sembolik ve anlamlı görev Hz. Peygamber'in (sav) azatlısı Zeyd'e (ra) verildi. Zeyd (ra) o zamana kadar olduğu gibi babası olarak kabul ettiği peygamberin kararına itirazsız teslim oldu. Ancak Zeyneb (rah) izdivaca şiddetle itiraz etti. Çünkü Arap toplumunda böyle bir hadisenin gerçekleşmesi o döneme kadar pek mümkün olmamıştı. Fakat *"Allah ile Peygamberi bir iş hakkında hüküm verdikten sonra artık inanmış bir kadın ve erkeğe o işi kendilerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resulü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur"* âyeti[6] Zeyd-Zeyneb evliliğini her iki taraf için de zorunlu hale getirdi.

Hz. Peygamber'in (sav) gerçekleşmesini çok arzu ettiği bu evlilikten istenilen netice elde edilemedi. Çünkü Zeyneb (rah), azad edilmiş bir kölenin eşi olmayı bir türlü içine sindiremiyordu. Bunun neticesinde Zeyneb'den (rah) kaynaklanan sebeplerle ailevî geçimsizlikler baş gösterdi. Evlilik hayatı çekilmez hale gelen Zeyd (ra) de Resulüllah'a (sav) sık sık gelerek eşinden boşanmak istediğini bildirdi. Allah Resulü (sav) ise her defasında evlatlığına sabır tavsiyesinde bulundu. Zira kendisi-

nin sebebi olduğu bu evliliğin boşanmakla sonuçlanmasından endişe ediyordu. Bunun üzerine Ahzâb suresinin 37. ayeti nazil oldu:

"Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktır. Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir".

Böylece ilahi emirle Zeyd (ra) ile Zeyneb (rah) ayrıldıktan sonra, Zeyneb (rah) Allah Resulü (sav) ile nikâhlanmış oldu. Zeyneb (rah), Zeyd (ra) ile maslahat temini için gerçekleştirmiş olduğu evliliği bitirdi. Zeyd (ra) de kendisini baştan beri istemeyen bir eşle çekilmez hale gelen evliliği sürdürme zahmetinden kurtuldu. Hz. Peygamber (sav) Zeyneb'i (rah) nikâhına almakla, müminlerin annelerinin arasına dahil ederek onun gönlünü almış oldu.

Zeyd b. Hârise (ra) Medine döneminde Bedir'den başlayıp Mûte'de şehid olmasına kadar bütün savaşlarda Hz. Peygamber (sav) ile birlikte bulundu. Bedir savaşı sonucunda Müslümanların zaferini Medine'ye ilk o ulaştırmıştır. Hz. Peygamber (sav) Zeyd'in (ra) bulunduğu bütün savaşlarda onu komutan olarak tayin etmiştir. Hz. Âişe'nin *"Resululah aleyhissalâtu vesselam Zeyd'i bir seriyyeye göndermişse mutlaka onu komutan yapmıştır."* sözüyle bunu destekler.[7]

Zeyd b. Hârise'nin (ra) yönettiği en büyük askeri birlik Mûte seferine çıkan orduydu. Bu savaşın sebebi, Hz. Peygamber'in (sav), Hicrî 8. yılın başında (M. 629) Busra valisine gönderdiği davet elçisi Hâris b. Umeyr el-Ezdî'nin (ra) yol üzerinde Gassânî Emîri Şürahbîl b. Amr tarafından öldürülmesiydi. Hz. Peygamber (sav) geleneksel elçilik hukukunu hiçe sayan ve Müslümanlara düşmanlık işareti olarak gördüğü bu hareketi cezasız bırakmamak için Zeyd b. Hârise (ra) komutasında bir

orduyu Şam'a doğru harekete geçirdi. Birliğin ikinci komutanlığına Ca'fer b. Ebû Tâlib (ra), onun ardından da Abdullah b. Revâha (ra) getirildi. Diğer taraftan Müslüman elçiyi öldüren Şurahbil, Müslümanların kendi bölgesinde doğru yürümekte olduklarını haber alınca, durumu bağlı bulunduğu Bizans imparatoruna bildirdi. Bunun üzerine bölgede bulunan Lahm, Cüzâm, Behrâ, Belî gibi Arap kabilelerinin dahil olmalarıyla birlikte 100 bin kişilik bir Bizans ordusu harekete geçirildi. Taraflar Belkâ şehrine bağlı Mûte bölgesinde karşı karşıya geldiler. Cemâziyelevvel 8 (Eylül 629) tarihinde gerçekleşen savaşta başta Zeyd b. Hârise (ra) olmak üzere Hz. Peygamber'in (sav) tayin ettiği bütün komutanlar sırasıyla şehid oldular. Rivayetlere göre Zeyd (ra), taşıdığı sancak ile düşman saflarını yararak ilerlemiş bütün vücudu düşman mızrakları ile delik deşik oluncaya kadar harp ederek kahramanca savaşıp şehit olmuştu. Nihayet Hâlid b. Velîd (ra) idareyi ele alarak başarılı bir ricat hareketiyle Müslümanları hezimetten kurtardı.[8]

Hz. Peygamber (sav), Zeyd'in yetim kalan oğlu Üsâme'yi (ra) de aynen babası gibi sevmiş, ona oğlu gibi muamelede bulunmuş ve onu da çeşitli askerî birliklerde komutan olarak görevlendirmiştir. Nitekim vefatına yakın dönemde Suriye üzerine görevlendirdiği ordunun (Üsâme ordusu) başına getirmek istediği zaman onun komutanlığına itiraz edenlere şu cevabı vermiştir:

"Onun komutanlığı hususunda dedikodu yapan sizler, aynı dedikoduyu daha önce babasının komutanlığı için de yapmıştınız. Allah'a yemin olsun! O komutanlığa layık idi. Ve o, bana, insanların en sevgililerindendi. Bu Üsâme de bana, ondan sonra insanların en sevgili olanlarındandır". Allah Resulü'nün (sav) buradaki ifadeleri onun, evlatlığı olarak bildiği Zeyd b. Hârise'yi (ra) ne kadar sevdiğini açıkça ortaya koyar.[9]

Hz. Ömer (ra) hilafeti döneminde divan teşkilatını kurmasından sonra belirlediği maaş listesinde Üsâme b. Zeyd'e (ra) 3500 dirhem maaş verirken, kendi oğlu Abdullah'a (ra) ise 3000 dirhem maaş takdir etmişti. Azatlı bir kölenin oğluna kendisinden fazla miktar verilmesinden rahatsız olan halifenin

oğlu Abdullah (ra) babasına niçin böyle bir tasarrufta bulunduğunu sorduğu zaman ondan şu cevabı almıştır:

"Ey oğulcuğum! Zeyd, Resulüllah (sav) nezdinde babandan daha sevgili idi. Üsâme de yine Resulüllah'ın nazarında senden daha sevgilidir. Ben de Resulüllah'ın sevgisini kendi sevgime tercih ettim".[10]

*

Dipnotlar

1 İbn Abdilberr, II, 542
2 İbn Sa'd, III, 40-42; İbn Abdilberr, II, 543-544
3 Müslim, Fedâil, 62; İbn Hişâm, I, 264-265
4 İbn Sa'd, III, 44
5 İbn Habîb, Kitabu'l-Muhabber, (thk. Eliza Lichtenstadter), Beyrut ts. (Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde), s. 71-75
6 Ahzab, 33/36
7 İbn Sa'd, III, 46
8 Buhârî, Cihad, 7; Vâkıdî, Meğâzî, II, 756-763
9 Buhârî, Menâkıb, 17; Müslim, Menâkıb, 63, 64
10 Tirmizî, Menâkıb, 40
* Adem Apak

HZ. PEYGAMBER'İN HİZMETÇİSİ ENES b. MÂLİK (RA)

Enes b. Mâlik (ra) Hicretten on yıl önce Medine'de dünyaya geldi. Ebû Hamza lakabı ile meşhur olup, Hz. Peygamber'e (sav) yaklaşık 10 yıl hizmet etmesi sebebiyle *"Hâdimü'n-Nebî"* olarak da tanınmıştır.[1]

Kaynaklarda Enes'in (ra) babası Mâlik b. Nadr'ın Müslüman olmadığı, üstelik eşi Ümmü Süleym Sehle bint. Milhân (rah) başta olmak üzere pek çok akrabasının İslâm'a girmesine tepki olarak Medine'yi terk edip Şam'a gittiği ve burada öldüğü rivayetleri bulunmaktadır. Buna karşılık, Enes'in annesinden başka kardeşi Berâ b. Mâlik (ra), teyzesi Ümmü Haram (rah), amcası Enes b. Nadr (ra) ve üvey babası Ebû Talha (ra) İslâm'a dâhil olmuşlardır.[2]

Hz. Peygamber (sav), Medine'ye geldikten sonra Enes b. Mâlik'in (ra) annesi Râsûl-i Ekrem'in (sav) huzuruna çıktı: "Ya Rasûlullah, ben fakir bir kimseyim. Sizlere yardım edecek bir şeyim yok. Bu oğlumdur, yardım etmek ve hizmetinizde bulunmak üzere sizlere bırakıyorum. Onu kabul ediniz" dedi. Allah Resulü (sav) bu talebi kırmadı. Enes b. Mâlik (ra) bu andan itibaren Hz. Peygamber'in (sav) vefatına kadar on yıl boyunca hizmetinde bulundu.[3]

Enes (ra) Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına yaşının küçük olması sebebiyle iştirak edemedi. Bununla birlikte Bedir Gazvesinde savaş alanında bulundu. Bu esnada çarpışmalarda mücâhitlere yardımcı oldu.[4] Daha sonra da Hudeybiye Antlaşması, Hayber Seferi, Umretü'l-Kazâ, Mekke'nin Fethi, Huneyn Gazvesi, Tâif Muhasarası ve Veda Haccında Allah Resulü'nün (sav) en yakınında yer aldı.

Enes b. Mâlik (ra), Allah Resulü'nün (sav) vefatından sonra halife seçilen Hz. Ebû Bekir (ra) tarafından Bahreyn'e zekât memuru olarak görevlendirildi. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde ise Basra'da Müslümanlara ilim öğretmekle meşgul oldu. Hz. Ömer'in (ra) ashâb ileri gelenlerinden teşekkül ettirdiği istişâre meclisinin üyeleri arasında yer aldı. Hz. Ömer'in (ra) halifeliği döneminde gerçekleşen fetih hareketlerine iştirak etti. Bu esnada gerçekleşen Tüster şehrinin fethinde hazır bulundu. Fetihten sonra da elde edilen ganimet mallarının Medine'ye getirilmesi vazifesini üstlendi.[5]

Emevîler döneminde ilim adamlarına yönetim tarafından uygulanan baskılardan en fazla etkilenen sahâbîlerden biri de Enes b. Mâlik'tir (ra). Buna rağmen o, zulüm ve haksızlık karşısında cesaretle mücadele etmiş, zalimler karşısında hakkı söylemekten asla çekinmemiştir. Nitekim Kerbelâ hadisesinden sonra Hz. Hüseyin'in başı Irak valisi Ubeydullah b. Ziyad'a getirildiğinde, Ubeydullah Hz. Hüseyin'e karşı çirkin sözler söylemeye başlayınca, orada bulunan Hz. Enes (ra) müdâhale ederek, "Bu baş, Resul-i Ekrem'in başına benziyor." diyerek onu kınamıştır.[6]

Hayatının büyük bir kısmını Basra'da tamamlayan Enes b. Mâlik (ra), Hicretin 93. (M.711-712) yılında 103 yaşında vefat etti. Basra'da en son vefat eden sahâbînin Enes (ra) olduğu rivayet edilir.[7]

Sahâbe arasında Enes b. Mâlik'in (ra) en önemli özelliği, uzun yıllar Resulullah'ın (sav) hizmetinde bulunup onun terbiyesiyle yetişmiş olmasıdır. Ayrıca aynı dönemde ondan birçok dinî meseleyi öğrenmesi, uzun hayatı boyunca öğrendiklerini öğretmeye çalışması da Enes'in (ra) diğer mühim yönünü teşkil eder. Resul-i Ekrem'in (sav) eğitim ve öğretim tarzına, insanlara, özellikle de çocuklara karşı davranışlarına ve diğer ahlâkî uygulamalarına dair pek çok rivayet Enes b. Mâlik (ra) kanalıyla gelir. Nitekim o, uzun süre Allah Resulü'nün (sav) yanında kaldığını, her zaman onun istediği gibi davranamadığını, bununla birlikte ondan bir defa bile azar işitmediğini, bir hatası yüzünden kendisini uyaracak olan hanımlarını, "Bırakın çocuğu! O Allah'ın dilediğinden başka bir şey yapmamıştır"

diye yatıştırdığını nakleder. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sav) bilhassa çocuk ve gençlerin eğitimiyle ilgili eşsiz örnekliğini Enes'in (ra) rivayetlerinde bulmamız mümkündür.[8]

Hayatının bütün yönlerini Allah Resulü'nü (sav) örnek alarak şekillendirmeye çalışan Enes b. Mâlik (ra), bunu büyük oranda başarmıştır. Nitekim büyük hadis râvisi Ebû Hüreyre (ra), onun kıldığı namazın Resulullah'ın (sav) namazına çok benzediğine şahitlik eder. Enes b. Mâlik'in (ra) diğer bir özelliği ise, çok hadis rivayet etmiş olmasıdır. Bu sebeple çok hadis rivayet ettikleri için "müksirûn" diye zikredilen yedi sahâbîden biri kabul edilir.[9]

Tekrarlarıyla birlikte 2286'yi bulan hadis rivayetleri sebebiyle Enes (ra), müksirûn arasında da üçüncü sırada yer alır.[10] Onun rivayetlerinin 168 adedi iki mühim hadis kaynağı Buhârî ve Müslim'de ortak yer alır. Buhârî ayrıca seksen, Müslim de doksan kadar Enes b. Mâlik rivayetine yer vermiştir.[11]

*

Dipnotlar

1 İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, (thk. Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Aşûr), I-VII, ? 1970 (Kitabü'ş-Şi'b), I, 101

2 İbn Abdilberr, I, 109-110

3 Müslim, Fedâil,141-143; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, I, 101

4 İbn Abdilberr, I, 110

5 Belâzürî, Futûhu'l-Buldân, (thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ), Beyrut 1987, s. 533-538; Taberî, IV, 76-79, 83-88

6 Buhârî, Fedâil, 24; Taberî, V, 455-459; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XIV, Beyrut-Riyad ts. (Mektebetü'l-Meârif--Mektebetü'n-Nasr), VIIII, 190-191

7 İbn Abdilberr, I, 110-111; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, I, 152

8 Buhârî, Vesâyâ, 25, Müslim, Fedâil, 51, 54

9 İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, I, 152

10 Ekrem Ziya Ömerî, Bâki b. Mahled, s. 23-24

11 Canan, İbrahim, "Enes b. Mâlik", DİA, XI, 234-235

* Adem Apak

EVİNİ TEBLİĞE VAKFEDEN ERKAM b. EBU'L-ERKAM (RA)

Erkam b. Ebu'l-Erkam (ra), Milâdî 594 yılında Mekke'de dünyaya geldi. Kureyş'ten Benî Mahzum'a mensuptur.[1] Onun Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda onun İslâm'a girenler arasında yedinci veya on ikinci sırada bulunduğu şeklinde bilgiler mevcuttur.[2] Onun için en açık bilinen husus ise, Müslüman olduktan hemen sonra tebliğ faaliyetinin gerçekleştirilmesi için evini Allah Resulü'nün (sav) ve bütün Mekkeli Müslümanların emrine vermesidir. Onun adına nisbetle Dârulerkam olarak bilinen, tebliğe geçen hizmeti sebebiyle de İslâm tarihinde Dârülislâm olarak da meşhur olan bu ev, İslâm davetinin başlangıcından itibaren Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'deki irşad faaliyetlerinin merkezi, ilk Müslümanların da toplantı ve istişare mekanı olma hususiyetini devam ettirmiştir.[3]

Gerek Hz. Peygamber (sav), gerekse ilk Müslümanlar Mekke müşriklerinin baskı ve zulümleri sebebiyle Mescid-i Haram'da rahat hareket edemiyorlar, toplu vaziyette ibadet yapamıyorlar, birbirleriyle görüşemiyorlardı. Hem bu ihtiyacın karşılanabilmesi, hem de yeni nâzil olan Kur'ân âyetlerinin ilk Müslümanlara duyurulması ve onlara dinin emirlerinin öğretilebilmesi için yeni bir mekana ihtiyaç duyuldu. Bunun üzerine ilk Müslümanlardan Erkam b. Ebu'l-Erkam (ra), Safâ tepesi eteklerinde bulunan evini bu hizmeti îfâ etmek üzere Hz. Peygamber'in (sav) emrine verdi. Allah Resulü (ra) onun teklifini memnuniyetle kabul ettikten sonra burayı kendisine merkez olarak belirledi. O, bu mekanda ashâbına dini bilgiler öğretmiş, onlara Kur'ân-ı Kerîm okumuş ve kendilerine namaz kıldırmıştır. Nitekim Mekke döneminde nâzil olan âyetlerin bü-

yük bir kısmı ilk Müslümanlara Dârulerkam'da duyurulmuştur. Bu evin en önemli hususiyeti ise gerek Mekkeli, gerekse dışarıdan gelen kişilere İslâm dininin tebliğ edilme mekânı olmasıdır. İnsanlar gizli veya açıktan burada Hz. Peygamber (sav) ile buluşup görüşmeler yapmışlar ve onun huzurunda İslâm dini ile müşerref olmuşlardır. Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'ı tebliğ merkezi kabul etmesi, ilk Müslümanların İslâmiyet'i kabul tarihlerine bir esas teşkil etmiş, bu olay bir milat sayılarak sahâbîlerin müslüman oluşları, Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'a girmesinden önce veya sonra şeklinde tarihlendirilmiştir. Hz. Ömer (ra) de Dârulerkam'da İslâm'a girişini açıklayan sahâbilerdendir, hatta o burada Müslüman olan son Mekkeli kabul edilir. Kaynakların zikrettiğine göre Nübüvvet'in 6. yılında (M.616) gerçekleşen bu hadise sonrasında Hz. Peygamber (sav) Dârulerkam'dan ayrılmıştır. Bunun sebebi, Hz. Ömer'in (ra) aralarına katılmasıyla daha da güçlenen Müslümanların, Mekke müşriklerinden çekinmeden istedikleri yerde toplanma ve namaz kılma imkânı bulabilmeleridir.[4]

Erkam b. Ebu'l-Erkam (ra), Dârulerkam olarak meşhur olan evini vefatından önce çocuklarına bıraktı. Abbâsîler döneminde halife Ebû Ca'fer el-Mansûr bu mekanı yüksek bir bedel karşılığında onun mirasçılardan satın aldı. Bunun sonucunda adı geçen bina, Abbâsî ailesinin kıymetli eserleri arasında dahil oldu. Halife Mansûr'un oğlu halife Mehdî, bu evi eşi Hayzürân bint. Atâ'ya bağışladı. Hayzürân çevresindeki bazı evleri ve arsaları da satın almak suretiyle alanını daha da genişleterek Dârulerkam'ı yeniden inşa ettirdi. Bundan dolayıdır ki bu mekan, aynı zamanda Dâruhayzürân olarak da tanınmıştır.[5] Daha sonraki İslâm tarihi sürecinde de itibar gören Erkam'ın evi, pek çok defa tamirat görüp yenilenmiştir. Osmanlılar zamanında III. Murad'ın padişahlığı sırasında 1591 yılında Dârulerkam mescid olarak yeniden inşa edildi.

Erkam b. Ebu'l-Erkam (ra), Medine'ye ilk hicret eden Kureyş Müslümanları arasında yer alıp muhâcirlerin öncülerinden oldu. Allah Resulü (sav) Medine'ye intikalinden sonra Ensâr ile Muhâcirûn arasında gerçekleştirdiği din kardeşliği

uygulaması çerçevesinde Erkam'ı (ra) Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Ensârî (ra) ile kardeş ilân etti. Hz. Peygamber (sav) ayrıca geçimini sağlaması için ona Medine'de küçük bir arazi verdi. Erkam (ra), Medine dönemindeki bütün faaliyetlerinde Hz. Peygamber'den (sav) hiç ayrılmadı. Onunla birlikte başta Bedir, Uhud, Hendek olmak üzere büyük gazvelere iştirak etti. Nitekim Allah Resulü (sav) Bedir savaşı esnasında Kureyşli müşriklerden alınan ve "merzübân" olarak tanınan kılıcı ona hediye etmiştir. Müslümanlar arasında okuma-yazma bilen nadir kişilerden olan Erkam b. Ebu'l-Erkam (ra), Hz. Peygamber'in (sav) vahiy katipleri arasında yer aldı. O aynı zamanda Resul-i Ekrem (sav) tarafından zekât memuru olarak da görevlendirildi. Hicret'in 53. yılında (Mîlâdî 673) 83 yaşında vefat ettiği rivayet edilen Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın (ra) cenaze namazını vasiyeti üzerine ashâb önderlerinden Sa'd b. Ebî Vakkâs (ra) kıldırdı.[6]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, III, 242; İbn Abdilberr, I, 131
2 İbn Hişâm, I, 269-270
3 İbn Hişâm, I, 270; İbn Abdilberr, I, 131
4 İbn Hişâm, I, 270; İbn Sa'd, III, 243; İbn Abdilberr, I, 132
5 İbn Sa'd, III, 243-244
6 İbn Sa'd, III, 244
* Adem Apak

YALNIZ SAHÂBÎ EBÛ ZERR (RA)

Asıl adı Cündeb b. Cünâde olmakla birlikte Ebû Zer künyesi ile meşhur olmuştur. Arap Yarımadası'nda kervanlara baskın yapmakla meşhur olan Gıfâr kabilesine mensuptur. Ebû Zer (ra), Hz. Peygamber'in (sav) Mîlâdî 610 yılında davete başladığı haberini alınca derhal Mekke'ye geldi ve onun huzurunda İslâm'a girerek ilk Müslümanların arasına dahil oldu. Bu nedenledir ki o, ilk bedevî müslüman kabul edilir.[1] İslâm dinini kabul etmesinden önceki gözüpekliğini Mekke'de de sergileyen Ebû Zer (ra), gizli davetin gerçekleştiği ve Müslüman olanların ancak Mekke'nin uzak vadilerinde toplanıp ibadet edebildikleri bir dönemde Kâbe'ye giderek İslâm'a girdiğini açıklama cesaretini gösterdi. Üstelik bununla da iktifa etmeyerek, orada bulunan müşrikleri puta tapmaktan vazgeçip tevhid inancını benimsemeye çağırdı. Onun davranışını kendileri için bir saygısızlık ve meydan okuma olarak kabul eden Mekke ululları, hepsi birden üzerine saldırarak feci bir şekilde dövdüler. Ebû Zer'i (ra) linç girişiminden Hz. Peygamber'in (sav) amcası Abbâs'ın (ra) müdahalesi kurtardı. Buna rağmen o, ertesi gün yine aynı yerde Müslümanlığını açıklamak suretiyle müşrikleri kızdırmış ve yine saldırıya uğramıştır. Olaydan haberdar olan Resulüllah (sav), yanına çağırarak onun Mekke'de kalmasının hem kendisi, hem de diğer Müslümanlar için tehlike oluşturacağı gerekçesiyle yurduna dönmesini, orada kendi kabilesini İslâm'a davet etmesini istedi. Ebû Zer (ra) Hz. Peygamber'in (sav) tavsiyeleri doğrultusunda yurduna geri gitti ve halkını

dine davete başladı. O kadar ki, Hz. Peygamber'i (sav) görmeden Gıfârlı pek çok bedevî Arap onun vasıtasıyla İslâm dinine girdiler.[2]

Ebû Zer (ra), Müslüman olmasından itibaren Hicretin 5. yılına kadar geçen uzun süre zarfından Benî Gıfâr yurdunda yaşadı. Nihayet Hendek Gazvesinin ardından Medine'ye intikal ederek Muhâcirler arasına katıldı. Medine'ye hicretten sonra da Hz. Peygamber'in (sav) mescide bitişik olarak inşa ettiği Suffe denilen eğitim ve barınma merkezinin müdavimleri arasına dahil oldu. Bu dönemde sürekli olarak Resulüllah'ın (sa) yakınında bulundu, ondan doğrudan ilim almaya başladı. Diğer taraftan da bütün sivil ve askerî faaliyetlere Hz. Peygamber (sav) ile birlikte iştirak etti.

Müslümanlar için en zorlu askerî harekattan biri olan Tebük seferi esnasında zayıf devesi ile yolculuk yapmak zorunda kalan Ebû Zer (ra), ordunun konaklama yerine ancak sonradan ulaşabildi. O, gidiş yolunda bulduğu suyu kendisi içmemiş, Müslümanlara getirmişti. Bu davranışından son derece memnun ve müteessir olan Allah Resulü (sav) ona hayır duada bulunmuş ve ashâbına *"O, yalnız yürür, yalnız ölür ve yalnız haşrolunur"* demek suretiyle onun daha sonraki hayatı hakkında bilgiler vermiştir.[3]

Ebû Zer (ra) Hz. Ebû Bekir (ra) ve Hz. Ömer'in (ra) halifelikleri dönemlerinde sakin bir hayat yaşadı. Bu süreçte Müslüman askerlerle birlikte Suriye fetihlerine iştirak etti ve halife Hz. Ömer'in (ra) kendisine bağladığı maaş ile hayatını mütevazı şartlarda devam ettirdi. Suriye ve Ürdün fetihlerinin ardından, Mısır fethine iştirak etti, burada bir müddet kaldıktan sonra tekrar Medine'ye döndü.

Ebû Zer'in (ra) İslâm tarihi kaynaklarında adının sıkça zikredildiği dönem, Hz. Osman'ın (ra) halifeliği zamanıdır. Bu sürecin başlangıcında tertip edilen seferlere bir asker olarak

iştirak eden Ebû Zer (ra), Şam eyalet valisi Muâviye'nin Anadolu seferlerine ve Kıbrıs fethine katıldı.[4]

Gerek Suriye, gerek Mısır, gerekse İran fetihlerinde elde edilen muâzzam ganimetler sonucunda toplumda görülen refah ve devlet adamlarının harcamalarındaki artış, Ebû Zer (ra) ile zamanın idarecileri arasında tartışmalara sebep oldu. O, insanların dünya malına temayül göstermelerini, bilhassa Emevî idarecileri ile bazı zengin Müslümanların ihtiyaç fazlası mallarını Allah yolunda sarfetmeyip biriktirmelerini şiddetli bir şekilde eleştirmeye başladı. Altın ve gümüşü Allah yolunda sarfetmeyip biriktirenleri elem verici bir azap ile korkutan âyetlere[5] dayanarak, ihtiyaç fazlası malın elde tutulmayarak derhal Allah yolunda harcanması gerektiğini savunan Ebû Zer (ra), bu konuda halife Hz. Osman'ı (ra) göreve çağırarak, elinde ihtiyacından fazla mal bulunan Müslümanların sahip olduklarının devlet zoruyla müsadere edilmesini ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını istedi. Buna karşılık Hz. Osman (ra) da kendisinin devlet başkanı olarak ancak zekât konusunda insanları zorlayabileceğini, onları tasaddukta bulunmaya teşvik edebileceğini, ancak farz olan zekâtı verilmiş malın tasarrufunun sadece sahibine ait olduğunu, halifenin bu konuda bir yetki ve sorumluluğunun bulunmadığını söyledi. Buna rağmen Ebû Zer (ra), insanları dünya malından uzak durmaya ve zühd ile takvaya yöneltmeye dair görüşlerini açıklamaya devam etti. Üstelik fikirlerini daha da sertleştirerek, Müslümanların malını kendi malları gibi harcadıkları iddiasıyla devlet idarecilerini itham edici boyuta taşıdı. Bu sebeple, düşüncelerinden rahatsız olanların sözlü ve filli müdahaleleriyle karşı karşıya kaldı. Hz. Osman (ra) da bunun üzerine eleştirdiği insanlar tarafından kendisine daha büyük bir zarar gelebilir endişesiyle, onu Medine'ye yakın bir yerde bulunan Rebeze denilen bir yere göndermeye razı etti.[6] Vefatına kadar insanlardan uzak bir vaziyette bu konaklama yerinde hayatını devam ettiren Ebû

Zer (ra), hicretin 32. yılının Zilhicce ayında (Temmuz 653) burada vefat etti.[7]

Cesareti, samimiyeti, açık sözlülüğü ve doğruluğu ile ashâb arasında şöhret bulan Ebû Zer (ra) hakkında Allah Resu-lü'nün (sav) "*Gökkubbenin altında Ebû Zer'den daha doğru sözlü kimse yoktur*" buyurduğu rivayet edilir.[8] Zahidliği ile ünlenen ve dünya malına karşı en küçük bir meyli bulunmayan Ebû Zer'in (ra) bu haline Hz. Peygamber (sav) "*Ebû Zer yeryüzünde Îsâ b. Meryem'in zühdüyle yürür*" sözüyle şahitlik eder.[9]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, IV, 219, 221-222, 223-225
2 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 32; Müslim, Menâkıb, 132; İbn Sa'd, IV, 225; İbn Abdilberr, IV, 1653-1655
3 İbn Hişâm, IV, 167
4 Taberî, IV, 259
5 Tevbe 9/ 34, 351
6 İbn Sa'd, IV, 227; Taberî, IV, 284
7 Taberî, IV, 283-304; İbn Abdilberr, IV, 1656;İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 57-67
8 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 163; İbn Sa'd, IV, 228
9 Tirmizî, Menâkıb, 36
* Adem Apak

HZ. PEYGAMBER'İN MÜEZZİNİ BİLAL-İ HABEŞÎ (RA)

Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan on yıl sonra M.581 yılında dünyaya geldi. Babası Rebâh ve annesi Hamâme köle olduğu için o da köle statüsünde doğmuştur. Annesinden dolayı İbn Hamâme olarak künyelenmiştir.[1]

Bilâl-i Habeşî, Mekke'de Müslüman olan ilk on kişi arasında kabul edilir. Kureyş'in Benî Cumah soyunun reisi Ümeyye b. Halef'in kölesi olarak İslâm dinini kabul eden Rebâh ailesi, Mekke'de efendilerinin baskı ve fizikî işkencelerine maruz kaldı. Ümeyye b. Halef, dininden vazgeçirmek için özellikle Bilâl'i (ra) kızgın kumlara yatırıp güneşin altında uzun süre bekletmiş, bazen de karnına kızgın taşlar koymak suretiyle ona öldürücü işkenceler uygulamıştır. Bütün baskı ve işkencelere rağmen Bilâl (ra), inancından geri dönmedi. Ümeyye b. Halef'in Hz. Peygamber'i (sav) inkâr etmesi çağrılarına sürekli olarak tekbir getirerek cevap verdi. Nihayet onun Müslümanlığına vesile olan Hz. Ebû Bekir (ra), uğradığı işkencelerden kurtarabilmek amacıyla, yerine daha güçlü ve müşrik siyahi bir köle vermek suretiyle Ümeyye b. Halef'den Bilâl'i (ra) satın alarak hürriyetine kavuşturdu.[2]

Bilâl-i Habeşî (ra), Hicret'e kadar geçen dönemde gerek Hz. Peygamber'in (sav) gerekse diğer Müslümanların müşrikler tarafından uygulanan maddî ve manevî baskılarına maruz kaldı. Ancak tüm bu baskılara rağmen imanını korumayı ve Allah Resulü'ne (sav) yardım ve destekçi olmayı devam ettirdi. Akabe Biatları'ndan sonra gerçekleştirilen Medine'ye hicrete iştirak etti.[3]

Bilâl-i Habeşî (ra), hicretten yaklaşık bir sene sonra Allah Resulü (sav) tarafından kendisine öğretilen ezanı okudu. Bu şekilde hem onun ve hem Müslümanların ilk müezzini oldu.[4]

Bundan sonraki dönemde, gerek Medine'de kalındığı esnada, gerekse sefer için şehir dışına çıkıldığında bütün namaz çağrıları Bilâl'in ezanı ile gerçekleştirildi. Bu şekilde o, Allah Resulü'nün (sav) özel müezzini olma şerefi ve ayrıcalığı kazandı. Onun bir gün sabah ezanını okuması esnasında ezana "es-Salâtü Hayrun mine'n-Nevm" (Namaz uykudan daha hayırlıdır) ibaresini eklemesi, Hz. Peygamber'in (sav) hoşuna gitmiş, Resulüllah (sav), onun daha sonraki sabah ezanlarında da bu ifadeyi tekrarlamasına izin vermiştir. Günümüze kadar gelen bu uygulama, Bilâl-i Habeşî'nin (ra) ezana bir hediyesi ve güzel bir âdet olarak kabul edilir.[5]

Bilâl-i Habeşî (ra), Hz. Peygamber'in (sav) iştirak ettiği bütün savaşlarda onun hemen yanında yer aldı. Bedir savaşı esnasında, Mekke döneminde kendisine büyük işkence yapan eski efendisi müşrik liderlerinden Ümeyye b. Halef'in öldürülmesine yardımcı oldu.[6] Diğer savaşlara ve askerî seferlere de iştirak eden Bilâl (ra), Uhud, Hendek, Hayber, Mekke fethi ve Huneyn savaşı gibi bütün çarpışmalarda Allah Resulü'nün (sav) en yakınında bulunarak onu düşman saldırılarından koruyan muhafızlar arasında yerini aldı. Mekke'nin fethi esnasında Hz. Peygamber'in (sav) yanında şehre giren Bilâl (ra), onunla birlikte Kâbe'nin içine girerek namaz kıldı. Daha sonra da Beytullah'ta bulunan putların ortadan kaldırılmasında Allah Resulü'ne (sav) yardımcı oldu. Bütün bunları gerçekleştirdikten sonra, onun emriyle Kâbe'nin üstüne çıkıp ilk ezanı okuyarak, hem namaz çağrısı yaptı, hem de Mekke'nin Müslümanların eline geçtiğini ve bu şehrin Müslüman bir merkez haline geldiğini ilan etti.[7]

Kaynaklarda Bilâl'in (ra) Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra ezan okumadığı, sadece Allah Resulü'nün (sav) müezzini olarak anılmak istediği için böyle bir karar aldığını bildirilir. Bilâl (ra), Hz. Ebû Bekir'in (ra) yaklaşık 2 yıl süren halifeliği döneminde Medine'de kalmış, Hz. Ömer'in (ra) yönetimi zamanında ise cihad faaliyetine iştirak etmek üzere Şam

bölgesine gitmiş ve ölümüne kadar burada gerçekleşen fetih hareketlerinde aktif bir şekilde yer almıştır. Bu esnada Şam diyarında bulunan Havlan kasabasına yerleşen Bilâl (ra) burada sakin bir hayat sürdü. O, Hz. Ömer (ra) ile birlikte Kudüs'ün Müslümanlara teslim oluşuna şahit oldu. Halifenin ısrarlı talebi neticesinde Kudüs'te de ezan okudu.[8]

Bilâl-i Habeşî (ra), hicretin 20. yılında (M. 652) 60 yaşını geçmiş olarak Şam bölgesinde Halep veya Dâreyyâ denilen yerde vefat etti. Burada bulunan Bâbussağîr mezarlığına defnedildi.[9] Müezzinlerin ilki ve piri kabul edilen Bilâl, günümüzde güzel ezan okuyan müezzinlerin bir sıfatı olarak kabul edilmiş ve adı her zaman güzel okunan ezanla özdeşleştirilmiştir.[10]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, III, 232
2 İbn Hişâm, I, 340; Belâzürî, Ensâb, I, 184-186
3 İbn Sa'd, III, 234
4 İbn Sa'd, III, 234
5 Buhârî, Ezan, 1; Müslim, Salât, 1: Ebû Dâvûd, Salât, 27
6 İbn Hişâm, I, 365-374; İbn Abdilberr, I, 182
7 Buhârî, Meğâzî, 48, 49
8 İbn Sa'd, III, 236-237; Taberî, III, 609-611
9 İbn Sa'd, III, 238; İbn Abdilberr, I, 179-180
10 Fayda, Mustafa, "Bilâl-i Habeşî", DİA, VI, 152-153
* Adem Apak

CENNETLE MÜJDELENEN SAHÂBÎ ABDURRAHMAN b. AVF (RA)

Mekke'de dünyaya geldi. Kureyş kabilesinin Zühre koluna mensuptur. Babası ona Abdü'l-Amr veya Abdü'l-Kâ'be adını vermişti. Ancak Müslüman olmasından sonra Allah Resulü (sav) onun adını Rahman'ın kulu anlamında Abdurrahman olarak değiştirdi.[1]

Abdurrahman b. Avf (ra) genç yaşından itibaren ticaretle meşgul oldu ve hatırı sayılır bir servet elde etti. Hz. Peygamber'in (sav) yaklaşık üç yıl süren gizli daveti sırasında yakın dostu olan Hz. Ebû Bekir'in (ra) aracılığı ile İslâm'a girdi. Dünyada iken cennetle müjdelenen (aşere-i mübeşşere) ashâb arasına dahil oldu.[2]

Müslümanların Mekke müşriklerinin baskılarından bunalmaları üzerine Hz. Peygamber'in (sav) Habeşistan'a hicret etme tavsiyesine uyan ilk Muhâcirler arasında Abdurrahman b. Avf (ra) da yer almış, daha sonra Mekke'ye geri dönüp ardından Medine'ye hicret gerçekleştirerek ikinci defa muhacir olmuştur.[3]

Hz. Peygamber (sav) Medine'ye hicretinden sonra onu Ensâr'dan Sa'd b. Rebi (ra) ile kardeş ilân etti. Sa'd b. Rebî (ra) Medine'nin zenginlerinden olup malını kardeşi kabul ettiği Abdurrahman'la (ra) paylaşmak istedi. Ancak ondan şu cevabı aldı: *"Allah sana, ailene bereket versin. Malını çoğaltsın. Ben senden herhangi bir yardım istemiyorum. Sen bana çarşının yolunu göster, ben orada kazancımı elde ederim"*. Nitekim Abdurrahman b. Avf (ra), kısa sürede ticarî tecrübesiyle Medine çarşısında kendi geçimini sağlayacak hale geldi.[4]

Abdurrahman b. Avf (ra) Hz. Peygamber'le (sav) birlikte bütün savaşlara katıldı. Uhud savaşı esnasında aldığı yaralar sebebiyle de ayağı topal kaldı.. Allah Resulü (sav) onu hicretin altıncı yılında (M.628) gerçekleştirilen Dûmetü'l-Cendel seferinde seriye komutanı olarak görevlendirdi. Bu sefer esnasında bölgede bulunan Kelb kabilesine mensup pek çok kişi onun özel girişimleriyle Müslüman olmuştur.[5]

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra gerçekleşen halife seçimi toplantısına Abdurrahman b. Avf (ra) da iştirak etti. Bu toplantı sonucunda halife olan Hz. Ebû Bekir'in (ra) din ve dünya işlerinde kendisine danıştığı sahâbe önderlerinden birisi oldu. Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) mirası konusunda Hz. Fâtıma (ra) ile halife Hz. Ebû Bekir (ra) arasındaki anlaşmazlığa müdahil olarak halifenin rivayet ettiği *"Peygamberlerin mirasına varis olunmaz"* hadisini[6] tasdik edip bu hususta halifenin haklı olduğunu söyledi.

İkinci halife Hz. Ömer (ra) döneminde de Abdurrahman b. Avf (ra) yönetimin danışma heyetinin bir üyesi olarak görev yaptı.[7] Hz. Ömer bir namaz esnasında suikasta uğrayınca yarım kalan namazın tamamlanması görevini Abdurrahman b. Avf'a (ra) havale etmiştir. Ayrıca kendisinden sonra Müslümanları idare edecek olan halifenin seçileceği altı kişilik şûraya onu da dahil etti. Ölüm döşeğindeki halife, oğlu Abdullah'ı da şûrâ üyeleri arasına aldı, ardından oğluna çoğunluk kimin tarafında olursa o kişi lehine kanaat belirtmesini, şayet şûrâda adayların destekleri eşit çıkarsa, bu durumda Abdurrahman b. Avf (ra) hangi tarafta yer alırsa, onun adayını desteklemesini tenbihledi. Buradan Hz. Ömer'in (ra) Hz. Abdurrahman'ın (ra) kanaatine ve ileri görüşlülüğüne gösterdiği itimat açıkça anlaşılmaktadır.[8]

Şûrâda yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca Abdurrahman b. Avf (ra), problemin çözümünü sağlamak amacıyla adaylardan kamuoyu yoklaması yapma ve tayin yetkisi istedi. Şûrâ üyelerinin muvafakatını alınca, gerek halife adayları, gerekse Medine'deki Müslümanlarla yaptığı uzun görüşmeler sonucunda halkın çoğunluğunun Hz. Osman'ı halife olarak görmek istedikleri görüşüne ulaşınca onu halife ilan etti.[9]

Abdurrahman b. Avf (ra) Hz. Osman'ın (ra) halifeliği döneminde yetmiş beş yaşlarında Hicretin 32. (M.652) yılında Medine'de vefat etti. Halifenin kıldırdığı namazdan sonra Bakî mezarlığına defnedildi.[10] Ülkemizde Siirt'in Pervari ilçesinin Yukarı Balcılar köyünde ona nisbet edilen bir mezar bulunmaktadır. Hz. Peygamber'den (sav) hadis rivayet etmekte son derece titiz davrandığı anlaşılan Abdurrahman b. Avf (ra) bundan olsa gerek pek fazla hadis nakletmemiştir.

Abdurrahman b. Avf (ra) ibadetine çok düşkün bir sahabiydi. Çokça nafile namaz kıldığı, gündüzlerinin büyük çoğunluğunu oruçla geçirdiği, her yıl hac görevini yerine getirdiği rivayet edilir. Halifeliğe geçtiği yıl Hz. Ömer (ra) onu hac emiri olarak tayin etmiştir.[11]

*

Dipnotlar

1 İbn Abdilberr, II, 844
2 İbn Sa'd, III, 124-125
3 İbn Hişâm, I, 345-355; İbn Abdilberr, II, 844
4 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 49; İbn Sa'd, III, 125-126
5 İbn Sa'd, III, 128-129
6 Buhârî, Humus, 1; Fedâil, 12; Müslim, Cihâd, 49-52
7 İbn Abdilberr, II, 847
8 Taberî, III, 192
9 Buhârî, Fedâil, 8; Taberî, IV, 233-238
10 İbn Abdilberr, II, 850
11 İbn Sa'd, III, 134. Ayrıca bk. Önkal, Ahmet, "Abdurrahman b. Avf", DİA, I, 157-158
* Adem Apak

MÜTTAKÎ SAHÂBÎ EBU'D-DERDÂ (RA)

Asıl adı Âmir olmakla birlikte daha ziyade Ebu'd-Derdâ (ra) ismiyle tanınmıştır. Medineli Hazrec kabilesine mensuptur. Hicretin ikinci yılında Müslüman oldu. Oldukça geç bir dönemde İslâm'a girmesine rağmen bundan sonraki hayatını dinine adadı. Başta Uhud savaşı olmakla üzere bütün gazvelerinde Hz. Peygamber (sav) ile birlikte bulundu. Onun bilhassa Uhud'da büyük fedakârlık ve şecâat örnekleri gösterdiği rivayet edilir.[1]

Ebu'd-Derdâ (ra,) Hz. Ebû Bekir'in (ra) hilâfeti sırasında başlatılan ve Bizans kontrolündeki bölgeleri hedef alan Şam fetihlerine iştirak etti. Kaynakların bildirdiğine göre, orduda kadı olarak görev yaptı. Bu şekilde İslâm tarihindeki ilk (kadıaskerinin) Ebu'd-Derdâ (ra) olduğu rivayet olunur. O gerek Hz. Ömer (ra), gerekse Hz. Osman'ın (ra) halifeliklerinde de aynı görevini devam ettirdi.[2]

Ebu'd-Derdâ (ra) Hz. Ömer'in (ra) hilâfeti döneminde Medine'de bir süre kadılık görevini îfâ ettikten sonra halifeden Suriye'ye gitmek için izin istedi. Onun talebini kabul eden Hz. Ömer (ra) burada ona valilik görevini vermek istediğini bildirdi. Ancak Ebu'd-Derdâ (ra), yöneticilik yapmak yerine insanlara Allah'ın kitabını ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetini öğretmeyi, halkı din konusunda aydınlatmayı tercih edeceğini bildirdi. Bunun üzerine Şamlılara ilim öğretmek üzere Medine'den Suriye bölgesine gitti. Başka bir rivayette ise Hz. Ömer'in (ra) Suriye valisi olan Yezîd b. Ebû Süfyân'ın halifeden Şam'da Kur'ân ve fıkıh muallimine ihtiyaç duyulduğunu bildirmesi üzerine Hz. Ömer (ra) Ebu'd-Derdâ (ra) ile birlikte iki kişiyi bu amaçla Suriye'ye göndermiştir.[3]

Ebu'd-Derdâ'nın (ra) da aralarında bulunduğu muallim heyeti önce Hıms'a gidip burada bir miktar görev yaptı. Kısa süre sonra Ebu'd-Derdâ (ra), faaliyetlerini daha fazla ihtiyaç hissedilen Dimaşk'ta sürdürmeye başladı. Bu esnada Muâviye'nin Suriye valiliği sırasında Hz. Ömer'in (ra) emriyle Dimaşk şehrinin kadılığına getirildi. Dimaşk'ın ilk kadısı olan Ebu'd-Derdâ (ra), bu vazifesini Hz. Ömer'in (ra), ardından da Hz. Osman'ın (ra) halifelikleri döneminde devam ettirdi.[4]

Bu resmî vazifesinin yanı sıra onun asıl faaliyeti Müslümanlara Kur'ân-ı Kerîm öğretmek oldu. Nitekim pek çok Şamlı ondan kıraat dersi aldı. Kaynaklarda Ebu'd-Derdâ'nın (ra) Hz. Osman'ın (ra) halifeliği döneminde Şam valisi Muâviye tarafından düzenlenen Kıbrıs'ın fetih harekâtına pek çok sahabî ile birlikte katıldığı da bildirilir.[5]

Müslümanlığından sonraki hayatının önemli bir kısmını Şam'da geçiren Ebu'd-Derdâ (ra) Hicretin 31 veya 32. (M.651/652) yılında vefat etti. Burada bulunan Bâbüssagîr Kabristanı'na defnedildi. Ebü'd-Derdâ'nın (ra) Bilâl ve Yezîd adlı iki oğlu ile Nesîbe adlı iki kızı olmuş, bunlardan Bilâl, Emevîler döneminde babası gibi Dimaşk kadılığı yapmıştır.[6]

Ebü'd-Derdâ (ra) sahâbe arasında özellikle takvası ve ibadete düşkünlüğü ile meşhur olmuştur. Önceleri ticaretle uğraşırken, müslüman olduktan sonra kendini tamamen zühd ve ibâdete vermiştir.[7] Rivayetlerde Ebû'd-Derdâ'nın (ra) zühd ve takva konusunda çok ileri gittiği, hatta Müslüman olduğu sıralarda karısını ihmal edecek kadar kendisini ibadete verdiği bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in (sav) onun hakkında "ümmetimin en âbidi ve en müttakısi" "bu ümmetin hakimi" gibi takdir bildiren ifadeler kullandığı rivayet edilmektedir. Buna karşılık Medine'de kardeşi olan Selmân-ı Fârisî (ra), İslâmiyet'in bu kadarına izin vermediğini söyleyerek onun bu konudaki aşırılığına engel olmuştur.[8]

Ebü'd-Derdâ (ra) tefsir, fıkıh, hadis ve kıraat sahalarında Ashâbın ileri gelenlerinden kabul edilip, bu ilmî sahalarda büyük hizmetler gördüğü bilinmektedir. Nitekim Ebû Zerr (ra) onun hakkında "Yeryüzü senden daha alim birini sırtında taşımadı, yeşillik de senden daha alim birini gölgelendirmedi." demiştir. Sahâbeden Muaz b. Cebel'e (ra) vefatı anında kendilerine ne vasiyetinin

olduğu sorulduğunda "Ebu'd- Derdâ'nın ilmine sımsıkı sarılınız. Çünkü o, kendisine ilim ihsan edilen kişidir" cevabını vermiştir.[9]

Fıkıh ve hadis sahasında önemli hizmetler veren Ebü'd-Derdâ (ra) aynı zamanda Kur'ân muallimliği ile de meşhur olmuştur. Nitekim bu sebeple kendisine "Dimaşk mukrii" (Dimaşk'ın Kıraat Hocası) adı verilmiştir.

Ebü'd-Derdâ (ra) ilme katkıları yanı sıra hikmetli sözleri ve nasihatleriyle de meşhur olmuştur. Onun güzel sözlerinden bazıları şunlardır: "Kul Allah'a ibadetle meşgul olunca Allah onu sever, mahlûkatına da sevdirir". "İmanın zirvesi başa gelene sabır, kadere rıza, samimi bir tevekkül ve Allah'a boyun eğmektir". "Bir saat tefekkür, bütün bir gece nafile ibadet etmekten hayırlıdır". "Bilmeyene bir kere, bilip de yapmayana yedi kere yazıklar olsun". "İlim ancak arayıp öğrenmekle olur. İlim için sabah çıkıp akşam dönmenin cihad olmadığını sanan kimsenin aklı eksiktir". "Halkın hoşlanmadığı üç şey vardır. Bunlar fakirlik, hastalık ve ölümdür. Halbuki ben bu üç şeyi çok severim. Rabbime kavuşmayı istediğim için ölümü, beni mütevazı yaptığı için fakirliği, günahlarıma kefaret olduğu için de hastalığı severim". "İnsan başına gelen felaketlerden şikâyet etmemeli, acı ve kederini şuna-buna anlatmamalı, diliyle kendisini temize çıkarmaya çalışmamalıdır".[10]

*

Dipnotlar

1 İbn Abdilberr, IV, 1646
2 İbn Sa'd, VI, 392; İbn Abdilberr, IV, 1646
3 İbn Sa'd, VI, 392
4 İbn Abdilberr, IV, 1646
5 Taberî, IV, 259
6 İbn Sa'd, VI, 393; İbn Abdilberr, IV, 1646
7 İbn Sa'd, VI, 392-393
8 İbn Abdilberr, II, 637-638
9 İbn Abdilberr, IV, 1647
10 Aydınlı, Abdullah, "Ebu'd-Derdâ", DİA, X, 310-311
* Adem Apak

HZ. PEYGAMBERİN AMCASI ABBÂS (RA)

Mekke'de Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan iki veya üç yıl önce dünyaya geldi. İlk gençlik yıllarından itibaren meşgul olduğu ticaret vasıtasıyla Mekke'nin varlıklı insanları arasında yer aldı. Kâbe'yi ziyarete gelen hacılara su dağıtma (sikâye) ve onlara yiyecek temin etme (rifâde) görevlerini üstlendi. Ayrıca geçim sıkıntısı çeken ağabeyi Ebû Tâlib'e yardımcı olmak amacıyla onun oğullarından Ca'fer'in bakımını üstlendi. Aynı anda Hz. Peygamber de onun diğer oğlu Hz. Ali'nin himayesini üzerine almıştı.[1]

Siyer kaynaklarının rivayetlerine göre Abbâs, Mekke fethine kadar Müslüman olmadı. Bununla beraber bilhassa Ebû Tâlib'in ölümünden itibaren Hz. Peygamber'i (sav) Mekke müşriklerine karşı himaye etti. İkinci Akabe Biatı esnasında Kureyşli Haşimoğulları ailesini temsilen Hz. Peygamber'in (sav) yanında henüz İslâm'ı kabul etmemiş olmasına rağmen hemen hemen kendisiyle aynı yaşta olan ve yeğenini çok seven amcası Abbâs da hazır bulundu. Biat esnasında başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere Müslümanlar onun yardım ve desteğine ihtiyaç duymuşlardı. Çünkü bu görüşmede Müslümanlar adına alınacak çok önemli kararlar vardı. Şehirlerine yapmış olduğu çok sayıda seyahat nedeniyle, Abbâs, Medineliler tarafından yakından tanınıyordu. Görüşmeler başladığında ilk olarak sözü alan Abbâs şu konuşmayı yaptı: "Hepinizin iyice bildiği gibi, Muhammed şu anda kendi memleketinde ve onu himaye eden kendi ailesi arasında bulunmaktadır. O, sizlere katılmak üzere Mekke'yi terk etmek istiyor. Eğer vaatlerinizi yerine getireceğinize ve onu koruyabileceğinize inanıyorsanız, sorumluluklarınızın gereğini yerine getiriniz. Ama aksine, eğer kendi hemşehrileri arasından çıktıktan sonra yalnız bırakacaksınız,

onu şimdiden davet etmemeniz daha iyi olacaktır." Abbâs'ı dinleyen Medineliler kendisine şöyle cevap verdiler: "Bize söylediğin şeyi anladık, ama Resulullah'ın bizimle bizzat konuşmasını istiyoruz." Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) kendilerine Kur'ân'dan bazı ayetler okuyup, İslâm'la ilgili açıklamalarda bulundu, ve nihayet kendilerine şu soruyu sordu: "Hanımlarınızı ve çocuklarınızı nasıl koruyup gözetiyorsanız, beni de o şekilde koruyacağınıza söz verir misiniz?" Hep bir ağızdan bu konuda söz verdiklerini açıkladılar.[2] Daha sonra da içlerinden biri Allah Resulü'ne (sav) başka bir soru yöneltti: *"Ey Allah'ın Resulü! Bizim bölgemizde yaşayan Yahûdîlerle aramızda bir ittifak anlaşması var. Biz bu anlaşmayı bozacağız. Biz böyle yapıp da sonra Allah'ın sana zafer nasip etmesi üzerine acaba sen bizi terk edip kendi hemşehrilerinin arasına dönüp gitmeyecek misin?"* Onların endişelerini dinleyen Allah Resulü (sav) kendilerine şu sözü vermiştir:

"Sizin kanınız benim kanımdır. Sizin affınız, benim affımdır. Ben size iltihak edip katılıyorum, siz de bana iltihak ediyorsunuz. Siz kiminle çatışıp savaşırsanız, ben de onunla çatışıp savaşırım. Siz kiminle sulh yaparsanız, ben de onunla sulh yaparım."[3]

II. Akabe Biatı'nın tamamlanmasının ardından Hz. Peygamber (sav) Evs ve Hazreclilerden Medine'yi kendisi adına idare edecek temsilciler (nakîb) seçmelerini istedi. Hazrec kabilesinden 9 ve Evs kabilesinden 3 kişi olmak üzere Medine'deki Arapların temsilcileri belirlendi.[4] Bu şekilde Medine'ye hicretin siyasî alt yapısı hazırlanmış oldu. Nitekim kısa süre sonra Müslümanlar yeni hicret yurduna göç etmeye başladılar.

Abbâs İkinci Akabe Biatlarından sonra Mekke'ye geri döndü. Burada kaldığı süre içinde onun İslâm davetini açıktan desteklediği kesinlik kazanmasa bile, hanımı Ümmü'l-Fazl Lübâbe ile oğlu Abdullah'ın müslüman olmalarına karşı çıkmadı. Bedir Savaşı'nda müşriklerin safında yer alan Abbâs, bu savaşta Müslümanlara esir düştü.[5] Kendisinin ve diğer akrabalarının fidyelerini ödeyerek Mekke'ye döndü.[6] Daha sonra da burada Kureyşlilerin İslâmiyet aleyhindeki çalışmaları hakkında Hz. Peygamber'e (sav) bilgi ulaştırmaya devam etti. Mekke'nin fethi için yapılan hazırlıklar tamamlandıktan sonra Müslümanlığını açıkladı. Üstelik şehrin muhasarası esnasında Müslüman askerler tarafından tevkif edilen Ebu Süfyan'ı

himaye edip Hz. Peygamber'e (sav) getiren ve onu direnmeden Mekke'yi teslime ikna edenin de Abbâs olduğu bilinmektedir.[7] Abbâs, Mekke fethinin akabinde gerçekleşen Huneyn Savaşı'nın ilk anlarında bozguna uğrayan Müslümanlara, Akabe ve Rıdvan biatlarında Hz. Peygamber'e bağlılık sözü verdiklerini gür sesiyle hatırlatmak suretiyle İslâm ordusunun tekrar derlenip toparlanmasına yardımcı oldu.[8]

Hz. Peygamber'in (sav) son hastalığında onun vefat etmek üzere olduğunu anlayan Abbâs, devlet idaresinin geleceği konusunda endişeye kapıldı. O, idarenin Hâşimoğulları'nda kalmasını arzu etmekle beraber Hz. Peygamber'in (sav) bu husustaki talimatının öğrenilmesi için Hz. Ali'yi onunla görüşmeye çağırdı. Ancak Hz. Ali, Resulullah'ın (sav) kendileri aleyhinde kanaat belirtmesi halinde artık devlet idaresini kimsenin onlara vermeyeceğini söylemek suretiyle bu teklifi geri çevirdi.[9]

Allah Resulü (sav), amcası Abbâs'ı çok severdi. Öyle ki, onun hakkında "insanın amcası babası gibidir" demek suretiyle kendisine derin hürmet beslerdi. Hz. Peygamber (sav) ayrıca onu, "Kureyş'in en cömerdi ve akrabalık bağlarına en çok riayet edeni" sözleriyle övmüş, üstelik Abbâs'ı incitenlerin kendini incitmiş olacaklarını açıkça ifade etmiştir.[10] Hz. Peygamber'in (sav) amcasına kendisinden sonra Müslümanları idare görevini üstlenen Hz. Ebû Bekir (ra), Hz. Ömer (ra) ve Hz. Osman (ra) gibi halifeler de saygı ve itibar göstermişlerdir. Hatta Hz. Ömer (ra), kendi halifeliği döneminde meydana gelen kıtlık esnasında Müslümanlarla birlikte yağmur duasına çıkıldığı zaman, Abbâs b. Abdülmuttalib'i kastederek. "Peygamber'in amcası hürmetine" diye Allah'tan rahmet niyaz etmiştir.[11]

Abbâs, seksen sekiz (veya seksen altı) yaşlarında Medine'de vefat etti ve buraya defnedildi. Emevî devletinin yıkılmasından sonra kurulan ve yaklaşık beş asır yaşayan Abbâsîler devleti onun adına nispet edilmiştir. Abbâsî halifelerinin tamamı da onun oğlu Abdullah'ın soyundan gelmişlerdir.[12]

*

Dipnotlar

1 İbn Hişâm, es-Sîre, I, 262-263
2 Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân 60; İbn Hişâm, es-Sîre, II, 81-84, 97; İbn Sa'd, I, 221-222
3 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 85-87
4 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 85-87; Belâzürî, Ensâb, I, 252
5 Buhârî, Meğâzî 2, 10; Vâkıdî, Meğâzî, I, 128-130, 138-144, 145-147, 147-152
6 Müslim, Cihâd 58; Tirmizî, Cihâd 34
7 Buhârî, Meğâzî 48; İbn Hişâm, es-Sîre, IV, 39-47
8 Buhârî, Meğâzî 54; Vâkıdî, Meğâzî, III, 897-909; İbn Hişâm, es-Sîre, IV, 85-92
9 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 263; İbn Hişam, es-Sîre, IV, 304; İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 245; Belâzürî, Ensâb, I, 565
10 Müslim, "Zekât", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 28
11 Buharî, İstiskâ, 3
12 İ. Lütfi Çakan, Muhammed Eroğlu, DİA, "Abbâs", I, 76-79
* Adem Apak

ALLAH'IN ARSLANI HAMZA (RA)

Mîlâdî 570 yılında Hz. Peygamber'den (sav) bir yıl önce Mekke'de doğdu. Babası Abdülmuttalib, annesi Hz. Âmine'nin amcasının kızı olan Hâle bint. Vüheyb'dir. Bu sebeple Hz. Hamza (ra), Allah Resulü (sav) ile hem anne, hem de baba tarafından akrabadır.[1]

Hz.Hamza'nın (ra) Müslümanlığında Hz. Peygamber'in (sav) Mekke müşriklerinden gördüğü baskı ve eziyetlerin doğrudan etkisi vardır. Şöyle ki, müşrik liderlerinden olan Ebû Cehil, Allah Resulü'ne (sav) hakaret etmişti. Olaya şahit olan bir kadın, av dönüşü tavaf amacıyla Kâbe'ye yönelen Hz. Hamza'ya (ra) gördüklerini anlattı. Bundan büyük bir öfkeye kapılan Hz. Hamza (ra) doğruca müşriklerin toplantı yerine giderek Ebû Cehil'e elindeki yay ile vurmak suretiyle onun başını yardı, ardından da *"İşte ben de Muhammed'in dinini benimsiyorum, cesaretin varsa ona dediklerini bana da söyle."* diyerek hem ona meydan okudu, hem de müşrik önderlerine kendisinin de İslâm'a dahil olduğunu ilan etti. Onun İslâm'a girmesiyle Habeşistan hicreti sebebiyle Mekke'de kalan az sayıdaki Müslümanın güç ve cesaretleri arttı.[2]

Hz. Peygamber (sav) Medine'ye hicretin ardından gerek şehrin güvenliğini sağlamak, gerek çevre kabileleri Müslümanların varlığından haberdar etmek, gerekse Mekke–Şam ticaret yolunu kontrol altına almak, bu sayede Mekke müşriklerinin kervanlarını engellemek amacıyla çeşitli zamanlarda askerî birlikler görevlendirdi. Seriyye adı verilen bu faaliyetlerde Hz. Hamza (ra) da birlik komutanı olarak görev aldı. Sîfü'l-Bahr adı verilen seferde onun idaresinde Hicri 1. yılın Ramazan'ında (Mart 623) harekete geçen bir askerî birlik, aralarında müşrik

liderlerinden Ebû Cehil'in de bulunduğu Kureyş kervanını kontrol altında tutmak ve gerektiğinde baskın düzenlemek amacıyla sefere çıktı. Herhangi bir çarpışma meydana gelmemiş olmakla birlikte Hz. Hamza'nın (ra) yönettiği bu askerî faaliyet, Medineli Müslümanların Mekke müşrikleri için önemli bir tehdit olduğunu göstermiştir.[3]

Hz. Hamza (ra) Müslümanlarla Mekke müşriklerinin karşı karşıya geldikleri ilk büyük çarpışma olan Bedir savaşında önemli rol üstlendi. Hicretin 2. yılında (Mîlâdî 624) gerçekleşen savaş öncesinde teke-tek vuruşmak (mübâreze) amacıyla Allah Resulü (sav) tarafından Müslümanlar adına meydana çıkanlardan biri de Hz. Hamza (ra)'dır. Müşrikler safından karşısına çıkan Şeybe b. Rebîa'yı kısa sürede öldüren Hz. Hamza (ra), aynı zamanda müşrik liderlerden Utbe b. Rebîa'nın da öldürülmesine yardımcı oldu.[4] Savaş öncesinde gerçekleşen bu çarpışmalarda öldürülenlerden Utbe, Ebû Süyan'ın hanımı Hind'in babası, Şeybe amcası, Velîd de kardeşiydi. Bu sebeple Hind, en yakınlarının öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Hz. Hamza'ya (ra) kin beslemiş ve babasının intikamını almak için bir sonraki karşılaşmada onu öldürmesi için Vahşi isimli Habeşli bir köleyi kiramıştır.[5]

Uhud savaşı öncesinde Kureyşlilerin Mekke'den Medine'ye doğru harekete geçtiklerini haber alan Hz. Peygamber (sav), savaşta onlara karşı nasıl bir taktik uygulanması gerektiği hususunda ashâbıyla yaptığı istişarede, Hz. Hamza'nın (ra) da dahil olduğu Müslümanlar, aynen Bedir'de olduğu gibi şehrin dışına çıkarak düşmanla meydan muharebesi yapılmasının uygun olacağını söylediler. Allah Resulü (sav) Hz. Hamza (ra) gibi görüş bildiren çoğunluğun kararına tabi olarak düşmanı karşılamak için Medine dışına çıkmaya karar verdi.[6]

Uhud savaşı esnasında Hz. Peygamber'in (sav) talimatını dinlemeyip yerlerini terk eden okçuların sebebiyet verdiği bozgun esnasında Allah Resulü'nü (sav) düşmanın saldırısına karşı kahramanca savunan az sayıdaki kişiden biri de Hz. Hamza (ra)'dır. O, Müslümanların bir ara dağıldığını fark edince *"Ben Allah ve Resulü'nün aslanıyım. Allahım! Ebû Süfyân ile adamlarının yaptıkları kötülüklerden sana sığınırım. Müslümanların yanlış hareketlerinden*

dolayı da senden af dilerim." sözleriyle bir taraftan Müslüman askerleri cesaretlendirmeye çalışmış, diğer taraftan da savaşa devam etmiştir.[7] Bu esnada Hind'in kiraladığı ve Hz. Hamza'yı (ra) öldürmek için fırsat kollayan Vahşi, düşmanla çarpışmaya dalmış olan Hz. Hamza'ya (ra) mızrağını atarak onu şehid etti.[8]

Mekke müşrikleri savaş esnasında Müslümanlardan öldürülenlerin cesetlerine hakaret etmek amacıyla uzuvlarını kesip parçalamışlardı. Müsle adı verilen ve Hz. Peygamber (sav) tarafından yasaklanmış olan bu çirkin davranıştan Hz. Hamza (ra) da nasibini aldı; cesedi müşrikler tarafından paramparça edildi. Allah Resulü (sav), şehid amcasının bu halini görünce çok üzüldü.[9] Resul-i Ekrem (sav) şehid olmasından itibaren Hz. Hamza'nın (ra) aile ve çocuklarının bakım ve gözetimini bizzat üstlendi. Onun kızı Ümâme'yi Habeşistan'dan dönmesinin ardından Ca'fer b. Ebû Tâlib'in (ra) himayesine verdi. Çünkü Ca'fer'in (ra) hanımı Esmâ (rah), onun teyzesiydi.[10] Hz. Peygamber (sav) evlilik çağı geldiğinde Hz. Hamza'nın (ra) yetimi Ümâme'yi Mahzûmoğulları'ndan Seleme b. Ebû Seleme ile evlendirdi.[11]

Hz. Hamza'nın (ra) Uhud savaşında katili olan Vahşi, Mekke'nin fethinden sonra gelip Müslüman olmak için Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna çıktığında amcasının şehid edilişini hatırlayan Resulüllah (sav) duyduğu üzüntüden dolayı ona bir daha gözüne görünmemesini söylemiştir ki, bu Hz. Peygamber'in (sav) hayatında nadir görülen bir davranışıdır. Ancak bu olay, aynı zamanda onun, amcası Hz.Hamza'yı (sav) ne kadar çok sevdiğinin de bir işaretidir.[12]

Gerek daha önceki çarpışmalarda, gerekse şehid olduğu Uhud savaşında gösterdiği cesaret ve kahramanlık sebebiyle Hz. Hamza (ra) kendisinden sonraki mücahitler için bir model olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, ona *"şehidlerin efendisi"* ve *"Allah'ın aslanı"* unvanları verilmiştir.[13]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, III, 8; İbn Abdilberr, I, 370
2 İbn İshâk, s. 152-153
3 İbn Abdilberr, I, 370
4 Buhârî, Meğâzî, 8;Vâkıdî, Meğâzî, I, 68-69
5 Vâkıdî, Meğâzî, I, 285-286; İbn Hişâm, III, 77-78
6 Vâkıdî, Meğâzî, I, 208-214; İbn Sa'd, II, 38-39
7 İbn Sa'd, III, 12
8 Vâkıdî, Meğâzî, I, 296-297
9 İbn Sa'd, III, 10-11
10 İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, VII, 199
11 İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, I-IV, Mısır 1328, IV, 236
12 Vâkıdî, Meğâzî, II, 863
13 İbn Abdilberr, I, 370. Bu konuda bk. Algül, Hüseyin, "Hamza", DİA, XV, 500-502
* Adem Apak

UHUD ŞEHİDİ MUS'AB b. UMEYR (RA)

Kureyş kabilesinin Abduddâroğulları koluna mensuptur. Babası ailenin ileri gelenlerinden Umeyr b. Hâşim, annesi ise Hannâs bint. Mâlik'tir.[1] Mus'ab b. Umeyr (ra) gizli davet döneminde Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın (ra) evinde İslâm'a giren ilk Müslümanlardandır. Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğine karşı çıkan ailesi, oğullarının yeni dine inanmış olmasından son derece rahatsızlık duymuş, onu yeniden putperestliğe çevirebilmek için her türlü baskı ve işkenceyi uygulamışlardır.[2] Ailesinin şiddetli baskısından bunalan Mus'ab b. Umeyr (ra) de, tebliğin 5. (M.615) yılında on bir erkekle dört kadından oluşan ilk hicret kafilesiyle Habeşistan'a göç etti. Burada belli bir süre Muhâcirlerle birlikte kendi ailesinin ve Mekke müşriklerinin baskısı olmaksızın hayatını devam ettirdi.[3]

Hz. Peygamber (sav) Hicretin 11. (M.621) yılında gerçekleşen I. Akabe Biatı görüşmelerinden sonra Mus'ab b. Umeyr'i (ra) hem kendi temsilcisi, hem de din muallimi sıfatıyla Ensârla birlikte Medine'ye gönderdi. Bundan dolayı Mus'ab b. Umeyr (ra), Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk sahâbî kabul edilir. Mus'ab (ra), Medine'de pek çok insanın Müslümanlığına vesile oldu. Medine'de kılınan ilk cumada imamlık vazifesi Mus'ab tarafından yerine getirildi. Onun buradaki diğer bir önemli görevi ise Medineli Müslümanlara Kur'ân öğretmekti.[4]

Mus'ab b. Umeyr'in (ra) Medine'yi İslâmlaştırma çabalarının bir meyvesi olarak Nübüvvetin 13. yılı (M.622) hac mevsiminde ikisi kadın, yetmiş beş Medineli Hz. Peygamber'e (sav) biat etmek üzere Akabe'de hazır bulundular. Mus'ab (ra) da bu toplantıda yer aldı. İkinci Akabe Biatı'nın hazırlık safhası ve gerçekleştirilmesinde önemli görevler îfâ eden Mus'ab (ra), yapılan toplantının ardından

Mekke'de üç ay daha kaldıktan sonra yine asıl vazife mahalli olan Medine'ye geri döndü.[5]

Mus'ab (ra), Medine'ye ikinci defa geldikten sonra Hz. Peygamber'in (sav) hicretine kadar geçen dönemde tebliğ faaliyetlerini gayretle devam ettirdi. Bu süreçte Mus'ab'ın (ra) asıl vazifesi ise Medine'yi Hz. Peygamber'in (sav) gelişine yani Hicret'e hazır hale getirmek oldu.[6]

Hz. Peygamber (sav) Bedir savaşında Muhâcirlerin sancağını Mus'ab'a teslim etti. Uhud harbinde ise bütün Müslümanları temsil eden sancak yine onun tarafından taşındı.[7] Uhud savaşı esnasında Müslüman okçuların ihmali sonucunda yaşanan bozgun esnasında Hz. Peygamber'in (sav) yanından hiç ayrılmadı. Üstelik çarpışmalar esnasında son nefesine kadar kendisine emanet edilen sancağı yere düşürmedi. O kadar ki savaş esnasında Hz. Peygamber'i (sav) de yaralayan İbn Kamîe'nin kılıç darbeleriyle her iki eli de kesilince sancağı kollarıyla göğsüne bastırarak dik tutmaya çalıştı, bu esnada aldığı mızrak darbesiyle şehid oldu.[8]

Uhud savaşı sonucunda başta Hz. Peygamber (sav Mus'ab'ın (ra) cesedini yanındakilere göstererek, onun bir zamanlar zenginlik içinde en güzel elbiseleri giydiğini, en güzel yemekleri yediğini, fakat Allah ve Resulü'nün (sav) sevgisini her şeye tercih ettiği için bu hale geldiğini söyledi, ardından da *"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice kişiler vardır. Onlardan bazısı sözünü yerine getirip o yolda canını vermiş, bazısı da -şehidliği- beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde -sözlerini- değiştirmemişlerdir"* meâlindeki âyeti[9] okumak suretiyle Mus'ab (ra) ve onun gibi şehidleri müjdelemiştir. Hz. Peygamber (sav) daha sonra onun hatırasına yönelik olarak şu sözleri dile getirdi: *"Seni Mekke'de ilk gördüğümde hiç kimse seni yakışıklılıkta ve güzel giyinmede geçemezdi. Ama bu gün saçın karışmış ve sadece vücudunu örten basit bir örtün var. Allah'ın Resulü kesin olarak ilan ediyor ki, sen kıyamette mutlaka Allah'ın huzuruna kabul edileceksin".*[10]

Uhud savaşından sonraki dönemlerde elde edilen zafer ve fetihler sebebiyle kazanılan ganimetler içerisinde bolluk ve refah içinde yaşayan Müslümanlar, Mus'ab'ın (ra) bu savaş sonundaki halini hiç zihinlerinden çıkaramadılar. Nitekim ilk Müslümanlardan olan Habbâb b. Eret (ra), kendilerinin Mekke'den Medine'ye

dünyevî menfaatler için değil, Allah rızâsı için hicret ettiklerini, fakat buna rağmen Allah Teâlâ'nın kendilerine daha sonra dünya nimetlerini de verdiğini; Mus'ab b. Umeyr (ra) gibi arkadaşlarının kendileri ile aynı niyeti taşımalarına rağmen bu nimetlerden hiçbir şey tatmadan âhirete intikal ettiklerini belirttikten sonra, Uhud'da şehid olduğu gün onu saracak bir kefen bulamadıklarını, bedenini hırkasıyla örtmeye çalıştıklarında başına çekince ayaklarının, ayaklarına çekince başının açıldığını, sonunda başını örttüklerini, ayaklarının üstüne de kokulu bir ot demeti koyduklarını söylemiştir.[11]

Mus'ab b. Umeyr'in (ra) İslâm'a girdikten sonra hayatına getirdiği derin değişiklikler, kendi zamanındaki Müslümanlar arasında bile efsane olmuş, dünya malını terk etme konusunda kendisi Müslümanlarca hep örnek gösterilmiştir. Gerçekten de refah ve lüks içinde yaşayan, zengin, zevkli giysiler giyen bu genç adam, ruhunun ebedi dünyasını kazanmak için bütün bunlardan kolayca vazgeçmiştir. Medine'de onu yamalı elbiseler içinde dolaşırken gören Hz. Peyamber'in (sav) dilinden şu cümleler dökülmüştür: *"Allah'a hamdolsun. Mekke'de son derece lüks bir hayat süren, fakat Allah'a ve Resulüllah'a olan sevgisinin ve takvaya olan aşkının bütün rahatlığa sırt çevirttiği genç adam işte budur"*.[12]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, III, 116; İbn Abdilberr, IV, 1473
2 İbn Abdilberr, IV, 1474
3 İbn Hişâm, I, 345-355
4 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 46; İbn Sa'd, III, 117-119
5 İbn Hişâm, II, 81-87
6 İbn Sa'd, III, 118-119
7 İbn Sa'd, III, 120-121; İbn Abdilberr, IV, 1475
8 Buhârî, Cenâiz, 22, 25; İbn Abdilberr, IV, 474
9 Ahzâb 33/23
10 İbn Sa'd, III, 122
11 Buhârî, Cenâiz, 27; Müslim, Cenâiz, 17; Tirmizî, Menâkıb, 54; İbn Sa'd, III, 121-122
12 İbn Sa'd, III, 116. Bk. Algül, Hüseyin, "Mus'ab b. Umeyr", DİA, 226-227
* Adem Apak

ALİM VE KOMUTAN SAHÂBÎ MUAZ b. CEBEL (RA)

Muâz b. Cebel (ra) Mîlâdî 601 veya 603 tarihinde dünyaya geldi. Birinci Akabe Biatı'ndan sonra Hz. Peygamber (sav) tarafından İslâm dinini yaymak üzere Medine'ye gönderilen muallim Mus'ab b. Umeyr'in (ra) gayretleri neticesinde 18 yaşında iken İslâm ile şereflendi.[1]

Nübüvvetin 13. yılı (M.622) hac mevsiminde ikisi kadın, yetmiş beş Medinelinin iştirak ettiği İkinci Akabe Biatı'na kabilesi Hazreclilerle birlikte Muâz b. Cebel (ra) de katıldı.[2] Medine'ye dönüşünde gerek kendi kabilesi arasında, gerekse Medine'de İslâm dininin yayılması faaliyetlerinde etkin bir şekilde yer aldı. Muâz'ın (ra) tebliğ faaliyetleri arasında, insanları Müslüman olmaya çağırmak kadar, onları putların bir işe yaramadığına inandırmak, hatta gizlice putları kırmak da vardı.[3]

Resulüllah'ın (sav) Medine'ye hicretinden itibaren sürekli onun yanında olmaya gayret gösteren Muâz (ra), Huneyn Savaşı ve Taif Muhasarası dışındaki bütün askerî faaliyetlere iştirak etti. Bu iki gazveye katılamamasının sebebi ise onun fethin ardından Allah Resulü (sav) tarafından Mekke'ye emir ve Kur'ân-ı Kerîm muallimi olarak tayin edilmesidir.[4]

Hz. Peygamber (sav), Hicretin 9. yılında (M.630) Muâz b. Cebel'i (ra) diğer bir fakih sahâbî Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile birlikte zekat âmili ve kadılık göreviyle Güney Arabistan'a gönderdi.[5] Medine'den ayrılmadan önce Allah Resulü (sav), Muâz b. Cebel'e (ra) görevi esnasında kendisine bir mesele arzedildiğinde nasıl hüküm vereceğini sordu. Muâz (ra) ise cevaben ilk önce Allah'ın kitabını esas alacağını, onda konuyla ilgili olarak her-

hangi bir hüküm bulamazsa Resulüllah'ın (sav) sünnetine müracaat edeceğini, bu iki temel kaynakta bulamazsa da kendi ictihadına göre hüküm vereceğini bildirdi. Hz. Peygamber (sav) onun verdiği cevabı olumlu karşılamış ve memnuniyetini ifade etmiştir. Bu görüşmeden sonra da kendisine bazı tavsiyelerde bulunarak Yemen'deki görevine uğurlamıştır.[6]

Muâz b. Cebel (ra), Hz. Peygamber'in (ra) vefatından kısa bir süre sonra Yemen'den ayrılarak Medine'ye geri döndü. Halifeden aldığı izinden sonra hazırlanan orduyla birlikte Şam topraklarına hareket etti.[7] Suriye bölgesinde ilk önce Hâlid b. Velîd (ra), ardından da Ebû Ubeyde b. el-Cerrah (ra) komutasında gerçekleştirilen askerî faaliyetlerin tamamında yer aldı. Müslümanlarla Bizans ordularının Şam bölgesi topraklarında karşı karşıya geldikleri iki büyük çarpışma olan Ecnâdeyn ve Yermük savaşlarına birlik komutanı olarak katıldı. Ayrıca Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki en önemli merkezi olan Dimaşk şehrinin fethine şahit oldu.[8]

Hicretin 18. (M.638) yılında meydana gelen ve yaklaşık 25 bin Müslüman askerin ölümüne sebep olan Amevas taunu Suriye orduları başkomutanı Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ın (ra) da ölümüne sebep olmuştu. Bunun üzerine halife Hz. Ömer onun yerine ordunun başkomutanlığına Muâz b. Cebel'i (ra) tayin etti. Ancak Muâz'ın (ra) görevi de fazla sürmedi. Zira o da vazifeyi üstlenmesinden çok kısa bir süre sonra aynı hastalığa yakalanarak bütün aile fertleriyle birlikte hayatını kaybetti.[9] Günümüzde Ürdün toprakları içinde bulunan mevkide toprağa verildi. Kendi adıyla anılan köyde bulunan kabri ve mescidi zamanımızda Ürdün'ün önemli manevi ziyaret mekanlarından biri olarak kabul edilir.

Muâz b. Cebel (ra), ilme düşkünlüğü ve Hz. Peygamber'e (sav) bağlılığıyla meşhur olmuş bir sahâbîdir. Sürekli olarak Resulüllah'ın (sav) yanında bulunmaya özen gösterdi. Özellikle fıkhî konularda sık sık sorular sormak suretiyle kendisinden bilgi alma gayreti içinde oldu. Hz. Peygamber (sav) onun şahsına duyduğu muhabbeti sık sık ifade etmiş, onun haşir gününde alimlerin önünde yürüyeceğini ifade etmiştir.[10]

İbadete, özellikle namaza aşırı düşkünlüğüyle bilinir. Gecesini namazla ihya etmeye çalışan Muâz (ra), aynı zamanda namazlarında uzun sureler okumasıyla tanınmıştır. İmamlık yapması esnasında da uzun sureler okuma alışkanlığını sürdüren Muâz'ın (ra) bu durumu gündüz sürekli olarak işleriyle meşgul olmaları sebebiyle yorgun vaziyette mescide gelen Müslümanlar tarafından şikayet konusu yapılmış, bunun üzerine Allah Resulü (sav) Muâz'a (ra) cemaatle namaz sırasında insanları zor durumda bırakmamak için kısa sureler okumasını tavsiye etmiştir.[11]

Muâz b. Cebel (ra) ashâb-ı kirâm arasında alim sayılan sahâbîlerdendir. Yaşadığı dönemde Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona ezbere bilenlerdendir. Bu hususta Hz. Peygamber (sav), kendisinden Kur'ân dinlenmesini istediği ashâbı arasında onun adını da zikreder.[12] Allah Resulü (sav) Muaz'ın adını, kendisinden Kur'ân öğrenilebilecek kişilerden biri olarak zikretmiştir. Muâz (ra) dinî konulardaki bilgi ve birikimi sayesinde fetva verebilecek dereceye ulaşmıştır. Hz. Peygamber (sav) onun hakkında *"ümmetim içinde helâl ve haramı en iyi bilen Muaz'dır"* buyurur.[13]

*

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, VI, 378
2 İbn Hişâm, II, 97-100
3 İbn Sa'd, III, 583
4 İbn Sa'd, III, 584, VI, 387
5 İbn Abdilberr, III, 1403
6 Ebû Dâvud, Akdiye, 11; İbn Mâce, Menâsik, 38
7 İbn Sa'd, III, 585-586; İbn Abdilberr, IV, 1404-1405
8 Taberî, III, 438-441
9 Belâzürî, Futûh, s. 190; İbn Sa'd, VI, 388
10 İbn Abdilberr, IV, 1404
11 Buhârî, Salât, 183; Tirmizî, Salât 61
12 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 13
13 Tirmizî, Menâkıb, 33
* Adem Apak

İLK İSLAM ŞEHİTLERİNİN OĞLU AMMÂR b. YÂSİR (RA)

Ammâr b. Yâsir (ra), aslen Güney Arabistan kaynaklı Kahtânî Arap soyuna ulaşan Ans kabilesinin Yâm koluna mensuptur. Babası Yâsir, Yemen'den Mekke'ye gelip Kureyş'in önemli kabilelerinden olan Benî Mahzûm kabilesinin himayesine girmiş ve asıl yurduna geri dönmeyip Sümeyye isimli bir cariye ile evlenerek Mekke'ye yerleşmişti. Bu sebeple Ammâr b. Yâsir, bir sığınmacı ile bir cariyenin çocuğu olarak Mekke'de dünyaya geldi.[1]

Ammâr b. Yâsir (ra), yaklaşık üç yıla kadar sürdüğü rivayet edilen gizli davet döneminde ailesiyle birlikte Müslüman oldu. Annesi Sümeyye (rah) ile babası Yâsir (ra) de oğullarıyla birlikte ilk Müslümanlardan kabul edilir. Mekke döneminde özellikle himayesiz Müslümanlara karşı Kureyşli müşriklerin ağır baskı ve işkence faaliyetlerinin başlaması üzerine, buna en fazla maruz kalanların başında bütün halinde Yâsir (ra) ailesi gelir. Onların bağlı bulundukları Benî Mahzûm kabilesi önderlerinden olan Ebû Cehil dinlerinden döndürmek amacıyla Yâsir (ra) ailesinin bütün fertlerine kızgın kumlar üzerinde ağır işkenceler yapmaya başlamıştır. Ancak bütün işkencelere rağmen, bu aile mensupları sebat göstererek dinlerinden vazgeçmediler.[2] Yaptığı tüm tehdit ve baskılara rağmen istediğini elde edemeyen Ebû Cehil, hakaret ve işkenceyi öldürmeye kadar götürerek Ammâr b. Yâsir'in (ra) annesi Sümeyye (rah) ile babası Yâsir'i (ra) sırasıyla katletti. Bu sebepledir ki, onlar İslâm'ın ilk şehidleri olarak kabul edilmiştir.[3]

Ammâr b. Yâsir (ra), Akabe biatlarından sonra Medine'nin Müslümanlar için yeni yurt olduğunun tespit edilmesi üzerine de Allah Resulü'nden (sav) aldığı izin ile Mekke'den Medine'ye hicret

etti.[4] Medine'ye hicretten sonra gerçekleştirilen en önemli faaliyetlerinden biri olan Mescid-i Nebî'nin inşası esnasında en fazla gayret gösterenlerin başında Ammâr b. Yâsir (ra) gelir. Nitekim inşaat için herkes bir kerpiç taşırken, onun iki kerpiç taşıdığını gören Allah Resulü'nün (sav) onu takdir ettikten sonra, *"Ammâr'ı bağî bir topluluk öldürecek, Ammâr onları cennete çağırırken, onlar ise Ammâr'ı cehenneme davet ederler."* şeklinde ona iltifatta bulunduğu hadis kaynaklarında zikredilir.[5]

Ammâr b. Yâsir (ra), Bedir, Uhud, Hendek savaşları, Hayber ve Mekke'nin fethi, Huneyn savaşı vb. Medine döneminde gerçekleştirilen bütün askerî faaliyetlerde Hz. Peygamber'in (sav) yanında yer aldı.[6] Resulüllah'ın (sav) vefatından önce başlayan, Hz. Ebû Bekir'in (ra) halifeliği döneminde ise Müslüman toplumu tehdit eden dinî ve siyasî nitelikli ridde hadiselerinin bastırılmasında aktif bir şekilde rol aldı. Bilhassa pek çok Müslümanın da şehid olduğu Yemâme savaşında Müseylime'nin ordusuna karşı kahramanca savaştı. Nitekim ashâbdan Abdullah b. Ömer (ra), *"Yemâme savaşında öyle bir yiğit gördüm ki, düşmanın saflarını dağıtıyor, etrafındaki mücahitlere de cennet ileridedir diyerek çağrıda bulunuyordu. Daha sonra öğrendim ki, bu yiğit Ammâr b. Yâsir imiş"* diyerek onun savaştaki kahramanlığına şahitlik etmiştir.[7]

Ammâr b. Yâsir (ra) , Hicretin 21. yılında halife Hz. Ömer (ra) tarafından Kûfe'ye vali tayin edildi. Gerek Kûfelilerin yöneticilerine karşı alışkanlık haline gelen itaatsizlikleri, gerek Basralılar ile Kûfelilerin rekabeti, gerekse Ammâr b. Yâsir'in (ra) tabiatına yöneticiliğin uymaması sebebiyle kısa süren idarecilikten sonra görevinden alındı.[8]

Hz. Osman'ın (ra) halifeliğinin son beş yılında gerçekleşen idarî uygulamaları tenkit eden Ashâb önderlerinden biri de Ammâr b. Yâsir'dir (ra). Zaman zaman yapılan icraatin yanlış olduğunu hiç çekinmeden gerek bizzat halifeye, gerekse diğer insanlara açıkladı. Yönetime muhalif tavırlarına rağmen Ammâr (ra), Hz. Osman'ın (ra) şehid edilmesine yakın bir dönemde eyaletlerdeki durumun tespiti amacıyla yönetim tarafından Mısır'a müfettiş olarak gönderildi.[9]

Ammâr b. Yâsir (ra), Hz. Osman'ın (ra) şehid edilmesinden sonra Hz. Ali'ye (ra) ilk biat edenlerden oldu. Hz. Ali'nin (ra) hararetli bir taraftarı olarak tanınan Ammâr (ra), onun adına Hz. Hasan (ra) ile birlikte Kûfe'de asker toplama faaliyetinde bizzat görev aldı. Cemel muharabesinde Hz. Ali (ra) ordusunun sağ taraf komutanlığını üstlendi. Cemel savaşından sonra meydana gelen Sıffin savaşında ilerlemiş yaşına rağmen Şamlılara karşı Irak ordusunun yaya birlikleri komutanı sıfatıyla ön saflarda çarpışırken öldürüldü. (H.37/M. 657) Hz. Ali'nin (ra) kıldırdığı cenaze namazından sonra öldüğü yere defnedildi.[10]

Kaynaklarda Ammâr'ın (ra), yüksek ahlâk sahibi, sade ve mütevazı bir hayat yaşayan, ibadetine çok düşkün, lüks ve dünyalıktan uzak, toprak üzerine yatmayı döşeğe yatmaya tercih eden bir kişi olduğu rivayet edilir. Hz. Peygamber (sav) onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Cennet, Ali, Ammâr, Selman ve Bilal'i özler".[11] Hz. Âişe (rah), Ammâr hakkında, Allah Resulü'nden (sav) şu rivayeti aktarır: "Ammâr iki iş arasında serbest bırakıldığında, o işin en doğru olanını seçer".[12]

*

Hz. Peygamber'in (sav) Ashâbıyla ilgili geniş okumalar için:

- Algül, Hüseyin, *Ashâb-ı Kirâm,* İstanbul 1972.
- Abdülhalim Abbâs, *Ashâb-ı Kirâm: Altın Nesil,* (çev. Hayrettin Karaman), İstanbul 1982.
- Ahmed Nedvî-Said Sahib Ansarî, *Asr-ı Saadet Ashab-ı Kirâm,* (hz. Eşref Edib), I-IV, İstanbul 1964.
- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi III,* İstanbul 1987.
- Ayşe Abdurrahman, *Terâcimu Seyyidâti Beyti'n-Nübüvve,* Kahire ts.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf, *Hayatu's-Sahâbe,* (çev. Sıtkı Gülle), I-IV, İstanbul 1990.
- Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri,* İstanbul 2003.

Dipnotlar

1 İbn Abdilberr, III, 1135-1136
2 İbn Sa'd, III, 249
3 İbn Hişâm, I, 342; İbn Sa'd, III, 248
4 İbn Sa'd; III, 250
5 Müslim, Fiten,72, 73; Tirmizî, Menâkıb, 35
6 İbn Sa'd, III, 250-251
7 İbn Sa'd, III, 254-255; İbn Abdilberr, III, 1137
8 Taberî, IV, 163-164
9 Taberî, IV, 341; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 341-342
10 Taberî, V, 41; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 158
11 Tirmizî, Menâkıb, 33; İbn Abdilberr, III, 1138
12 İbn Mâce, Mukaddime, 17

* Adem Apak